

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Казахский национальный педагогический университет имени Абая
Kazakh National Pedagogical University after Abai

ХАБАРШЫ ВЕСТНИК BULLETIN

«Әлеуметтану және саяси ғылымдар» сериясы
Серия «Социологические и политические науки»
Series of «Sociological and Political sciences»
№2(50)

Алматы, 2015

Абай атындағы
Қазақ ұлттық педагогикалық
университеті

ХАБАРШЫ

«Әлеуметтік және саяси ғылымдар»
сериясы
№2(50), 2015

2001 ж бастап шығады.
Шығару жиілігі – жылына 4 нөмір

Бас редактор:
ҚР ҰҒА корр.-мүшесі,
филол.ғ.д., проф.
Р.Б. ӘБСАТТАРОВ

Бас редактордың орынбасары:
Г.О. Насинова с.ғ.д., проф.

Редакция алқасы:
Г.С. Абдраимова а.ғ.д., проф.,
К.У. Биекенов а.ғ.д., проф.,
Ж.Ж. Жапазарова а.ғ.д., проф.,
Лим Че Ван PhD докторы, проф.
(Корея),
Н.П. Нарбут а.ғ.д., проф. (Ресей),
И.А. Рау филол.ғ.д., проф.
(Германия),
Т.Ж. Қалдыбаева а.ғ.д., проф.,
С.В. Решетникова с.ғ.д., проф.
(Белоруссия),
Ю.М. Почта филол.ғ.д., проф.
(Ресей),
Лоранс Тен PhD докторы, проф.
(Франция),
А.И. Шалтыков с.ғ.д., проф.,
Н.Б. Сейсен с.ғ.к., доцент,
А.Ж. Мұқажанова с.ғ.д., доцент
(жауапты хатшы)

© Абай атындағы
Қазақ ұлттық педагогикалық
университеті, 2015

Қазақстан Республикасының
мәдениет және ақпарат
министрлігінде 2009 жылы мамырдың
8-де тіркелген №10107-Ж

Басуға 02.07.2015 қол қойылды.
Пішімі 60x84 1/4. Көлемі 24.25 е.б.т.
Таралымы 300 дана. Тапсырыс124.

050010, Алматы қаласы,
Достық даңғылы, 13.
Абай атындағы ҚазҰПУ

Абай атындағы Қазақ ұлттық
педагогикалық университетінің
«Ұлағат» баспасы

**М а з м ұ н ы
С о д е р ж а н и е**

**ҚАЗІРГІ ӘЛЕМДЕГІ ДИАСПОРАЛАРДЫҢ
ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ: ОҢТҮСТІК КОРЕЯНЫҢ
ЧОННОМ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ МЕН
ҚАЗАҚСТАННЫҢ АБАЙ АТЫНДАҒЫ ҚазҰПУ-і
ҒАЛЫМДАРЫНЫҢ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ДӨНГЕЛЕК
СТӨЛДЕ ЖАСАҒАН БАЯНДАМАЛАРЫ**

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ДИАСПОР В
СОВРЕМЕННОМ МИРЕ: ДОКЛАДЫ УЧЕНЫХ
ЧОННАМСКОГО НАЦИОНАЛЬНОГО
УНИВЕРСИТЕТА ЮЖНОЙ КОРЕИ И КазНПУ
ИМЕНИ АБАЯ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАНА НА
МЕЖДУНАРОДНОМ КРУГЛОМ СТОЛЕ**

Duan Xiao Hong. A Study on the Identity of the Chinese-Indonesia Diaspora.....	3
Gao rong (高荣) Muslim Chinese: A study of Hui people's cultural identity.....	14
Hafiz. Transnational Political Practices: The Cash of Bangladeshi Migrants in Korea.....	28
Lee Jungin International migration and Family dissolution: Based on Korean Chinese Family problem.....	35
Vastauhayeva Aliya Research on political participation of european muslims in France and Germany.....	40
Абсаттаров Р.Б., Мираев К.И. Курдские диаспоры в Центральной Азии.....	56
Артемьев А.И. Религиозная палитра основных диаспор многонационального Казахстана.....	63
Сейсен Н.Б. Шетелдегі казак диаспорасының қазіргі жағдайы.....	76
Абсаттаров Г.Р. Legal culture of diasporas in Kazakhstan.....	80
Қалдыбаева Т.Ж. Диаспора в контексте методологической основы этнодемографического исследования.....	84

**САЯСИ ҒЫЛЫМДАР ПРОБЛЕМАЛАРЫ
ПРОБЛЕМЫ ПОЛИТИЧЕСКОЙ НАУКИ**

Әбсаттаров Р.Б., Шалтыков А.И. Саяси тұлға.....	93
Нұрымбетова Г.Р. Президент және парламент өкілеттілік шегі мен мөлшері.....	99
Мұқажанова А.Ж. Семейное воспитание как проблема социально-политической науки.....	106
Матакбаева Л.Х. Международные отношения в контексте глобализации.....	112
Осимбаева И.С. Гендерлік саясат және қоғамды жаңғырту.....	116
Иманбекова Б.И., Жармағанбетова Д.Ғ. Жасөспірімдер арасындағы суицидтің себептері мен салдарлары.....	120

**ӘЛЕУМЕТТАНУДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ
АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ СОЦИОЛОГИИ**

Артемьев А.И. Социально-гуманитарная составляющая сложного периода реализации стратегии-2050.....	124
Қалдыбаева Т.Ж. Қазақстан қоғамын түбегейлі өзгерту – қоғамдық сананың түбегейлі өзгеруі.....	128

Казахский национальный педагогический университет имени Абая

ВЕСТНИК
Серия «Социологические и политические науки»
№2(50), 2015

Выходит с 2001 года.
Периодичность – 4 номера в год

Главный редактор:
член-корр НАН РК,
д.филос.н., проф.
Р.Б. АБСАТТАРОВ

Зам. главного редактора:
А.Ж. Мукажанова д.полит.н.,
доцент

Редакционная коллегия:
Г.С. Абдраимова д.с.н., проф.,
К.У. Биекенов д.с.н., проф.,
Ж.Ж. Жаназарова д.с.н., проф.,
Г.О. Насимова д.полит.н., проф.,
Т.Ж. Калдыбаева д.с.н., проф.,
А.И. Шалтыков д.полит.н., проф.,
Н.Б. Семенов к.полит.н., доцент
Лим Че Ван д.полит.н., проф.
(Южная Корея),
Н.П. Нарбут д.с.н., проф. (Россия),
И.А. Рау д.филос.н., проф.
(Германия),
С.В. Решетников д.и.н., проф.
(Белоруссия),
Ю.М. Почта д.филос.н., проф.
(Россия),
Лоранс Тен д.с.н., проф. (Франция),
М.Н. Мусабеков доктор PhD,
ст преп
(ответ. секретарь)

© Казахский национальный педагогический университет имени Абая, 2015

Зарегистрировано
в Министерстве культуры и информации Республики Казахстан
8 мая 2009 г. №10107-Ж

Подписано в печать 02.07.2015.
Формат 60x84 1/8.
Объем 24,25 уч.-изд л.
Тираж 300 экз. Заказ 124.

050010, г. Алматы,
пр. Достык, 13. КазНПУ им. Абая

Издательство «Ұлағат»
Казахского национального педагогического университета имени Абая

Алтынбеков А.Б., Садырова М.С. Еңбек құндылығы категориясы мен классификациясын ғылыми концептуализациялау мәселелері.....	131
Габитов Т., Халидуллин Г.Х. Круговой танец как символическая форма культуры.....	137
Иманбаева С.Ж. Қазіргі кезеңдегі отбасы теорияларын зерттеудің кейбір аспектілері.....	145
Осимбаева И. Қазіргі заманғы гендерлік мәселелер.....	150

ШЕТЕЛ ҒАЛЫМДАРЫНЫҢ МІНБЕСІ ТРИБУНА ЗАРУБЕЖНЫХ УЧЕНЫХ

Исаев К.И., Абдикеримова Ж.Т. Деятельность журналиста как политика в условиях глобализации информационного пространства.....	154
Бектурганов К.Б., Усубалиева А.А. Семья и брак глазами студенческой молодежи.....	158
Agad Davar Iran: 3700 years of civilization, under 37 years of xenophobia.....	163

ЖАС ҒАЛЫМДАР МІНБЕСІ ТРИБУНА МОЛОДЫХ УЧЕНЫХ

Кулиязаров Р.Т. Сотрудничество Казахстана и Европейского Союза в области экологии.....	166
Танирбергеннова Р.К. Содержание субъективного авторского права Кыргызской Республики.....	170
Буркимбаева Ж. Современное состояние суннитского мазхаба в Казахстане.....	175

ОҚЫТУШЫЛАРҒА КӨМЕК В ПОМОЩЬ ПРЕПОДАВАТЕЛЮ

Абсаттаров Р.Б., Сейтешов А. Мұғалімдердің рухани мәдениетінің жаңа үлгісін іздестіру – әлеуметтік-саяси мәселе.....	179
Абсаттаров Р.Б., Мирзоев К.И. Курдские диаспоры в России и Кавказском регионе.....	187

**Kazakh National
Pedagogical University after Abai**

BULLETIN

**Series of «Sociological and Political
sciences»**

№2(50), 2015

Periodicity – 4 numbers in a year

Publishing from 2001

Editor-in-Chief:

*member-correspondent of NSA of RK,
doctor of philosophical science,
professor*

R. B. Absattarov

Deputy Editor:

*Nasimova G.O. doctor of political
science, professor*

Editorial Board:

*Abdraimova G.S. doctor of
sociological science, professor,*

*Biekenov K.U. doctor of sociological
science, professor*

*Zhanazarova Zh.Zh. doctor of
sociological science, professor,*

*Kaldyhaeva N.Zh. doctor of
sociological science, professor,*

*Shaltykov A.I. doctor of political
science, professor.*

*Seisen N.B. candidate of political
sciences, associate professor,*

*Lim Chae Wan doctor of political
science, professor (South Korea),*

*Narbut N.P. doctor of sociological
science, professor (Russia),*

*Rau I.A. doctor of philosophical
science, professor (Germany),*

*Reshetnikov S.V. doctor of political
science, professor (Belarus),*

*Pochta U.M. doctor of philosophical
science, professor (Russia),*

*Lourans Ten doctor of sociological
science, professor (France),*

*Mukazhanova A.Zh. doctor of
political science, associate Professor
(executive secretary)*

© **Kazakh National Pedagogical
University after Abai, 2015**

The journal is registered by the
Ministry of Culture and Information RK
8 May 2009., N10107 – Ж

Signed to print 02.07.2015

Formal 60x84 1/8. Volume 24.25 –
ubl.literature. Edition 300 num. Order 124.

050010, Almaty, Dostyk ave., 13
KazNPU after Abai

Publishing house «Ulagat»

Kazakh National Pedagogical University
after Abai

¹ Білім және ғылым саласындағы қадағалау және аттестаттау Комитеті (БҒСҚАК) 2003 жылғы 26 маусымдағы №433-З ж бұйрығының негізінде Абай атындағы ҚазҰПУ-дың «Хабаршы» журналы «Әлеуметтану және саяси ғылымдар» сериясын саяси және әлеуметтанулық ғылымдар бойынша (23.00.00; 22.00.00 мамандықтары) диссертациялардың негізгі ғылыми нәтижелерін жариялайтын басылымдар тілбесіне енгізілгені туралы хабарлайды.

² На основании приказа Комитета по надзору и аттестации в сфере образования и науки (КНАСОИ) №433-З ж от 26 июня 2003 г. Вестник КазНПУ имели Абай, серия «Социологические и политические науки» внесены в перечень изданий для публикации основных научных результатов диссертаций по политическим и социологическим наукам (специальность 21.00.00; 22.00.00).

**ҚАЗІРГІ ӘЛЕМДЕГІ ДИАСПОРАЛАРДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ:
ОҢТҮСТІК КОРЕЯНЫҢ ЧОННОМ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ МЕН
ҚАЗАҚСТАННЫҢ АБАЙ АТЫНДАҒЫ ҚазҰПУ-і ҒАЛЫМДАРЫНЫҢ
ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ДӨНГЕЛЕК СТӨЛДЕ ЖАСАҒАН
БАЯНДАМАЛАРЫ**

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ДИАСПОРОВ В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ:
ДОКЛАДЫ УЧЕНЫХ ЧОННАМСКОГО НАЦИОНАЛЬНОГО
УНИВЕРСИТЕТА ЮЖНОЙ КОРЕИ И КазНПУ ИМЕНИ АБАЯ
РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАНА
НА МЕЖДУНАРОДНОМ КРУГЛОМ СТОЛЕ**

УДК 323

A STUDY ON THE IDENTITY OF THE CHINESE-INDONESIA DIASPORA

Duan Xiao Hong

<목차>

1. Introduction
II. Theoretical background
1. Previous Study
2. Theoretical Review on Identity
3. Research Framework
III. Analysis on the Ethnic Identity of Chinese Diaspora in Indonesia
1. Ethnic Identity
2. National Identity
IV. Conclusion

Diaspora has its own transnational characteristics. Take a look at the migration and development history of the Chinese diaspora in Southeast Asia, we find the identity of them has been changing all the time. The identity of the diaspora is affected by the element of motherland, the local country, and diaspora communities. Compared with the Chinese diaspora of other Southeast Asia countries, the identity of the Chinese-Indonesia diaspora has been impacted more by these three elements.

This paper will analyze how these three elements impact on the identity of the Indonesia-Chinese diaspora, and also clarify their identity and status in Indonesia today. For further study, I will try to lay out the ethnic policy problems of Chinese and Indonesian government and in order to achieve a win-win situation both of the countries should take a more objective attitude to treat the Chinese-Indonesia diaspora.

Key Words: Identity, Chinese-Indonesia Diaspora

У диаспоры есть свои межнациональные особенности. Если взглянуть на историю миграции и развития китайской диаспоры в Юго-Восточной Азии, мы можем увидеть, что их идентичность изменялась все время. Идентичность диаспоры затронута элементами родины, местной страны и сообществ диаспоры. По сравнению с китайской диаспорой других стран Юго-Восточной Азии на идентичность китайско-индонезийской диаспоры повлияли больше всего эти три элемента.

Эта статья анализирует, как эти три элемента воздействовали на идентичность китайско-индонезийской диаспоры, а также разъясняет их идентичность и статус в Индонезии сегодня. В дальнейшем исследовании я попытаюсь изложить этнические проблемы политики китайского и индонезийского правительства. Для того чтобы достичь взаимовыгодных результатов обе страны должны быть более объективными, чтобы рассматривать китайско-индонезийскую диаспору.

Ключевые слова: идентичность, китайско-индонезийская диаспора

Мақалада Оңтүстік-Шығыс Азиядағы қытай диаспорасының көші-қон тарихы мен дамуы қарастырылады. Зерттеу барсында олардың ұлттық бірегейленуінің өзгеруі мәселесіне көңіл бөлінген. Диаспораның ұлттық бірегейленуінің қалыптасуына тарихи отанының, тұрғылықты жердің және диаспораның өзіндік ерекшеліктері ықпал етеді. Басқа қытай диаспораларына карағанда Оңтүстік- Шығыс Азиядағы қытай диаспорасының бірегейлену үдерісінде осы үш элемент маңызды орын алады. Сонымен қатар, мақалада қытай және индонезия үкіметінің этника мәселелеріне байланысты саясаты да талданады.

Тірек сөздер: бірегейлену, қытай-индонезия диаспорасы.

1. 서론

세계화는 국경을 넘어 세계를 가로지르는 인간 활동의 확대와 그 활동의 산물이다. 이에 디아스포라—국경을 가로지르며 생존해 왔던 개인 및 집단은 해당 디아스포라의 현상이나 발전방향과 무관하게 해당 조국의 세계 화를 위해 활용될 수 있는 충실한 조력자라는 특별한 의미를 부여받는다.

주지하다시피 신해혁명 (辛亥革命), 중화민국 (中华民国) 시기, 항일전쟁 (抗日战争), 국공합작 (国共合作), 신중국 (新中国) 건설, 개혁개방 (改革开放) 및 현재까지 화교화인이 중국에 대한 공헌은 누구라도 부인 할 수 없는 사실이다.

세계화 추세속에서 각 지역, 국가, 민족, 집단 등 지구촌성원으로 서원원 협력을 통해 이익을 공유하고 공동 발전을 추구하고 있다.

당대 중국이 추진하고 있는 세계 화는 계획경제와 시장경제의 결합에 근거하고 있으며, 이에 세계 각지에 분포하고 있는 화교화인은 조국의 현대화에 대한 적극적 참여를 요구 받고 있다.

개혁개방 시작 한후에 화교화인에 대한 중국 지도층의 태도는 계속 변화해왔다. 1982년 (邓小平)은 "외국 국적의 화인에 대한 정책과 답화는 매우 신중해야 한다"고 언급했다. 이때부터 중국 정부는 이미 막강한 경제력을 지닌 외적 화인을 중국정 책범 위내로 끌어들이기 시작했다. 이어서 1993년 江泽民은 국무원교민 공작회의에서 외적화인을 외국인과 동일시 할 수 없다고 밝혔고 또 2004년 胡锦涛는 화교화인이 중 화민족 위대한부흥을 위한 중요에 너지라고 높이 평가하였다. 이렇게 외적화인에 대한 중국 지도자의 인식과 이에 근거한 일련의 발언은 결국 당대 중국의 구체적인 교민정책에 반영 되었다. 즉 "교포의 애국심고애 향심의 열정을 보화 하고 발양"하는 것을 강조하고 있다.

인도네시아는 중국, 인도, 미국에 이어 2010년 기준 2억 3백만 명을 기록한 세계 4위 의 인구 대국이다. 100 여개 민족이 있는 다민족 국가 이고 767만 명의 가장 많은 화인을 가진 나라이다.¹ 인도네시아 화인은 동남아의 다른 화인 거주국보다는 판이 한 양상을 띠고 있다. 1740년 네덜란드 화인 대학살을 비롯 하여 1965년 9.30 사건, 1998년 흑색 5월 등 인도네시아 화인 디아스포라는 다른 동남아 화인보다 훨씬 많은 박해와 학살을 당하고 그들의 이주 역사는 역시 피 눈물이 나는 역사이다. 1998년와 히드대 통령이 새 정부를 구성한 다음 인도네시아는 다 문화 사회로 바꾸게 되기 시작하고 민족적 모순과 화인의 처우개 선을 해결 하는 쪽으로 발전해나 가고 있다. 하지만 2005년의 메시지 사건이 일어나고 화인을 지향 하는 큰 사건이 뿔뿔했다.

¹ http://zhidao.baidu.com/link?url=9oQe3n88_VgzFdrTg2GaccyxogIbh42dONF884L6P4xzrodCSMvxZUtsag6X6RPDxnsYlx7IbiUUHlnKkwyL (검색일: 2015.3.30)

초국가 적성격을 지닌 디아스포라는 모국, 현지거주국, 해당 디아스포라의 커뮤니티라는 세가지 조건에의 해그정 체성이규정 된다. 동남 아시아 화인 디아스포라의 이주 및 발전역 사를 살펴보면 그들이 갖고 있는 정체성은 줄곧변화 해왔다. 위에언급하다시피 인도네시아 화인 디아스포라는 갖고있는 정체성은 다른 동남아 화인 디아스포라보다 이 세가지요소의 영향을 훨씬 많이 받아왔다. 본문은 이 세가지조건이 인도네시아 화인 디아스포라의 정체성 획득에 미치는 영향 및 그들의 정체성 변화과 정을 분석함으로써 그들이 현재 지닌 정체성 및 지위를 밝히고더 나아가중 국과 인도네시아 정부의 민족정책의 문제점을 제시하고 양국의 원원목표를 달성하기에 인도네시아 화인 디아스포라에 대해 어떠한 정책혹은 태도를 취해야 하는가에 모색 하고자 한다.

본문의 연구 방법은 문헌연구 방법을 택하고 인터넷검색을 활용하는 것이다.

II. 이론적배경

1. 선행연구검토

근대에들어 오기전에 중국, 일본, 한국의 '民族'문각기문화, 종족, 인종등을가리키는 것으로 현재 우리가 이해하는 민족과는 큰차이가있다. 최승현(2010)은'民族'과 'nation'이란 용어와 그개념이 어디에서 시작되어 어디로 전파되었는 가의전후관계를 분석하면서 '中华民族'을 행위주체로 삼는'中国'의 이중적특성 - 고대성과 근대성의 혼재를 밝혔다. 이문화적, 정치적 성향과 종족적, 혈통적성향 함께 포함되어 있는 중화민 족이념은 항일전쟁과 신중 국건설에서 전통적'中国'으로 회귀하자고 하는 강력한 구심력이있다. 국가와 중 화민족의 부흥을 위해개 인적이 익을 희생해야 하는 요구를 받는다. 이런 개념은 중국 지도자에의 해편의 적으로 계승 되고 개혁개방의 지속적 성공을 취득하지만 화교화인에 대한 고려는 보이지 않는다. 그리고 중국민족주의의 화교인식: 화교=해외 중국인을 분석하면서 이런 인식의 함정적 본질을밝혔다. 즉 대아(大我)를 위한 소아(小我) 의희생을 요구하는 것이다 (최승현, 2010).

홍재현(2007)은 인도네시아 화인사회의 형성 및 정착 역사를 정리하고 인도네시아 반화폭동의 원인, 사태 발전 과정 및 폭동 후 정부의 정책을 살펴 봤다. 인도네시아 정부의 민족정책은 '판짜실라' (Pancasila) 라는 국민통합의 이상과 달리 현실적으로 분리와 차별을 유지했고 민족집단 간의 반목과 갈등을 양산했다고 지적했다. 뿐만 아니라 화인 화교의 배타적 문화와 가족과 친척 외에 믿을 사람이 없다는 극단적인 가 족주의 경향도 원주민과의 갈등을 야기한 원인이라고 했다.

윤인진, 이유선 (1999)은 화교를 중심으로 인도네시아의 민족과 계를 연구하면서 인도네시아 사회가 민주화와 국제화로 인해서 과거 권위주의 정권과 같은 강요된 동화정책으로는 민족 문제를 해결 하기가 어려울 것이고 어느 한 문화와 정체성으로 동화보다는 다양한 문화와 정체성이 공존하고 존중받는 다원론적인 민족정책이 필요하다고 결론을 지었다.

王望波 (2010)는 해외 화인의 정치참여와 현지 적응에 대한 연구에서 최근 몇 년간 해외 화인 디아스포라는 신속하게 증가하고 있으며, 그들의 교육 및 경제 수준등도 향상되고있는 추세이다. 따라서 화교화인이 현지 사회에 융합되고 나아가 현지 사회에서 정치적 지위를 향상시키려는 인식도 점차강화되고 있다는 것을 분석했다. 말레이시아, 인도네시아 등 동남아 국가에서 화인은 점차 정치 지도층에 진입하게 되었다는 사실이다. 동시에 현지 사회의 여러 가지 사회활동과 복지

공익 활동에 적극적으로 참여하고 있다. 이러한 변화는 화인의 사회지위를 향상시킴으로써 그들의 사회적 권익을 보호 하는 동시에 현지 사회 발전에 적극적으로 공헌을 할 수 있게 하였다.

상기한바와 같이 화인 디아스포라 관련연구는 주요화교 화인 모국인 중국 해외교포에 대한 정책 및 태도를 논의 하거나 회교 화인 해당거주국의 사회통 합정책 문제 및 해결방 안모 색으로 이루어지고 있다. 모국과 해당 거주 국사이에 끼어있는 화교화인 자체를 연구대상으로 간주하고 그들의 정체성 형성 및 변화의 원인과 과정을 분석함으로써 세계화 및 사회통합 등 관련 문제의 해결방안을 탐색하는 연구가 드물다. 본문은 바로 세계 화인 디아스포라 인구가 제일 많고 거주지 정착발전 역사 제일 복잡한 인도네시아 화인 디아스포라를 연구대상으로 하여 그들의 정체성형성 및 변화과정을 정리하고 그들이 현재 갖고 있는 정체성특징을 밝히며 중국의 화교화인에관한 이념, 태도, 정책등의 문제점과거주국인 인도네시아 정부의 사회통합정책 문제 점과이에 대해 가져야할 바람 직한태도 혹은해결대 책을 모색하고 자 하는 것이다.

2. 정체성에관한이론적검토

정체성 (identity)은 한인 간에대한 정의로서'나는 누구인가?'라는 근본적질문에 대한 대답이다. 라틴어 'identification'에서 유래한 것으로 '전적으로 동일한 것', '정체'등을 뜻하며 동일성, 연속성, 소속감 및일체감의 의미를 갖는다. 정체성은 크게 자아정체성의 주관적 측면인 개인정체성과 객관적 측면인 집단정체성으로 구분된다. 전자는 개인이 자기자신을 어떤 범주와 과정에 서규정하느냐에 관한 것이다. 후자는 개인과 관계가 있는 집단에 대한 소속감내지 일체감 이며한집단의 공통 된 동류의 식이다. 집단정체성은 민족, 인종, 국가, 종교, 지역, 계급등이다.²

정체성의 대표적인 특징은 다음과 같다. 첫째, 개인과 집단 모두 정체성을 갖고 있으나, 개인들은 자신들의 정체성을 집단속에서 찾고규정 된다. 둘째, 사람들은 압력, 유인, 자유속에서 자신들의 정체성을 만든다. 정체성은 상상에의 해자신이 원하는 정체성으로 규정 하거나 변화 시킬 수 있다. 셋째, 귀속, 영토, 경제, 문화, 정치, 사회, 국가 정체성 등개인과 집단은 다수의 정체성을 갖는다. 넷째, 정체성은 자신이 규정 하지만 자신과 타인이 하는 상호교류의 산물이다. 특히 소수 집단은 다른 집단과 갈등 하고 대립 하는 상황에서 집단 정체성이 형성 된다. 다섯째, 개인과 집단의 정체성은 한편으로 자신과 교류 하는 사람들을 연결 시키는 정체성을 강조하며, 다른 한편으로 자신들을 타인과구분짓는 정체성의 측면을 강조한다.³

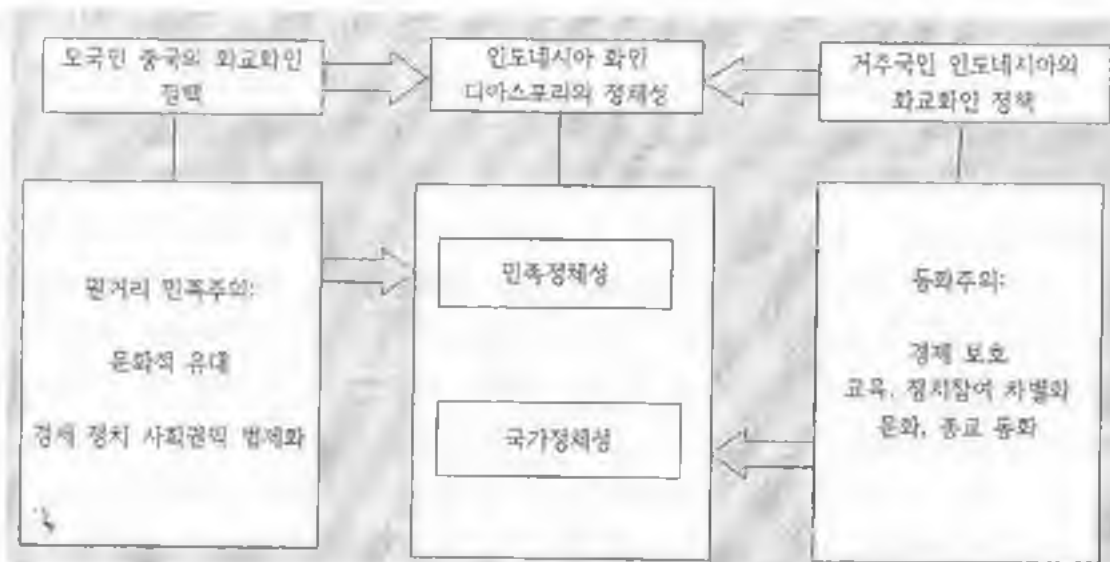
국가 정체성은 대개 영토를 포함하며 하나 이상의 귀속(인종, 민족), 문화(종교, 언어), 정치(정권, 이념), 경제 (농업), 사회(네트워크) 요소를 포함한다. 국가 정체성 요소들은 사람들의 역사 적경험에 따라 변화한다. 그 예로독일은 1913년 법에서 혈연적측면의 귀속요소들을 강조했으며, 프랑스는 법적으로 부모가 외국인인 어도 프랑스에서 태어나면 누구든지 프랑스 시민이 되도록 규정했다. 소련과 유고슬라비아는 공산주의 이념과 공산주의 체제가 정체성을 결정했다. 이처럼 독일, 프랑스, 소련/러시아는 역사 적으로 국가 정체성 요소의 서로다른요소를 강조했다. 국가는 역사 적외형에 따라 서정체성의 원천이다르게작용 되고 있다.

²임채환, '중아시아 고령인의 언어적 정체성과 민족의식', 『국제정치논총』, 제39권 제2호(1999), p317.

³임채환 이소영, <글로벌 디아스포라학의 체계화>, <한국동북아논총>, 제63호 (2012).

민족정체성은 '조상대대로 관계를 가지고 있는 한집단에 대한충성'으로 정의 된다. 또 한민족 집단, 상호작용, 타자의 존재의식, 상상의공동체에의 해형성 된다. 민족 집단은 개인들이 자기를 정의 하는 기본적인 거집단이다. 인간은 타인(타집단)의 직간접인상 호작 용과정을 통해타인과자신을 비교하여자신(속한집단) 의독특성, 자별성, 이질성을인식하며, 민족 집단의 소속감과 타인과의 구별, 대비를 통해형성 된다. 민족 집단의 구성원들은 같은 집단에 속해있는 동질감을 갖게 되며이는 상상 된것이다. 민족 집단의 대표 적인 형태인 민족 국가는 정체성을 공유하는 민족과 특정영역을 가진 국가라는 두개의 개념을 포함한다. 디아스포라의 정체성은 장소와 시간적요소로 부터 분리 된 '상상의 지리' 공간에서의 정체성이다. 지구화의 원심적이고 분열적인경향속에서 민족 주의는 강화 되기 때문에 디아스포라 정체성이 형성 된다.⁴

3. 분석틀

III. 인도네시아 화인 디아스포라 정체성분석

1. 민족정체성

디아스포라의 국경을 넘나드는 삶에 착안하 여학계의 한편은 이를 민족 주의의 한계를 극복할 포스트모던의 주체로 인식한다. 하지만 다른 한편은 디아스포라와 해당모 국과의 밀착에 근거하여오히려이가모 국민족 주의의 세계 적평창을 위한수 단으로 전략 할 수 있음을 지적한다. 베니딕트앤더슨 (Benedict Anderson) 은 지구 화시대에 민족 주의가 여전히 가능 할 뿐 아니라, 지리적공간을 초월하여 민족 집단의 단결과 발전을 가능 하게만든 다고 주장한다.⁵ 그 제출한 '원거리 민족 주의' 에 따르면 디아스포라들은 스스로의 생활은 현지 거주국에서 영위되지만, 그들의 관심은 여전히 떠나온고 향에머물러 있다. 원거리 민족 주의는 해당 디아스포라에 대한 모국의 영향력을 확대시켜 디아스포라가 해당국가의 이 익창출에 참여토록 유도한다. 이를

⁴임채원 이소영, <글로벌 디아스포라학의 체계화>, <한국동북아논총>, 제63호 (2012).

⁵Benedict Anderson, 'The New World Disorder', In New Review, NO.193 (May/June 1992).

위해모국은 해당 디아스포라를 포섭 할 다양한정책을 입안시행하고 동시에 모법적인 디아스포라의 모습을 제시한다. 이에포섭 된 디아스포라는 이미떠나온 조국을 위해헌 신하기 시작하고, 해당 모국의 영향력은 디아스포라를 통해국경을 초월한다. 그런데 아쉽게도 이러한 논리의 전개에 디아스포라의 현실적 삶은 배제되어 있음이 발견 된다. 즉 디아스포라가 모국에 대한 헌신은 모국에 현실적 이익을 가져오지만 해당 거주국은 이를 불편하게 생각하고 그들을 직접적 혹은 간접적으로 압박한다. 결국 디아스포라는 양국 이익 투쟁의 희생의 속죄양이 되고 거주국에서의 생존기반까지도 잃어 버릴 것이다.

1) 문화적유대강조

'조국의 통일과 중화를 진흥' 한다는 '중화 민족 응집력학론'은 화교화인과 중국의 관계를 중국본위의 입장에서 해석하면서 소위'중화민족' 특유의 응집력을 주장한다. 중국 화교학의 대표적공구서인 <華僑華人百科全書>는 화교에 관한 다양한 견해 및학설을 소개 하고 있고 '中華文化持續論 華僑不變論 再中國化論' 등은 모두 중국 민족 주의 혹은 중국중 심적시각을 반영하고있다. 중화 문화 지속론 (中華文化持續論) 은 어떠한 역사, 사회조 건아래에서 도 중국 문화는 지속 불변하고, 중국이라는 문화 공동체에속한화교의 문화 역시 변하지 않는 다는 이론이다. 이이론에의 하면 화교 각개인의 직업, 방언, 혈통순수성은 서로 상당 한차이가 있을 수 있지만 본질적으로 하나의 민족에 속하기 때문에 그들의 신체적 특징, 풍속습관, 종교신앙, 사상, 가치관 등은 동일성을 가지고 언제나 모국의 문화를 지향한다는 것이다. 또 한화교불변론은 유구한 역사와 중화문화를 갖는 화교는 그 모국의 국민과 동일 한문화 공동체에 속해 있고 강인한 응집력으로 어떠한 역사 나사회적 조건아래에서도 '중국인의 성질'이변치 않고 영원히 지속 된다. 이를이 어서 재중국화론은 신해혁명 등중국민족주의 운동의 영향아래 동남아 지역에 이미 현지에 동화한 화교가중국에 대한 표출한 애국적현상을 주요 논거로 삼는다. 즉 현지에 이미동화 된 화교일지라도 중국의 정치, 경제 적조건외 변화 나중 화민족의 문화, 교육적 영향을 받으면 다시 중국에 대한 정체성과 귀속의식이 발생 하여 다시 온전한 중국인으로 되돌아 온다는 것이다.⁶

이상에서 서술한 '중화민족응집력론'은 해외 화교화인을 중국 혹은 중화민족의 일부로 인식하는 것이다.

2) 경제정치사회권익법제화

개혁개방이 주 화교정책들은 주로 화교화인들의 국적문제, 화교권익보호, 그리고 귀국 화교들에 대한 처우문제 및해외 화교화인들의 국내투자에 관한호혜적정책들 로분류 할 수 있다. 이 시기 화교정책에 관한대표적인법률은 100 여개 있지만

그내용에따라구분하면대체로아래와같은유형으로분류할수있다.⁷

⁶周南京 <華僑華人百科全書>著作學術卷, 中國華僑出版社, 2001年, p640, p162-163, p582-583.

⁷이형석, <중국정부의 화교정책에 관한 연구> 석사학위논문, p44-45.

주요 내용	관련법규
국적관련	- 중화인민공화국국적법(中華人民共和國國籍法) - 중화인민공화국주민신분증법(中華人民共和國居民身分證法) - 중화인민공화국공민출입관리법(中華人民共和國公民出境入境管理法) - 중화인민공화국 외국인 출입국 관리법(中華人民共和國外國人入境出境管理法)
권익보호	- 중화인민공화국 귀교교권권익보호법(中華人民共和國僑教權益保護法) - 중화인민공화국 귀국교연합회 회칙(中華全國歸國華僑聯合會章程)
기증과 지원	- 중화인민공화국 동아시아 기금법(中華人民共和國公益事業捐法) - 화교기증 학교 운영에 관한 법률(華僑捐資興辦學校法) - 학교 송금에 관한 국무원 령(國務院關於華僑捐資興辦學校的令)
국내투자 투자정책	- 화교들이 국유 황무지 개간 신청에 관한 조례(華僑申請使用國有的荒山荒地條例) - 중외합작경영기업법(中外合資經營企業法) - 중화인민공화국 외자기업 실시예칙(中華人民共和國中外合資經營企業法實施條例) - 중화인민공화국 중외합작 경영기업법(中華人民共和國中外合作經營企業法)

출처: 中國 國務院 僑務辦公室; 福建僑務委員會

1955년 중국은 인도네시아와 『이중국적 문제에 관한 조약 (關於雙重國籍問題的條約)』을 체결하여 '이중국적을 갖고 있는 18세 이상의 화에는 2년 내에 반드시 하나의 국적을 선택해야 하며, 기타국적을 포기해야 한다'고 규정했다. 그리고 <중화인민공화국 국적법 (中國人民共和國國籍法)>은 1955년 이래이 중국 적불허원칙을 고수 하면서 화교물제와한전체 외적화인을 명백히외국인으로 분류한다. 즉외적 화인은 정치, 법률적인측면에서 분명 다른 국가에 속해 있고 또 한 다른 국가의 소수 민족으로 써현지 민족의 구성원이라는 것이다. 이중국적의 폐지는 실은 중국정부가 동남아 국가와의 외교적 문제 및중국 패권주의에 대한 우려에서 나온 것이다.

1949년 제정된 <중국인 민정치 협상회의 공동강령> 에서 '중화인민공화국은 해외 거주 화교의 정당한 이익을 보호 해야한다고' 명시한다. 이어서 1984년 수정된 헌법제 50조에서 중화인민공화국은 화교의 정당한권리와이익을 보호하는 한편, 귀국화교와 그 가족의 합법적권리와 이익을 보호 하며이 것이 국무원의 제일 중요한 임무중의 하나라고 명시하고 있다. 또 한문화 혁명 끝난 후에 중국 정부는 귀국 화교에 대해 '평등하게 대하고, 차별하지 않으며, 특정 상황에 따라 적절히 보살펴주는' 원칙을 주장한다. 개혁개방이 후, 귀국화교와 화교가족 권익보호에 대한 법적 규정은 1991년 에 만들어진 <중화인민공화국귀교교권권익보호법>에 집약되어 있다. 이 권익법을 근거로 귀교교권의 합법적 권익 보호를 받을 뿐만 아니라 그들의 재산, 유산, 통신 자유, 자녀 및 화교 자녀들의 국내 진학, 취직 배려, 친척 방문, 사회 복지 보장 등 다 구체적으로 법제화 명시되고 있다. 뿐만 아니라 화교자본과 인재 유치에 대해서도 정치적 경제적 차원에서 화교정책을 적극 추진하여 국제적 지위와 국내경제발전을 위한 화교들의 국내화하고자 한다. 이를 통해 화교자본을 도입할 수 있는 기초를 닦았고 또 화교자본투자에 많은 혜택도 부여하였다. 귀국화교 및 해외 동포인적자원 유치를 위해 중앙정부 뿐만 아니라 지역과 도시 단위에서도 활발하게 진해되어 있다. 예를 들어, 북경시 공포한 '유학인원들이 적극적으로 귀국하여 창업하는 것을 권장하는 북경시규정'이었다.⁸

2. 국가정체성

⁸이형석, <중국정부의 화교정책에 관한 연구> 석사학위논문, p51-57.

인도네시아인들은 두 종류로 인종을 구별을 한다 (liddle 1997). 첫째는 토착 인도네시아인과 화교의 구별이다. 화교는 19세기와 20세기 초에 대규모로 인도네시아에 이주했던 네덜란드 식민통치하 상업활동에 주로 종사했다. 현재 이들은 인도네시아인 구의약3%를 차지하는 데 대부분이 도시에 거주하며 상업활동에 주로 종사하고 있다. 둘째는 인도네시아어를 사용하는 서부 인도네시아인과 말레이시아어와 파푸아어를 사용하는 동부 인도네시아인 간의 구별이다. 독립이후 문화지역적, 종교적, 인종적 차이는 인도네시아의 정치적 갈등의 중요한 요인이 되었다. 문화지역적 집단 간의 갈등은 주로 다수 집단인 자바족과 기타 소수 집단들 간의 지배와 피지배관계에서 발생했다. 자카르타 시민의 인종구성과 정부 각료의 인종구성이 다민족 성격을 띠지만 자바족의 압도적인 우세와 지리적 근접성으로 인해 중앙집중화는 곧바로 자바족화를 의미하는 것으로 받아들여졌다.⁹

인도네시아의 민족갈등에서 가장 첨예하고 폭력적인 형태는 문화 지역집단간의 갈등이다. 네덜란드 식민통치포기 후 스카르노대통령의 반자바 실라제창은 소수민족들을 본격적으로 자바중심의 인도네시아 국가 안으로 포섭하였다. 1966년에 군사 쿠데타로 등장한 수하르트대통령이 반자바 실라의 명분을 정권을 정당화하는데 이용함으로써 심각한 민족통합은 계속 이어진다.

인도네시아에서 화교는 다른 소수 집단과는 구별되는 정치, 경제, 사회문화 적 위치를 차지하고 있다. 인도네시아 정부는 화교의 전통 문화와 민족 정체성은 철저히 부정하고 현지화하려고 한다. 한편으로 화교를 강제적으로 동화하려고 하면서 도교육, 직업, 정치참여 등 실질적인 생활기회 영역에서는 이들을 이등국민으로 차별하는 것이 인도네시아 정부의 화교정책이 지닌 이중성이다. 또 한 화교가 인구규모에서는 소수이면서도 절대적인 경제력을 소유하기 때문에 인도네시아 정부는 지속적인 경제발전을 위해서는 이들을 보호하고 육성해야 하지만 다수의 토착민의 박탈감과 적대감을 고려해서 적극적으로 보호할 수 없는 딜레마에 처해 있다.

1) 대표민주주의 민족정책 (1950-1959년)

건국 초기에 인도네시아 정부는 대표 민주주의의 원칙에 따라 민족문제를 해결하려고 했다. 즉 민족집단들의 요구와 불만사항을 정당제제를 통해서 전달하고 논의하여 의회 내에서 협상과 타협으로 해결하고자 하는 것이었다. 하지만 국민의 민주주의 의식과 제도의 미성숙, 정당의 분열, 수카르노 대통령과 군부에 의한 의회의 무력화 등으로 인해 이 정책은 민족문제를 해결하기에는 역부족이었다 (liddle, 1997).

2) 교도민주주의 (1959-1965년)

1959년 군부의 도움을 받아 민주주의를 표방하는 강력한 독재체제인 수카르노 교도민주주의 정부를 출범하였다. 이정책의 목표는 인도네시아 특유의 정치, 경제, 사회의 후진성, 복잡한 인종 및 계급적 이해의 차이, 지역적 해의 대립등이 질적인 요소들을 한데 묶어 통일된 민족적 힘을 배양하여 당시에 민주주의 체제를 확립하는 것이었다. 1959-1965년까지 지속된 교도민주주의 정권하에서 수크르로는 민족 및 종교집단들의 요구를 강압, 설득, 흡수의 방법을 사용하여

⁹유인지, <인도네시아의 민족관계: 화교를 중심으로>, <아세아연구> 제45권 2호, 2002.

대처했다. 교도민주주의는 제도화되기 보다는 수카르노개인의 카리스마에의 존했기 때문에 오래 지속 하지 못했고 결국 수하르트 장군의 쿠데타에 의해 교도민주주의 정권은 몰락되었다.

3) 신질서 (1966년-1998년)

1966년 수하르트는 신질서 정권을 출범하면서 수카르노 정권이 사용했던 강압, 설득, 흡수, 교환과 같은 통치기술을 더욱 효과적으로 혼용하면서 민족문제를 처리하려고 했다.

화교에 대한 수하르트 정권의 민족정책은 기본적으로 동화정책이었다. 타소수민족들과는 달리 화교의 문화는 보존하고 육성해야 할 것이 아니라 말살 될 것으로 간주했다. 문화적으로 화교의 전통명절을 사적으로 지킬수 있어 도공 개적으로 지킬 수 없게 되었다. 교육 방면에서 화교 학교를 폐쇄시켰고 인도네시아어로만 학습하고 정부가 지정된 교과과정만 배우게 되었다. 그리고 교육차별 정책도 실행했다. 화교는 인도네시아 국립학교와 기술학교에 거의 입학 할 수 없고 사립학교에 진학하거나 외국으로 유학을 갔다. 정치에서도 화교사회에 대해 감시와 통제를 계속하여 집회와 정치활동을 금지하였다.

위에 서술한바와 같이 수카르노와 수하르트 정권의 화교차별정책은 화교로 하여금정치참여를 포기하고 경제적인존재로만 기능하게 하는 결과를 낳았다.

인도네시아 정부의 지속적인 동화정책과 더불어 후신 이민자가 감소하는 상황에서 화교는 빠르게 인도네시아 사회와 문화로 동화 되었다. 중국어로만 사용하는 화교의수는 감소하고 많은 화교들, 특히 젊은 세대 중에는 자신의 언어와 문화 정체성을 인도네시아인으로 간주하는 사람들이 늘고있다. 하지만 토착 인도네시아인들은 여전히 이들을 이방인으로 여기고 있었다.¹⁰

4)1998년 -현재: 하비비(1998.5.-1999.10), 와히드(1999.10-2001.7), 메가와티 (2001.7-2004.10), 수실로(2004.10-현재)

민족관계를 완화하기위해 하비비 정권은 출범하자 많은 차별성법률을 폐지하고 중국어 사용및인 재교육은 가능하게 되었다. 2000년에와 히드대통령은 1967년 제정된 화인관련종교, 전통 문화의 차별성규제를 폐지시키 고화인 종교및전 봉문화 활동은 자유롭게 진행 하게되었다. 2000년 11월에 첫번째 중문 TV 방송국인 Metro는 현지사람들에게 뉴스방 송을 시작했다. 이어서 2년 뒤에 즉 2002년에 메가와티 대통령은 화인의 명절인 신정을 국가휴가 일로지 정했다. 2006년 국적법을 수정하고 원주민과 비원 주민 구별 폐지하였고 2007년 신정날에 수실로 대통령은 화인에 대한기존칭호인'치나' 대신'중화'로 정시적으로 바꾸겠다고 선포하였다.¹¹

이상에서 정리한바와 같이 하비비 정권 이래 인도네시아정부는 비교적완화 한민족정책을 실행해왔다. 화인 디아스포라는 언어, 여론, 정치참여, 전통문화 유지, 교육분야에서 점차더 많은 자유와평등한기 회를 얻게되었다. 화인 사회도점차깨달아지기 되고 경제분야 뿐만아니라적극 적으로 정치참여, 현지원주 민들과의 화합을 모색하고 있으며 인도네시아를 자기나라로 여기고 본국의 경제, 사회발전, 민주화추진에 많은 기여를 하고 있다.

¹⁰유인지, <인도네시아의 민족관계: 화교를 중심으로>, <아세아연구> 제45권 2호,2002.

¹¹<http://zh.wikipedia.org/wiki/%F5%8D%B0%E5%B0%BC%E8%8F%AF%E4%BA%BA>

(검색일: 2015.3.30)

IV. 결론

해외 화인 디아스포라를 해외 중국인 혹은 중화민족의 일부로 인식하는 현대 중국민족 주의의 전형적인 이론은 '중화민족을 집력론'이다. 이런 개념에 중국 개혁 개방의 지속 적성공을 위해답보될 해외화교화인에 대한 고려는 보이지 않는다. 또 한화교화인 및 그들의 가족까지 실행한 경제적, 정체적 등 여러 가지 권익 보호 및 혜택은 최종적인 목적은 '중화민족의 위대한 부흥'을 위하는 것이다. 이런 이념과 정책은 해외 화교화인에게 대가를 위한 소아의 희생의 함정이 내재하고 있다. 이미 중국으로 부터 독립적으로 사고 하기 시작한 화교사회는 역사적 경험을 토해 정치적으로 중국과 거리를 두는 것이 그들의 생존과 발전에 유리하다는 것을 분명히 깨달고 있다.

중국 화교학의 대표적 학자인 周南京은 디아스포라 개념의 출현 및 확산의 원인에 대해 다음 과 같이 정리했다. 첫째, 화교사회가 정치적으로 중국과 거리를 두는 것은 그들의 생존과 발전을 위해 유리하다. 따라 서 정치적인 미가능 후한 화교 등 명칭을 대신할 중성적인 명칭이 필요하다. 둘째, 화교는 자신의 노력으로 동해 국제 경제 발전에서 자신의 발언권을 확보하였다. 중국과의 연계성을 희석시키고, 더불어 이들의 성과와 발전의 욕구를 반영할 수 있는 명칭이 필요하다. 셋째, 화교를 배제하는 소요가 발생하고 있다. 이 문제를 해결하려면 중국이 아닌 세계 각지의 화교 자신에게 있으며 화교의 지위 활동의 위해함이 가 넓고, 모호하며 정치적 색 채가 제거된 명칭이 필요하다. 다섯째, 세계 각국은 다 문화 정책을 받아들이고 있어 화교의 국경을 넘나드는 활동에 유리한 조건을 제공하고 있다. 이들의 국제 활동을 지지할 명칭이 필요하다.¹²

불평 등 체계와 경제적 착취 구조에 저항하는 소수 민족 집단들을 강압적으로 진압하면서 폭력이 폭력을 낳은 악순환을 겪어온 것이 지금까지의 인도네시아 민족 관계의 현주소이다. 그 중 소수인 구에도 불구하고 인도네시아에 대해 큰 경제적 영향력을 지닌 화교는 토착민과의 공존의 역사와 갈등의 역사를 동시에 갖고 있는 경우이다.

화교에 대한 사회적 차별과 공격이 지속되는 데에는 정부의 정책 실패가 중요한 요인이다. 반자실라라는 사회 통합의 이념과 달리 현실적으로는 분리와 차별을 유지해왔고 민족 집단 간 반목 갈등을 양산했다. 동화주의 정책으로 화교를 인도네시아 국민으로 통합시키려는 노력을 기울였지만 토착민과 동등한 사회 정치적 권리를 제한함으로써 써오 히려 화교는 이등 시민이 되었다. 경제 영역의 활동만 치 중하게 된 화교의 이미지는 식민 시절의 착취자 이미지와 함께 경제 동물로 인식 되고 있다. 화교의 경제력을 이용하려고 하면서 결코 정치력의 신장을 용납하지 않으려는 원주 민 엘리트 집단은 이들을 계속해서 경제적인 영역에만 묶어 두고 자신들의 정치적 보호에 의존하게 만들어왔다. 인도네시아가 국제 사회의 완전한 구 성원으로 행동하려면 국제 사회의 민주적이고 합리적인 기준과 절차를 따라야 한다. 어느 한 문화와 정체성으로의 동화보다는 다양한 문화와 정체성이 공존하고 존중받는 다원론적 인민족 정책이 필요하다. 앞서 정리한 바와 같이 하비비 정권 이래 인도네시아 정부는 비교적 완 화한 민족 정책을 실행해왔다. 화인 디아스포라는 언어, 여론, 정치 참여, 전통 문화 유지, 교육 분야에서 점차 더 많은 자유와 평등 할 기회를 얻게 되었다. 하지만 이러한 정책들은 아직 법제화 되어 있지 않다는 실정이다. 다문화, 다민족 공생할 수 있는 정책 환경 마련 할 필요가 있다고 본다.

¹² 최승현, < '화교=해외 중국인'에 관한 역사적 고찰 >, 2011, 中國人文學科 第48輯

참고문헌:

- 임채완, '중아시아 고려인의 언어 적정체성과 민족의식', 『국제정치논총』, 제39권제2호(1999)
- 홍재현, <인도네시아 화교사회 형성과 반화교폭동에 대한 연구>, 中國人文學科, 第47輯2007
- 윤인진, 이유선 <인도네시아의 민족관계: 화교를 중심으로>, 2000
- 최승현, <고대 민족과 근대 nation 의 동아시아 삼국의 전파 및 중화민족의 탄생에 관한 소고>, 2010
- 王望波, <海外華人的參選參政與融入當地社會>, 다아스포라연구 제4권 제2호 제8집, 2010
- 이형석, <중국 화교정책에 관한연구> 전남대 정치학 석사학위논문 2010.
- 임채완, 아소영 <글로벌 디아스포라학의 체계화>, 한국동북아논총 제63호2012.
- 周南京, <華僑華人百科全書>著作學術卷, 中國華僑出版社, 2001年.
- 최승현, <화교=해외 중국인에 관한역사적 고찰>, 中國人文學科第48輯, 2011.
- Benedict Anderson, 'The New World Disorder', In New Review, NO. 193(May/June 1992)

인터넷자료:

- <http://zh.wikipedia.org/wiki/%E5%8D%B0%E5%B0%BC%E8%8F%AF%E4%BA%BA>
- http://zhidao.baidu.com/link?url=9oQe3n88_VgzFdrTg2GaccyxogIBh42dONF884L6P4xzrodCSMvxZUtsa_g6X6RPDxnsYix7lbiUUhIrtkKwyl_
- http://www.baidu.com/#wd=%E5%8D%B0%E5%B0%BC%E5%8D%8E%E4%BA%BA%20%E7%BB%B4%E5%9F%BA&rsv_spt=1&rsv_bp=1&ie=utf-8&tn=baiduhome_pg&rsv_sug3=3&rsv_sug4=289&rsv_sug1=2&rsv_sug2=0&f=3&rsp=2&inputT=7523&bs=%E5%8D%B0%E5%B0%BC%E5%8D%8E%E4%BA%BA
- <http://wenku.baidu.com/view/d5fa6bc66f1aff00bfd51e00.html>
- <http://edu.163.com/14/0520/09/9SM9DOOG00294KMJ.html>

MUSLIM CHINESE: A STUDY OF HUI PEOPLE'S CULTURAL IDENTITY

Gao rong (高荣)

Chonnum National University

The present study focus on the ethnic cognition and cultural identity of the ethnic minorities recognised in the People's Republic of China. Hui people, the third largest of the 55 ethnic minorities in China will be highlighted and their ethnic characteristics and the relationship between cultural cognition and cultural identity will be discussed.

China is populated with multiple ethnic groups where the Han Chinese are the largest ethnic group which form 91.59% of the population. Beside the majority Han Chinese, there are 55 other ethnic groups recognised in mainland China. The minorities have their own ethnic characteristics and religious traditions. There are several minority ethnic groups practice Islam, endangering distinctive cultural characteristics. These include Hui, Uyghurs, Kazakhs, Sarta, Kyrgyz, Tajik, Uzbeks, Bonan and Chinese Tatars. Population of the mentioned ethnic groups are approximately 17,597,400, and contribute to 1.5% of the total population. The population of the minority ethnic groups are far less than that of Han Chinese, however, they have contributed a lot to the formation and development of the unitive and multi-ethnic China.

Religion and culture go hand in hand and are inseparable. Religious belief and thought shape everyday life. The culture of Hui people have distinctive characteristics which are strongly influenced by Islamic traditions and it is an important component of the diverse Chinese culture.

It is of great significance to study the Hui culture due to several reasons. Firstly, the characteristics of the Hui culture are very representative among the Muslim minority ethnic groups in China. Secondly, it is an important factor in the study of the influence of minority ethnic groups on the rural economy and rural development. Finally, it contribute to the establishment of China's minority policy.

Thus, the key objectives of present study is the analysis of the ethnic cognition, cultural cognition and identity of Hui people. Literature review and field studies have been carried out to achieve the objectives. Information gathered are geographically from the Ningxia Hui Autonomous Region (NHAR), where Hui people represent a fairly large percentage in the population (34%).

The structure of the thesis are as follows. The First chapter will introduce the background of the study. The second chapter include the pre-research and the study of the theories of cultural identity. The third chapter will discuss the migration and settlement of Hui people within China. The fourth chapter will draw the analysis of Hui people's cultural identity objectively and subjectively. Finally, The fifth chapter will provide the conclusion of this study.

The study find that extensive literatures suggested that many Hui people are direct descendants of Silk Road travellers and practiced Islam generation by generation. They came in contact with Han Chinese over the years and most of the Hui have assimilated with Han culture. However, Islamic traditions are strongly reflected in Hui's daily lives. Hui people are pride about their culture and they have maintained their distinctive cultural characteristics.

Данное исследование сфокусировано на этническом познании и - культурной специфике этнических меньшинств, признанной в Китайской Народной Республике. На первый план будет выдвинуты этнические особенности дунган, которые являются третьими по величине из этих 55 этнических меньшинств в Китае, а также будет обсуждены их отношения между культурным познанием и культурной спецификой.

Китай населен многочисленными этническими группами, где ханьцы - самая многочисленная этническая группа, которые формируют 91.59% населения. Кроме преобладающих ханьцев в Китае признаны 55 других этнических групп. У меньшинств есть свои этнические особенности и религиозные традиции. Есть несколько этнических групп, которые практикуют ислам, подвергая опасности отличительные культурные особенности. Это - дунгане, уйгуры, казахи, сарты, киргизы, таджика, узбеки, народ Бонан и китайские татары. Население упомянутых этнических групп приблизительно 17,597,400 и составляет 1.5% общей численности населения. Население этнических групп меньшинства - намного меньше ханьцев, однако, они вносят вклад в формирование и развитие объединенного и мультиэтнического Китая.

Религия и культура идут рука об руку и неотделимы друг от друга. Религиозная вера и форма мысли в повседневной жизни. У культуры дунган есть отличительные особенности, которые являются сильно под влиянием исламских традиций, и это - важный компонент разнообразной китайской культуры.

Имеется большое значение, чтобы изучать культуру дунган из-за нескольких причин. Во-первых, особенности культуры дунгане очень представительные среди мусульманских этнических меньшинств в Китае. Во-вторых, важным фактором в исследовании является влияние этнических меньшинств на экономику сельского хозяйства и развитие сельского хозяйства. Наконец, это способствует учреждению политики меньшинств Китая.

Таким образом, основные цели данного исследования - это анализ этнического познания, культурного познания и специфики дунганского народа. Литературный обзор и учебно-производственные практики были выполнены для достижения целей. Информация собрана географически из Нинся-Хуэйского автономного района (NHAR), где дунгане представляют довольно большой процент населения (34%).

Структура текста следующая. В первой главе описывается фон исследования. Вторая глава включает предварительное исследование и исследование теорий национально-культурной специфики. В третьей главе обсуждается миграция и урегулирование дунганского народа внутри Китая. В четвертой главе приводятся

объективный и субъективный анализ национально-культурной специфики дунган. Наконец, в пятой главе представляется заключение данного исследования.

Исследование находит, что обширная литература предположила, что дунгане являются прямыми потомками путешественников Великого шелкового пути и практиковали ислам поколение за поколением. Они вступили в контакт с ханьцами давно, и большая часть дунган ассимилировалась с ханьской культурой. Однако исламские традиции сильно отражены в повседневной жизни народа. Дунгане гордятся своей культурой, и они поддерживают свои отличительные культурные особенности.

Ключевые слова: дунгане, идентичность, этнические меньшинства в Китае.

Бұл зерттеу жұмысы Қытай Халық Республикасындағы этникалық азшылықтардың өзіндік мәдени ерекшеліктері және этникалық таным мәселелерін қарастыруға бағытталған. Ең алдымен көлемі жағынан Қытайдағы 55 этникалық азшылықтың үшіншісі болып табылатын дунгандардың этникалық ерекшеліктері, сонымен қатар олардың мәдени ерекшеліктері мен мәдени танымның арақатынасы қарастырылады. Зерттеу нәтижесі бойынша дунгандар Ұлы Жібек жолымен жүрген саяхатшылардың ұрпақтары және ата-бабаларынан ислам дінін ұстанған. Олар ханьдықтармен бұрыннан қарым-қатынаста болған, сондықтан дунгандардың басым бөлігі хань мәдениетімен араласып кеткен. Бірақ ислам дәстүрлері халықтың күнделікті тұрмыс-тіршілігінде айқын көрініс тапқан. Дунгандар өз мәдениетін мақтан тұтады және өздерінің өзіндік ерекшеліктерін сақтауға ұмтылады.

Тірек сөздер: дунгандар, бірегейлену, Қытайдағы ұлттық азшылықтар.

I. 서론

본논문은소수민족대한인식과정체성에관한연구이다. 중국소수민족중영하회족자치구의회족을 연구대상으로, 회족이특징은무엇이며, 그들의문화인식과정체성관계에관한조사함.

중국에는56개민족이살고있고, 55개소수민족으로이루어진중국은각민족마다독특한민족특성을 가지고있으며, 각소수민족은민족과문화정체성보존을위해노력하고있다. 이러한그들의노력은단순한민족정통성의본존뿐만아니라그들만의독립된자치에대한열망이최근정치적사회이슈로떠오르면 서중국은혼란의정국으로나타나고있는실정이다.

소수민족이중에서이슬람교를신앙하는민족은회족, 위구르족, 카자흐족, 동상족, 키르기즈족, 살라족, 타지크족, 우즈베크족보안족, 타타르족등이다. 이들민족의총인구수는17,597,400명으로전국민의1.5%에해당된다. 비록인구수는많지만중국이다민족의통일국가를세우고지켜가는역사적과정과조국과고향을건설하는데서크나큰공헌을해왔다. 회족문화는중국문화에서가장중요한부분이다. 문화상징은회족의종교정신과문화를대표하는가장중요한유형, 무형의요소로서회족의정체성을표현하고있다. 회족문화상징의연구는소수민족문화계승발전에큰영향을미칠뿐만아니라중국의민족정책에도매우중요한역할을한다. 소수민족문화상징을통해소수민족정체성을파악하고더나아가소수민족의변영발전과소수민족의올바른문화형성의기초적인학제연구가논문연구핵심이다.

본연구는소수민족의특징과문화계승발전시키기위해회족의인식과문화상징을연구조사하고, 회족의대표문화상징의요소를제시하여향후회족의대외홍보및정체성을지키는학제적기조를마련하고자한다. 이를위해서회족을대상으로문화조사를통해‘회족의인식’ 과‘회족의문화상징’을분석하여 회족의문화상징과정체성을밝히는데그목적이있다.

연구범위는중국에서가장넓게분포되어정착하고있는소수민족인회족이다. 따라서본논문의공간

적범위를전체중국의회족거주지역으로하는것은불가능하다. 결국가장많은회족이집단거주하고있는
영하회족자치구(宁夏回族自治区)를본논문의공간적범위로정한다.

연구방법: 문헌연구방법하고현지조사하는방법을택하고있다. 그리고중국의사회주의기조인종교
부정과는달리인정및보호되는현상을통해회족이슬람교의문화정체성을이해하는방법을적용한다. 마
지막회족문화정체성에대한특수상황을분석하여자치구내회족무슬림들의종교적문화정체성의이해
하고분석한다.

II. 이론적배경

I. 선행연구검토

본연구관련선행연구는대부분중국에서이루어진것은사실이다. 특히자치구성립과정에만한정치
적인문제그리고회족의종교및문화적정체성에대한연구는대부분현지회족학자들의연구결과를활용
한다.

회족학자들과중국학자들의연구는회족학자백수이(白寿彝)가주편한중국회족민족사(中国回
族史)¹를 기점으로 2000년대중후반에중국회족자치구에대한연구가많이이루어졌다. 특히2008년
영하회족자치구성립50주년기념의해에는자치구성립과정하고회족무슬림의생활종교문화언어교육
등관련연구결과물이영하인민출판사를중심으로다수발표되기도하였다.

소수민족에대한기본적인중앙정부의정책등은최근중국의중앙과지방관계론²이나일부소수민족관
련개설서등이국내학자들을통해발표되고있지만중국학자들의견해를참고하여객관성을잃지않도록
한다. 특히구림동(瞿林东)이편집한중국소수민족사학연구(中国少数民族史学研究)³는 회족관련 한
족학자들의 관점을 읽게 해준다.

본논문은중국무슬림을이해하고회족무슬림집단의중국내형성과정그리고회족무슬림의문화정체
성을살펴보려한다.

2. 문화정체성에 대한이론적검토

문화정체성의개념

정체성의논의중핵심적위치를차지하고있는자아는개인이자신을대상으로 파악하여자신에 대한태
도평가혹은규정이라고정의할수있는데, 그본질적속성은사회적이라고할수있다. 개인의자아는사회
적상호작용속에서여러가지역할을담당하면서성찰적으로자기자신을보는과정에서구성된다. 따라서

¹白寿彝主编, 2003, 中国回民族史, 中华书局.

²김형계, 2008, 중국의중앙과지방관계론, 평민사.

³崔林东主编, 2008, 中国少数民族史学研究, 北京图书馆出版.

사회외구조와체제, 가치및성원들의생각등을반영하며자아는개인과사회를연결해주는가장중요한메개체인것이다(홍승직, 1990:16).

사회적, 문화적산물인정체성을이루는요소들중에서특히문화정체성은인종적, 민족적, 종교적그리고국가적문화에'속해있음'으로부터형성되는정체성의측면들을지칭한다. 문화정체성은윤리, 인종, 종교, 성, 나이, 계급, 언어, 지역성, 거주지와같은다양한하위문화에의해구성되고그집단성원들에게문화적동질성과독자성, 그리고현실이해에대한공통의세계관을만들어낸다.

문화정체성에영향을주는요인은다양하다. 크게는역사와문화적전통과가치관, 계층, 사회의산업화정도등의사회적요인과개인의성, 연령, 직업, 종교등의개인적요인으로나누어볼수있다. 정체성이타고난것이아니라면, 개인이속해있는다양한하위문화의집단안에포함되는실리적이고사회적인동일시과정을통해서정체성이구성된다(Hall, 1992: 324-325).

문화정체성의구성요소

문화의정체성을구성하는요소는여러차원을지닌다. 역사적영토, 공통의신화, 역사적기억, 공통의대중문화, 공유라는역사적전통, 공통의언어등이다. 정체성이란고정된것이아니라형성되는어떤것으로국가의경우에는더욱그렇다. 역사에서보듯이국가는처음에는조그만세족이나부족국가로시작했다가대제국이될수도있는가하면, 대제국이었다가도얼마안있어소국으로쇠퇴할수있다. 이를문화에대입해보면, 문화는민족, 국가등에이해생성되며, 유지되고, 전파된다. 그러다가그당지자인민족과국가가없어진다고하더라도문화는다른민족이다, 다른지역으로전파되었을경우에는생존한다. 문화는훨씬더넓은개념이며지속적인개념이다. 정체성이존재자가지니는속성으로구성된다고하면, 그속성들은시간에따라변하기때문에, 정체성은변한다. 그럼에도불구하고어떤존재자의정체성을말할수있으려면, 그러한변화속에서도이질할상성혹은인과연쇄를통한연속성을지녀야한다.

문화는개별민족속에서구현되는데, 민족의역사가긴경우민족의정체성을이해하는상호연결된하나의방식으로신화개념은유용하다.⁴그에의하면, "신화"는하나의허구적인이야기가아니라, 오히려그것은세계에대한대중-문화를영속적으로지지하는지지대이며, 동시에그신화는시대를관통하여내려오면서끊임없이재해석된다. 이런점에서신화나혹은신화시대에밀접한이야기들을가지고그민족들은그것을사용한다.

문화는향유하는인간적존재에의해형성되고유지되는것이지만, 문화정체성이임의로구성될수있는것은아니다. 따라서문화는영원하지도않고, 또한문화의구성요소는변하기때문에문화의정체성을어떤영속적인속성을사용하여파악하려는것은불가능하다. 문화란그문화를향유하는구성원에게소속

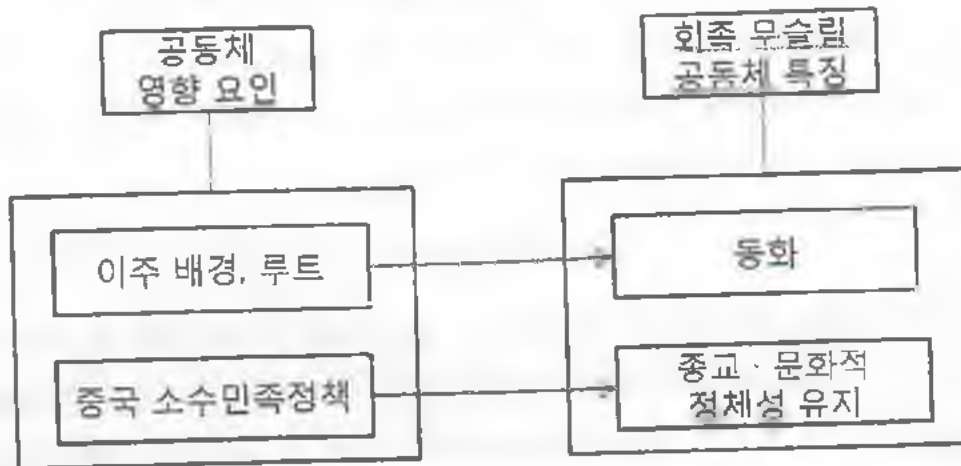
⁴Banthes(1957).

감과안정감을주며, 구성원이치키고보존해야할어떤것으로과약되고, 나아가서구성원들의삶의의미 형성에기반역할을하기때문에, 구성원의미래를형성한다.

3. 분석틀

이연구의분석틀은<그림1>과같다.

<그림1>회족무슬림공동체분석틀

III. 회족무슬림의중국이주와정착

1. 고증세

1) 고대

회족과관련된중국의二十五史에서의기록은주로회회(回回)라는명칭으로아래와같은빈도수를나타내고있다.⁵

한서(漢書)와우한서(後漢書)에서의회회(回回)라는표기는의태어(擬態語)로회족과는관계가없고북사(北史)의경우인명(人名)의경우이다. 실제로회족의중국역사서등장은당대(唐代)에서부터라고할수있다. 즉622년이슬람의사작후송사(宋史)에의등장까지의약300~400년간은그기록이회회(回回)가아닌회골(回鶻), 회홀(回紇)로중국역사서에나타난다는것이다. 예를들어회홀(回紇)의경우와같이신당서(新唐書)와금사(金史)에서집중적으로나타나며⁶ 회골(回鶻)의경우같이요사(遼史), 신당서(新唐書), 송사(宋史)에서주로나타난다.⁷

⁵台湾国立中央研究院二十五史자료실

⁶台湾国立中央研究院历史语言研究所古文자료

⁷台湾国立中央研究院历史语言研究所古文자료

분명한것은宋史/열전(列傳) 중조우문(曹友聞) 편에의하면“우문이병사들이끌고액선에이르러첩보를잡하기를북쪽에서하, 여진, 회회, 토번, 발해군이50여만에이른다하여, ...” (..., 友聞引兵扼仙人关, 諜聞北兵合西夏、女真、回回、吐蕃、渤海軍五十餘萬大至, 友聞語萬曰...)⁸에서와같이이미송대에이르러서북쪽지역에회족이큰세력으로존재하고있었다는것이다. 회족은결국중국사서(史書)에회회(回回), 회골(回鶻), 회홀(回紇) 등의음역으로중국역사에등장한다. 회족역사학자바이소우이(白壽彝)는이이름들이결국회회족(回回族)을일컫는동일민족명이라고주장한다⁹. 그러나元史/本紀에서는“왕한이하서, 회골, 회회삼국을거처거란으로도망갔다.”(...伐汪罕, 盡奪其部眾與之. 汪罕走河西、回鶻、回回三国, 奔契丹. 既而復叛歸, 中道糧絕, 捋羊...)¹⁰라는내용이있는것으로보아만족간의차이가있었음을알수있다.

중요한것은고대중국의북방에는회족이이미강한세력으로자리잡고있었으며다른북방민족들과함께민족적정체성과개체사(個體史)를만들고있었다는사실이다. 이것은중국학자들이회족의중국정착을12세기이후로강조하는것과는다른역사적사실이녀이는회족의북아시아선민(先民)으로서의존재를인정해야하는관점을만들어낸다.

2) 중세

송, 원(宋元)시대회족은회회족(回回族)이라는이름으로대륙에정착하게된다. 또한중세에는수많은학자들과대상(大商), 정치가들을배출하는시기이기도하다.

회족의기록이가장많이나타나는원사(元史)에서는이시기에회족의동천(東遷)이대규모로이루어졌다는것을말해준다. 1219년특히칭기스칸의서정 이후중앙아시아지역이몽골제국에복속되고칭기스칸의동생올제구가지금의중동지역을지속적으로원정하여이슬람문화권과긴밀한관계정립이회족을비롯한무슬림들의동아시아이주에직접적인영향을주었다.

당시대륙전역으로이주한회족의상황을회족역사학자딩구어용(丁國勇)은아래와같이5개지역으로분포되었던것으로분석하였다.

①서북지역: 1266년과거남송정복활동을벌이던쿠빌타이는자신을지지하는세력들을모아카이펑(開封)에서쿠빌타이 ¹¹ 를열고스스로대칸으로등극하자카라코름에있던아릭부케가이에반대하여4년

⁸宋史/列傳凡二百五十五卷/卷四百四十九列傳第二百八/忠義四/曹友聞

⁹白壽彝主編, 2003, 中國回回民族史, 中華書局, p103.

¹⁰元史/本紀凡四十七卷/卷一本紀第一/太祖鐵木真

¹¹쿠빌타이: 몽골의귀족회의로대칸을선출하는기구

간전쟁을 치른다¹². 이때 쿠빌라이는 중국서북지역에서 자신을 반대하는 아리부계 계열의 귀족들을 제압하고 새로운 자신의 세력을 정착시키고자 둔전제(屯田制)를 실시하며 회족군사와 가족들을 대규모로 이주시켜 정착하게 한다. 물론 이들은 지금 영하지역에 자리잡은 회족의 선민으로 분석되어진다.

② 윈난(雲南) 쿤밍(昆明)지역: 역시 원(元)의 쿠빌라이시절(愷) 본위제가 실시되며 윈난지역의 대규모 광이 개발된다. 이때 이재(理財)에 밝은 회족들이 지역에 이주, 정착시켜 재무관리자들로 활동하게 하는 제도를 시행한다. 결과적으로 상당수의 회족이 이곳에 분포되게 된다.

③ 허루어(河洛), 산둥(山東) 지역: 역시 원대(元代)에 카이펑(開封)을 중심으로 이른바 중원(中原)의 한족(漢族) 지배와 재무관리를 위해 대규모 이주되고 정착하게 된다.

④ 화북평원(華北平原) 지역: 지금의 허베이성(河北省) 평시엔(定縣)에 있는 “重禮禮拜寺記”의 비문(碑文)에는 “回回人之遍天下, 而此地尤多, 朝夕不廢禮”, “今近而京城, 远而诸路, 其寺萬余”(회회사람들이 천하에 두루 퍼져있으나 이곳에 제일 많아 아침 저녁에 배가 끊이지 않는다. 오늘날 가깝게는 성밖에 멀리는 여러 길에 그清真寺가 만여 개에 이른다)라고 하여 당시 이 지역에 얼마나 많은 회족이 정착하고 있었는지 일수 있게 해준다. 이 지역 역시 중원의 한족들 밀집 지역으로 이들에 대한 재무, 세무 관리 계층으로 회족이 정착하였던 것이다.

⑤ 장쑤, 지장(江蘇, 浙江) 지역: 이곳 역시 원대(元代)에 많은 회족이 이주한 곳으로 주요 목적은 한족들의 재무세무 관리인으로서의 역할 부여인 것이다.¹³

물론 회족들이 가장 많이 거주하였던 곳은 영하(寧夏)이다. 명사(明史) 서역전(西域傳)에서 “元時回回遍天下, 及是局甘肅者尚多”(원대에 회회인들이 천하에 두루 퍼졌지만 감숙甘肅성 거주자가 가장 많았다.)¹⁴라고 하여 회족의 중심 거주지는 원대에 지금의 영하사치구 지역으로 집중된 것을 알 수 있다. 이렇게 중세까지 회족들은 중국서북지역에 자신들의 근거지를 확립하고 있었던 것이다.

2. 근현대

1) 명(明) 시기의 회족

원대에 전국으로 흩어진 회족은 명대에 영하지역으로 집결되어 지지는 못하였다. 전통적인 이민족 지배수단인 “divide & rule”(분리통치)는 회족에게도 적용되어 전국에 흩어진 회족은 영하지역의 고향을 그리는 등요를 부르며 향수를 달랠 정도였다.

問我祖先來何處, 山西洪洞大槐樹。

¹² 고미츠히사오외, 이경래역, 2005, 중앙아시아의 역사, 소나무, 212-214쪽.

¹³ 丁國秀, 2005, 回族史話, 寧夏人民出版社, p14~15.

¹⁴ 明史/列傳凡二百二十卷/卷三百三十二列傳第二百二十/西域四/撒馬兒罕

(내조상이어디서왔나물거든, 산서성넙은둥굴큰해나무라답하고)

問我老家在哪里, 大槐树下老槐窝.

(새고향이어디나물거든, 큰해나무밑두부미등지라답한다.)¹⁵

이것은 명대에 전국에서 불리어 졌다고 할 정도이니 전국적으로 흩어진 회족의 숫자가 많다는 것을 간접적으로 알 수 있게 해준다. 아울러 명조(明朝)에는 회족의 주요 거주지였던 영하지역이 지금과 같이 중국으로서의 변방의 군사요충지였다. 따라서 명은 이 지역의 행정 단위를 위(衛)로 설정하고 지금의 5개 시 규모보다 훨씬 큰 7개의 위(衛)를 설치하였다. 특히 이 지역의 안보상 중요성은 명이 전체 장성(長城) 지역 9개 방어군사구역을 구별(九邊) 혹은 구진(九邊)이라 하였던 데 그중 2개가 영하지역에 있을 정도였다.¹⁶ 이로써 현재 회족이 영하를 제외한 전국 여러 곳에 중세 및 근대에 흩어져 현지에 정착할 수밖에 없었던 이유를 알 수 있게 된다.

명의 영하에 대한 직접적인 지배는 그 통치 형태에서부터 알 수 있다. 즉, 명대 영하이 주 거주 지역의 또 하나의 특징은 변방 지역으로서의 군정(軍政) 합일의 강력 한 통제 구조였다. 이것은 지금과 마찬가지로 중앙의 정부가 직접 관할하면서 형식상으로는 현지들이에게 분봉하여 장기적인 직접 통치의 형태이다. 주원장(朱元璋)은 자신의 24명의 아들과 1명의 손자에게 전국 각 지역을 분봉(分封)하였는데 그중 16벌에 아들 주전(朱棣)에게 분봉하여 번왕(藩王)으로써 그의 자손이 대대로 영하 지역에 뿌리 내리게 된다.¹⁷

명대에는 특히 북방의 유목민족 세력이 분열과 통합을 거듭하면서 명의 북쪽 국경선은 항상 충돌이 끊이지 않았다. 그 중심에 있던 영하 지역은 특히 군사 안보적으로 매우 중요한 지정학적 위치에 있어 영하는 이른바 군진(軍鎮)으로써 중앙의 주목을 받게 된다. 1500년대 초에 이르러 중앙 정부는 날로 위협적으로 성장하는 북방 세력에 대한 방어의 수단으로 소위 삼변총독부(三邊總督府)를 설치한다. 삼변은 변방 지역에서 특별히 중요한 3곳을 일컫는 것으로 연수(延綏: 延安, 綏遠), 감란(甘肅: 甘肅, 蘭州), 그리고 영하(寧夏)를 말한다. 총독부는 현지 번왕 제도가 시간이 흐름수록 현지화되어 가는 부락 용을 막기 위해 중앙에서 총독의 권한을 지닌 인물을 정기적으로 파견하는 것으로 중앙의 특별한 지배를 말하는 것이다.¹⁸

결국 명대 영하 회족의 특징은 원대 회족이 전국적으로 흩어진 상황의 고착화와 영하 지역에 대한 중앙 정부의 강력한 직접 통치로 분석되어진다.

2) 청대(清代) 회족

정부 왕조로서의 청조(淸朝) 중앙 정부는 초기에 한족(漢族) 이외의 민족들에게 민족 정체성을 존중하는 유희화 정책을 실시한다. 특히 건륭(乾隆)제 시기에는 지방 관리들이 회족의 종교에 대하여 박대하지 말도록 법으로도 정하고 회족과 다른 민족, 특히 한족과의 통혼에 있어서도 특별한 차별을 두지 않도록 강한 시행령을 내리기도 한다.¹⁹

¹⁵ 明史/列傳凡二百二十卷/卷三百三十二列傳第二百五十/西域四/撒馬兒罕 p198.

¹⁶ 衛: 寧夏衛, 寧夏左屯衛, 寧夏前衛, 寧夏中屯衛, 寧夏後衛, 寧夏中衛.

¹⁷ 胡學祥, 門軍傳, 胡志存編著, 2006, 寧夏五千年史話, 寧夏人民出版社, p194.

¹⁸ 李自然, 2005.09, 試論乾隆對回族政策, in 寧夏大學回族研究中心編, 中國回族研究論集, 第1卷, 民族出版社, p142~143.

¹⁹ 薛正昌著, 2007.05, 寧夏歷史文化地理, 寧夏人民出版社, p99.

그러나 내면적 분석을 해보면 청중양 정부의 민족정책은 고도의 민족정체성 통제책으로서 아래 세 가지 특징을 갖고 있다.

첫째로 동화정책이다. 회족과 한족 모두 피지배 계층으로 화이불분(華夷不分)이라는 정책 기조 아래 회족과 한족의 동화정책을 실시한 것이다. 민족간의 통혼을 통한 동화정책은 특히 변방의 인구가 적은 민족들과 중원의 한족들과의 통혼이 적극 갈려져서 인구가 적은 변방 소수 민족들은 그 몇몇 직정 체성이 흔들리게 된다. 이를 위해 중앙에 이변원(理藩院)이라는 정부 기관은 주로 이 민족들의 귀족들간의 통혼을 추진하는 역할을 담당하기도 한다. 둘째로 이민정책이다. 치산사(治産司)와 변위사(邊衛司)를 두어 중원의 인구를 변방에 강제이주 시킴으로서 자연스럽고 변방의 방어선을 두텁게 하고 사이(四夷)의 침공력을 약화시킨다. 셋째로 분리통치이다. 이는 전통적으로 중국의 중앙 정부가 지방이 민족 지역에 행했던 정책으로 몽골의 경유일제금지(越界禁止)라는 강한 분리정책을 시행하여 변방 소수 민족들의 응징력을 약화시키는 효과를 얻는다.²⁰

이러한 정책들은 변방 소수 민족들에게는 치명적으로서 중국 내륙 지역은 청말기 외세의 강한 영향력 아래에서도 청조 중앙의 통치력이 작용하였던 것이다. 청말기 외세의 침입은 주로 연안(沿岸) 지역으로 집중되었다. 광둥무역(廣東貿易), 의화단(義和團) 사건 그리고 수많은 조계지(租界地) 등은 모두 해안 지역이었던 것이다.²¹

결국 영하를 미 못한 내륙 지역은 청의 쇠락과 외세의 영향에서 빠른 대처를 할 수 있었던 상황은 아니었고 새로운 중국의 탄생을 지켜 보면서 자신들의 영역과 문화적 정체성을 유지할 수 있는 기회를 보아야만 하였다.

IV. 회족 무슬림의 문화 정체성

1. 객관적 정체성

①. 종교

종교의 자유가 극히 제한적인 사회주의 국가 중국에서 회족의 이슬람교는 과연 어떠한 위치에 있을까? 전통적인 종교적 정체성을 그대로 유지하는가? 등은 큰 관심사가 아닐 수 없다.

기본적으로 고동매(高冬梅)는 그의 연구 "試論伊斯蘭哲學的傳統價值和現代價值"에서 신앙이 없는 사람은 외부로부터의 영향을 쉽게 받고 쉽게 변화할 수 있어 자신의 정체성이 없지만 이슬람을 믿는 무슬림은 그 종교 행위가 강해 보일지는 몰라도 그만큼 자신의 삶에 확실한 가치를 부여한다는 주장을 한다. 이는 강한 이슬람적 가치관이 현대 사회에서 뚜렷한 자기 정체성을 유지한다는 것으로 21세기 중국의 민족주의적

²⁰ 존 킹 페어뱅크, 1994. 10, 중국사 연구 회역, 新中國史, 까치, 195-206쪽

²¹ 薛化元, 李福鍾, 盤光哲編著, 1998.10, 中國現代史, 三民書局, p5-9.

주체성 인식과 맥락이 연결되어 있다. 이러한 이슬람에 대한 중국 지식인들의 긍정적 인식 분석은 그러나 이슬람을 하나의 철학적 접근으로만 해석한 경향이 있다. 즉, 하나의 종교로서의 믿음과 순종을 강조하기보다는 영하회족연구소 연구원 고동매도 구진(求真), 구지(求知)를 이슬람 철학의 핵심으로 강조한다.²² 즉, 이슬람에서 말하는 종교적 인면, 절대자 알라(하나님)에의 순종에 대한 교이 있는 고찰보다는 현실 사회에서 인간이 추구하는 진리에 대한 탐구리는 부분이 강조된다는 것이다.

영하회족자치구 설립 과정에서 분석되어 왔듯이 중국 내 회족의 이슬람 인정에서 무슬림 보호 및 지원에 이르는 주요 배경이 국 제 사회에서 이슬람 국가들과의 우호 관계 정립 및 유지에 기인한 것임을 알 수 있듯이, 지극히 현실적인 다양한 아유가 이슬람 인질과 보호에 연결되어 있다.

기본적으로 이슬람의 교리 및 6신(信) 5행(行)은 크게 다름이 없다. 그러나 절대로 다른 언어로 번역되어서는 안 되는 구란이 구란징(古兰经)이라는 한자로 번역되어 사용되어진다. 구란징은 중국에서는 커란징(可兰经), 구얼아니(古而阿尼), 구란전징(古兰真经), 바오밍전징(保命真经) 등 모두 55가지 이름으로 번역되어 있다. 이것은 이슬람의 원적음을 벗어난 것으로 중국식 이슬람이라는 평을 받기도 한다.

중국의 회족이 그들의 종교를 유지할 수 있었던 중요한 요소로 칭옌쓰(清真寺)를 꼽을 수 있다. 중국 회족의 칭옌쓰는 중국식 건축에 예배는 이슬람식에 배를 하는 형태로 청조 초기부터는 지방 정치 세력과 종교 세력의 결합으로 다오탕(道堂)이라는 또 다른 예배당을 만들기도 하였다.

진체적으로 회족의 이슬람은 구란의 번역부터 시작하여 중국식으로 변화된 것을 알 수 있다. 단 기본적 인 이슬람의 가장 중요한 기둥인 6신 5행은 철저히 지켜지며 그 정체성을 유지하고 있다. 문제는 종교적 정체성 유지에 있어서 그 원리는 유지된다고 하여도 원칙이 중국식 사회주의에 따라 변화한다는 것이 하나의 다른 점으로 분석되어진다는 것이다.

종교 문화와 직접적으로 연계하여 전락해야 하는 부분은 바로 이주민 부분이다. 종교적 특색을 유지하는데 있어서 종교적 동질성이 없는 이주민들의 증가는 영하회족자치구 안에서도 분명 문화적 사회적 문제를 야기시키기 때문이다.

리우티엔밍(劉天明) 등이 저술한 '이민대개발여영하사문화'(移民大开发与宁夏历史文化)에 따르면 1984년 6월 영하회족자치구 내에 인재 교류자문 센터를 건립한 이후 지속적으로 전국에서 영하지역으로 관리, 생산 및 서비스 산업 종사자들을 이주시키는 업무를 진행하였다. 그 결과 1992년 공식적인 인체시징 형성 시까지 무려 6만여 명의 타지역 사람들이 영하지역에 직업을 구하여 이주하였다. 반대로 인체시징 형성 후 1995년에서 2004년 사이 영하회족자치구에서 외지로 이주한 전문직 인원은 34명에 불과하였다. 중국의 개혁 개방의 상징인 동부 연안 지역의 대도시들 다음으로 영하지역은 전일율이 18.54%로 타지역 인들의 인구 유입이 매우 높은 비율로 나타나고 있다는 것이다. 물론 이 중에는 다른 지역에 거주하던 회족이 전

²²劉天明, 王曉軍, 張哲著, 2008, 移民大开发与宁夏历史文化, 宁夏人民出版社, 166쪽.

입했다고 생각할지 모르지만 인용한 연구서에 의하면 이들 전입 인구는 거의 인추안(銀川)시의 개발에 따른 회족이 아닌 다른 민족 기술자와 사업가들이라고 한다.²³

이러한 대규모 타지인들의 유입은 영하 회족 자치구 내에 사회적 다원화를 형성하고 이것은 바로 문화적 다양성으로 연결되며 가장 먼저 소수 민족 종교로서의 회교는 다시 그들의 자치구 안에서 또 하나의 소수인들의 종교로 전략된다는 의미를 가지고 있다. 특히 영하 회족 자치구로 이주하는 타지인들은 그 특징이 전 국 여러 곳에서 이주하는 다양성을 가지고 있다는 것이다. 따라서 자치구 안의 회족들이 자신들의 종교 문화적 정체성을 유지하는데 있어서 소수 안에서 소수라는 어려움을 가지게 된다는 것이다.

②. 언어

지금 회족은 중국어 툴본 민족의 언어로 쓰고 있지만 아직도 일부 아랍어와 페르시아어의 단어들도 보류하고 있고 문자는 있으나 거의 한문을 공동 문자로 쓰고 있습니다. 회족은 일상 생활에서 주로 간단한 아랍어를 사용하고 있으며 예배하고 독경 시에는 전부 아랍어를 사용하고 있는 것으로 나타났다. 중국 정부가 소수 민족 자치구에 대한 정책이 점차 개선됨에 따라 회족은 자신의 민족 문화에 대한 자긍심이 더욱 강화되고 있으며, 민족 문화에 대한 계승도 확대되고 있다. 현재 영하에서는 아랍어 학교가 창립되고 있으며 전문 여자 아랍어 학교도 설립되었다. 회족은 "화얼(花兒)"이라는 노래 장단을 가지고 있는데 회족들이 살고 있는 영하, 감숙과 칭하이 대에 널리 전해지고 있습니다. 영하 회족 자치구에서는 또 매년 6월 초 하루부터 엿셋날까지 "화얼" 축제를 하는데 그 규모가 대단합니다.

2. 주관적 정체성

①. 명절

명절은 회족은 "개재절(开斋节 이도알피트)", "쿠얼방절", "성거절"을 씁니다. "개재절"은 회족력으로 9월 라마단이 끝난 뒤에 있는 데 월 초부터 한달 사이에 먼저 12세 이상의 남자 아이와 9세 이상의 여자 아이는 "과제(把斋)"라고 하여 해 뜨기부터 해지기 전까지 음식을 먹지 못합니다. 10월 초 하루를 "開斋"날이라 하여 서소와 양을 잡아 연속 3일간 축제를 벌입니다. 이때에는 집집마다 보통 20-30가지 음식을 장만한다고 합니다. "쿠얼방절(古尔邦节 이도알하드하)"에는 아침을 먹지 않고 청진사에 가서 예배를 올리며 소와 양을 잡아 제를 지냅니다. 제사에 쓰는 가축은 꼭 병이 없고 튼튼한 걸로 하며 제사가 끝나면 세몫으로 나누어 한몫은 가난한 사람들에게, 한몫은 친척들에게, 다른 한몫은 집에 남기나 팔지는 않습니다. 서북 지역의 회족들은 또 "아쭈라절"이라고 하는 명절을 보는데 그날은 오곡밥을 만들어 양내장과 함께 끓여 먹으며 명절 기간 방문한 손님은 손으로 뜯는 양고기 구이를 꼭 맛볼 수 있습니다.

²³ 劉天明, 王曉崑, 張哲著, 2008, 移民大开发与宁夏历史文化, 宁夏人民出版社, 168-169쪽.

②. 음식습관

회족은오랜세월동안중국곳곳에서흩어져살고있어서지역마다음식습관과음식만드는법이많이달라졌습니다. 예를들면영하지역회족들은가부음식을즐겨먹으나김숙, 칭해지구회족들은밀, 옥수수, 쌀보리음식을즐깁니다. 음식은종류가많아도"유상(油香)"과"산즈(饊子)"는회족들에게없어서는안되는음식으로명절이나손님접대에는꼭올리는음식이랍니다.

회족은돼지, 개, 말, 당나귀, 노새고기를먹지않습니다. 또이슬람신도들이끼리는짐승이나자연사한날짐승, 동물외피도먹지않습니다. 또자택을방문한손님이집안에서담배를피우거나술을마시는걸싫어하며음식을가시고장난치거나회교도들이먹지못하는음식에뭔가를비하는것도꺼립니다. 예를들면"고추가피처럼빨갳구나" 하는일이죠. 비둘기는회족들이성스러운새로여겨잡으면안됩니다. 그러나아픈환자가회복기에꼭비둘기고기를써야한다면이마무(종교직업자)의허락을받아음식으로쓸수있습니다. 회족의음식솜씨는보통이아니어서회족음식은이젠중화요리의한페이지를쓰고있습니다.

회족은일년사철아침이면우유차를마십니다. 또녹차를포함한차를즐겨마시며차이름도여러가지가있습니다. 설탕, 용안, 튀차를우린"삼화차", 설탕, 용안, 튀차, 건포도, 마른살구씨로만든"오향차"그리고차잎, 설탕, 구기자, 호두씨, 깨, 대추, 용안, 건포도등을담아만든"팔향차"가있습니다.

③. 교육

교육적측면의변화는이슬람교육기관인마스라사교육의활성화였다1979년이후공립학교입학생수는감소한반면, 모스크에팔려있는코란을가르치는사립마드라사에입학하는학생수는증가하기시작하였다. 회족무슬림의아이들은학교공부보다집이나모스크에서코란을공부하였다이러한현상은중국공산당간부들에게종교적으로매우민감한사안으로간주되었다하지만회족무슬림아이들이공립학교보다는모스크부설코란학교를선택하는현상은더욱두드러졌다1982년중국이슬람의작은메카로알려진윈수성헤조우(Hezhou)에서는공립학교학생수의비율이78%에서50% 이하로떨어졌다회족무슬림들이자식들을공립학교에보내길주저한이유는중국어나영어등주요과목을공부해봤자그가치를제대로인정받지못하고미래의희망도투덜하지않았기때문이다학교교육을마친무슬림회족들은한족들에비해직업을얻을수있는기회가현저히낮았다(Ibid,95) 회족들에게는공교육보다농업, 수공업등가업에종사하거나코란과아랍어를공부하여이슬람관련직업이나이맘이(阿訇)되는것이훨씬유리했다.

중국문화혁명기간동안대중적인기를끌었던담배와음주는1979년이후회족사회에서금지되었으며, 회족여인들은히잡을쓰도록요구받았고, 젊은남녀의만남은엄격하게제한되었다한편한족들과의결혼은엄격하게제한되었으며, 일단회족과결혼한한족여성을무슬림으로개종해야했다. 중국사회내에서무슬림의숫자가증가한원인은한족의개종에서기인한것이아니라무슬림의이주와상호결혼관습에서기인한것이였음을알수있다.

무슬림회족사회의보수주의화에 대한중국당국의반응은신중했다. 회족들이거주하고있는지역의중국당국은과거와같은강압적조치를취하기보다는회족사회의장점을인정하는편이었다하지만중국당국은여전히회족사회의종교적원리주의현상을걱정하였으며, 덩소평(鄧小平) 이후중국공산당의30년작업이불과수년만에물거품으로변하는것에충격을받았다중국당국은회족들에게이슬람전통에근거한회족의인종적관습유지를허용하였고, 종교와민족성을별개의문제라고주장하였지만, 회족들은두개념을결코별개의개념으로간주하지않았으며, 이슬람은회족들의정체성확립에서여전히중요한역할을담당하였다.

V. 결론

본연구에서는흐름과현황의분석이주요구조였다. 역사적흐름에서보여지는중국회족의삶의공간은외부적영향아래타의에의한변화가이루어졌다. 즉, 중세이후타의에의해전국에흩어진회족이영하지역에서만이라도집단거주하며행정적자치구를건설하려는피나는노력이있었다는것을보여준다. 그러나이것은다시타의에의한분할이일어나고, 그후현대에이르러다행인지불행인지회족자신들의의지와는다르게국제정세와이에필요한중국중앙정부의외교노선에맞추어회족자치구가건설되어진것이다.

이러한타자적변화는결국회족의종교적문화적정체성유지에도점차변화를가져오며종교는행위만이남아있고교육은외형도갖추지못하는형태로분석되어졌다.

중국소수민족중가장많은인구를갖고있으며가장광범위하게거주하고있는회족은그선민들의공간이영하지역에자치구라는영역이우여곡절끝에주어졌지만그종교적문화적정체성과현실과의융화는매우제한적이라는것이다.

참고문헌

- 고미즈히사오의著, 이평래译 (2005), *중앙유라시아의역사*, 소나무
- 김소중(1965), 『世界地理風俗大集3』, 서울: 靑丘出版社.
- 김소중(2009), 『回族』, 宁夏回族出版社,
- 김정계(2008), *중국의중앙과지방관계론*, 평민사.
- 와덕충, 『중국종교사』 조성울역 (서울: 한울아카데미, 1996)
- 이희수(1996), “이슬람교의중국전입과회교공동체의태동(요지)” 『한국민족학회학술발표』 (서울: 한국민족학회).
- 이희수, 1992 『韓·이슬람交流史』 서울: 문덕사
- 정수일(2002), 『이슬람문명』, 창작과비평사.

- 최영길(1999). 『이슬람문화』, 도서출판알림.
- 白寿彝主编(2003), 中国回族民族史, 中华书局.
- 劉天明, 王晓華, 張哲著(2008), 移民大开发与宁夏历史文化, 宁夏人民出版社.
- 薛化元, 李福鍾, 盘光哲编著(1998), 中国现代史, 三民書局.
- 조병학. 『보름간의신강기행』 (서울: 한국학술정보(주). 2005)
- 존킹케이방크(1994). 중국사연구회역, 新中国史
- 崔林东主编(2008), 中国少数民族史学研究, 北京图书馆出版.
- Song, Kyungkeun (1998). 『al-Islam fial-Sin khilal al-Qarnain al-Awal wa al Thani Li-Hijrah』 al-Qahirah: al-Azhar University.
- 한윤숙, 『중국의이슬람교발전상황과현재상황』 전채옥역음(1998). 『아시아의무슬림공동체』 서울: 예영커뮤니케이션.
- 劉天明, 王晓華, 張哲著, 2008, 移民大开发与宁夏历史文化, 宁夏人民出版社.
- 易卜拉欣, 张会成, 1994 『伊斯兰文化在中国』北京: 民族出版社.
- 甘肃省民族研究所(编), 1982 『伊斯兰教在中国』银川: 宁夏出版社.
- 馬今源, 1991 『中国的伊斯兰教』银川: 宁夏出版社.
- 馬啓成, 1982 (略述伊斯兰教在中国的早期传播) 『伊斯兰教在中国』银川: 宁夏出版社.
- Majur, C.A. 1973 Muslims in the Philippines Quezon
- Millward, James A(2007) Eurasian Crossroads-A History of Xinjiang Ningxia , Columbia Univ Press
- Gross, Jo-Ann(1992) Muslims in Central Asia, Durham, Duke University Press
- 薛正昌, 2007, 05, 『宁夏历史文化地理』, 宁夏人民出版社
- 江家福, 2003, 『民族政策研究文总』第二辑, 民族出版社

УДК 323

TRANSNATIONAL POLITICAL PRACTICES: THE CASE OF BANGLADESHI MIGRANTS IN KOREA

Hafiz, Md Golam³⁶

В эру транснационализма политические методы увеличились за последние десятилетия и имеют важную роль в обеих принимающей и родной странах. Межнациональные методы мигрантов прошли через многоуровневые процессы. Они становятся активными в практике политической деятельности принимающей стране, а также на родине в то же самое время и распространяются от запада до остальной части мира. Республика Корея - одна из стран, где мигранты появляются в политическом обязательстве, включая Бангладеш. Цели этого исследования состоят в том, чтобы исследовать межнациональную политическую структуру сообщества бангладешских мигрантов в Корее, их обязательства в политике страны проживания, и межнациональные связи и действия родной страны. Результаты этого исследования следующие: во-первых, значительно иллюстрировался сложный процесс становления межнациональных бангладешских политических общин в прошлом десятилетии и межнациональное политическое обязательство и действия стремительно увеличились в Корее; во-вторых, мигранты активны в действиях своей партии, а также в местной политике и пытаются получить возможности, чтобы служить сообществам мигрантов; в-третьих, с политической точки зрения Корея все еще вырабатывает, но пытается работать на демократию из-за ее исторического движения демократии; в-четвертых, бангладешские мигранты очень активны в стране проживания в кампаниях и фандрайзинге. Они организуют различные политические и аполитичные действия, чтобы привлечь мигрантов и, поддерживают связь с центральными властями в Бангладеше, но фандрайзинг не работает так централизованно, сторонники популярных партий финансируют для выборов и действий от выборов в местные органы власти до выборов в федеральные органы в их домашних городах/областях; и в-пятых, хотя мигранты следуют за идеологией своих партий, но имеют значительную модификацию морали, где мигранты не поддерживают ужасные, развращающие и непатриотичные действия, что является результатом межнациональной политической структуры, затрагивающей политическую идеологию страны проживания. Это исследование предполагает, что межнациональное политическое обязательство и действия бангладешских мигрантов появляются и имеют потенциальную перспективу.

Ключевые слова: транснационализм, мигрант, страна проживания, родная страна, политическая деятельность

In the era of transnationalism, political practices have increased in recent decades and have an important role in both host and home country. Migrants' transnational practices are shaped through a multilevel process. They are getting active in practice of political activities in host land as well as in homeland at the same time and spreading from western to the rest of the world. Republic of Korea is one of the countries where migrants are emerging in political engagement including Bangladesh. The purposes of this study are to examine transnational political construction of Bangladeshi migrants' communities in Korea, their engagement in host country politics, and transnational connections and activities in home country. The findings of this study are as follows: first, the complex process of constructing transnational Bangladeshi political communities has significantly illustrated in last decade and transnational political engagement and activities have increased rapidly in Korea; second, migrants are active in their party's activities as well as in local politics and try to get facilities to serve the migrant communities; third, politically Korea is still growing but trying to work for democracy because of its historical democracy movement; fourth, Bangladeshi migrants are very active in host country in campaign and fund raising. They are organizing various political and non-political activities to attract migrants and are maintain link with central authorities in Bangladesh but fund raising is not seen as centrally, supporters of popular parties is funding for election and activities from local election to national election in their home cities/areas; and fifth, though migrants follow their parties' ideology but has significant modification of morality where migrants do not support horrible, corruptive and non-patriot activities that is the result of transnational political construction affected by host country's political ideology. This study suggests that transnational political engagement and activities of Bangladeshi migrants are emerging and have potential perspective.

Key word: Transnationalism, migrant, host country, home country, political activities

Зерттеу жұмысының мақсаты Кореядағы бангладештік мигранттар қоғамдастықтарының саяси құрылымын, олардың тұрғылықты елдің саясатына байланысты міндеттерін және тарихи отандарымен ұлтаралық байланыстары мен бірлесе әрекет етулерін талдау болып табылады. Зерттеу барысында Кореядағы бангладештік ұлтаралық саяси қауымдардың қалыптасуы үдерісінің өзгеруі, мигранттар қоғамдастығының ұлғайы, сонымен қатар бангладештік мигранттардың тұрғылықты елдегі компаниялар мен фандрайзингтердегі белсенділігі қарастырылады.

Тірек сөздер: трансналтық, мигрант, тұрғылықты ел, тарихи отан, саяси іс-әрекет.

³⁶ Ph.D Candidate and BK+ Team, Chonnam National University, South Korea.

I. Introduction

The progress of economic globalization and advanced communication has amplified migration all over the world. Catching these opportunities, Bangladeshis have dispersed worldwide. In the past, many states hoped emigrants would return to live and contribute to the nation-building project.³⁷ In contrast, contemporary states recognize that although today's migrants are unlikely to return to their sending communities, they can still advance state consolidation and national development from their new homes.³⁸ Transnational migrants practice economic, political, religious, and sociocultural activities in host land as well as in homeland at the same time.

In the era of transnationalism, political practices have increased in recent decades and have an important role in both host and home country. Migrants' transnational practices are shaped through a multilevel process of institutional channeling constituted by the converging or differing interests of political authorities in not only the country of origin but also the country of settlement, global human rights norms and regimes, as well as the network of other nonstate actors with which migrants' transnational political networks often are intertwined.³⁹ Migrants' political transnational practices include a variety of activities such as electoral participation (either as voters or as candidates), membership in political associations, parties or campaigns in two different countries, lobbying the authorities of one country to influence its policies toward another, and nation building itself.⁴⁰ Bangladeshi migrants have been living for long time in many countries in the world and engage in transnational political activities. For example, Rushanara Ali, a Bangladeshi British Labour Party politician was elected as a Member of Parliament.

Transnational political practices of Bangladeshi migrants in Korea started from the late 1990s. Migrant labor, businessmen⁴¹ and Bangladeshi Koreans⁴² engaged in home and host country politics in various ways. A new group of student and skilled migrants emerged in the 2000s and joined with them. Most popular political parties' branch was established and migrants joined in political activities in Korea as well as in Bangladesh through transnational network.

The purpose of this study is to examine transnational political construction of Bangladeshi migrants' communities in Korea, their engagement in host country politics, and transnational connections and activities in home country.

II. Political Transnationalism: Previous Studies

Studies of migrant transnationalism, including migrants' transnational political practices, mainly has focused on mainly western countries especially in United States, German, French and England, not in Eastern countries and Oceanian countries. While European based research on transnational political practices has focused the implications of transnational political practices on receiving countries, US based research has focused on the role of the sending country. Itzigsohn defines immigrants' political transnational field as a realm of "recurrent and institutionalized interactions and exchanges between, on the one hand, immigrants and their social and political organizations and, on the other hand, the political institutions and the state apparatus of the country of origin."⁴³

Eva Ostergaard-Nielsen has concentrated on the "how", "why" and "then what" of transnational political engagements as a multilevel process enacted through the interaction between sending and receiving country political authorities, global human rights norms and regimes, and networks of other nonstate actors with which migrants' transnational political networks are often intertwined.⁴⁴ Baubock explores three types of transnational political practices, including the expatriate vote, dual citizenship, and extra-territorial nation building, and analyzes the ways in which these activities redefine the rights and obligations associated with external citizenship.⁴⁵ Robert C. Smith argues to expand the notion of transnational politics for understanding relations between sending states and their Diasporas; it is needed to analyze migrants' evolving relations to the global system, their domestic politics, and their ability to exercise autonomous or semiautonomous political action with respect to their homelands.⁴⁶

³⁷ Glick Schiller. 1999. "Transmigrants and nation-states: something old and something new in the US immigrant experience" in C. Hirschman, P. Kasnitz, and J. DeWind (eds), *The handbook of international migration, the American experience*, New York: Russell Sage Foundation

³⁸ Peggy Levitt. 2001. "Transnational migration: taking stock and future directions", *Global Networks*, Volume 1, Issue 3, p. 204

³⁹ Eva Ostergaard-Nielsen. 2003. "The Politics of Migrants' Transnational Political Practices", *IMR*, Volume 37, Issue 1, p. 760

⁴⁰ Peggy Levitt & B. Nadia Jaworsky. 2007. "Transnational Migration Studies: Past Developments and Future Trends," *The Annual Review of Sociology*, Volume 3, p. 136.

⁴¹ Most of businessmen were laborer. They changed visa status through investment.

⁴² Some of Bangladeshi migrants married Korean girl and became naturalized

⁴³ Jose Itzigsohn. 2000. "Immigration and the Boundaries of Citizenship," *International Migration Review*, Volume 34, Issue 4.

⁴⁴ Eva Ostergaard-Nielsen. 2003. "The Politics of Migrants' Transnational Political Practices", *IMR*, Volume 37, Issue 3

⁴⁵ Rainer Baubock. 2003. "Towards a Political Economy of Migrants Transnationalism," *International Migration Review*, Volume 37, Issue 3

⁴⁶ Robert C. Smith. 2003. "Diasporic Memberships in Historical Perspective: Comparative Insights from the Mexican, Italian and Polish Cases," *International Migration Review*, Volume 37, Issue 3.

Garbin has discoursed about the political practices of Bangladeshi migrants living in UK in the 1971 Bangladesh Liberation War (Mukfio Juddo) by fund raising, by holding public protest, and with their lobbying and networking with the British government, institutions, and media.⁴⁷ Mohammad Morad, Shahabul Haque, & Jahangir Alam have compared the political practices according to generation. They have found out that nearly all the Bangladeshi political parties have been represented in the UK and in addition, by participating in the host countries electoral politics, Bangladeshi immigrants in the UK are working and influencing policies in favor of their homeland, Bangladesh.⁴⁸

III. Concept of Transnationalism and Transnational Political Practices

Transnational migration is a pattern of migration in which persons, although they move across international borders, settle, and establish relations in a new state, maintain ongoing social connections with the polity from which they originated.⁴⁹ Transnationalism is "the processes by which immigrants forge and sustain multi-stranded social relations that link together their societies of origin and settlement."⁵⁰ It refers the processes to trans bordered relations of individuals, groups, firms and to mobilizations beyond state boundaries where all interact with each other in a new space and economic, socio-cultural, and political activities ensued. Transnationalism is "the process by which immigrants build social fields that link together their country of origin and their country of settlement."⁵¹ Modern diaspora is considered as having the potential to be transnational actors. While the term transnationalism emphasizes the ways in which nations are no longer able to contain or control the disputes and negotiations through which social groups annex a global dimension to their meaningful practices.

The field of migrants' transnational practices encompasses a wide range of phenomena. Political transnational practices: various forms of direct cross-border participation in the politics of their country of origin by both migrants as well as their indirect participation via the political institutions of the host country.⁵² Political transnational activities can range from retained membership in political parties in one's country of origin and voting in its elections to even running for political office, transfer or dissemination of political ideas and norms, campaigning, fundraising, influencing family members and friends etc. They influence home land policy to protect migrants. Transnational migrants also can maintain lobby and influence host country's policy on favor of them. For example, Jewish-Americans influence US foreign policy toward Israel successfully. Political groups can articulate a dual agenda, promoting political integration into host land while also active in homeland politics. Migrants bring ideas about governance with them that transform host-country politics, they reformulate their ideas and practices in response to their experiences with host states, and they communicate these social remittances back to those in their homelands or members of their networks settled in other states.⁵³

During the last twenty years Bangladeshi migrants in Korea have constructed political communities and they are engage and active in host land and home land. During the 2000s and early 2010s, political construction has emerged a strong sense of harmony and morality by the experience of living in Korea.

IV. Construction of Bangladeshi Political Community

I. Bengali Secular Nationalism

Bangladeshi migrants have constructed political community whose vision was shaped by a secular nationalist discourse emerging in the 1990 s in Korea that linked with one of popular Bangladeshi political parties named "Bangladesh Awami League". The aims and objectives of this party are 1) To consolidate the independence of the People's Republic of Bangladesh and to uphold its sovereignty as well as territorial integrity; 2) To establish and protect the people's constitutional rights since all powers in the Republic belong to the people; 3) To ensure political, economic, social and cultural freedom and welfare of all citizens; 4) To build a Secular, democratic

⁴⁷ David Garbin, 2009. "A Diasporic Sense of Place: Dynamics of Specialization and Transnational Political Fields among Bangladeshi Muslims in Britain", in M. P. Smith & J. Eade (Eds.), *Transnational ties: cities, identities, and migrations*, Vol. 9, pp. 147-161. Transaction Publishers: New Brunswick (U.S.A.) and London (U.K.).

⁴⁸ Mohammad Morad, Shahabul Haque, & Jahangir Alam, 2014. "Contextualizing Formation of Diaspora of Bangladeshi Immigrants in the UK", *RSC*, Number 6, Issue 1, pp. 124-25.

⁴⁹ Glick Schiller & George E. Fournon, 1999. "Terrains of Blood and Nation: Harban Transnational Social Fields," *Ethnic and Racial Studies*, Volume 22, Issue 2, p 1212.

⁵⁰ Basch L. Glick Schiller, & Blanc-Szanton C. eds. 1994. *Nations Unbound: Transnational Projects, Postcolonial Predicaments, and Deterritorialized Nation-States*. London: Gordon & Breach.

⁵¹ Glick Schiller, et al. 1992. "Transnationalism: A New Analytic Framework for Understanding Migration", *Annals of the New York Academy of Science*, Volume 645.

⁵² Eva Ostergaard-Nielsen, 2003. "The Politics of Migrants' Transnational Political Practices", *JMR*, Volume 37 Number 3, p 762.

⁵³ Peggy Levitt & Glick Schiller, 2004. "Conceptualizing Simultaneity: A Transnational Social Field Perspective on Society", *International Migration Review*, Volume 38, Issue 145, p 1004.

society and state-system imbued with the spirit of Liberation War.⁵⁴ The fundamental principles of the Bangladesh Awami Leagues are Bengali Nationalism, Democracy, Secularism or in other words ensuring freedom of all religions as well as non-communal politics and Socialism, that is to say-the establishment of an exploitation-free society and social Justice.⁵⁵ This party has branch in Korea as well as some local branch in Korea where many migrants live. A leading conflict in this party is seen where they are divided in some groups.

2. Bangladeshi Nationalism

Bangladeshi migrants have constructed another political community whose vision was shaped by a Bangladeshi nationalism discourse emerging during the 1990s in Korea. The ideology of this group is related with one of the popular Bangladeshi political parties named "Bangladesh Nationalist Party". The fundamental principles of this party are: 1) Believing on Almighty Allah; 2) Nationalism; 3) Democracy; and 4) Socialism (Equality of Economic and Social and justice).⁵⁶ The aims and objectives of this party are (a) To fortify and strengthen independence, sovereignty, security, state integration and democracy of Bangladesh through strong mass unity based on Bangladeshi nationalism, (b) To acquire pro-people economic development and national progress based on social justice through politics of production, free market economy and people's democracy, (c) To establish equitable economy based on justice in national life through realistic, effective development process so that all the Bangladeshi citizens get the chance of fulfilling their minimum demands of food, cloth, habitation and education, (d) To preserve the age old human values of the Bangladeshi people through the teaching of Islam-religion of the majority of Bangladeshi people and other religions, expansion of education for the backward people and giving them more facilities and chance to take part in greater national life. (e) To protect and establish international friendship, amity and equality in foreign policy based on non-alignment and to fortify and strengthen relationship and friendship with neighbouring counties, friendly countries of the third world and friendly Muslim countries based on sovereignty and equality.⁵⁷ This party also has branch as well as some local branch in Korea and leading conflict.

3. Islamic Ideology

Historically Bangladeshi people are moderate religious and most of the people are Muslim. Religious community was established in the earlier stage when Bangladeshi migrants came to Korea in 1990s and had activities at Itewon and Aniyang mosque when there were no many mosques or prayer rooms in Korea. The biggest Bangladeshi Muslim group "Tablig Jamaat" had activities from that time. The first Islamic organization named "Dawatul Islam in Korea" was established in 1992 by Bangladeshi migrants. Now s days the fourth popular and Islamic ideologist party of Bangladesh named Jamaati Islami has some activities in Korea and their followers are trying to make unity in Korea and maintain network with their main stream whose goal is to establish Bangladesh as Islamic state.

4. Recent Political Faction

At first, Political faction in Bangladesh started in 2002 national election when Bangladeshi Nationalists built 4 parties' political faction and extended in 20 parties' faction in 2013 whose ideology is liberal right wing. Later, Bengali Secular Nationalists built 14 parties' political faction in 2009 election whose are secular and left wing. The 20 parties' faction leading by Bangladeshi Nationalists party is seen as very active political group in Korea. All parties' supporter and activists attend together in programs against ruling power. Besides among 14 parties' faction only Bangladesh Awami Leagues is seen active in Korea.

V. Transnational Political Engagement and Activities

1. Active in Host land Politics

Immigrants' involvement in local politics of host land is getting widespread in present world and many immigrants are participating in local election to national election. Bangladeshi migrants are engaging in host country politics in many countries as parallel political activists in which individuals are active in more than one political community as trans-border civilians who participate formally in political practices and debates of two or more nation-states, claiming rights from and responsibilities to more than one government. For example, 12 Bangladeshi are going to participate in national election in England that will be held on May 7, 2015.

Political activities of Bangladeshi immigrants in Korea are growing through a set of networks and practices

⁵⁴ <https://www.albd.org/index.php/en/party/constitution>

⁵⁵ <https://www.albd.org/index.php/en/party/constitution>

⁵⁶ <https://www.bnphd.org/page/details/263>

⁵⁷ <http://www.bnppbangladesh.com/en/index.php/b-n-p/constitution>

that connects groups and local communities. They recognize that when migrants are organized into well integrated, strong constituencies, they are in a better position. Migrants started to involve in local politics after changing their visa status from labour to naturalization from the early 2000s when Korea started to involve of migrants' politics in their mainstream. Political authorities maintained networks with local foreign political communities. Many Bangladeshi migrants entered in Korean politics taking this opportunity and made a special social status among migrants as well as in local political parties. They worked to establish connection between main stream parties and migrants, Migrant's transnational political orientation gives them a voice that they would otherwise not have. Transnational political practices can contribute to the development of multicultural democracy in the host country.⁵⁸

2. Lobby

Immigrant political communities are potential ambassadors who can foster closer political relations with host countries' authorities. Lobby by diaspora is very popular in present world and the activities and results of lobby are multi-layered. Economical help, receiving more migrants through various visa schemes and increasing migrants' facilities are very common. Besides, political parties want to keep migrants focused on home-country politics and on the one hand, government supported parties enlist their support to promote regime and on the other hand, opposition parties enlist their support to promote regime change.

Economic development has made Korea as an influential country for many developing countries including Bangladesh. Bangladesh is deeply depending on Korea because its huge foreign direct invest, loan for development, business, receiving labour etc. Korea is one of the top three countries in term of amount. Due to these reasons Bangladesh government and parties have consider meaningfully Korean authorities' opinion. For example, Korea did not support the present government of Bangladesh in the earlier who came to power through unfair election supported by administrative power where one of major parties did not participate in election.

Political communities also maintain lobby with different organizations' and persons' such as government representatives, local political parties, NGOs, Church Leaders, Social activists, businessmen. Korean has history to establish democracy where authoritarian government were in power from 1963 to 1987. Many Korea's NGOs are trying to play role to establish democracy in Asian countries in various ways. For example, Solidarity for Democratization Movements in Asia was launched at the "2010 Gwangju Asia Forum" with the aim of working for the improvement of Asian human rights and democracy through regional cooperation and working in solidarity by "the May 18 Memorial Foundation"⁵⁹ and puts emphasis on democratization movements and struggles for democratization in different Asian countries. One of Bangladeshi activists name Adilur Rahman the Secretary of leading human rights organization, Odhikar⁶⁰ awarded the "Gwangju Prize for Human Rights"⁶¹ in 2013.

3. Influencing Homeland Policy

Migrants are playing significant role in economy, politics, and socio-culture in home land, especially for developing and non-developed countries when their citizens live abroad. As a result, many states have implemented bureaucratic reforms in response to emigrants' heightened importance to policymakers. Without doubt, leaders at the local, state, national, and even international levels are taking note of the potential economic windfall emigrants represent.⁶² Government takes migrants friendly policies while migrants can play important role on national development.

Bangladesh has implemented a number of symbolic measures aimed at reinforcing emigrants' sense of long-term membership. Such policies range to promote the homeland through cultural festivals or sporting events in overseas communities. Beyond a sense of national membership, writ large, moreover, such measures often seek

⁵⁸ Yossi Shain, 1999. *Marketing the American Creed Abroad: Diasporas in the U.S. and Their Homelands*. Cambridge: Cambridge University Press.

⁵⁹ The May 18 Memorial Foundation is a NGO, promotes the spirit of the May 18 Democratic uprising in which the people of Gwangju resisted against brutal military forces for the sake of democracy and human rights in 1980. Historically the May 18 Democratic Uprising helped in bringing democracy to Korea

<http://eng.518.org/index.es?ssd=85>

⁶⁰ Odhikar (a Bangla word that means 'rights') came into being with the aim to create a wider monitoring and awareness raising system on the abuse of civil and political rights. The principal objectives of the organisation are to raise the awareness of human rights and its various abuses, on the one hand and to create a vibrant democratic system through election monitoring on the other.

<http://odhikar.org/>

⁶¹ Gwangju Prize for Human Rights is given by The May 18 Memorial Foundation, goes to one individual or an organization that has struggled for or contributed to the improvement and advancement of human rights, democracy and peace in their community and country

⁶² Peggy Levitt & Rafael de la Dehesa. 2001. Transnational Migration and the Redefinition of the State: Variations and Explanations, *Ethnic and Racial Studies*, Volume 26, Issue 4, p 9

more specifically to promote a sense of political membership: if not always through the extension of citizenship, at least by promoting the notion that the government cares for its nationals abroad.⁶³

Voting rights in homeland and dual citizenship is the response to the demands of emigrant activists. Though Bangladeshi overseas have dual citizenship right but still have no voting rights from abroad, migrants political discourse is working for voting rights from overseas. Conventionally, political participation is measured by electorally related indicators as well as in decision making through political means other than elections. Furthermore, migration often work for the possibility for transnational migrants to contribute to changes in the political system when government is engage in bad political practices violating citizen rights. For example, Former Iraqi exiles are now playing a critical role in rebuilding the Iraqi state.⁶⁴ While many Bangladeshi political activists stay in Korea through refuge visa as political exile, trying to play significant role in home country politics. Clearly all governments want supportive lobby groups abroad - in particular when they reside in countries that are influential in global politics.⁶⁵

4. Campaign and Fund Raising

Political parties operate in abroad where emigrants have settled in sizeable numbers always have campaign and fund rising in host country. Political communities arrange various events and activities in host country and try to attract migrants. Sometime parties' representatives from home country visit those countries to join in campaign. For example, Turkish nationalist Milli Hareket Partisi or the religious Saadet Partisi, frequently send leaders to northern Europe to rally support.⁶⁶ Political parties rely on migrant contributions, especially in election period that can send to parties' as well as local candidates. An estimated 10 to 30 per cent of the Dominican PRD's budget and as much as 50 per cent of the funding for the 1994 Dominican presidential campaign came from migrant contributions.⁶⁷

Bangladeshi political communities always have promotion in Korea. All political communities are very active in campaign and they often arrange party's event where general migrants are invited. Sometime central leaders also join in these programmes. They try to increase supporters and activists in Korea. Popular parties have branches in Korea and there are some local branches also seen where many migrants live. Opposition party are more active than ruling party who is seen in many places to organize many programmes against government. Bangladeshi migrants are also very active in host country in fund raising. Though fund raising is not seen as centrally, supporters of popular parties is funding for election and activities from local election to national election in their home cities/areas.

5. Transferring Ideology and Norm

Transnational citizens' multiple political engagement helps migrants to introduce new ideology and norms. Shared experiences of democratic incorporation in the receiving state may feed back into transnational activities that lead to more transparent politics at home.⁶⁸ Persons in transnational political fields determine to different ideas of citizen rights and responsibilities and different histories of political practice. As a result, they enter the political domain with a broader range of rights and responsibilities than citizens who live only within one state. Migrants bring ideas about governance with them that transform host-country politics, they reformulate their ideas and practices in response to their experiences with host states, and they communicate these social remittances back to those in their homelands or members of their networks settled in other states.⁶⁹

⁶³ Peggy Levitt & Rafael de la Dehesa, 2003. Transnational Migration and the Redefinition of the State: Variations and Explanations, *Ethnic and Racial Studies*, Volume 26, Issue 4, p 20.

⁶⁴ Peggy Levitt & Glick Schiller, 2004. "Conceptualizing Simultaneity: A Transnational Social Field Perspective on Society," *International Migration Review*, Volume 38, Issue 145, p 1014.

⁶⁵ Eva Ostergaard-Nielsen, 2003. "The Politics of Migrants' Transnational Political Practices," *IMR*, Volume 37 Number 3, p 776.

⁶⁶ Bategaard-Nielsen, E. 2003 "The Politics of Migrants' Transnational Political Practices," *International Migration Review*, Volume 37, Issue 3, pp 760-786.

⁶⁷ Peggy Levitt, 2001. "Transnational migration: taking stock and future directions", *Global Networks*, Volume 1, Issue 3

⁶⁸ Yossi Shain, 1999. *Exporting the American Creed Abroad*. New York: Oxford University Press.

⁶⁹ Peggy Levitt, 1999. "Social Remittances: A Local-Level, Migration-Driven Form of Cultural Diffusion," *International Migration Review*, Volume 32, Issue 4

Bangladeshi Political parties' leaders and their activities are influenced by local political Ideology and norms. Since 1990s political practices in Bangladesh have been getting down where most of the activists from bottom to down involved in immorality and corruptive. For instance, trans local initiatives may not only benefit the home village or region but also challenge political rule at the national level.⁷⁰ Similarly, the formation of 'transnational civil society,' with the communicative power to question, criticize and publicize, may strengthen democratic control at home.⁷¹ In this perspective, migrants are very important to change political practices in home through transferring ideology and norms from national level to family while they are well known in host country political practices especially in democracy movement and practice.

Conclusion

In present world, migrants are getting active in practice of political activities in host land as well as in homeland as the same time and spreading from western to the rest of the world. Republic of Korea is one of the countries where migrants are emerging in political engagement. The complex process of constructing transnational Bangladeshi political communities has significantly illustrated in last decade and transnational political engagement and activities have increased rapidly. Most popular political parties established branches. Migrants are active in their party's activities as well as in local politics.

The activists are active in Korean politics and try to get facilities to serve the migrant communities. Korea has emerged to influence in some Asian countries politics because of its economic role. However, politically Korea is still growing but trying to work for democracy because of its historical democracy movement. Bangladeshi migrants are very active in host country in campaign and fund raising. They are organizing various political and non-political activities to attract migrants and are maintain link with central authorities in Bangladesh. Though fund raising is not seen as centrally, supporters of popular parties is funding for election and activities from local election to national election in their home cities/areas. They are also influencing those family members, relatives, and friends who are dependent or getting help from migrants.

Though migrants follow their parties' ideology but has significant modification of morality where migrants do not support horrible, corruptive and non-patriot activities that is the result of transnational political construction affected by host country's political ideology. Transnational political engagement and activities of Bangladeshi migrants are emerging and have potential perspective.

References

1. Alejandro Portes 1999 "Conclusion: Towards a New World - The Origins and Effects of Transnational Activities," *Ethnic and Racial Studies* Volume 22, Issue 2, pp. 463-477.
2. Alejandro Portes, L. E. Guarnizo and W. Haller. 2002 "Transnational Entrepreneurs. An Alternative Form of Immigrant Economic Adaptation, *American Sociological Review*, Volume 67, pp. 278-298.
3. Basch L, Glick Schiller, & Blanc-Santon C, eds. 1994. *Nations Unbound: Transnational Projects, Postcolonial Predicaments, and Deterritorialized Nation-States*. London: Gordon & Breach.
4. David Garbin. 2009 "A Diasporic Sense of Place: Dynamics of Specialization and Transnational Political Fields among Bangladeshi Muslims in Britain", In M. P. Smith & J. Eade (Eds.), *Transnational ties: cities, identities, and migrations*, Volume 9, pp. 147-161. Transaction Publishers: New Brunswick (U.S.A.) and London (U.K.)
5. Eva Ostergaard-Nielsen. 2003 "The Politics of Migrants' Transnational Political Practices", *IMR*, Volume 37, Issue 3, pp 760-786
6. Glick Schiller. 1999 'Transmigrants and nation-states: something old and something new in the US immigrant experience' in C. Hirschman, P. Kosnitz, and J. DeWind (eds), *The handbook of international migration, the American experience*, New York: Russell Sage Foundation, pp. 94-119.
7. Glick Schiller & George E. Fouron 1999 "Terrains of Blood and Nation: Haitian Transnational Social Fields," *Ethnic and Racial Studies*, Volume 22, Issue 2.
8. Glick Schiller; et al. 1992. "Transnationalism: A New Analytic Framework For Understanding Migration," *Annals of the New York Academy of Science*, Volume 645, p 1-24.
9. Jose Itzigsohn. 2000 "Immigration and the Boundaries of Citizenship," *International Migration Review*, Volume 34, Issue 4, pp. 1126-1154

⁷⁰ Alejandro Portes 1999 "Conclusion: Towards a New World - The Origins and Effects of Transnational Activities," *Ethnic and Racial Studies*, Volume 22, Issue 2

⁷¹ Eva Ostergaard-Nielsen. 2003. "The Politics of Migrants' Transnational Political Practices," *IMR*, Volume 37 Number 3, p 775

10. Luis Eduardo Guarnizo, Alejandro Portes, and William Haller. 2003 "Assimilation and Transnationalism: Determinants of Transnational Political Action among Contemporary Migrants", *American Journal of Sociology*, Volume 108, Issue 6
11. Mohammad Morad, Shahabul Haque, & Jahangir Alam. 2014. "Contextualizing Formation of Diaspora of Bangladeshi Immigrants in the UK", *RSC*, Volume 6, Issue 2
12. Peggy Levitt, 1999 "Social Remittances: A Local-Level, Migration-Driven Form of Cultural Diffusion," *International Migration Review*, Volume 32, Issue 4, pp. 926-949.
- 2001. "Transnational migration: taking stock and future directions", *Global Networks*, Volume 1, Issue 3.
- 2001a. *The Transnational Villagers*. Berkeley: University of California Press.
13. Peggy Levitt & B. Nadia Jaworsky. 2007. "Transnational Migration Studies: Past Developments and Future Trends," *The Annual Review of Sociology*, Volume 3.
14. Peggy Levitt & Glick Schiller. 2004 "Conceptualizing Simultaneity: A Transnational Social Field Perspective on Society", *International Migration Review*, Volume 38, Issue 145.
15. Peggy Levitt & Rafael de la Dehesa. 2003. "Transnational Migration and the Redefinition of the State: Variations and Explanations", *Ethnic and Racial Studies*, Volume 26, Issue 4.
16. Rainer Bauhock. 2003. "Towards a Political Economy of Migrants Transnationalism," *International Migration Review*, Volume 37, Issue 3, pp. 700-723.
17. Robert C. Smith. 2003. "Diasporic Memberships in Historical Perspective: Comparative Insights from the Mexican, Italian and Polish Cases," *International Migration Review*, Volume 37, Issue 3, pp. 724-759.
18. Yossi Shain. 1999. *Exporting the American Creed Abroad*. New York: Oxford University Press.
19. <https://www.albd.org/index.php/en/party/constitution>
20. <https://www.bnphd.org/page/details/263>
21. <http://www.bnphd.org/ew/index.php/b-n-p/constitution>
22. <http://esa.un.org/unmigration/wallchart2013.htm> (searched date: October 10, 2014).

УДК 323

INTERNATIONAL MIGRATION AND FAMILY DISSOLUTION: BASED ON KOREAN CHINESE FAMILY PROBLEM

CNU. Master course
Lee Jungin

1. Presentation of problem

In Korea, interests of Overseas Korean and Korean Chinese is lately extended. Chinese Korean begun to live in Korea after 1992 when Korea and China established diplomatic relations. It already passed 20 years. Half a million of Korean Chinese work in Korea, however it still exists conflict between Korean and Korean Chinese. Although Chinese Korean chosen gladly going to Korea for working, on the other hand, they have dissatisfaction against Korea society that treat Korean Chinese as the others. The reason why, even tough, they keep coming to Korea is economical factor. Beyond the country, they want to support their family who are in China or come for other purpose. When the Working Visa system was implemented in 2009, Overseas Korean comes to Korea more often than before, among them, Korea Chinese occupy most high number of them. They have advantages that they can speak Korean and geographical advantage. Korean Chinese is permeating into Korea with their advantages and also they take charge of Korea economy. Already, many of Korean Chinese works in Korea and their number likely would be increased. So consideration related with this phenomenon is needed. To consider this phenomenon, should check advanced research dealing with family dissolution of Korean Chinese. Increasing Korean Chinese who decides going to Korea or other area cause crater at Korean Chinese autonomous area or losing nation school's influence and getting weak Korean Chinese culture power they have. Especially, second generations of Korean Chinese who come to Korea are educated by grand parent or private institute. This means that they forget we had same nationality and lived same territory. Those concerns grow up as the children learn China culture and China nationality in Chinese. As parents go out from China for many reasons and severance with their children, this phenomenon uprise more often. Not only parents have generation conflict between their children but also when they come back from outland they can not mingle each other. Researches of family relationship in China attract attention of many researchers and proceed actively especially focused on migration

decision making, process of migration and adaptation of migration area⁷⁷. Family problem is not just simple problem that can not understand each other but difference of consciousness made slowly by long time. Through advanced research, should try to consider which way we have to deal for understanding family problem.

I. Purpose of research

This research proceeds analyzing advanced research centrally. It is needed to know that advanced researcher studied which part of family problem and focused on which part of it to study future Korean Chinese research. And not only i can develop my master thesis through comparative analysis of advanced research but also develop my thesis to be having difference view with advanced research. Different point of view is needed to proceed research that has difference with advanced research. So the purpose of this research is as in the following

First, determine which point of view is used as analyzing advanced research which is focused on Korean Chinese family problem.

Second, put together the conclusion of advanced research to suggest direction which way Korean Chinese research has to go.

Through the purpose mentioned above, understanding family problem Korean Chinese has now and study conflict factors on view of family problem it will be helpful to study Korean Chinese research later.

II. Background Theory

1. Labor migration

Concept of labor migration refer to labor that move to other country not to origin area to work under the rule of the country they moved in. As international migration extend continuously nowadays, Social economy, cultural and political influence and result of each country is important. According to survey of world bank 18million, 3% of whole population in the world, leave their own country to live in other area⁷⁸. A large number of people participate migration to find a better opportunity such as better economical condition. On position of host country, migrants who are coming from outland are also acknowledged as a member of their society. But it is hard to catch accurate number of migrant in host country even migrant occupies important position in the society. Because there is unqualified migrant on the other hand there is qualified migrant. This obstructive factor exist to make it hard to catch accurate number of migrants to host country. And host country also avoids revealing their qualification for problem of definition migrant in their area. But trying to understand cause and process of migration is being proceeded because of increasing occupied importance of labor migration on world situation⁷⁹.

Especially, transnational labor migration has been consecutively changed it's form, purpose, method etc. Theoretical method also studied a lot to understand this phenomenon⁸⁰. Massey, Douglas. S researched theoretical approaching to understand transnational labor migration. Neoclassical economics understands transnational labor migration as occurrence that geographical difference between demand and supply. Microscopically, each person analyzes reasonable expense to migrate to other area. Of course the main factor of migration is economical factor but religion, custom, history and culture, surrounding environment might influence them. Second, Neo-labor economics has asserted that migration is determined not by individual person but by surrounding condition of individual person. The condition includes family, relative, company, society member. The people related the migration process work as a group to make expected income maximize and expected risk minimize. Most important advantage of Neo-labor economics is observation of migration in wide view of its society. But it is hard to explain concretely how the migrant decides migration and sometimes it ignores individual choice is importance factor to decide their migration. Third, dual labor market theory understand labor migration as occurrence that advanced country keep asking for migration labor essentially. This means employers of advanced country need to accept cheap labors from other country. Dual labor market theory is focused on that not just occurs migration for difference of wage but low wage market want labor coming from much more cheap market. Forth, World system theory understands that capitalism economy is occurred as the distorted configuration in undeveloped county and

⁷⁷리 회, "초국가적 자녀 양육으로 보는 조선족 가족의 문화적 지속성과 변용" 『중외사론』 제39권(2014), p.78

⁷⁸주동혁, 『라틴아메리카의 국제노동이주와 초국가적 공동체』, (이담Books, 2013), p.15

⁷⁹위의 제서, p.16

⁸⁰Massey, Douglas S. and Fernando Riosmena. "Theories of international Migration: A Review and Appraisal," In The Migration Reader: Exploring Politics and Policies. Anthony M. Messina and Gallya Lahav(eds.), pp.34-62, Boulder, Co: Lynne Rienner.

then it make labor migrant who has to work at other area. Fifth. Network theory is interested in network made by labor migrant, early experienced migration migrant or expected migration migrant. They develop network based on same community or same society to share information or money. They can keep off the risk can be face with during migration. But networking theory is hard to explain migration process which is not developed enough. Sixth. Institute theory emphasizes forming various organizations or groups while migration is activated enough. This kind of organizations or groups develop itself and increase with time. But institute theory has same problem with network theory.

2. Transnational Family problem

Rhacel, S.P. mentions that the power is obviously given to the parents especially migrated one in "Servant of globalization". In addition to this, she tells compression time and space process is one sided and children is on the position just accepted everything⁷⁶. Parents assure that they can keep holding close relationship with their children through Phone or internet and they let their children stay alone in a long time. Now a day, as developing information and communication, parent can determine the time when they can interact with their children and they think the short time interaction with children is enough not as like past. Transnational Family problem is reforming not as like before. commonly, forming transnational family is related with macroscopic process of globalization. Migrant forms transnational family to make their resource and opportunity maximize⁷⁷.

Parent, the central factor of family problem, experiences pain of family separation, contradictory social class, social class mobility and independent social class. Especially, reproduction labor without parent has a big risk to their children. Solution of this problem, labor migration parent hire someone who takes care of their children wish them to be children's step parent. The problem is that hired nanny feels sense of loss because they can not take care of their own children in the country and then it will not be able to make satisfied result the parent expected.

Also, remanent children show emotional restriction. Children want to keep holding close relationship with their own parent while they feel lonely and instability. Children try to understand intension why their parent decided to leave them but they look like not completely understand. There are three conflicts to make a wall blocking interaction between parent and children⁷⁸. First. disagree parent opinion that economic products can be sign of parent's love. Second. Children do not trust parent figure out children's sacrifice during parent are not be with them. Third. Children show doubt that why parent rarely visit them. Parent trust stability of economic products can relax children's emotional sacrifice but children is not sure economic products can relax their emotional sacrifice⁷⁹.

Rhacel, S.P. studied influence that between parent and children's emotional tension in transnational family ideology⁸⁰. She introduces criticism the parents got as not doing looking out of their children philippine's ideology. And children's expectation that they want to get caring from their parent cause sense of loss.

III. View of Korean Chinese family problem

Korean Chinese research are already studied by many researchers and developed. Especially, identity of Korean Chinese, role of Korean Chinese in Korea, resource of Korean Chinese, social-legal pole in Korea etc. research range is very wide. The research focused on female labor migration research is proceeded a lot. This research is studied by female researchers and they treats multicultural family identity problem and house working of female migrant. It is very few that treats parent-children related problem. This chapter analyzes Korean Chinese family problem studied in Korea on Children and parent view.

1. Korean Chinese children's view of family problem

There is 안병삼's research "Korean Chinese family dissolution study as transnational migration phenomenon" dealing with family dissolution on children's view. This research define migration phenomenon happened in Korean Chinese territory as 'transnational migration phenomenon' and conducted question investigation to understand the process of family dissolution. Researcher mentions that the factors of family dissolution such as

⁷⁶Rhacel, S.P. 『세계화의 하인들』 (서울: 여이연, 2009), p.205.

⁷⁷Giddens, A. 『현대사회학[sociology] (김용학역)』 (서울: 을유문화사, 1997)

⁷⁸Rhacel, S.P. 『세계화의 하인들』 (서울: 여이연, 2009), p.206.

⁷⁹Constable, Nicole. 1999 "At Home but Not at Home: Filipina Narratives of Ambivalent Returns." *Cultural Anthropology* 14(2): pp.203-228.

⁸⁰Rhacel, S.P. 『세계화의 하인들』 (서울: 여이연, 2009), p.205. pp.229-230.

discord, violence, separation, divorce cause family dissolution and define it as 'finally can not carry out basic family function'⁸¹. But he emphasizes it is temporary phenomenon that occurs to Korean Chinese family because it is the choice to overcome difficulty of their economy. According to his research, increasing Korean Chinese population in Korea means Korean Chinese family dissolution is conducting very fast. He tells making stable family relationship is very helpful method to decrease Korean Chinese criminal happened in Korea often lately. This study used question investigation in heilongjiang province to Korean Chinese student during a month. The students living without their parent are 73.5%, this number shows actual condition of family dissolution.

The number of students living without parent is absolutely many than live with parent. China heilongjiang Korean Chinese students most live with their grand parent because of their parent's leaving for getting better opportunity. In his investigation, rate of the students who answered it is already over 5 years to be separated with their family are 39.1%. They are easily exposed to social criminal. The students has introspective nature and this result imply that parent role is very important to form nature in adolescent period. It means that children need a role model to study⁸². Students who did not live with parent while their nature is forming tend to take the situation their parent's absence. They live without interference of their family so they feel much free rather than when they were with their parent. This is caused of economical compensation that their parent tried.

This research shows process of family dissolution on children's view centrally. Further more, try to understand mental state of Korean Chinese student through question investigation. In conclusion, he insists our government has to make active support to protect family dissolution otherwise vicious circle is repeated over and over.

'The movement of population influence on Korean Chinese children education : based on establishing diplomatic relation between Korean and China' studied by 이계란 treats children education among family problem. She focused on children education to determine influence. Migration of Korean Chinese parent is caused of industrialization, urbanization and internationalization. Korean Chinese parent tend to come to Korea for working and international marriage after establishing diplomatic relationship between Korean and China. This factors makes Korean Chinese school lack of students. Not only this phenomenon but also town and country of Korean Chinese has same problem⁸³. Separation family problem is increasing every year, children who live without parent get harmful influence because of lack of home training. Children who is cared by grand parent would not be able to reach their cultural level to expected level and not be treated strictly on education.

Researcher tells separated family bring harmful influence to their children and disturb children's nature and emotional developing. To solve this problems researcher suggests three points of view. First reinforcement of home training. Second, demonstrate school function. Third, solving children problem using government organization.

The researches studied Family problem on children's view are conducted in China and show separation form of parent and children analyzing sociodemographic characteristic. This researches force that family dissolution is caused by parent migration and focused on side of psychology, education. But there is a limit that the researches can not show detail thinking children have about their parent because it is conducted by just questionial investigation.

2. Korean Chinese parent's view on family problem

'Feminization of migration and transnational family : based on Korean Chinese family' studied by 이혜경 is conducting research on female position. This research has 4 purpose to study. First, the reason why Korean Chinese has been proceeded feminization of migration most than other ethnic group. Second, The role of Korean Chinese family making possible female selective migration. Third, This female selective migration brings which effect on family adaptation in Korea. Forth, effect of migration experience on female identity. Researcher conducts research through oral statement analyzation such as why they decided labor migration or international marriage migration, family strategy for holding class and movement class, family support, which effect will be influenced when they work in Korea etc. And This research migration to Korea and transnational phenomenon has which means on variety theory.

'Transnational symbiotic family: based on migration experience' studied by 리화 conducts analyzing of migration parent samples. This research develops basic theory to discussion about crises of Korean Chinese nation

⁸¹안병삼, "조국가치가 동향상에 따른 중국 조선족의 가족해체 연구," 『한국 동북아논총』 제52권(2009), p.154.

⁸²위의 논문, p.165.

⁸³이계란, "일류미동이 연변조선족 아동교육에 미친 영향," 『디아스포라연구』 제4권제2호(2010), p.37.

and family dissolution as focusing on children education, elderly support issues, increasing international marriage and increasing rate of divorce. Also she tells existing Korean Chinese family researches are focused on education problem, divorce, suggesting measure not on specialized studying so need to try to be focused on specific side of family problem. She forms Korean Chinese family as generation based on concept of family and generation. She suggests historical changes of Korean Chinese family and present family form as forming parent, unmarried children, immediate family generation, single generation and nuclear family generation. Lastly, researcher even Korean Chinese family causes producing transnational family but on the other hand, they reinforce their family relationship conducting many family function such as raise children, support grand parent.

"Neo liberalism labor and restructuring family" studied by 문현아 is interesting. She tells the third world female will be a labor in the first world labor market and then empty space she left will be filled with her relatives or other female labor with low wage as like Rashell. S.P. mentioned. Also she expresses criticism about patriarchal market structure that conceals value of family in ideology that commercializes family as kind of a product.

The researches conducted on parent's view almost are focused on 'female' or 'family dissolution', and regards the all conflicts caused by family as coming from economical factor. Especially, the researches show a critical view about female workforce is being a product and they tend to treat more important female's role than male's role.

IV. Conclusion

Research of Korean Chinese family begun an earnest after establishing diplomatic relationship between Korea and China. If just put subject of "Korean Chinese" on our sight Korean Chinese research has been conducted by many of Korean or Chinese researchers. But family problem is being treated as one a part that has to study more and more. As mentioned advanced researches, family problem is not a simple one just coming from economical factor. It should deal with psychological, emotional, labor market factors caused from social structure. Most important thing is that not just try to conduct of parent's view but children's view too. It has different condition when they were with children and without children. Advanced researches just show one side of family problem. We should apply many samples on Korean Chinese family research and then reasonable method for Korean Chinese diplomatic policy will be researched.

<Reference>

- 곽승지. 『조선족, 그들은누구인가』, 인간사랑, 2013.
- 김태국. "중국에서의 조선족 역사연구" 『동북아연구』 제2권 1호, (1996).
- 김춘선. "연변에서의 조선족 역사 연구동향" 『한국학연구』 제28집, (2012).
- 문현아. "신자유주의 시대 노동과 가족의 재구조화" 『여성이론』 19호, (2008).
- 박흥주. "이주 가사노동자의 노동경험과 '케어' 의재구조" 『이화여자대학교 아시아여성 학센터 학술대회자료집』, 2009.
- 이계란. "인구이동이 연변조선족 아동교육에 미친영향" 『디아스포라연구』 제4권 제2호, (2010).
- 이승률. 『동북아시아와조선족』, 박영사, 2007.
- 리화. "국경을 초월하여 공생하는 조선족가족: 한국이주노동으로 인한 분산거주경험을 중심으로" 『中央史論』 36집, (2013).
- 리화. "초국가적 자녀양육으로 보는 조선족 가족의 문화적 지속성과 변용" 『중앙사론』 제39권, (2014).
- 설용수. 『재중동포 조선족 이야기』, 서울: 미래문화사, 2004.
- 무경섭외. "연변조선족의 역사와 현실" 소명출판 『동아시아한국학연구총서』, 2013.
- 윤향, 김해란. "한국거주 조선족 이주노동자들의 법적경제적 사회지위 연구" 『디아스포라연구』 제5권 제1호, (2011).
- 이재달. 『조선족 사회와의 만남』, 도서출판 모시는사람들, 2004.
- 주중택. 『라틴아메리카의 국제노동이주와 조국가적 공동체』, 이담 Books, 2013.
- 최우길. "중국 조선족 교육의 현황과 과제: 한국과의 교육 교류를 중심으로" 『디아스포라연구』 제6권 제1호, (2012).
- Barbara Ehrenreich and Arlie Russell Hochschild. *Global Woman* Owl Books, 2009.

- Constable, Nicole. "At Home but Not at Home: Filipina Narratives of Ambivalent Returns." *Cultural Anthropology* 14-2 (1999)
- Giddens, A. *sociology*. Seoul: Uelyou Culture press, 1997.
- Massey, Douglas S. and Fernando Riosmena. "Theories of international Migration: A Review and Appraisal," In *The Migration Reader: Exploring Politics and Policies*, Anthony M. Messina and Galya Lahav(eds), Boulder, Co: Lynne Rienner, Medick, Hans, and David Warren Sabean. "Interest and Emotion in Family Kinship Studies: A Critique of Social history and Anthropology" In *hans Medick and David Warren Sabean, editors, Interest and Emotion: Essays on the Study of Family and Kinship*. Cambridge: Cambridge University Press, 1984.
- Rhacel, S.P. *Servant of Globalization*. Seoul: Yeoeyeon, 2009.
- YUYING TSONG and YULI LIU. "Asian American Psychology Parachute Kids and Astronaut Family". *Psychology press*, 2009

УДК 323

RESEARCH ON POLITICAL PARTICIPATION OF EUROPEAN MUSLIMS IN FRANCE AND GERMANY

Bastaubayeva Aliya –

Chonnam National University

Department of Diaspora Studies 1 year PhD Course

Content

I. Introduction

II. Theoretical Background

1. Research review
2. Political participation
3. Study Framework

III. Research Methods

IV. Result of research analysis

1. Political Parties
2. Muslims Suffrage rights
3. Association activities

V. Conclusion

Цель: Это исследование нацелено описать статус адаптации мусульман в текущем исследовании, связанном с европейским мусульманским участием в политической жизни во Франции и Германии.

Методы: Все текущие исследования включают иммиграцию мусульман, проблемы адаптации, безопасности и участия в политической жизни, а также то что связано с культурной адаптацией. Сравнение методологии германского и французского мусульманского населения по их участию в политической жизни в политике страны.

Результаты: Перемены, связанные с участием в политической жизни (50%), были главным образом изучены. Подробно были исследованы роль политических партий и права мусульманских иммигрантов участвовать и избираться в партии. Кроме того, были главным образом исследованы степень избирательного права для мусульманских иммигрантов, а также зарегистрированные объединения и организации для мусульманских мигрантов. Как главные результаты, мы видим, что во Франции связь мусульман с политиками развивается по направлению «сверху - вниз», но в Германии мусульманское участие в политической жизни страны наоборот по направлению «снизу - вверх». В случае Германии, мусульманская диаспора получает больше результативных эффектов, чем французская мусульманская диаспора.

Заключение: Участие в политической жизни страны мусульманских мигрантов - самая высокая фаза в адаптации или росте культурного уровня диаспор, как в случае Германии. Поскольку они получают поддержку и улучшение жизненного благосостояния мусульманских мигрантов.

Ключевые слова: Европа, мусульманин, Германия, Франция, политика, участие, ассоциации, избирательное право, партии, иммигранты, адаптация

Purpose: This study aimed to describe knowledge status of current research related to European Muslims political participation in France and Germany.

Methods: All current researches included immigration of muslims, adaption problems, security and political participation and one variable related to cultural adaptation at least. Comparing methodology of Germanies and french muslim population on their political participation in the policy of country.

Results: Variables related to political participation (50%) were mostly studied. In detail, the role of political parties, and rights of muslim immigrants to participate and being elected to party were researched. Also, Suffrage degree and exceptions for muslim immigrants, in addition muslim migrants established associations and organizations were mostly studied. As major results, we can see that in France Muslims connection with politics comes from «top to down», but in Germany Muslim participation in political life of country comes from «down to top» direction. In case of Germany, muslim diaspora get more resultative effects rather than french muslim diaspora.

Conclusion: Political participation of muslim migrants in the countries political life is the most highest phase in the adaptation or acculturation as in a case of Germany level. Because they receive support and improvement of life welfare of muslim migrants.

Key words: europe, muslim, germany, france, politics, participation, associations, suffrage, parties, immigrants, adaptation.

Бұл мақалада еуропалық мұсылмандардың қоғамға бейімделуінің, соның ішінде орлардың Франция мен Германияның саяси өміріне қатысуының өзекті мәселелері қарастырылады. Зерттеу мұсылмандардың көші-қон, бейімделу, қауіпсіздік және саяси өмірге қатысу үдерістерін қамтиды. Сонымен қатар, саяси партиялардың ролі және мұсылман иммигранттарының сайлауға қатысу, ұйымдар мен бірлестіктер құру құқықтары талданып, осыған байланысты Франция мен Германиядағы жағдайға салыстырмалы талдау жасалған.

Кілт сөздер: Еуропа, мұсылман, Германия, Франция, саясат, қатысу, ассоциация, сайлау құқығы, партиялар, иммигранттар, бейімделу.

1. Introduction.

France and Germany have one of the largest population of Muslim people in the Europe. Integration system of both countries giving no result, especially on participation of Muslims on political life of country. Last decade a lot of news on mass-media point on isolation and marginalization of Muslims in Europe countries. However recently situation began to change, and European politics try to attract Muslim vote for general elections in the countries. France and Germany also changes policy on young Muslims.

First generation of immigrants did not play big role as a young generation. Pew Research Center's Religion & Public Life survey data sets states frequent changes in German and France, "German and France have the largest Muslim population among European Union member countries. The Muslims share of Europe's total population has been increasing steadily. Muslims are younger than other Europeans. Views of Muslims vary widely among European countries. And as of 2010, the European Union was home to about 13 million Muslim Immigrants"⁸⁴. Slow progress through the formal political system of parties and elections of Muslim identity, however Muslim organizations were developing their experience and networks, strengthening their ability to participate in and have an impact on their environment. Many of these organizations had grown out of movements and organizations with long experience in the countries of origin. Among them the Muslim Brotherhood (among Arabs), the Deobandis, Brelwis and Jama'at-i-Islami (among South Asians), the Tablighi-Jamaat (of Indian origin but very adeptly crossing over ethnic boundaries), and MilliGorus, Suleymancisans the Diyanet (among Turks, the last representing the Turkish government) were some of the most noticeable organizations⁸⁵. All this organizations have their own special points, different level of development, members, and ways. They depend on their surroundings and the European constituencies⁸⁶. Given article based on three category, political parties, election and organizations. Main point of article to distinguish level of participation of Muslims on those three categories. The level of political integration of Muslims in France and in Germany.

The target of given article is to determine level of political integration of Muslims in France and Germany. Their level of participations on political parties and organizations. The use compare analyze to find different and similarities points of both countries. In conclusion to provide better methods of integration on political life of European countries.

II. Theoretical Background

1. Research review

After a review of existing researches on European Muslims phenomenon in France and Germany, mainly were focused on analyzing the problems of migration and adaptation of the Muslim people. However, this studies have weak points. As much as cultural and political factors effect on the integrations of the countries.

⁸⁴Pew research center's Religion & Public Life Project. 검색일: 10.04.2015. <http://www.pewresearch.org/fact-tank/2015/01/15/5-facts-about-the-muslim-population-in-europe/>

⁸⁵Jorgen S.Nielson.(2013). "Muslim political participation in Europe" Edinburg University Press, p 4.

⁸⁶Marechal (2008), "The Muslim Brothers in Europe: Roots and Discourse, Leiden/Brill

Therefore, reviews of previous studies can be divided on three categories. The first is conducting research on Muslims residing in France by French scholars. The second is mainly Researchers who study on Germanys Muslims. Third one is the integration of Muslims in EU.

Lee, JeongUk (2010) studied on Social Integration and Conflict in France, focusing on Discrimination and Exclusion against Muslim Immigrants Diaspora. Author describes social exclusion of Muslim immigrants from North Africa and the discrimination against them resulted in poor conditions for Muslims in all aspects of social life, including economy, culture and politics. He gives four reasons to study given topic, first is assimilation and multiculturalism model which now faces crisis, second is value of republicanism such as separation of church and state from each other. third is crisis in integration, and forth is fictions caused by immigrants. It is nice opportunity to compare France and Germanys crisis on integration policy of two countries.

DahnPark (2006) made research on integration policy of immigrants in France and 'Republican Integration Model'. Author focus on "the republican integration model", according to this model Muslims are not allowed to form their own communities and to reveal their religious symbols in public. However, the republican model revealed to be ineffective in integrating Muslims into French society. As a solving problem government realizing "Civic integration" and "Anti-discrimination policy". This article gives opportunity to deeply make investigation on integration model of France, what governmental strategies were used, and why it doesnot work out well. Also to make compartment analysis with Germanys side.

Jocelyne Cesari (2002) also dedicated her work on Islam in France: the shaping of a religious minority. In her studies she focused on embedded ethnicity of Muslims and Political Issues. Hostility of France moving away gradually, for two major reasons, firstly, the peaceful operation of the major mosques built during the past decade has defused fears in the political arena that such meeting places pose threats to public order. Secondly, panic over the imagined rise of home - grown Muslim extremism has convinced politicians and bureaucrats of a need to improve rapport with their nations's Muslim population. The difference of this article is that point is conflicts in society, between Muslim people and Frenches citizens.

Next scholar Won Oh (2005) studied on the causes of the French Immigrants Riots in 2005. Immigrant riots in France are cases that show the failure of the French republicanassimilationism. Especially, the case in the year 2005 shows some different aspects from the other immigrant unrests that occurred before.

Second category of scholars focused on Germany and Germanies Muslimson their integration and political activities.

Chul Yong Lee (2007) "Kulturkampf" in Deutschland und Probleme der Immigration", is the article about Muslims in Germany, and cultural conflicts causes in the society and was made an historical analyze of immigration policy settlement of immigrants. Present problems that occur with immigration policy of Germany and integration models for immigrants.

Jae-young, Park (2010) studied on The Turkish community of a Multi-cultural society in Germany: issues and prospects. Second and third generation's problem of Turkish immigrant at the level of social integration is the most sensitive issues. To recognize their roles and responsibilities as mature members of germansociety, that they belong to the Turkish community in Germany is very important. Also needs to establish their identity through acquiring and respecting Germany's traditional values and cultures.

Next references is third category, describes muslims not only in France and Germany, but also in other European Countries.

Joel S. Fetzer (2005) studies Muslims and the State in Britain, France and Germany. Especially, the aim of this book is to explain how three European states have accommodated the religious needs of Muslim, and to explain why there is such a difference in how they have done so. To demonstrate what states view as equitable for Muslim citizens and immigrants, what they consider to be reasonable and just in terms of accommodating Muslim religious practices. This article gives chance to make a compartment between not only two countries, but also one more country, which gives more real situation overview. Next articles written by Ki, JuOok (2003) about "An Analysis of Decision-making Process in EU immigration Policy: in case of directive 2003/86/EC". The research is concerned with two main problems. First, difference in preferences of individual countries has not been taken into account while researching the background behind the formation of EU's Common Migration and Asylum Policy and its reasons. Second, by this research tries to confirm whether the member countries do share a common preference about the immigration policy, and studies the negotiation process in order to understand how the restricted immigration policy is formed.

Cho, Hee-Sun (2007) write about "A study on Muslims' immigration, settlement, and conflicts in Britain, France, and Germany for comparing with Korean Immigrant Muslims". This paper sets out to compare immigrant Muslims in Korea with those in big European countries like Britain, France, and Germany. The purpose of this

paper is to review the inflow, settlement, conflicts of the Muslims in those European countries and find out the similarity and difference compared with those in Korea. Britain pursues multi-culture model, France pursues assimilation model, while Germany pursues discriminative exclusion model.

Also, there is scholar who studies Muslim political parties, Muslim organizations, and associations, migration, cultural and social adaptation, identical problems and political integration and immigration policy of European countries, such as, Keith Banting, Will Kymlichka, Guido Brotherhood, I.V.Ponkin, Jonathon L, Nina Muhe, and so on.

2. Political participation

"No state possesses a truly coherent incorporation regime. Rather one finds sub-system frameworks that are weakly, if at all, coordinated", and, he continues, "Immigrants are mostly managed via institutions created for other purposes"⁸⁷. This paper focuses on political integration of Muslim migrants in Europe, especially France and Germany, first is joining political parties, election and organizations. Diversity policies and integration policies of government. There is a diversity of programs and a lot of organizations in both countries. These programs represent only part of labour market policies, and the structures of the welfare state⁸⁸.

Within the context of social theorizing, a structurationist approach aims to overcome the structure/agency/debate by arguing that it is neither the structures that determine what people do, nor the people who shape structures according to their free will. The most prominent representatives of this school of thought are Pierre Bourdieu and Anthony Giddens⁸⁹. Theoretical framework derives from, the fact that they provide complementary perspectives on the duality of structure and agency: Bourdieu develops his viewpoint using an ethnographic, bottom-up approach. For the purpose of this paper, Giddens's theory of structuration will be used to take into account the role of rules and institutions. Bourdieu's theory of practices will be used to differentiate between different types of capital and to analyse the specifics of the political field⁹⁰.

2.1. Giddens's theory

By Giddens's theory of structuration is based on the assumption that structures have to be conceived of as results of human agency⁹¹. The relationship between structure and agency is one of the duality: structures frame actions but at the same time can be changed through action. Importantly, structures constrain and enable actions at the same time⁹². According to Giddens's approach, human beings are conceived as competent agents who are capable of reflexivity, even though a large proportion of day-to-day activities, are governed by tacit, practical knowledge. Actions are framed by the structures defined as "rules and resources recursively implicated in social reproduction"⁹³. Rules include normative elements and codes of signification. Resources refer to capabilities or forms of transformative capacity which generate command over objects or goods (allocative resources) or other persons (authoritative resources)⁹⁴. Giddens also take an account of time and space relation. He argues that social interaction is contextual – that it is situated and positioned in time and space – and yet transcended by the stretching of social relations across time and space⁹⁵.

2.2. Bourdieu theory

Bourdieu offered two sub-sets theory: the concept of social fields, and his theory of habitus. Bourdieu defines a field as a social space, where agents strive to maintain or improve their relative positions. Actor's position in a specific field is determined by the type and amount of capital that they possess. Types of capital include economic capital (financial resources, all forms of material wealth that can be converted into money), social capital (factual and potential resources that can be derived from the existence of a social network or by belonging to a social group. And cultural capital (basically a person's personal knowledge, abilities and education)⁹⁶. Last is the symbolic capital, which denotes the chances to gain and retain social prestige and recognition⁹⁷.

A habitus, according to Bourdieu, is a set of dispositions which people acquire during their socialisation process and which guides their future actions and behaviour. As a result of past actions and experiences the

⁸⁷Freeman C. (2004) "Immigrant Incorporation in Western Democracies", *International Migration Review*, 38(3): 945-69.

⁸⁸Koopmans(2010) "Ethnic and Civic Dealings with Newcomers. Naturalization Policies and Practices in 26 Immigration Countries" *Ethnic and Racial Studies*, 43(11) 1974-92

⁸⁹ Jorgen S.Nielson (2013) "Muslim political participation in Europe" Edinburgh University Press. p 335

⁹⁰Jorgen S.Nielson.(2013) "Muslim political participation in Europe" Edinburgh University Press. p.35

⁹¹Giddens A. (1997). "Die Konstitution der Gesellschaft" *Grundzugeiner Theorie der Strukturierung*, Frankfurt am Main Campus p,290

⁹² Ibid 78

⁹³ Giddens A. (2008). "The constitution of society. Outline of the theory of structuration" Cambridge: Polity press. p. xxx:

⁹⁴Giddens A. (2008). "The constitution of society. Outline of the theory of structuration" Cambridge: Polity press p 35-6

⁹⁵Bourdieu P. (1983), "Die feinen Unterschiede. Kritik der gesellschaftlichen Urteilskraft" Frankfurt am Main: Suhrkamp p. 183-98

⁹⁶Fuchs-Heinritz, W. and König, A. (2005) *Handbuch Wahlforschung*, Wiesbaden, Konstanz: UVK.

habitus is thus at the same time structured and structuring⁹⁸. Political actors' ability to mobilise social groups depends on their political capital or authority. This specific sort of symbolic capital can be derived either from person's individual reputation and prestige (personal political capital), or it can be delegated by a political organization to its individual members (delegated political capital). In order to benefit from delegated political capital, an actor has to be 'instituted' by a political party. An investiture – for example being nominated as an election candidate – usually requires the candidate to have invested time and/or money in this organization prior to the nomination⁹⁹.

3. Study Framework.

This article focused on European countries, France and Germany. The Muslim Diaspora living in both countries, level of their political participation. Role of Muslim Diaspora on political life of both countries. To find weak and strong points, and to make a compare analyze between France and Germanies case. Drawing the theoretical framework by theories of Gidden and Bourdieu as described above. It is comprehensive framework, to show whole concept of research.

The figure 1 divided onto France and Germany and collective and individual actors.

Figure 1. An analytical framework of France and Germanes Muslims on Political participation

III. Research Methods

To make an deep analytical research on given topic, will be done by three methods of research. First method is analysis of literature review. Second method is comparison method. And last third method is to find common and different points of two countries.

The clear idea of the terms will be needed for full-scale discussion on presentation. Terminology related to given topic, is following: diaspora, muslim, ethnic or racial profiling, ethnicity, integration, islamophobia, marginalised, nationality, and so on. Clarification of these terms is needed especially because journalists and academics have indiscriminately applied them to a wide variety of social-political phenomena and institutions¹⁰⁰.

Diaspora: *Gabriel Sheffer describes on "Diaspora Politics At Home Abroad" and gives definition of this term, as follow: "an ethno-national diaspora is a social-political formation, created as a result of either voluntary or*

⁹⁸ Bourdieu, P. (1982), "Die feinen Unterschiede. Kritik der gesellschaftlichen Urteilskraft", Frankfurt am Main: Suhrkamp, p. 280

⁹⁹ Bourdieu, P. (1991), "Language and symbolic power", Cambridge: Polity Press, p. 194-5

Bourdieu, P. (2001), "Das politische Feld. Zur Kritik der politischen Vernunft", Konstanz: UVK, p. 102

¹⁰⁰ Safran (1991) Cohen (1997). "Global Diasporas" London: UCL Press.

forced migration, whose members regard themselves as of the same ethno-national origin and who permanently reside as minorities in one or several host countries¹⁰¹.

Muslim: A follower of the religion of Islam¹⁰².

Ethnic or racial profiling: Describes the use by law enforcement officers of race, ethnicity, religion or national origin rather than individual behaviour as the basis for making decisions about who has been or may be involved in criminal activity¹⁰³.

Ethnicity: an ethnic group; a social group that shares a common and distinctive culture, religion, language¹⁰⁴.

Integration: the act of amalgamating a racial or religious group with an existing community¹⁰⁵.

Islamophobia: "Fear of Islam". Islamophobia is considered by some to currently be the most dangerous form of prejudice, discriminating against individuals on basis of the religious belief in Islam¹⁰⁶.

Marginalised: Marginalised groups can be part of an ethnic or racial minority and a sub-category of minority groups. They can also be characterised and distinguished from other groups by suffering socio-economic disadvantage and a powerless position in society or in a group. This report defines marginalised groups as those who experience social exclusion, be they part of a minority or majority group in society¹⁰⁷.

Nationality: Nationality is the legal relationship between a person and a state¹⁰⁸.

IV. Result of research analysis

1. Political Parties

1.1 France

France Islam is a faith encompassing many cultures, which has created very significant political issues in terms of the visibility and number of Muslims¹⁰⁹. This places Islam, as in France, as the second main religion in the country. In France, where Muslims are mainly of North-African descent, it is more difficult to evaluate the exact number of Muslims since any census of the population on religious or ethnic criteria is forbidden¹¹⁰. In this chapter I would like to distinguish what kind of political participation are they determine? To identify what a network they create and what laying claim to their rights?

Over the past 10 years, the French government has adopted new measure to help better assimilate Muslims and to address potential security threats emanating from Muslim communities. These measures place a high value on preserving the ideals of republicanism, and reflect an institutional approach in keeping with a long tradition of using a highly centralized government apparatus to ensure public order.

There are approximately 1,500 Muslim organizations in France, most of which are mosques. These bodies tend to be local groups affiliated to national federations or religious institutions¹¹¹. Public organizations have been one of the most controversial and complex features of French Islam because there is a lack of consensus in the Muslim community, and also because in the past, the French government has tended to pursue negotiations with multiple representatives of the Muslim community¹¹². The Conseil français du culte musulman (CFCM) was formed in 2003 and is now the main interlocutor to the state (see below for more detail on the CFCM).

Muslim organizations first became active during strikes organized by Muslim laborers in the 1970s¹¹³. A 1981 law that gave foreign nationals the right to organized created a legal framework, inadvertently, for religious organizations. The 1980 s saw the creation of many such organizations, two of which are still major actors today:

¹⁰¹Gabriel Sheffer(2003). "Diaspora Politics At Home Abroad". Cambridge University press. p 9-10
<http://www.oxforddictionaries.com/> Date of search: 2015-04-13

¹⁰²"Muslims in Europe". Open Society institute (2010) p 18

¹⁰³<http://dictionary.reference.com/> Date of search: 2015-04-13

¹⁰⁴<http://dictionary.reference.com/> Date of search: 2015-04-13

¹⁰⁵ Roland Imhoff, Julia Recker. (2012). "Differentiating Islamophobia: Introducing a New Scale to Measure Islamoprejudice and Secular Islam Critique". *Political Psychology*. Volume 33, Number 6. p.4.

¹⁰⁶"Muslims in Europe". Open Society institute (2010). p 18

¹⁰⁷Vonk, Olivier (March 19, 2012). Dual Nationality in the European Union: A Study on Changing Norms in Public and Private International Law and in the Municipal Laws of Four EU Member States. MartinusNijhoff Publishers pp 19-20

¹⁰⁸Sahma Bouyarden. (2013) "Political Participation of European Muslims in France and the United Kingdom", Muslim Political participation in Europe by Jorgen S.Nielsen, Edinburgh University Press. p.102.

¹⁰⁹Zwilling, A.L. (2010). "France", in J Nielsen Yearbook of Muslim in Europe, Leiden: Brill, pp 183-201

¹¹⁰the European Parliament "Islam in the European Union: What's at Stake in the Future" Policy Department , Structural and Cohesion Policies (May 2007)

¹¹¹Franck Frégon, "Les contours floues mais d'un régime l'Etatique de l'islam" ["The Fluctuating Contours of State Regulation of Islam"] *Hommes et migrations* (July-August 1999) in "France" Muslims in the EU: City Reports, Open Society Institute (2007) Available online: <http://www.eumap.org/topics/minority/reports/enmuslims/country/france>: 65

¹¹²Gilles Kepel. *Les banlieues de l'islam*; Open Society Institute (OSI). 2007, p. 65

the Union des Organisations Islamiques de France] (Union of the Islamic Organisations of France, UOIF) and the Fédération Nationale des Musulmans de France (the National Union of the Muslims of France, FNMF).

Established in 1983, the UOIF is the French branch of the Union of the Islamic Organisations in Europe. They are related to the Muslim Brotherhood and receive funding from the Gulf States. They represent more than 200 local organizations¹¹⁴. And have had great success in recruiting the younger generation of French Muslims¹¹⁵. The UOIF is an affiliate of the Federation of Islamic Organizations in Europe and helps run several satellite and affiliated locations across France including an Institute in Saint Denis in the Bourget district, where the annual UOIF conference is held. The UOIF is also affiliated with an FIOE school for Imams called the European Institute of Human Sciences at Chateau-Chinon in Saint-Leger-de-Fougeret (Nièvre region)¹¹⁶.

The other large Muslim organization in France, the FNMF (est. 1985) has had considerably less success overcoming the generational divide between French Muslims¹¹⁷. It was established in 1985 by a group that broke off from the Paris Mosque and other representatives from the Muslim community. It is currently composed of a predominantly Moroccan constituency. Until 1993, the FNMF received funding from Saudi Arabia; it now is funded primarily by member contributions¹¹⁸.

The oldest Islamic organization is the Muslim Institute of the Mosque of Paris, dating back to 1926. Most members of the mosque are from surrounding Algerian community¹¹⁹.

The French Turkish community also has some representation in the form of the Tendancenationale-Union Islamique. It was founded in 1981 and is connected to the MilliGorus group, an Islamic organization founded by Turkish immigrants¹²⁰.

Most of these older organizations are divided along ethnic lines and have been active in campaigning against racism and for equality, which distinguishes them from the newer associations of young Muslim groups that have been more successful at transcending national and ethnic divides and concern themselves with facilitating religious practice. Many of these newer youth organizations tend to be guided by the principle of dual allegiance to Islam and the French nation. These organizations include the Union of Muslim Youth (UJM), founded in Lyon in December 1987 and the Young Muslims of France (JMF). JMF was founded in July 1993 with the support of the UOIF. Their slogan is: "French people, yes; Muslim also."¹²¹

The Tabligh – created in India in 1927 – is also a major actor within the Muslim community. The association "Faith and Practice," which belongs to this movement, is especially active in providing assistance and services to the residents of the so-called disadvantaged districts. There are a number of smaller student organizations such as the Association des Etudiants Islamiques en France (AEIF), Etudiant Musulmans de France (EMF).

The most prominent Islamic organization in France now is also the newest. This is the Conseil français de culte musulman, officially created on May 28, 2003¹²² at the prompting of the Ministry of the Interior in order to establish a single body representing all groups. It was first conceptualized by Interior Minister Jean-Pierre Chevènement in 2000. Its formation was concluded by Nicolas Sarkozy in 2003 and it is composed of a national council and regional structures¹²³. The creation of this body was encouraged by the state in order to bring Islamic practices into the open, thereby affording more input from the French government¹²⁴. The CFCM has drawn criticisms about state interference and complaints that the organization does not adequately represent the diverse makeup of French Muslims. The favored candidate of the French government, Dalil Boubakeur (Leader of the Mosque of Paris), was elected CFCM president in 2003. Though Boubakeur has received substantial criticism for not representing the broader community of France and for being too agreeable to the state, he was reelected on June 19, 2005 without difficulty.

Seats on the council are apportioned according to the physical square footage of each mosque, a system that benefits groups with substantial financial resources, especially those that receive funding from Saudi Arabia and

¹¹⁴Open Society Institute (OSI), 2007, p.65

¹¹⁵"L'échec de l'islam Marocain en France: Le quatre composantes de l'islam de France" Le Journal Hebdomadaire 4-10 December 2004; qtd. in Glen Feder, "The Muslim Brotherhood in France" In the National Interest 21 September 2005 Available online: <http://www.inthenationalinterest.com/Articles/September%202005/September2005Feder.html>

¹¹⁶Fiammetta Venner OPA sur l'islam de France [OPA on French Islam] (Paris: Calmann-Lévy, 2003); OSI 65

¹¹⁷"L'échec de l'islam Marocain en France: Le quatre composantes de l'islam de France"

¹¹⁸Jean-Yves Camus, "Islam in France" International Policy Institute for Counter-Terrorism 10 May 2004

¹¹⁹Open Society Institute (OSI), 2007, p. 65

¹²⁰Cited in Gilles Couvreur Musulmans de France diversité, mutations et perspectives de l'islam français; OSI 66

¹²¹Cited in Gilles Couvreur Musulmans de France diversité, mutations et perspectives de l'islam français; OSI 66

¹²²According the French government registry, the CFCM officially announced its created on May 28, 2003; see "Consulter les annonces: Conseil Français du culte musulman" Les Intraux officiels le plus court chemin entre la loi et vous 7 June 2003.

¹²³Cesari, 2004.

¹²⁴Ibid. 2004

the Gulf States. When first formed in 2003, the FNMF won 16 seats, the UOIF won 14 seats, and the Paris Mosque won 6 seats out of 41 total. Two seats were given to the Coordinating Committee of Turkish French Muslims and the remaining three to independent groups. In the 2005 elections (June 19), the UOIF lost four seats to the FNMF¹²⁵.

The CFCM has showcased its leadership in prominent controversies concerning Muslims in France since its conception in 2003, including the headscarf ban, the November 2005 Paris riots, and the cartoon controversy of early 2006. First, the CFCM's decision not to contest the 2004 headscarf ban is cited as one reason for its relatively seamless-execution¹²⁶. In response to comments by Bernard Stasi, the man who headed the commission into the application of French laicity, that "Those who are against the law are against the integration of Muslims," CFCM chairman had a more subtle interpretation. Arguing that Stasi could have made his point more subtly, CFCM chairman DalilBoubakeur was willing to concede that the ban might be in the best interests of the common good. "We believe Muslims must embrace a modern form of Islam in the name of the republic," Boubakeur said. "However, we want more talks with the government, not statements."

The second event of CFCM prominence came during the November 2004 riots in Paris. The CFCM and the UOIF had dramatically different approaches to handling the crisis. The UOIF issued a fatwa condemning the violence and criticized the CFCM for not intervening, while the CFCM argued the UOIF had no authority to issue a fatwa and defended its reserve as an attempt to prevent the Islamization of the conflict¹²⁷.

The CFCM was also active during the February 2006 French response to the Jyllands-Posten Muhammad cartoon controversy (For more information, see the "Media Coverage and the Jyllands-Posten Cartoon Controversy" in the Denmark Country Profile). Leadership of the CFCM was extremely critical of Le Soir's publication of the twelve caricatures of the Prophet Muhammad first made notorious by the Danish daily Jyllands-Posten. The CFCM threatened to sue {Le Soir}, but decided against litigation after Le Soir owner Raymond Lahai fired Jacques Lefranc, the daily's president and editor. In its condemnation of the publication, CFCM chairman DalilBoubakeur rejected the idea that Muslim objection to the publication was a sign of radicalism. "We attach enormous importance to this image," he said, "and we will not allow it to be distorted. I myself oppose the extremist forms of Islam; we reject this parallel."¹²⁸

On June 18, 2006, the Rally of Muslims in France (RMF) was formed with the goal of providing a complementary approach to the CFCM. Citing the CFCM's debilitating infighting and more conservative nature, the RMF said it hoped more fully represent France's five million Muslims and to "contribute to the emergence of moderate Islam." TaoufiqSebti, president of Paris-based Muslim group, serves as the group's leader¹²⁹.

1.2 Germany

The trouble when talking about Muslims in Germany arises from the fact that - unlike in the US for example - the majority of Germany's 3.8 to 4.3 million Muslim inhabitants are indeed foreign-born or second generation immigrants¹³⁰.

It is indeed noticeable that although a substantial number of Muslims have been living in Germany since the 1960s, until very recently the religious background of immigrants was no issue - neither in public discourses, nor in science or politics¹³¹.

The German cultural anthropologist Werner Schiffauer argues that the emergence of religion as a new principle of division is not incidental. It happens at a time when an increasing number of immigrants (who do not correspond to an ethnic conception of 'Germanness') have gained legal rights and formal equality. According to Schiffauer, this is deeply troubling for German society. The process is a major challenge to 'the self-understanding that defines belonging to national community'¹³² and might also effect the social position of the dominant majority¹³³.

¹²⁵ "L'obéissance de l'islam Marocain en France: Le quatre composantes de l'islam de France".

¹²⁶ "An underclass rebellion - France's riots" The Economist 12 November 2005

¹²⁷ "French Muslim organization accused of 'silence' over recent riots" BBC 22 November 2005

¹²⁸ "French Muslim leaders 'outraged', urge law against 'Islamophobia'" BBC 3 February 2006

¹²⁹ "French Muslims Regroup With New Organization" Expatica 18 June 2006

¹³⁰ Azzaoui M. (2009). "Similarities in Difference: The Challenge of Muslim Integration in Germany and the United States" p.116-17
www.aicgs.org/documents/pubs

¹³¹ Shoman Y. and Spielhaus R. (2010). "The Concept of the Muslim enemy in the public discourse", in J. Cesari, "Muslims in the West after 9/11: Religion, politics, and law, London: Routledge, pp. 189-228

¹³² Koopmans R. (2005). "Contested citizenship: Immigration and cultural diversity in Europe, Minneapolis, MN: University of Minnesota Press.

¹³³ Peter F. (2010). "Welcoming Muslims into the nation: tolerance, politics and integration in Germany", in J. Cesari, "Muslims in the West after 9/11: Religion, politics, and law, London: Routledge, pp. 119-44.

The visibility of this new category of division is, however, also due to the increased presence of Muslim believers and Muslim institutions in Germany. Contrary to the labour migrants of the 1970 s, who conceived of their religious institutions as temporary arrangements¹³⁴, today a substantial number of Muslims feel at home in Germany and consequently aim to regularise and normalise religious practices – for example by turning ‘back yard mosques’ into purpose-built mosques. This legitimate wish has, however, been interpreted by the majority population as an illegitimate ‘land grab’, making mosque building operations is a contentious issue¹³⁵. Similar public disputes concern the wearing of a headscarf as a visible sign of religious practice¹³⁶. The emergence of a substantial religious minority also poses a challenge to the relationship between the church and the state in Germany. According to the principle of ‘positive neutrality’¹³⁷, religious communities officially recognised by the German state are endowed with wide-ranging legal and fiscal privileges. In addition, they may obtain the right to provide religious education in national schools. Muslim representatives have increasingly claimed this official recognition as a ‘religious community’, which would put them on par with the Lutheran and Roman Catholic Church and the Jewish community in Germany¹³⁸.

The problem of low political participation of Muslims has been explained as being the result of institutional discrimination in schools and other institutions¹³⁹. Insufficient education is certainly one of the reasons for reduced opportunities on the political stage. In 2004 the Bundeszentrale für politische Bildung (Federal Office for Political Education) established the Muslimische Akademie (Muslim Academy) to encourage Muslims to participate in German politics. The aim of the organizers (most of them Muslim) was to establish a forum for discussion. However, the project has been criticized by some Muslim organizations due to the fact that they were not asked to be involved¹⁴⁰.

The needs of Muslim communities have also not been recognized by Germany’s political parties, due to the fact that only a small percentage of Muslims are allowed to vote. In general there is very limited Muslim political representation in Germany. Thus, Muslim’s demands for greater religious education, the building representative mosques, and other issues are rarely backed by any political party.

The ‘German Islam Conference’, convened in 2006, offered a novel forum to discuss these issues with policy makers and signaled the recognition of Islam and Muslims as an irreducible part of Germany¹⁴¹. The conference proceedings nonetheless speak less of a harmonic process of ‘welcoming Muslims into the nation’ than of a harsh power struggle between political and religious representatives¹⁴². The Form is supported by several politicians, including the former President of the Bundestag Rita Süssmuth, and Chancellor Angela Merkel.

In the summer of 2009, the so-called ‘Alliance for Peace and Fairness’ was launched as ‘the first Muslim party’ in Germany. The Party was on the ballot for the 2009 elections in North Rhine Westphalia. The Turkish Fethullah Gülen community and organizations of the Turkish AKP in Germany are said to stand behind the Party. Founded three years ago under the name ‘Muslim Council’ in Bonn, to embrace the other Muslim groups together with Turks, ‘Muslim Party’ as Zaman calls it, was consequently restructured as a party. The Party’s main aims are to support the rights for Muslims in Germany and to engage in issues such as mosque construction¹⁴³.

2. Muslims Suffrage rights

2.1 Germany

Germany’s Muslims suffrage rights have its own history, and totally different from France suffrage system and development.

First, need to look through history, the immigrant workers recruited from 1953 to 1973 faced a completely different situation. They were perceived to be a reserve labour force of ‘temporary mobile labour units’ which was

¹³⁴ Azzaoui M. (2011), “Muslimische Gemeinschaften in Deutschland zwischen Religionspolitik und Religionsverfassungsrecht – Schiefleggen und Perspektiven”, in H. Meyer, K. Schubert, politik und Islam, Wiesbaden: VS Verlag, pp. 247-76.

¹³⁵ Schmitt, T. (2003), “Moscheen in Deutschland. Konflikte um ihre Errichtung und Nutzung”, Flensburg, Dt. Akad. für Landeskunde.

¹³⁶ Amir-Moazami, S. (2007), “Politisierte Religion: der Kopftuchstreit in Deutschland und Frankreich”, Bielefeld: transcript.

¹³⁷ Oebbecke, J. (2010), “Der Islam als Herausforderung für das deutsche Religionsrecht”, pp. 127-42.

¹³⁸ Peter, F. (2010), “Welcoming Muslims into the nation: tolerance, politics and integration in Germany”, in J. Cécari, “Muslims in the West 5 after 9/11: religion, politics, and Law”, London: Routledge, pp. 119-44.

¹³⁹ Bosse, Daniel/ Vior, Eduardo J., Politische Partizipation von Migranten mit muslimischem Hintergrund in Deutschland: Entwicklung und Probleme [Political Participation of Migrants with a Muslim Background in Germany: Development and Problems] (Magdeburg 2005), 10ff.

¹⁴⁰ A statement of the Zentralrat der Muslime (Central Council of Muslims, ZMD) on the establishment of the Muslim Academy is available online, see: <http://islam.de/1194.php>.

¹⁴¹ Schiffauer, W. (2006) “Enemies within the gates: The debate about the citizenship of Muslims in Germany”, in T. Mødoed, “Multiculturalism, Muslims and citizenship”, London: Routledge, pp. 94-116.

¹⁴² Azzaoui M. (2011), “Muslimische Gemeinschaften in Deutschland zwischen Religionspolitik und Religionsverfassungsrecht – Schiefleggen und Perspektiven”, in H. Meyer, K. Schubert, politik und Islam, Wiesbaden: VS Verlag, pp. 247-76.

¹⁴³ “Fethullah got his hands on Germany.” English Sol (August 30, 2009). Available online: <http://english.sol.org.tr/news/international/fethullah-got-his-hands-germany-821>.

supposed to return home during economic recessions¹⁴⁴. This is why work migrants were neither offered any consistent integration measures, nor attributed a realistic chance of obtaining German citizenship. With naturalization being granted on legal discretion only until 1990¹⁴⁵, Germany had one of the lowest naturalization rates in Europe¹⁴⁶. Low naturalization rates and the commonly-held idea of return-migration meant that the political participation of immigrants was no issue; immigrants were neither perceived as potential voters nor as a political force. If they did have any claims to make, they were supposed to contact established political bodies, such as trade unions¹⁴⁷ or members of local or national parliaments and their administrations¹⁴⁸.

A very basic level of self-representation was provided only in larger cities where 'local councils for foreign nationals' were established. Elected by all the non-German residents in a city, these councils were supposed to inform and advise municipal councils about the immigrant population's needs and claims. However, their function remained mainly symbolic, as they were denied any kind of real decision-making power¹⁴⁹.

An additional change in the political field concerns the political representation of foreign nationals. In the early 1990s, EU citizens obtained an (active and passive) right to vote in municipal elections. As a result, many of them lost interest in the 'foreigner councils'. In addition, the councils have been criticised for 'a lack of resources, the often non-representative character of their constituencies and their negligible role in local political life'¹⁵⁰. Today these councils are losing their democratic legitimation since they are being increasingly shunned by their constituencies. In North-Rhine-Westphalia, for example, the average election participation rate for the councils reached an all-time low of only 11% in 2010¹⁵¹.

The majority of Muslims in Germany have no German citizenship and are therefore excluded from the right to vote and actively participate in the political sphere—the basis of real integration into German society¹⁵².

Today, approximately 608,000 Muslims in Germany have no German citizenship. The number of Muslims taking up German citizenship is decreasing despite the creation of German citizenship laws that are characterized by aspects of a *ius soli* (territory based law), moving beyond the traditional *ius sanguinis* (derivation-based law) in 2000. Now children can be born as German citizens, even if their parents do not have German citizenship¹⁵³.

In the election period of 2005–2009, five politicians with Muslim background are members of the German Parliament (Bundestag):

Figure 2. Members of Bundestag with Muslim Background

Member	Party	Background
Lale Akgun	SDP	Turkish Background
Ekin Deligöz	Green	Turkish Background
Hakki Keskin	Left	Turkish Background; former SDP member of Hamburg Regional Parliament (1993-7)
Sevim Dagelen	Left	Turkish Background
Huseyin Kenan Aydin	Left	Turkish Background

¹⁴⁴ Castels S. (1985), "The Guests who stayed—The Debate on "Foreign Policy" in the German Federal Republic", *International Migration Review*, no. 21, pp. 517–34

¹⁴⁵ Koopmans R. (2005), "Contested citizenship. Immigration and cultural diversity in Europe", Minneapolis, MN: University of Minnesota Press p. 6, 17.

¹⁴⁶ Wüst, A. (2003), "Das Wahlverhalten eingewandelter Personen in Deutschland", *Apuz*, no. 52, pp. 29–39

¹⁴⁷ Miller, J. (2008), "Postwar negotiations: The first generation of Turkish Guest workers in West Germany", New Brunswick, NJ: Rutgers University Press pp. 148–82

¹⁴⁸ Schiffauer, W. (2007), "Der unheimliche Muslim – Staatsbürgerschaft und zivilgesellschaftliche Ängste", in M. Wollrab-Sahr, L. Tezcan, *Konfliktfeld Islam in Europa, Baden-Baden Nomos*, pp. 111–33.

¹⁴⁹ Koopmans R., (2005), "Contested citizenship. Immigration and cultural diversity in Europe, Minneapolis, MN: University of Minnesota Press p. 65.

¹⁵⁰ Nordbruch, G. (2011), "Germany: Migration, Islam and National Identity", available at <http://www.static.sdu.dk/mediafiles>

¹⁵¹ Lage NRW. (2010), "Pressemitteilung vom 8. Februar 2010 Beteiligung an Integrationsratswahlen konstant", available at http://integrationsratswahlen.nrw.de/data/pressemitteilung_08_02.pdf

¹⁵² Blaschke (2004)

¹⁵³ Muhs (2007), p. 16.

The German Parliament, elected in September 2009, has 20 members with a migration background¹⁵⁴. Nine of them have a Muslim family background, of which again three explicitly state their Muslim religion on the official website of the Bundestag¹⁵⁵. The others do not wish to state it, or are secular or Christian. Three of the 20 MPs with a migration background have an Indian parent, whose religion or not stated, but two of them state to be Christian.

Members of the 2009-2013 Bundestag with Muslim Background:

1. Christian Democratic Union (CDU)
2. Michaela Noll: Born 1959 in Germany, Iranian father, Roman-Catholic
3. Social Democratic Party (SPD)
4. Aydan Ozoguz: Born 1967 in Germany, Turkish background
5. Green Party (Die Grünen)
6. Ekin Deligöz: Born 1971 in Turkey, in Germany since 1979, Muslim
7. Memet Kilic: Born 1967 in Turkey, in Germany since 1990
8. Omid Nouripour: Born 1975 in Iran, in Germany since 1988, Muslim
9. Liberal Democratic Party (FDP)
10. Bijan Djir-Sarai: Born 1966 in Iran, raised in Germany
11. Serkan Tören: Born 1972 in Turkey, raised in Germany, Muslim
12. Left Party (Die Linke)
13. Sevim Dagdelen: Born 1975 in Germany, Turkish background
14. Niema Movassat: Born 1984 in Germany, Iranian parents

Two German Muslims, Vural Oger and Cem Özdemir, served in the 2004-2009 European Parliament. Although some politicians with cultural Muslim backgrounds can be found among the political elite, very few immigrants who perceive themselves as Muslims and identify with Islamic interest are present in national politics today¹⁵⁶. Very few Muslims are members of German political parties. A 2001 survey by the Bundesministerium für Arbeit und Sozialordnung (Federal Ministry of Labour and Social Affairs) showed that 96,5% of the 103 respondents responded that they were not a member of a political party in Germany (95.1% of the men and 98.2% of the women)¹⁵⁷.

German political system and the political parties being organised federally, it is the local level which provides the most common 'entrance' for newcomers to the political field¹⁵⁸. In addition to the possibility of running for municipal council elections as a candidate for the established German national parties, citizens in North-Rhine Westphalia can also create their own voter associations. Since the minimum 5% of the votes required for membership in local councils was abolished in 1999, these small independent lists have a realistic chance to win seats on the council¹⁵⁹. In addition, the minimum voting age was reduced from 18 years to 16 years for the 2009 municipal council elections¹⁶⁰. As German scholars Schonwalder and Kofri point out, younger age groups are more ethnically diverse than old age groups and have certainly contributed to the electoral success¹⁶¹.

2.2 France

One of the most interesting researches is the rights of migrants or citizens holding another nationality. Their rights and their role on country wide election or simple regional elections.

France have their own difference from Germany. They create their own network and have difficult claim to their rights. First of all this is depends on historical development of France and immigrants rights.

France muslim political participation – voting patterns, political engagement and Muslim identity is top factors on relationship between government and immigrants.

¹⁵⁴ Migazin magazine, http://www.migazin.de/2009/09/29/20_bundestagsabgeordnete_mit-migrationshintergrund/all-1

¹⁵⁵ Deutscher Bundestag, http://www.bundestag.de/htdocs_e/bundestag/members17/index.html

¹⁵⁶ Mühe (2007), 9; Blaschke (2004), 117.

¹⁵⁷ Bundesministerium für Arbeit und Sozialordnung, Situation der ausländischen Arbeitnehmer und ihrer Familienangehörigen in der Bundesrepublik Deutschland – Repräsentativuntersuchung, [The Situation of foreign workers and their families in Germany – A representative survey] (Berlin 2001)

¹⁵⁸ Sinangolu, C. and D. Volker (2011), "Politische Partizipation und die Präsenz von Menschen mit Migrationshintergrund in den Ratendeutscher Großstädte: Vielfalt oder Einfall?", Stiftung, H.B. available at www.migration-boell.de/web/integration

¹⁵⁹ Korte K.-R. (2009), "Wahlen in Nordrhein-Westfalen", Schwalbach: Wochenschau-Verlag

¹⁶⁰ Ibid. Korte

¹⁶¹ Schonwalder, L. and Kofri, C. (2010), "Diversity in Germany's Political Life? Immigrants in City Councils, Max Planck Institute for the Study of Religious and Ethnic Diversity", Göttingen.

Whether in France or in the Germany, voting goes hand in hand with citizenship. At the beginning of the mass immigration of Muslims, many elements – law, culture, history, religion, and other practical reasons – influenced Muslims' political involvement or detachment in their new host societies. Early Muslim immigrants in France, whether or not they planned to live the rest of their lives in the country, did not have the right to vote as they were not French citizens. However, at this early stage of immigration, the few who became naturalised French citizens could neither be appointed to any positions of public responsibility, achieve the right to vote for five years, or be elected for ten years¹⁶². There were other historical and cultural factors at play within the Muslim community in France that may have prevented new immigrants from becoming naturalised and from voting. One obligation that went hand in hand with French naturalisation was the fulfillment of military service in the French Army¹⁶³. The price for French nationality was emotionally too high to pay for a people whose pride in having directly helped with or supported the independence of their country of origin before leaving it, was one of the only 'sacred' links that remained between them and their home countries. In addition to representing betrayal towards their fellow countrymen and their country, naturalisation was in some cases felt even as a betrayal towards God and their religion. A key reason that may explain the almost non-active political role of the first generation of Muslims in France was the fact that some of them used to consider naturalization as haram, a religious infidelity¹⁶⁴. This played a significant role in the delayed, obstructed entry of Muslims onto the French political stage. Moreover, it was reported that at the beginning of mass immigration in France, among the small group of Muslim citizens that existed, only a few of these 'potential electors' actually voted.

New French legislation such as the law of July 1978, and then the laws of the 8th and 20th December 1983, respectively repealing the incapacities of freshly French naturalised immigrants to be employed as civil servants, to vote during five years, and to seek an elective mandate before a deadline of ten years¹⁶⁵.

This is the main reasons why French Muslims did not participate in voting life of country.

3. Association activities

3.1 Germany.

The next level of cooperation between government and Muslim Diaspora in Germany is Muslim Organizations and Associations. The level of participation of both parties, and how they solve their problems.

Because of the non-hierarchical structure of Islam, Muslim organizations in Germany do not nominate a single representative for all the different branches of their belief. The six major organizations are the Turkish Islamic Union for Religious Affairs, the Central Council of Muslims, the Union of Islamic Cultural Centers, the Islamic Community MilliGörüş, the Islam Council and the Coordination Council of Muslims¹⁶⁶.

1) *Turkish Islamic Union for Religious Affairs* (Diyanet İleri Türk-Islam Birli'i or Türkisch-Islamische Union der Anstalt für Religion). The DTB is one of the biggest organizations representing Turkish Muslims in Germany. The organization has dominated the dialogue between Muslims and the state since the beginnings of Turkish migration. DTB takes care of practical religious matters such as the obtaining visas for imams, construction permissions for mosques, and authorizations of religious teachers in public schools. DTB pays salaries of religious public school teachers in several German federal states and controls more than 300 associations and 800 to 900 prayer facilities. In 2004 the organization even financed two chairs in Islamic theology at Frankfurt's Goethe University. There are problematic links with the Turkish government, as Turkish states ensure that its citizens abroad follow religious practice within the secular Kemalist framework.⁵⁴ A portrait of Atatürk hangs in DTB offices and Friday prayers are usually confirmed by Ankara. Imams of DTB are normally trained in Turkish state seminars, any paid from Turkish sources. And in 1984 a bilateral treaty was been signed regarding three to four-year residence permits for roughly 700 imams, who are paid from Turkey. A joint partnership between the Goethe Institute in Ankara and DTB allowed for fifty imams to receive language training before going to Germany in 2006, with another 100 trained in 2007.

2) *Central Council of Muslims* (Zentralrat der Muslime in Deutschland): The ZMD was founded in 1994 to represent all Muslims in Germany and has been DTB's main competitor since that time. Although the Verfassungsschutz has accused the ZMD of financial ties to the Saudi-dominated Muslim World League and of

¹⁶² Weil, P. (2006), "Le statut des musulmans d'Algérie coloniale: une nationalité française de nature", in M Arkoun, Histoire de l'islam et des musulmans France du moyen-âge à nos jours, Paris: Albin Michel, pp.548-61

¹⁶³ Salima Rouyarden. (2013) "Political Participation of European Muslims in France and the United Kingdom", Muslim Political participation in Europe by Jorgen S. Nielsen, Edinburgh University Press, p.104.

¹⁶⁴ Weil, P. (2006), "Le statut des musulmans d'Algérie coloniale: une nationalité française de nature", in M Arkoun, Histoire de l'islam et des musulmans France du moyen-âge à nos jours, Paris: Albin Michel, pp.548-61

¹⁶⁵ Ibid pp 430

¹⁶⁶ The profiles of the Muslim organizations are based on the profiles in: Islam and Identity in Germany Crisis Group Europe Report (2007), 6-11

ideological links to the Muslim Brotherhood, these accusations have so far not been proven. Today the ZMD is led by the German convert Ayyub Axel Köhler and is comprised of eighteen regional umbrella organizations and around 400 prayer and cultural facilities. The ZMD has recently published a charter to govern Islamic relations with the state, including full recognition of the constitution¹⁶⁷.

3) *Union of Islamic Cultural Centers (Verband der Islamischen Kulturzentren)*: The VIKZ was founded in 1973 and is today the third largest Muslim organization in Germany, with more than 100,000 members. It is linked to the Sufi Suleymanci movement, which originally tried to transfer spiritual Islam into the Kemalist state. Today it is especially popular among the second and third generations of young Muslims with Turkish background. The VIKZ has around 300 offices and 160 to 250 prayer facilities. The organization also trains imams and runs Quran and Sharia courses.

4) *Islamic Community Milli Görüs (Islamische Gemeinschaft MilliGörüs)*: The IGMG is the major rival of DTB and has approximately 26,500 paying members and close to 100,000 sympathizers. The organization has somewhere between 400 to 600 prayer spaces. IGMG was founded in 1985 with links to several Islamist parties in Turkey. Together with its fourteen branches in other European countries, the organization challenges the monopoly of Turkish state Islam as represented by DTB. One illustration of this point is that the IGMG founded its own Quranic schools and prayer facilities and organized Hajj tours on its own. It is also involved in legal representations concerning Muslims of Turkish origins in Germany and mosque construction debates.

The German public perceives IGMG as being a representation of Islamism in Germany. The organization has regularly been accused of working towards an Islamist parallel society, and the media regularly characterizes members of IGMG as being Islamic fundamentalists. The Verfassungsschutz has investigated possible anti-constitutional and security-related activities due to the organization's links to foreign parties and alleged connections to extremists in Algeria and Bosnia. The German government fears that the IGMG is trying to segregate the Muslim population in Germany, building a linguistically and culturally distinctive parallel society. IGMG has also been accused of brainwashing young members with anti-Western Islamist ideology and promoting anti-Semitism and gender segregation.

Muslim organizations, and especially their representatives of the second and third generations, play an important role in strengthening this collective identity¹⁶⁸.

3.2 France

2003 creation of the French Council of the Muslim Faith (CFCM) is considered one of the most significant efforts to improve ties between French Muslims and the state. CFCM represent Muslim region, but is not meant to represent all Muslims in France¹⁶⁹. Rather, it is a forum for discussion with government officials about construction of mosques, observance of religious holidays, and ensuring, for example, appropriate food for Muslims in the French prison system, through its cooperation with the CFCM, the French government provides funding and training imams and has supported the development of more prayer spaces and mosques¹⁷⁰.

These new local Islamic organization establish both new sites and new forms of action, which have little to do with the competition between representatives of "official Islam" to take the lead in organizing the "second religion of France." It even appears that the gap is widening between some representatives of official Islam and these new Muslims. For example, representatives of the Grande Mosque in Lyon have little relationship with and even less influence over local Muslim youth groups. These organizations implement their own structures and methods of action. They rely particularly on audio and video cassettes, lectures, and the distribution of brochures and publications. These materials are circulated throughout France, and members of Muslim organizations from all over the country come to know and recognize each other. National forms of organization contribute to this fluidity of thought, ideas and persons.

Sometimes this mobilization occurs by means of proselytism. This is the case with *Tablighiwa Dawa*, better known in France as Faith and Practice. This movement, founded in India in 1927 by Mawlana Muhammad Ilyas, seeks to disseminate Islam and the respect for Quranic law in its literal interpretation. It adheres to six principles: profession of faith, prayer, the knowledge and commemoration of God, respect for all other believers, and sincerity. The members of *Tabligh*, who renounce all political activity, particularly in Europe, are organized in national sections composed of several subdivisions within each territory. A branch of *Tabligh* has existed in

¹⁶⁷Cesari (2004).

¹⁶⁸Mahe (2007) 15. Other sources speak about far more Iranians. Stern speaks for instance about 120,000: Iranians in Germany, see www.stern.de/wirtschaft/unternehmen/unternehmen/Privatkunden-Dresdner-Bank-Konten-Iranern/604018.html

¹⁶⁹Kristin Archick (2011) "Muslims in Europe: promoting Integration and Countering Extremism", Congressional Research Service, p.16

¹⁷⁰Ibid. p.18.

France since 1972. Its activities take place in the mosques it controls, and in many other settings, through missionary activities. These efforts put into practice a major principle of *Tabligh*: devoting one's time to spreading the faith. These small outings in the member's immediate environment should be distinguished from pilgrimages, which take members throughout France and Europe.

Although this movement is gaining adherents, most of the young individuals engaged into Muslim activities did not come to Islam by this means. The forms of discourse and action of UOIF (Union of Islamic Organizations of France) are much more effective. Transplanted intellectuals, most of them Tunisian, founded this organization in 1983. They had close ties with the Islamic Tendency Movement, which later became known as Ennahda, founded by Rached Ghanouchi (exiled in London). Some of them came from North Africa for university studies, and then remained in France to work and start families. They began to make connections with the immigrant world, which had until then been unfamiliar to them, during the first "headscarf affair" of 1989. Since then, they have undertaken a series of efforts to organize a French Muslim minority. Professors, students and businessmen, the leaders of the movement are part of the emerging Muslim French elite. They promote the strict observance of Islam, as well as openness toward other cultural and religious sectors of French society.

Since the organization's founding, most of the original leaders have retired. When the administrative council was modified in December of 1995, a new group of leaders surfaced, most of Moroccan origin and living in Bordeaux. Today, the UOIF claims 200 local organizations of different statuses: active (50), friends (50), and sympathizers (100).

IV. Conclusion

To conclude, we can see that despite their very different histories and original relationships with political participation, French and German Muslims shows links between their voting participation, political participation and organizational structures. In the case of France these links are strongly influenced by the past, or in the case of Germany, by governmental influence, but overall they represent nothing more than the reflection among these Muslims of the national system they are part of. Both countries have similarities in facing problems in society as language barrier and marginalization of Muslim Diaspora. Also, their Muslim identity and political obligations, and their connection with international national system, it can their motherland or another muslim country. Indeed, their voting reasons are similar, they prefer to vote because of their own problems, they are not interested on country level issues. But also France and Germanies Muslim Diaspora have differences, such as nationality of muslim representatives, their background, and different social integration. France and Germany promote to kinds of integration, acculturation and assimilation respectively. Though two citizens have two kinds responsibility on their countries. Also, have found out, that muslims in both country still far from idea of uniform. Actually, growing political and civic participation is just to find their own place in the country, no European level issues. But answers given in article invents new questions.

<참고문헌>

- 오원 (2008). "2005 년 프랑스 이민자 소요사태의 원인 관한연구". 석사 학위논문, 서울시립대학교
- 지주옥 (2014). "EU 이민자정책의 경과정분석 - Directive 2003/86/EC 에 대한 프랑스와 독일의 입장과 대응으로서 석사 학위논문 연세대학교 대학원
- 조희선 (2010) "영국, 프랑스, 독일 부슬림의 이주와 정착 및 갈등에 관한연구: 한국 이주 무슬림과의 비교를 위하여". 韓國中東學(會論) 卷, 第 31-1 號 韓國中東學(會), 2010, 105-149
- 박단 (2006). "프랑스의 이민자정책과 중화국 통합모델" 이화사학연구 제 35 집.
- 박단 (2006) "현대 프랑스 사회의 무슬림 이민자와 세속화문제". 서양사론 제 111 호.
- 박재영 (2012). "독일 다문화사회의 티키타인 공동체". 다문화콘텐츠연구 제 12 집
- 김대성 (2011). "독일에서 무슬림 현황과 이주민 정책". 한국이슬람학회 논총제 21-2 집.
- 이철윤 (2012). "독일의 '문화전쟁' 과 이민자문제". 한-독 사회과학 논총, 제 17 권 제 1 호

- Anir-Moazami, S. (2007). "Politisierte Religion: der Kopfstreit in Deutschland und Frankreich, Bielefeld: transcript.
- Azzaoui M. (2009). "Similarities in Difference The Challenge of Muslim Integration in Germany and the United States" p. 116-17. www.aicgs.org/documents/pubs
- Azzaoui M (2011). "Muslimische Gemeinschaften in Deutschland zwischen Religionspolitik und Religionsverfassungsrecht - Schiefslagen und erspektiven", in H. Meyer, K. Schubert, politik und Islam, Wiesbaden: VS Verlag, pp. 247-76

- Bosse, Daniel/ Vior, Eduardo J., *PolitischePartizipation von MigrantenmitmuslimischemHintergrund in Deutschland. Entwicklung und Probleme [Political Participation ofMigrants with a Muslim Background inGermany. Development and Problems]*(Magdeburg 2005), 10ff
- Bourdieu, P.(1982), "Die feinenUnterschiede. Kritik der gesellschaftlichenUrteilkraft", Frankfurt am Main: Suhrkamp, p 280
- Bourdieu P. (1983), "Die feinenUnterschiede. Kritik der gesellschaftlichenUrteilkraft", Frankfurt am Main: Suhrkamp, p 183-98
- Bourdieu, P. (1991), "Language and symbolic power", Cambridge: Polity Press. p. 194-5.
- Bourdieu P (2001), "Das politische Feld. ZurKritik der politischenVernunft", Konstanz: UVK.p. 102.
- Castels S. (1985), "The Guests who stayed-The Debate on "Foreign Policy" in the German Federal Republic", *International Migration Review*, no. 71, pp. 517-34
- Gabriel Sheffer(2003). "Diaspora Politics At Home Abroad". CambridgeUniversity press.p.9-10
- Giddens A. (1997). "Die Konstitution der Gesellschaft". Grundsuge einerTheorie der Strukturierung, Frankfurt am Main: Campus. p.290
- Giddens A. (2008), "The constitution of society. Outline of the theory of structuraion", Cambridge: Polity press. p. xxxi
- Giddens A. (2008), "The constitution of society. Outline of the theory of structuration", Cambridge: Polity press. p. xxxi.
- Gilles Kepel, *Les banlieues de l'islam*; Open Society Institute (OSI), 2007, p. 65
- Jorgen S.Nielson.(2013). "Muslim political participation in Europe" Edinburgh University Press.p.4. Jean-Yves Camus "Islam in France" *International Policy Institute for Counter-Terrorism* 10 May 2004
- FiammettaVenner.OPAurl'islam de France [OPA on French Islam] (Paris: Calmann-Levy, 2005); OSI 63.
- Freeman G. (2004) "Immigrant Incorporation in Western Democracies", *International Migration Review* 38(3). 945-69.Franck Fregosi, "Les contours fluctuants d'uneregulationetatique de l'islam" ["The Fluctuating Contours of State Regulation of Islam"] *Hommeset migrations* (July-August 1999) in "France" *Muslims in the EU: City Reports*, Open Society Institute (2007). Available
- Fuchs-Heinritz, W. and Konig, A. (2005) *HandbuchWahlforschung*, Wiesbaden, Konstanz·UVK.
- Koopmans R. (2005), "Contested citizenship Immigration and cultural diversity in Europe", Minneapolis, MN: University of Minnesota Press p.6,17.
- Koopmans(2010) "Ethnic and Civic Dealings with Newcomers Naturalization Policies and Practices in 26 Immigration Countries." *Ethnic and Racial Studies*, 43(11): 1974-92
- Korte K.-R. (2009), "Wahlen in Nordrhein-Westfalen", Schwalbach: Wochenschau-Verlag.
- Kristin Archick (2011) "Muslims in Europe: promoting Integration and Countering Extremism", *Congrtessional Research Service*, p.16
- Laga NRW, (2010), "Pressemitteilungvom 8. Februar 2010. Beteiligung an Integrationsratswahlenkonstant, available at http://integrationsratswahlennrw.de/daten/pressemitteilung_08_02.pdf.
- Marechal (2008), "The Muslim Brothers in Europe. Roots and Discourse, Leiden:Brill.
- Pew research center's Religion & Public Life Project 검색일 10.04.2015
- Miller, J. (2008), "Postwar negotiations: The first generation of Turkish Guest workers in West Germany, New Brunswick, NJ: Rutgers University Press pp.148- 82.
- Mühe (2007), 15; Other sources speak about far more Iranians. Stern speaks for instance about 120,000: *Iranians in Germany*, see: www.stern.de/wirtschaft/unternehmen/unternehmen/Privatkunden-Dresdner-Bank-Kontext-Iranern/604018.html
- Nordbruch, G., (2011), "Germany: Migration, Islam and National Identity, available at <http://www.static.scbi.dk/mediafiles>
- Oebbecke, J.(2010), "Der Islam alsHerausforderung fur dasdeutsche Religionsrecht", pp.127-42
- Peter, F. (2010), "Welcoming Muslims into the nation: tolerance, politics and integration in Germany", in J. Cesari, "Muslims in the West5 after 9/11. religion, politics, and law", London:Routledge, pp. 119-44
- Roland Imhoff, Julia Recker (2012). "Differentiating Islamophobia: Introducing a New Scale to Measure Islamoprejudice and Secular Islam Critique". *Political Psychology*. Volume 33, Number 6 p.4
- Safran(1991), Cohen(1997), "Global Diasporas" London: UCL Press
- SalimaBouyarden (2013) "Political Participation of European Muslims in France and the United Kingdom", *Muslim Political participation in Europe by Jorgen S.Nielsen*, Edinburgh University Press p.102
- Shoman Y. and Spielhaus R. (2010), "The Concept of the Muslim enemy in the public discourse", in J. Cesari, "Muslims in the West after 9/11 Rreligion, politics, and law, London: Rouledge, pp 189-228
- Schomwakder, L. and Kofri, C. (2010), "Diversity in Germany'sPolitical Life?Immigrnts in City Councils, Max Planck Institute for the Study of Religious and Ethnic Diversity", Göttingen.
- Sinanoglu, C. and D. Volker (2011), "PolitischePartizipationindiePrasenz von Menschen mitMigrationshintergrund in den RatendeutscherGrobstädte: VielfaltoderEinfalt?", Stiftung, H.B. available at www.migration-baell.de/web/integration

Schmitt, T. (2003), "Moscheen in Deutschland. Konflikte um ihre Errichtung und Nutzung, Flensburg: Dt. Akad für Landeskunde

Schiffauer, W. (2006), "Enemies within the gates. The debate about the citizenship of Muslims in Germany", in T. Madood, "Multiculturalism, Muslims and citizenship", London: Routledge, pp 94-116

Schiffauer, W. (2007), "Der unheimliche Muslim – Staatsbürgerschaft und zivilgesellschaftliche Ängste", in M. Wohlrab-Sahr, L. Tezcan, "Konfliktfeld Islam in Europe, Baden-Baden: Nomos, pp. 111-33.

Wüst, A. (2003), "Das Wahlverhaltens eingebürgerter Personen in Deutschland", *ApuZ*, no. 52, pp 29-39

Weil, P. (2006), "Le statut des musulmans Algériens coloniaux: une nationalité française de nature, in M. Arkoun, *Histoire de l'islam et des musulmans en France du Moyen-Age à nos jours*, Paris: Albin Michel, pp 548-61

Vonk, Olivier (March 19, 2012), *Dual Nationality in the European Union: A Study on Changing Norms in Public and Private International Law and in the Municipal Laws of Four EU Member States*. Martinus Nijhoff publishers, pp. 19-20

Zwilling, A.L. (2010), "France", in J. Nielson *Yearbook of Muslim in Europe*, Leiden: Brill pp. 183-201

[기타]

"Muslims in Europe". Open Society institute. (2010). p. 18

"An underclass rebellion – France's riots" *The Economist* 12 November 2005.

"French Muslim leaders 'outraged', urge law against 'Islamophobia'" *BBC* 3 February 2006

"French Muslims Regroup With New Organization" *Expatica* 18 June 2006

"French Muslim organization accused of 'silence' over recent riots" *BBC* 22 November 2005

European Parliament "Islam in the European Union: What is at Stake in the Future"

Cited in Gilles Couvreur *Musulmans de France: diversité, mutations et perspectives de l'islam français*; OSI 66.

According the French government registry, the CFCM officially announced its created on May 28, 2003, see "Consulter les annonces: Conseil Français du culte musulman" *Les Journaux officiels le plus court chemin entre la loi et vous* 7 June 2003.

Open Society Institute (OSI), 2007. p.65 Policy Department, *Structural and Cohesion Policies (May 2007)*;

"L'échec de l'islam Marocain en France: Le quatre composantes de l'islam de France" *Le Journal Hebdomadaire* 4-10 December 2004, qtd. in Glen Feder. "The Muslim Brotherhood in France" *In the National Interest* 21 September 2005 Available online: <http://www.inthenationalinterest.com/Articles/September%202005/September2005Feder.html>

A statement of the Zentralrat der Muslime (Central Council of Muslims, ZMD) on the establishment of the Muslim Academy is available online, see: <http://islam.de/1194.php>

"Fethullah got his hands on Germany," *English Sol* (August 30, 2009). Available online: <http://english.sol.org.tr/news/international/fethullah-got-his-hands-germany-821>

L'échec de l'islam Marocain en France: Le quatre composantes de l'islam de France"

Migazin magazine. <http://www.migazin.de/2009/09/29/20bundestagsabgeordnete-mit-migrationshintergrund/all-1>

Deutscher Bundestag http://www.bundestag.de/htdocs_e/bundestag/members17/index.html

Bundesministerium für Arbeit und Sozialordnung, *Situation der ausländischen Arbeitnehmer und ihrer Familienangehörigen in der Bundesrepublik Deutschland – Repräsentative Untersuchung*, [The Situation of foreign workers and their families in Germany – A representative survey] (Berlin 2001).

The profiles of the Muslim organizations are based on the profiles in: *Islam and Identity in Germany* Crisis Group Europe Report (2007), 6-11

<http://www.oxforddictionaries.com/> Date of search: 2015-04-13

<http://dictionary.reference.com/> Date of search: 2015-04-13

<http://dictionary.reference.com/> Date of search: 2015-04-13

УДК 323.1 (=222.5) (5-191.2)

КУРДСКИЕ ДИАСПОРЫ В ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ

Р.Б. Абеаттаров – член-корреспондент ИАН РК, доктор философских наук, профессор, зав. кафедрой политологии и социально-философских дисциплин КазНПУ имени Абая,

К.И. Мирзоев – доктор филологических наук, профессор, зав. кафедрой восточных языков КазНПУ имени Абая

В статье рассматриваются актуальные вопросы курдских диаспор в Центральной Азии, которые еще недостаточно изучены в социально-политической литературе. В статье уделено внимание особенностям и проблемам курдских диаспор в Казахстане, Узбекистане, Кыргызии, Туркмениии. Вместе с тем уделено внимание и дискуссионным вопросам.

Ключевые слова: курды, культура, язык, Курдистан, империя, репрессия, права, государство, власть, расселение, обычаи, традиций.

Проблемы курдских диаспор, как в Центральной Азии, так и в мире еще недостаточно изучены в научной литературе. Естественно в одной статье невозможно рассмотреть все проблемы курдских диаспор. Поэтому мы рассмотрим некоторые вопросы курдских диаспор в Центральной Азии.

Прежде всего, следует сказать, что курды – один из древнейших народов Ближнего Востока – расселены в районах среднего и северного Загроса и в верховьях Тигра и Ефрата – в регионе, называемом Курдистан [1], который издревле считается центром мировой цивилизации. На долю курдского народа выпало немало невзгод, в силу сложных геополитических условий курды до сих пор не имеют своей независимой государственности (хотя в Иракском Курдистане есть автономная республика с широкими полномочиями: президентом, парламентом, министерствами, армией т.д.). Высказываются различные гипотезы о происхождении курдов. В истории сохранились названия нескольких древних народностей, созвучных с современным названием этого народа. Сами курды считают себя потомками мидийцев. Территория древней Мидии контурно почти совпадает с современным Курдистаном. В национальном курдском гимне слышен «мидийский след». Историки, политологи и филологи сходятся во мнении, что этническое становление курдов происходило не без очевидного участия мидийцев.

Многие ученые, начиная с древности, путешествовавшие по земле Курдистана, оставили сведения о ней. В их трудах мы находим материалы по географии, истории, этнографии, лингвистике, искусству, культуре, традициях и обычаях курдов. Первые сведения о землях расселения современных курдов оставил Дидор Сицилийский (жил в I веке до нашей эры) в книгах которого описана история Египта, Вавилона, Ассирии; Геродот (около 484–425 годы до н.э.), первый греческий историк, писал о природе и государственном устройстве Южной Месопотамии, в частности, о Кире II, последнем царе Мидийского государства. Страбон и Птоломей (конец IV века, начало III века до н.э.) в своих трудах упоминают область Кордуону (Гордуонну) – Курдистан. Греческий ученый Ксенофонт (IV век до н.э.) доказывает, что в древности курдов называли кардами, кардухами и что курды, живущие в Курдистане в переднем Азиатском субрегионе населяют его более 4000 лет. Марко Поло (1254–1324) итальянский путешественник, исследователь Внутренней Азии, в том числе Иранского Курдистана, Монголии, Китая, Суматры, за свое двадцатичетырех летнее путешествие собрал огромный географический научный материал.

Обширный пласт исторических исследований Курдистана связан с именами русских путешественников и ученых. Знаменитый русский путешественник XV века Афанасий Никитин, в 1466 году посетивший Иранский Курдистан и Индию, в известной книге «Хождение за три моря» приводит свои широкие географические исследования. Интерес к курдам и Курдистану В.Ф. Минорского (1877–1966 г.г.), писавшего и говорившего на курдском языке, выразился в его трудах по религии, этнографии, истории курдов, в исследовании традиций и обычаев народа, в изучении древних памятников Урмийского озера (Иран). А.Орбели, человек с огромным багажом исследователя, путешествуя в Турецком Курдистане, собрал множество материалов. Специалист в области лингвистики, он создал курдский алфавит, способствовал становлению курдской научной школы, активно помогал курдским ученым. Интересные статьи и заметки о курдах принадлежат перу В.П. Никитина, профессора Сорбонны, но главный в последний фундаментальный его труд, который насыщен огромным фактическим полевым материалом – книга «Курды», изданная в Париже в 1956 году. Три книги о курдах на арабском языке опубликовал арабский ученый Шакер Хасбак: «Курды и курдский вопрос», «Курды. Географическое

этнографическое изучение», «Северный Ирак» (физическая география и население), они содержат великолепный фактический материал о населении, демографии и этнографии [2].

Первым письменным памятником курдской литературы стали фрагменты поэмы, относящейся к VIII веку, найденной в городе Сулеймании (Ирак) и написанной на курдском языке [3]. История сохранила нам имя первого курдского поэта, жившего в XI веке - Али Харири (1009-1079). Следом идет целая плеяда выдающихся поэтов - Мела Джэтэрт (XI в.), Факия Тайран (1302-1375, Турция, Мокся), Ахмеде Хани (1591-1652, Турция, Базида). Ахмеде Хани открыл для своего народа медресе, где курды имели возможность изучать различные науки, развивать свою культуру и язык, им создан арабско-курдский словарь «Нубар» (первенец), написана поэма «Мам и Зин». Некоторые ученые сравнивают Ахмеде Хани с Фирдоуси (который писал поэму «Шах-наме»), по тому влиянию, которое он оказал на развитие курдской культуры и просвещения. В конце XIX века и в начале XX века Курдистан прославили такие знаменитые ученые, как Араб Шамилов (1897-1978), Везире Надьри (1941-1946), Аджие Джиди (1908-1999), Аминне Авдал (1906-1964) и др.

История курдских диаспор, в том числе центральноазиатских, советских курдов - это история разлук, тоски и нескончаемой тоски по исторической Родине. Ссылки выпадали на долю курдского народа каждые четверть века. В конце XVIII века и в начале XIX века часть курдов была вынуждена покинуть историческую родину, где прожили их прадеды, где прошли их лучшие дни, так как Османская империя под жестоким давлением вынудила их перейти через реку Арарат в страны Закавказья (Азербайджан, Армения). Курды, которые обитают в нынешнем СНГ, в том числе Центральной Азии [4], в прошлом СССР, составляют около 2% курдского народа и образует самую важную часть курдской диаспоры. На сегодняшний день курдские диаспоры проживают на обширной территории в более чем тысяче сел, поселков и городов. Теперь рассмотрим курдских диаспор в Центральной Азии (Казахстан, Кыргызия, Узбекистан, Туркмения).

Курды Казахстана. В Казахстане проживает довольно значительная курдская диаспора, образовавшаяся здесь в результате депортации курдов из Закавказья. Следует отметить, что переселение курдов на территорию Казахстана протекало в несколько этапов. Первый - это осень 1937 года, когда их переселяли в массовом насильственном порядке среди других народов - иранцев, турок, как говорилось в документах тех лет, «при очистке пограничной полосы» советской государственной границы в районе Кавказа. Второй этап - это депортация курдов в составе народов Северного Кавказа в 1944 году. Постановлением ГКО от 31 июля 1944 г., принятом под грифом «Совершенно секретно», правительству Казахстана предписывалось разместить 40 тыс. человек спецпереселенцев из Грузии, что было следствием преступной политики Сталина и Берии о выселении 115,5 тыс. человек из приграничных с Турцией районов Грузии - Ахалцихского, Адигенского, Аспиндзского, Ахалкалакского и Богдановского. В их числе было около 20 тыс. курдов. Но трагедия курдов продолжалась в период распада Советского Союза, в 1989-1990 годах. Они вынуждены были переселиться из своих родных очагов, в результате военного конфликта между Арменией и Азербайджаном вокруг Нагорного Карабаха. На этом этапе сотни курдов переселились в Казахстан из Армении и Азербайджана и республик Средней Азии, России, Грузии.

Но вернемся к событиям массовых политических репрессий. После депортации 1937 года значительная часть переселенных семей с большим количеством малолетних детей не имела трудоспособных работников, не говоря уже о средствах к существованию. Весной они оказались в тяжелейшем положении, без всяких надежд на будущее. Тяжелое положение было и в самом Казахстане в тот весенний период, казахи бедствовали сами. Но вот оно чудо, на которое способен только братский народ! Традиционно гостеприимные казахи нашли возможность принять и разместить сотню тысяч переселенцев разных национальностей, ведь только осенью 1937 года из Закавказья в Казахстан прибыло около 2000 курдских семей. Ниже мы приводим рассказы очевидцев того времени.

Вот как о нем пишет А.К. Надиров - заслуженный учитель Республики Казахстан: «В середине ноября 1937 года (я учился тогда в Ереванском курдском техникуме) нас разбудили сотрудники НКВД и велели следовать за ними. Утром меня доставили на железнодорожную станцию Араздаян Нахичеванской АССР, куда были согнаны все курды региона с вещами. Кругом стояла охрана из солдат. Через несколько дней началась отправка эшелонов. В каждый товарный вагон загоняли максимально возможное количество людей. Никто из курдов не знал, куда и зачем их отправляют. Чувствовали, что везут на север, а куда - только гадали. Многие не выдерживали непривычной физической и моральной нагрузки, в дороге заболевали и умирали... 12 декабря наш эшелон прибыл в г. Мирзоян (ныне Тараз). Снег по колени, около 40 градусов мороза. Нас пересадили на открытые грузовые машины (без тента) и отправили по бездорожью в находившийся на расстоянии 200 километров от Мирзояна Сары-Суйский район, а оттуда

по 2-3 семьи распределили по колхозам района. В мае 1938 г. в горах Каратау был организован курдский колхоз имени Буденного. Люди начали работать в колхозе, живя под открытым небом. Строительство жилья обещали начать после завершения посевных. Однажды июньской ночью из колхоза увезли 40 мужчин-курдов. Из них до сих пор никто не вернулся. По какой причине их увезли и в чем их вина, никто до сего времени не знает. Многие из них не были даже знакомы друг с другом, не говоря уже о каком-либо заговоре» [5].

«Согласно составленным спискам, партии людей депортировали эшелонами. Подали эшелон и для жителей нашего села, освободили мужчин, чтобы помогли погрузиться своим семьям... В вагонах разместили по 10-12 семей, в пути были 22 дня, охранники останавливали эшелон в дороге, только для того, чтобы поить-кормить скот. И ехали дальше. Разгрузили состав на станции Или. Скот угнали, а люди ждали еще два-три дня. Через некоторое время нас отправили в с. Бабахты Балхашского района. Мы мерзли в открытых машинах. Но мир не без добрых людей. Местные жители - это были казахи - приняли нас хорошо. Каждая казахская семья приняла на жительство одну курдскую семью» [6]. Об этом свидетельствуют в своих воспоминаниях старейшины курдов Казахстана Шейх Азиз, Шейх Кадыр, Мьстое Усьве Мьхыке, Гусейне Бьро, Кяраме Пала, М.С.Бабаев, Махмадаминне Азиз, Зияе Бадьрхан, Асланов Сари, Азизе Усьва, Шамшие Мустафа, Айдо Алиев, Кадим Дурсунов и другие.

Всего в 1944 году из Грузии было выслано в Казахстан и республики Средней Азии 6297 семей, 27 657 человек. Из них около трех тысяч (число курдов среди высланных, к сожалению, неизвестно) попали в Алма-Атинскую область. Из архивных документов 1937-1944 гг. следует, что из-за отсутствия теплой одежды, обуви многие из переселенных не смогли выйти на работу. Но особая тяжесть подобного переезда, конечно же, легла на хрупкие детские плечи. Основной причиной непосещения школ в 1946 году стал языковой барьер. Как свидетельствует статистика, всего в школах обучался 21% детей школьного возраста и всего 12% посещали дошкольные учреждения.

Большой проблемой было размещение и обеспечение вновь прибывших работой. Государством ничего не было сделано для приема и размещения переселенцев. По словам очевидцев, по этой причине зимой 1937/38 и 1944/45 гг. погибло очень много людей, среди них большое количество детей и стариков. В Казахстан в эти (тридцатые) годы было тяжелое социально-экономическое положение. Местные власти не могли обеспечить население жильем, едой и промышленными товарами, и, тем более, невероятно трудно приходилось переселенцам. Все же Казахстан и его народ смогли принять и разместить сотни тысяч вынужденных переселенцев.

Все изложенное свидетельствует об истинном положении курдов в годы сталинских репрессий. Деятельность курдских общественных институтов в Казахстане началась еще до распада Советского Союза. Первым национальным объединением курдов Казахстана в 1989 году стал Алма-Атинский национальный культурный центр. Ныне в Казахстане функционирует Ассоциация курдов Казахстана «Барбанг» (Рассвет), курдские культурные центры в городах и областных центрах республики – Астана, Алматы, Акмолинской, Алмаатинской, Южно-Казахстанской, Жамбылской областей и др.

Издается газета «Жийна курд», литературно-художественный журнал «Нубар». В местах компактного проживания курдов организованы творческие фольклорные ансамбли, поэтические кружки. В школах для курдских детей ведутся уроки курдского языка. По оценке известного курдского ученого Ордиохана Джалиля, курды Казахстана смогли сохранить богатство народного языка и фольклора, а многие из сохранившихся текстов народных песен просто уникальны. Опыт курдов Казахстана в области сохранения национальной культуры, языка, литературы является достоянием всей курдской диаспоры стран СНГ. С 1998 года в Государственном национальном музее Республики Казахстан работает отдел, представляющий духовные и материальные ценности курдов.

По официальной переписи 1999 года в Казахстане проживает 34 тысячи курдов, по данным «Барбанга» - более 80 тысяч курдов, а по экспертным оценкам численность курдов Казахстана достигает 150-200 тысяч человек. Такое расхождение в данных объясняется тем, что при депортации многих курдов записали как азербайджанцев и турок. Как сообщает статистика, с 1989 по 1993 год численность курдов в Казахстане увеличилась на 29%. Прирост населения курдской национальности объясняется несколькими причинами. Но самыми вескими, пожалуй, были и остаются политическая нестабильность, обостренная межэтническая обстановка в Кыргызстане, Узбекистане, Армении и Азербайджане, и в противовес этому - межнациональное согласие в Казахстане, его социальная, экономическая стабильность. Значительная часть общины курдов проживает в Алма-Ате, Таразе и Шимкенте (Чимкенте).

Курды Казахстана ярко проявляют себя в науке, культуре, общественной жизни республики. Надилов Надир Каримович – доктор химических наук, профессор, академик НАН Казахстана, почетный президент

Ассоциация «Барбанг» курдов Казахстана, лауреат Государственной премии, Заслуженный деятель науки Казахстана, свой научный вклад привносит в развитие современного литературоведения доктор филологических наук, академик Международной академии наук высшей школы, член правления Союза писателей Казахстана, академик социальных наук РК, профессор К.И. Мирзоев. Хочется отметить активную научную деятельность покойного доктора технических наук, профессора, члена-корреспондента международной академии минеральных ресурсов Г.А. Мусасва, доктора технических наук, профессора У.А. Садыкова, доктора экономических наук, профессора А.З. Алиева, доктора химических наук, профессора, лауреата государственной премии А.С. Надилова, кандидата юридических наук В.К. Мирзоева, зав. кафедрой Академии туризма и спорта, заслуженного мастера спорта М.О. Мырзаева, кандидатов филологических наук - М.С. Юсубова, Г.А. Алиева, кандидата политических наук - М.М. Мамедова, кандидата химических наук - А.Н. Надилова, кандидатов биологических наук - Х.А. Надилова, Х.М. Садыкова, кандидата технических наук Н.А. Шамои, кандидатов медицинских наук - М.А. Бадилова, Б.Н. Надилова, Т.К. Мирзоева и многих других.

Не остались в стороне курды и от системы образования. Так, звание Заслуженного учителя Республики Казахстан удостоены А.К. Надилов, М.Т. Сулейманов, А.Б. Надыров, С.И. Сеидов, И.А. Алиев. Отличниками народного просвещения Республики Казахстан стали А.С. Алиев и В.У. Броев. В Казахстане работает Заслуженный учитель Кыргызстана Н.А. Чатуев, писатели и публицисты - Барие Бала, Гасане Хаджисулейман, Маджиде Сулейман. Салех Саяди, Маликшах Гасанов, Захар Садыков и др. Сайд Усье, Сайд Али и Шейх Гасане, Шейх Кадыр, шейх Ариф, шейх Файзо, молла Сулейман ныне играют огромную роль в духовном воспитании курдской молодежи Казахстана.

Сегодня десятки курдов в разных видах спорта достигли высоких результатов. Их имена известны не только в нашей республике, но и далеко за ее пределами. Братья Микаэль и Исмаил Надиловы, Рамазан Саядов - чемпионы Европы по кикбоксингу, чемпион мира по борьбе Сулхаддин Аюпов, есть мастера спорта международного класса. Мастер спорта Алик Асланов - старший тренер команды ЦСКА по боксу. Маликшах Мырзаев - заслуженный мастер спорта, ныне зав. кафедрой Академии туризма и спорта. Двукратный чемпион Казахстана по борьбе и мастер спорта - Ханэйваз Хапаев.

В местах компактного проживания представителей курдской национальности создаются культурные центры и школы с обучением на родном языке. В Южно-Казахстанской области, где проживает около 16 000 курдов планируется организовать школьное обучение на курдском языке в районах, где основное население составляют курды. Ассоциация «Барбанг» курдов Казахстана, являющаяся общественной организацией, одной из первых вошла в Ассамблею народа Казахстана. Школьники изучают родной язык в местах компактного проживания курдов, в воскресных школах, специализированных классах. Именно в Казахстане, а не в какой-либо другой бывшей республике СССР созданы учебник и учебно-методические программы по изучению курдского языка, который в 2006 году одобрен Министерством образования РК. Автором их является президент Ассоциации «Барбанг», профессор Мирзоев Князь Ибрагимович.

О духовном единстве, родстве и взаимосвязях казахов с курдами думают не только сами курды. Ниже мы цитируем статью из газеты «Курдистан» от 1994 года, выпуск №1 (21): «Казахи и курды: духовные узы» Нигмета Габдуллина - зав. кафедрой истории казахской литературы АГУ им. Абая, доктора филологических наук, профессора. Он писал: «Курдский народ - один из древнейших народов Передней Азии, обладающий многовековой историей и самобытной культурой. Этот народ в своем развитии пережил тяжелейшие испытания, историческая судьба распорядилась так, что до сих пор курды не обрели независимости, но мужество, стремление к свободе никогда не покидали их. Достойные представители курдской литературы воспевали замечательные качества, присущие родному народу. Гражданские мотивы, звучащие в творчестве курдских поэтов XI-XII веков Алие Харири, Мелас Джизри, знаменитого философа и поэта XV века Факи Тейрана, выдающихся мастеров слова XIX века Мухтарбека и Тахирбека, не утратили актуальности и в наши дни» [7].

Особая роль в становлении курдской диаспоры в РК принадлежит Ассамблее народов Казахстана, которую создали по инициативе Президента Казахстана Н.А. Назарбаева, и которую возглавляет сам Президент. Членами АНК избраны 12 представителей курдов Казахстана, а Президент Ассоциации курдов избран заместителем АНК. Сегодня весь мир изучает модель казахстанского межэтнического и межконфессионального согласия, где царят мир и единство.

Курды Кыргызстана (Киргизии). Курды оказались в Кыргызстане также в результате насильственной депортации из Закавказья, в основном из районов советско-турецкой границы Армении и Азербайджана. Первая волна депортации советских курдов пришлось на 1937 год, вошедший в историю СССР как пик сталинских репрессий. Сколько родных потеряли курдские семьи на длительном пути в

безвестность, когда им, изможденным, больным, обездоленным, пришлось начинать новую жизнь в новых, непривычных для себя, суровых условиях.

В период второй волны насильственного переселения народов в 1944 году из Грузии депортировали турок-месхетинцев, курдов, хамшенов в Казахстан, Киргизию и Узбекистан. Всем репрессированным народам в 1937 и 1944 годах ставили клеймо «спецпереселенцы», они не имели возможности без разрешения властей (спецкомендатур НКВД) передвигаться куда бы то ни было. По официальным данным, в 1944 году из всех сосланных в Киргизию (81121 человек) 1533 были курдами [8]. Курдов, как и других, переселяли в Киргизию по постановлению № 6279 Государственного комитета обороны СССР от 31 июля 1944 года. В постановлении с грифом «совершенно секретно» говорилось: «...п. 1. Переселить из пограничной полосы Грузинской ССР Ахалцихского, Адигенского, Аспиндзского, Богдановского районов и Аджарской ССР 16700 хозяйств с населением 86000 турок, курдов и хемшинов, в том числе в Казахскую ССР – 40 тыс., в Узбекскую ССР – 30 тыс., в Киргизскую ССР – 16 тыс. человек...» [9].

Курдов расселили в Киргизии в Ошской области и Чуйской долине. Они были размещены в самых труднодоступных районах республики, в основном в отдаленных селах Сузакского района Ошской области, пригородах Кок-Янгака и Джалал-Абаде. До аннулирования в 1956 году решения о «спецпереселенцах» курды были лишены основных социально-экономических и политических прав. Согласно переписи населения того года на территории Киргизской ССР проживали 4783 курдов, в основном на юге страны.

Еще до распада СССР курды в Киргизии, постепенно восстановив свои конституционные права, стали обучаться в средних и высших учебных заведениях, смогли возродить свой язык и общаться на нем беспрепятственно. Более 40 человек получили высшее юридическое образование. Многие из них работали на различных должностях в системе МВД, некоторые дослужились до чинов полковника и подполковника, стали врачами, предпринимателями и др. Представители курдской диаспоры занимали высокие должности и в государственных структурах.

В конце 80-х начале 90-х годов в республиках бывшего Советского Союза начались столкновения на национальной почве. Так же, как и во многих других республиках, в Киргизии происходили межэтнические столкновения. После этих событий сотни курдских семей вынуждены были оставить свою вторую родину и искать убежище в сопредельных странах. Остатки же решили объединиться, чтобы отстаивать свои права. В 1993 году была создана Ассоциация курдов Кыргызстана «Ништиман», переименованная в 2001 году в Общественное объединение курдов Кыргызстана «Мидия». Создание этой организации стало важным шагом на пути решения культурных и образовательных проблем курдского населения. Ассоциация ставила своей целью возрождение языка, культуры, обычаев, традиций и искусства курдского народа; защиту интересов курдов в социально-экономической, политической и культурной областях; воспитание молодежи в духе интернационализма и многое другое. С 2002 года государственная теле-радио компания начала вещание на курдском языке один раз в неделю по 15 минут. При содействии Ассоциации были созданы музыкально-фольклорные группы и танцевальные ансамбли. Совместно с кыргызским телевидением курдская организация осуществила съемки шести документальных фильмов о жизни диаспоры в республике. Но, несмотря на большую проделанную работу, к сожалению, можно констатировать, что образовательный уровень курдов остается на низком уровне, особенно это касается курдского населения в Таласском районе. Фактически лишь десятая часть взрослого населения курдов имеет среднее специальное или высшее образование. Среди молодого поколения уже сейчас есть успешные бизнесмены, политики и видные общественные деятели.

Сегодня большая часть курдской диаспоры проживает в Чуйской долине, преимущественно в Аламудинском и Сокулукском районах. Есть небольшое поселение в Таласской долине – в Манасском и Карабурунском районах в Ошской области, в Сузакском районе, в городах Кок-Янгак и Джалал-Абад. В последние 15 лет курды начали переселяться в Бишкек и близлежащие села, такие как Карл Маркс, Петровка, Васильевка, Виноградное, Ленинское и т.д. В 1989 году при переписи населения выяснилось, что в Киргизии проживают 14300 курдов. Учитывая высокую рождаемость среди курдов и погрешности в переписи населения, местные курдские активисты предполагают, что в данный момент в Кыргызстане проживают свыше 20 тыс. курдов. В феврале 2001 года на должность председателя Ассоциации был избран Рамазан Сейдов. Сегодня в республике, по данным общереспубликанской переписи населения 2009 года, численность курдов 20171 человек, что составляет около 6% всего населения Кыргызстана. Они в большинстве своем сохранили курдский язык, народные обычаи и традиции, культуры.

Курды Узбекистана. Эмир Тимур, завоевавший в XIV веке Курдистан и Хорасан, стал массово переселять курдов на свою родину в Шахрисабз и в Самарканд. В XVII-XVIII веках иранские шахи.

чтобы обеспечить охрану восточных границ Ирана от нападения туркмен и узбеков, переселяли курдов в Хорасан, Гилян, Белуджистан. Таким образом, в XVIII-XIX веках часть армии Хивинского ханства составляли курды. В начале XX века в этой стране по официальным данным проживало более 10 тыс. курдов. В решении Москвы планировалось в 1937 году 1325 курдов, проживающих в пограничных районах Армении и Азербайджана, переселить в Узбекистан. Однако что-то помешало осуществлению этого плана, и они осенью попали в Казахстан и Киргизию. Численность курдов в Узбекистане увеличилось за счет депортации из Грузии и Крыма в 1944 году. Осень 1944 года из Грузии в Узбекистан в общей сложности было сослано 55 550 курдов, гурок-месхетинцев и хемшинов. Курды были распределены по 7 областям и 43 районам, сотням селениям республики, в частности, в Ташкентской, Самаркандской, Ферганской и Бухарской областях.

В 1946 году по официальным данным в Узбекистане насчитывалось 15 тыс. курдов, к 1979 году их численность уменьшилось до 982 человек. В переписи населения 1989 года указано 1839 курдов, а по переписям 1959 и 1970 годов в Узбекистане вообще «не существовало» такого народа. В 1989 году в республике было зарегистрировано 1839 курдов (в Ташкенте – 77 человек), из них 84% считали родным язык основной национальности (узбекский), 5,4% - русский; 53,5% свободно владели вторым языком (русским). В связи с вооруженным конфликтом в Нагорном Карабахе в 1989-1990 гг. в Узбекистан эмигрировало еще 685 курдов.

Традиционные занятия курдов: полукочевое скотоводство (крупный и мелкий рогатый скот), земледелие (зерновые, садоводство, табак). Развито ковроткачество, производство шерстяных изделий, металлической посуды, художественные ремесла - чеканка по металлу, резьба по дереву. Легендарный лидер иракских курдов генерал мулла Мустафа Барзани в 1947 году перешедший вместе со своими 500 бойцами в СССР, с 1948 года несколько лет проживал в Узбекистане, его бойцы были разбросаны по нескольким областям и районам, в частности - в Самаркандской области.

Во время Великой Отечественной войны курды в Самарканде, занимаясь овцеводством, были спасены от смерти, не знали голода и холода. Узбекские курды постепенно ассимилировались, этот процесс продолжается и сейчас. У курдов как отдельной национальности не было возможности в полной мере участвовать в социальной и политической жизни Узбекистана. Отсутствие возможности получить образование на родном языке и условий для развития национальной культуры привели к утрате самобытности курдов в Узбекистане.

В истории последних 70 лет известно в Узбекистане, Таджикистане лишь одно курдское имя: Клара Гельдиева – курдянка из Туркменистана. После окончания МГУ им. М.Ломоносова, она работала редактором документальных фильмов на студиях «Туркменфильм» и «Таджикфильм», с 1996 года была членом сценарно-редакционной коллегии киностудии «Узбекфильм».

Курды Туркмении. Из всех проживающих в Средней Азии курдов наиболее ранними переселенцами из Передней Азии являются курды Туркмении. Однако, сохранив свое этническое своеобразие, они также не смогли противостоять процессу ассимиляции. Туркменистан – одна из стран, поглотивших своих курдов. Потому, в отличие от всех других курдских диаспор СНГ, не имеется никаких достоверных научных исследований жизни курдов этой республики. История же местного курдского сообщества такова. В XVII веке иранский правитель Шах Аббас расселил курдские племена вдоль северо-восточных границ Ирана. Переселение продолжалось в 1740-х г. при Надир-Шахе. Воинственные курдские племена должны были стать своего рода щитом от нападения туркмен. Одновременно ослаблялась военная сила курдов на западе Ирана.

Антропологический тип курдов Средней Азии пока достаточно не изучен. Отрывочные сведения, которыми мы располагаем, свидетельствуют, что антропологически курды Туркмении объединяются с курдами Ирана и принадлежат к европеоидам Ирана. Курды издавна населяли пограничные с Туркменистаном районы Ирана. В X в. поселения курдов имелись в восточном Хорасане, а в XII в. курды жили также в Мазандеране. Персидские и арабские источники отмечают значительную роль курдов в истории восточных районов Ирана, начиная с XI в. курды были активными участниками завоевательных походов сельджукидов в Хорасан.

В XIX веке, когда Россия закрепились в Центральной Азии и туркменские набеги прекратились, курды начали понемногу переселяться на современную территорию Туркменистана. В настоящее время в Туркменистане, население которого составляет около пяти млн. человек, проживает примерно 4 500 курдов.

По предположениям некоторых курдологов и местных курдов, в этой стране проживают более 300 тысяч этнических курдов. Еще в начале XX века считалось, что здесь их было 100 тысяч. Однако

переписью населения в 1970 году было зарегистрировано только 2 993 человек. В письме от 18 января 1990 года от заведующего отделом межнациональных отношений ЦК Компартии Туркменистана М.Айдогдыева представителю оргкомитета по образованию Курдской автономии Бабеvu М.С. указывалась, что в стране 4 тыс. 300 курдов. Большинство из них проживало в южных — приграничных с Ираном — областях и в Ашхабаде, который находится всего в 45 км от границы с Ираном. Курды бережно сохраняют свое национальное самосознание, культуру и традиции и с ностальгией вспоминают советское время, когда существовали курдские школы и газеты. До 1995 года в республике существовали библиотеки, культурные центры, школы с преподаванием на курдском языке, но теперь все центры и школы закрыты.

Курды Средней Азии, как и все курды бывшего Советского Союза говорят на курманджи — диалекте курдского языка, относящегося к северо-западной группе иранских языков. Однако в Туркмении этот диалект имеет некоторые фонетические и грамматические особенности, несколько отличающие его от курманджи, на котором говорят закавказские курды, и сближающие его с языком курдов Хорасана. В языке курдов Туркмении имеется значительное количество слов, заимствованных из персидского и туркменского языков. Курды, живущие в Туркмении, владеют туркменским языком, многие сохраняют знания русского языка. Курдская молодежь, как правило, владеет туркменским и русским языками, старшее поколение — туркменским и курдским. В селениях, где курды длительное время жили смешанно с русскими, пожилые люди также хорошо знают русский язык.

Особенно беспокоит курдов Туркмении угроза утраты родного языка. Как все туркменские граждане, они обязаны знать туркменский язык. Остальной части образования не придается особого значения. На родном языке курды теперь говорят лишь дома: курдского языка не услышишь ни на улице, ни в присутственных местах. Курдская молодежь в большинстве своем не помнит специфики родного языка, не знает его наречий, богатых литературных шедевров в стихах и прозе. Большинство курдов, как и туркмены, — мусульмане-сунниты, но есть среди них и представители других мусульманских течений — езиды и али-аллахи, а также шииты и христиане. Представители религиозных меньшинств жалуются на притеснения со стороны властей по религиозным мотивам.

Туркменские курды живут в южных районах Туркмении, расположенных на границе с Ираном: Ашхабадском, Геок-Тепинском, Каахкинском, а также в Туркмен-Калинском и Байрам-Алийском Марыйской области и в городах Ашхабаде и Мары [10]. В Марыйскую область курды переселились из южных, приашхабадских районов — в 30-х годах, в период коллективизации, а также в годы Великой Отечественной войны. В Ашхабаде и его пригородах сейчас проживает около 6 тыс. курдов. Это потомки выходцев из Ирана, Турции, Ирака, Закавказья. Курды в целом сохраняют свою самобытность, особенности своей материальной и духовной культуры. Однако туркменские курды, численность которых по разным источникам достигла 300 тысяч человек, почти полностью ассимилированы (до 90-95%).

И все-таки, курдская диаспора Центральной Азии многими узлами духовно, экономически, политически продолжает быть тесно связанной со своей исторической родиной - Курдистаном. Все события, происходящие в Курдистане, с радостью или болью близко воспринимаются курдской диаспорой. Следует подчеркнуть, что курды Центральной Азии, волею судьбы оказавшиеся на территории Республики Казахстан, составляют одну из этнических групп населения страны. Курдская диаспора за последние годы значительно выросла не только за счёт миграции, но и вследствие стабильного естественного прироста. Мир, согласие, благоприятная социальная и экономическая обстановка, свободное развитие родного языка и культуры дали возможность представителям древнего народа почувствовать себя равным в братской семье народов Казахстана и Средней Азии. Многие курды кроме родного курдского, государственными языками местами проживания, языка межнационального общения русского, свободно владеют и другими языками.

Трудолюбие, отвага, воинская доблесть, патриотизм, честь, неиссякаемый юмор, порядочность - вот узнаваемые черты курдского народа. На постсоветском пространстве Казахстан стал страной наибольшего распространения книг о курдах, ставших частью современного курдоведения. В суверенном Казахстане было издано много книг, посвященных истории, языку, культуре курдов: Н.Н. Надиров «Мы, курды-казахстанцы», К.И. Мирзоев «Исторические судьбы курдской литературы», «Малая энциклопедия курдов», М.М. Мамедов «Курды СНГ», Г.А. Надирова «Национальные блюда курдов», А.Алиев «Курды Казахстана», Г.Ш. Аскеров «Жизнь, посвященная Отечеству», Т.С. Ахмедова «География Курдистана и о курдах» и др.

В заключении следует сказать, что в Центральной Азии, по нашим подсчетам, живут и трудятся около 250 000 курдов, по численности курдов Казахстан занимает первое место, затем идут Кыргызстан,

Узбекистан и Туркменистан. А о проживающих в Таджикистане курдах, из-за скрытой политики этой республики мы, к сожалению, точных сведений не можем предоставить. Но где бы и когда не селился древний курдский народ, он старается сохранить свою национальную самоидентификацию. Задачей ныне живущего поколения курдов является сохранить, сберечь и передать курдскую цивилизацию своим потомкам.

1. *Dominian L. The Peoples of Northern and Central Asiatic Turkey / Leon Dominian // Bulletin of the American Geographical Society. Vol.-47. N.-11. - 1915.-P.854.*

2. *Ахмедов Т.С. География Курдистана и о курдах. - Шымкент, 2009. - С.19-23.*

3. *Официальный сайт: www.kurdistan.com, Режим доступа <http://www.kurdistan.com.ua/literatura> (Дата обращения 02.02.2015)*

4. *Надиров Н.К. Двадцать лет в двойной ссылке // NUBAR-1-2, 1995 - С. 7-10.*

5. *Аристова Т.Ф. Курды Закавказья. - М., 1966. - С.50*

6. *Надыров А.Б. На той земле, которая вскормила // Курдистан - 1999, №5 (53) - С.3.*

7. *Габдуллин Н. Кавказ и курды: духовные узы // Курдистан. - 1994, №1 (21) - С.2*

8. *ГАРФ. Ф. Р. 9479. Оп.1.Д.646 -Л. 1-70; Д.648. - Л. 1-21*

9. *Аскеров Г. Курдская диаспора. - Бишкек, 2007. - С.180.*

10. *Аристова Т.Ф. Курды Закавказья. - М., 1966. - С.20.*

Мақалада әлеуметтік-саяси ғылымда әлі де жете зерттелмеген Орталық Азиядағы күрт диаспораларының өзекті мәселелері қарастырылады. Мақалада Қазақстандағы, Өзбекстандағы, Қырғызстан мен Түркмениядағы күрт диаспораларының ерекшеліктері мен мәселелеріне назар аударылған. Сонымен қатар, пікірталас тудыратын мәселелерге де көңіл бөлінген.

Тірек сөздер: күрттер, мәдениет, тіл, Күртстан, империя, репрессия, мемлекет, билік, жаңа жерге орналастыру, әдет-ғұрыптар, салт-дәстүрлер.

In article topical issues of the Kurdish diasporas in Central Asia which are still insufficiently studied which are still insufficiently studied in socio-political literature are considered. In article the attention to features and problems of the Kurdish diasporas in Kazakhstan, Uzbekistan, Kyrgyziya, Turkmenistan is paid. At the same time the attention and to debatable questions is paid.

Keywords: Kurds, culture, language, Kurdistan, empire, repression, rights, state, power, moving, customs, traditions.

УДК 141.7

РЕЛИГИОЗНАЯ ПАЛИТРА ОСНОВНЫХ ДИАСПОР МНОГОНАЦИОНАЛЬНОГО КАЗАХСТАНА

А.И.Артемьев – *религиовед, доктор философских наук, профессор*

В статье профессора А.И. Артемьева с историко-религиоведческих позиций, через многонациональность и религиозность основных диаспор рассматривается государственно-конфессиональная ситуация в стране, её специфика и многовекторность.

Автор рассказывает об истории проникновения ислама в Казахстан, о диалоге суннитского ислама ханафитского мазаха и русского православия. Через историю образования диаспор в Казахстане автор показывает идеологию и вероучительную практику тех основных конфессий, которые сформировались в ходе этого процесса.

Особое внимание обращается на современную религиозную ситуацию, особенно после принятия в 2011 году Закона Республики Казахстан «О религиозной деятельности и религиозных объединениях». В заключении статьи проф. Артемьевым анализируются те современные вызовы, которые связаны с фанатизмом, терроризмом и экстремизмом и предлагается свое видение борьбы с этими страшными явлениями.

Ключевые слова: религия, палитра, диаспора, конфессия, деноминация, община, идентичность, Ассамблея народов, законодательство, многонациональность, культурные традиции, диалог, динамика, депортация, внутриобщинные процессы.

С обретением Казахстаном независимости очень остро встал вопрос о личной и коллективной (этнической, конфессиональной и общегражданской) идентичности. И это вполне закономерно. Ведь Казахстан был частью Советского Союза, и такое понятие, как «Мы – советский народ», являлось символом общегражданской (коллективной) идентичности, своеобразной идеей «плавильного котла» разных культур и мультикультурализма, в которой индивидуальная идентичность уходила как бы на второй план.

Это в полной мере относится и к конфессиональной идентичности, ибо в течение всего советского периода воплощалось в жизнь указание В.И. Ленина, сформулировавшего жесткое требование: «Мы должны бороться с религией. Это – азбука всего материализма и, следовательно, марксизма»[1].

Поэтому религия находилась под прессингом, а подавляющее большинство людей старалось скрывать свои религиозные убеждения и свою идентификацию с той или иной религией. Но религиозная вера в той или иной мере все равно имела место быть в духовном мире человека.

Именно поэтому мы наблюдаем сегодня своеобразный «религиозный бум».

К этому, думается, надо добавить, что Казахстан исторически многонационален и представители титульной нации и каждая диаспора сохраняют свою национальную идентичность прежде всего через религию и национально-религиозные традиции.

Как известно, греческое слово «diaspora» (диаспора) имеет свою историю. Раньше оно обозначало совокупность евреев, расселившихся (со времен вавилонского плена, VI век до н.э.) вне Палестины.

Позже это понятие стало применяться к этническим группам и религиозным меньшинствам в связи с миграцией и расселением немалой части населения многих стран в других государствах. Причинами возникновения диаспор служили бегство от войн, межнациональные, религиозные и социальные конфликты, угроза геноцида, насильственное переселение, различные факторы социально-экономического и социально-исторического характера[2].

Все это в полной мере можно проследить по истории Казахстана, начиная с царского времени, когда сюда переселялись беглые крестьяне и бежали старообрядцы, затем советский период, поэтому казахская земля была местом ссылки противников власти. Вспомним: в предвоенный период в Казахстан массово переселялись целые народы, а в освоении целинных и залежных земель участвовал весь многонациональный Советский Союз, представители всех союзных республик.

Вот почему в Казахстане сегодня проживают представители более 130 национальностей и народностей.

Конечно, не все они сформировали диаспоры, так как разбросаны на огромной территории, но наиболее компактные общности создали свои национальные культурные центры, «деятельность которых является прекрасным, и характерным только для полиэтнического Казахстана, примером симбиоза дружбы и свободного развития этнических групп» [3].

Уникальна и такая неправительственная организация, как Ассамблея народов Казахстана. Сегодня ее представители представлены даже в Парламенте страны.

Но при этом казахи и русские составляют подавляющее большинство населения. Именно последнее дало основание законодательно подчеркнуть историческую роль ислама ханафитского направления и православного христианства в развитии культуры и духовной жизни народа. Как подчеркивает известный казахстанский специалист в области административного права и регулирования деятельности религиозных объединений, профессор Р.А. Подопригора, это «признание является скорее символическим актом. В правовом смысле религиозные объединения ислама ханафитского направления и православного христианства не имеют никаких преимуществ перед другими религиозными объединениями. Другое дело, что с помощью такой формулировки презюмируется гораздо более лояльное отношение к ним по сравнению с другими религиозными объединениями».

Подобные декларативные положения характерны для законодательства разных стран мира. Они показывают историческую роль конкретных религиозных объединений и, иногда, в дальнейшем развиваются в определенных преимуществах. Но подобные положения не означают невозможность существования других религиозных объединений и ограничения их прав»[4].

Если вновь обратиться к истории, то Казахстан всегда был многоконфессионален. До прихода в казахские степи ислама в основе древнетюркских верований лежали поклонение природе, почитание предков, магия, шаманизм, обожествление неба (тенгрианство). Эти верования в ходе истории испытали самые различные веяния, но особенно восточно-иранское (зороастризм), что, в свою очередь, и определило весьма терпимое, к примеру, отношение к самым разным христианским учениям: несториан и яковитов, православных (мелькитов) и армяно-григориан, так как всё, во что верили протоказахи, присутствовало в той или иной степени и в раннехристианских учениях, только в несколько иной интерпретации. Но если христианству в Казахстане удалось избежать прямого влияния самых разных культурных традиций, то ислам синтезировал в себе элементы различных религиозных идеологий, особенно тюркское языческое наследие.

И в этом большую роль сыграл суфизм, так как в зависимости от территории распространения и ментальности его последователей суфизм приобретает некоторые специфические особенности. «Одной из особенностей суфизма в Казахстане, – пишет известный исследователь суфизма Т.Х. Таджикова, – является то, что он довольно сильно срастается с шаманизмом» [5].

Как это ни покажется странным, но вокруг суфизма и сегодня идут жаркие споры. Некоторые востоковеды видят истинный суфизм исключительно в текстах; суфизм подвергается нападкам со

стороны исламских модернистов и фундаменталистов, которые «восхваляют суфиев как добродетельных мусульман, клеймя при этом весь современный суфизм как извращение истинного ислама» [6].

Не обошла эта полемика и Казахстан. Организаторами ее явились представители Духовного управления мусульман и некоторые околонучные круги. Задачей была дискредитация суфизма в истории ислама Казахстана. Тех, кто отстаивал роль суфизма в принятии казахами ислама, подвергали сатракизму. При этом дискуссия носила далеко не научный характер.

Но те, кто изучал суфизм и историю ислама в Казахстане, аргументированно отстаивали свои позиции:

- во-первых, ислам в нашем регионе на первоначальном этапе был воспринят лишь верхушкой, а рядовые казахи сохраняли свои древние верования (многие элементы их сохранились и по сей день);

- во-вторых, роль суфиев как раз и состояла в том, что они сумели, с учетом социально-экономических и политических реалий того времени, как бы объединить доисламские верования казахов с основными догматами суннитского толка в исламе.

Отсюда и та специфика ислама в Казахстане, которая имеет место быть в настоящее время.

Величайшим историческим памятником межрелигиозного диалога является Великий Шелковый путь. По этой дороге в Казахстан из Индии, через Среднюю Азию и Восточный Туркестан, пришел буддизм; из Сирии, Ирана и Аравии – сначала христианство (в еретической интерпретации последователей священника Нестора), затем зороастризм и манихейство, а позже, тоже с Востока, – ислам.

Следует особо отметить, что во взаимообмене культур Великий Шелковый путь сыграл огромную роль, а идеи веротерпимости получили феноменальное воплощение.

Появление христиан на территории нашей страны относится к IX-X векам. Но этот процесс не был единовременным, он растянулся на несколько столетий.

Массовое же распространение христианства в вероучении Русской православной церкви началось лишь в конце XVI-XVIII веков и проходило в три этапа по двум географическим направлениям: через Урал и Западную Сибирь, а с Юга – через Среднюю Азию.

Первыми, как уже отмечалось выше, были беглые русские крестьяне, поселившиеся в северо-западных и северных областях Казахстана.

Вторая волна переселенцев – это в основном старообрядцы, спасавшиеся от «даря-антихриста» Петра I. Они расселялись в северных, восточных и юго-восточных областях.

Последующее распространение христианства в Казахстане относится уже к XVIII-XIX векам и связано было с политикой царизма, направленной на вытеснение коренного населения с плодородных земель и заселение их русским крестьянством и мещанским сословием.

Таким образом, христианство в Казахстане имеет глубокие исторические корни.

В полной мере это можно отнести и к исламу, ибо проникновение ислама в казахскую степь, как считают исследователи, началось еще в VIII-IX веках. Этот процесс также не был единовременным, он «растянулся на несколько столетий, вплоть до XVI века, когда образовавшаяся казахская общность осознала себя и как мусульманская (суннитского толка)» [7].

Этот экскурс необходим для того, чтобы лучше понять ту историческую почву, которая не только вырастила уникальный феномен (совместное многовековое проживание на казахской земле двух мировых религий: ислама и христианства), но и снабдила живительными соками «бескровный диалог» между ними, который продолжается на протяжении вот уже более десяти веков.

Но если следовать более точному смыслу понятия «диалог» (от греч. dialogos – разговор между двумя или несколькими лицами), то в полном смысле этого слова он начался позднее, с первой половины XVIII века, то есть с момента начала проникновения в Казахстан Русской православной церкви, ибо до этого взаимоотношения ислама с различными христианскими ответвлениями напоминали скорее «мирное сосуществование». Здесь же уже речь шла об особой политике царизма после добровольного присоединения Младшего жуза к России. Чтобы «вписаться» в эту политику, нужно было не просто сосуществовать, но, как говорится, и отвоевать «место под солнцем», т.е. покровительство царского правительства. А этого можно было добиться, только четко очерчивая круг своего влияния и ведя постоянный межконфессиональный диалог.

Вплоть до середины XIX века царское правительство проводило политический курс, направленный на использование ислама как важного идейно-психологического средства для формирования непротивленчества коренного населения казахской степи. В это время особое внимание уделяется строительству мечетей, так как, по мнению царского правительства, «сие и может послужить со временем способом к воздержанию их от своевольств лучше всяких других мер» [8].

Екатерина II, проповедовавшая идею «просвещенного правления», указом от 2 мая 1753 г. предписала управляющему Уфимским и Сибирским наместничеством Алухтину строить мечети для казаков, чтобы вселить им «людность и лучшее обхождение».

Строительство временных и постоянных мечетей развернулось даже непосредственно в кочевьях, их строили в большинстве своем за счет средств казны. Особое внимание уделялось подбору мулл. Их было решено выбирать не из местного населения, а из наиболее преданной части казанских гатар, чтобы ограничить негативное для правительства влияние, идущее со стороны средневековых ханств. «Снабдение разных родов киргизских муллами, – говорилось в специальной инструкции, данной правительством оренбургскому губернатору, – немалую пользу в делах наших принести может, посему вы и старайтесь определить оных, испробовав из казанских татар людей надежных, дав им потребные наставления к удержанию киргизов в верности к нам...» [9]. (До революции казаков и киргизов именовали киргизами).

В этих условиях влияние православия было ограничено. Церкви строились только в местах русских поселений и военных форпостов. Однако уже и тогда в завоеванные районы переселялись только люди, исповедующие

православие. Следовательно, наряду с широким использованием в своих политических целях ислама, царизм не отказывался и от традиционной политики христианизации и русификации, которая проводилась при помощи православного духовенства и бюрократического, чиновничьего аппарата местной администрации.

К примеру, в рапорте Оренбургской пограничной комиссии на имя генерал-губернатора от 29 декабря 1813 года говорится, что с начала 1813 года приняли христианскую веру 25 казаков и 10 казашек [10].

Кроме того, патронирование российским правительством ислама в Казахстане, естественно, не устраивало Русскую православную церковь. «Есть данные, что уже в 20-х годах ставился вопрос о создании Киргизской миссии» [11]. Ко второй четверти XIX века распространение ислама стало принимать для России крайне нежелательное направление. Под видом «бродячих мулл» в казахскую степь проникло большое количество миссионеров из среднеазиатских ханств, которые выступали в качестве опасных конкурентов православной церкви и проводников английской и турецкой колониальной политики на Востоке. Стали появляться признаки мусульманского религиозного фанатизма, направленного против «неверных».

Все это заставило царское правительство пересмотреть свои прежние позиции.

Во второй половине XIX века началось строительство православных церквей. В 1869 году в Москве была учреждена специальная организация «Миссионерское общество», созданы миссионерские станы и посты, которые выполняли задачу колонизации края под флагом «христианского просвещения туземного населения». Специальным правительственным постановлением предлагалось карать заключением в крепость лиц, уличенных в пропаганде иноверия среди православных. В то же время всемерно поощрялось принятие православия коренным населением. Правительство требовало от своих представителей на местах, чтобы они систематически информировали о состоянии веры в крае и о мерах, предпринимаемых для усиления влияния православия.

Это вместе с массовым переселением в Казахстан русских крестьян способствовало тому, что в конце XIX – начале XX веков православие получает в Казахстане широкое распространение.

Следует также иметь в виду, что по законам Российской империи все подданные обязаны были исповедовать ту или иную религию и «внеисповедное состояние» не допускалось, а критика религии как богохульство каралась каторжными работами, однако при этом православная церковь была «первенствующей и господствующей», православие было государственной религией.

В 1880 г. руководитель Алтайской миссии архимандрит Владимир (Петров) объехал район Семипалатинска и доложил Священному синоду о необходимости миссионерства среди казаков. В 1882 г. Синод открывает Киргизскую Миссию как часть Алтайской, миссионером был назначен священник Филарет Синьковский. В 1895 г. Киргизская миссия стала самостоятельной с подчинением Омскому епископату. А в 1898 г. она уже имела свой центр в г. Семипалатинске и несколько миссионерских станов в округе [12].

Как отмечает один из исследователей Русской православной церкви в Казахстане, иеромонах Владимир (Утегенов), «деятельность священников-миссионеров состояла прежде всего в непрестанных путешествиях по аулам с проповедью Евангелия на казахском языке, строительстве храмов Киргизской миссии, устройении миссионерских школ для детей новокрещенных, преподавание в которых велось на казахском и русском языках. Устраивались диспуты с мусульманскими проповедниками. В храмах

Миссии службы шли на казахском языке, на клиросах обычно пели по-казахски дети новокрещенных. Уже имелись переводы Нового Завета, житий святых, утренних и вечерних молитв, различных богослужебных песнопений. Перенимался опыт Алтайской Миссии по созданию мужских и женских монастырей, которые принимали новокрещенных послушников и послушниц и приучали их к христианской вере» [13]. Деятельность Миссии прекратилась в 1917 г., после Октябрьской революции.

В 1871 г. образовалась Туркестанская епархия с кафедрой в г. Верном – ныне г. Алматы. Правящие архиереи титуловались Туркестанскими и Ташкентскими. А наш край образно назывался в ту далекую пору Русским Туркестаном.

В 1916 г. Святейший Правительствующий Синод выделил из состава Туркестанской епархии кафедру Верненскую и Семиреченскую. До утверждения штатов Епархии законодательной палатой Синод ограничился назначением викариев, которые титуловались Верненскими и Семиреченскими. К тому же Ташкент не соглашался быть просто окраиной епархии и в 1917 г. добился перенесения кафедры из епархиального Верного.

К началу XX века окраины России, в том числе и Казахстан, охватили массовые антиколониальные восстания. В этих условиях ислам стал восприниматься как главный источник угрозы целостности империи. Поэтому царским правительством был принят ряд мер, значительно ущемляющих духовно-религиозную жизнь казахов. Так, по специальному постановлению, контроль над ней был поручен Министерству внутренних дел, т.е. полицейским органам. Были введены ограничения на создание мусульманских просветительных обществ, на совершение хаджа в Мекку. Закрывались мусульманские школы, и на их базе создавались русские и т.д. [14].

Драматизм отношений государства и религиозных организаций в советский период, когда «...соблазняли и мучили совесть, обвиняющий слышался голос...» (А.К. Толстой), конечно же, не обошел стороной и Казахстан. Вплоть до Великой Отечественной войны практически все церкви, мечети, молитвенные дома и т.д. были или порушены, или переданы под культурно-просветительные учреждения.

Вот один из многочисленных тому примеров (приводим дословно выписку постановления Алма-Атинского окрисполкома за №45 от 29 октября 1929 года):

«Просьбу трудящихся и профессиональных организаций о немедленном изъятии мечети и собора – удовлетворить.

Поручить окрОНО, горсовету и КСПС обеспечить средствами оборудование изъятых мечети и собора и рационально их использовать.

Поручить административному отделу совместно с окрОНО после проверки изъятого имущества на недостающее предъявить иск церковному совету» [15].

Лишь в годы лихой годины было разрешено открыть для верующих Свято-Никольский собор и мечеть в Алма-Ате. В 1943 г. было восстановлено Духовное управление мусульман Средней Азии и Казахстана, возобновило свою деятельность медресе «Мир-Араб» в Бухаре, где стали готовить кадры служителей культа для всего региона [16].

В 1945 г. была образована Алмаатинско-Казахстанская Епархия, территориальные границы которой совпали с Казахской Советской Социалистической Республикой. Кафедра епархии находилась в тогдашней столице – городе Алма-Ате.

В 1990 г. мусульмане Казахстана отделились от Духовного управления мусульман Средней Азии и Казахстана и образовали самостоятельное Духовное Управление (ДУМКаз).

В соответствии с решением Священного Синода, в 1991 г. Алмаатинско-Казахстанская епархия была преобразована в три самостоятельные епархии: Алмаатинско-Семипалатинскую, Уральско-Гурьевскую и Чимкентско-Акмолинскую (учитывая, что столица Казахстана перенесена из Алматы в Астану, была проведена частичная реорганизация: вместо Алмаатинско-Семипалатинской епархии образована Астанайско-Алматинская, а вместо Чимкентско-Акмолинской – Шымкентская).

В 2003 г. был образован Митрополичий округ с центром в Астане.

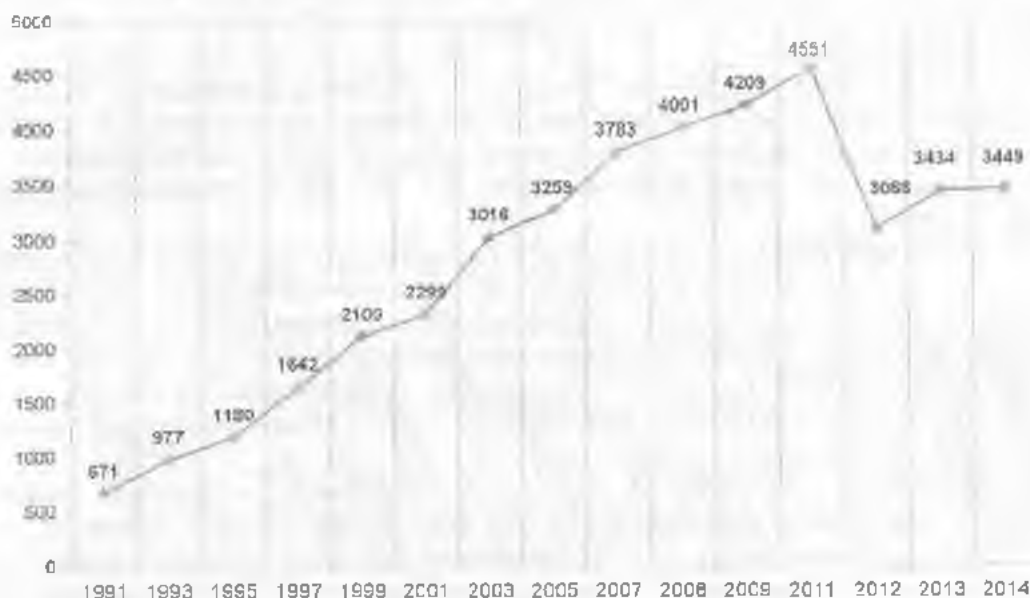
В январе 2010 г. Астану и Алма-Ату посетил Святейший патриарх Московский и всея Руси Кирилл. В результате в октябре этого же года с целью улучшения координации управления казахстанскими приходами было изменено административно-территориальное деление казахстанского митрополичьего округа:

- в пределах Карагандинской области была выделена Карагандинская епархия;
- в пределах Костанайской и Северо-Казахстанской областей – Костанайская епархия;
- в пределах Павлодарской и Восточно-Казахстанской областей – Павлодарская епархия.

Таким образом, сегодня на территории Казахстана действуют 6 православных епархий.

Если же посмотреть на общую динамику количества религиозных объединений, начиная с 1991 г., т.е. годы обретения Казахстаном независимости, то картина будет выглядеть следующим образом:

Динамика количества религиозных объединений с 1991-2014 годы

Примечание: Схемы автору предоставлены Комитетом по делам религий Алматинского городского акимата.

Значительное сокращение количества религиозных объединений после 2011 года связано с принятием Закона Республики Казахстан «О религиозной деятельности и религиозных объединениях».

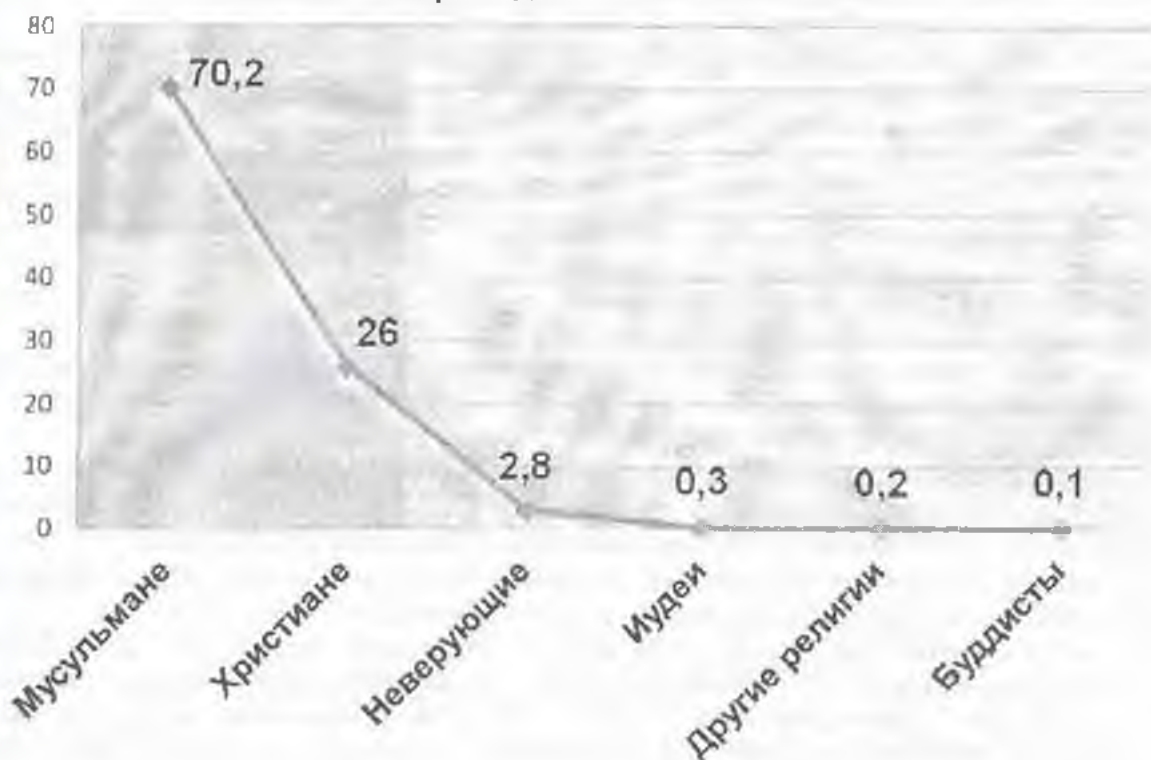
Так, если до принятия этого Закона в стране действовало около 50 конфессий, деноминаций и миссий, т.е. 4173 религиозных объединений и групп, то после проведенной перерегистрации право на религиозную деятельность получили лишь 18 конфессий и деноминаций, объединяющих лишь 3449 общин (т.е. сокращение на 724 общины).

В разрезе конфессий и деноминаций картина выглядит следующим образом:

Религиозные субъекты Казахстана

№	Конфессии	Количество
1	Ислам	2383
2	Православие	293
3	Пятидесятнические церкви	230
4	Евангельские христиане-баптисты	185
5	Пресвитерианские церкви	92
6	Католицизм	84
7	Свидетели Иеговы	60
8	Адвентисты Седьмого дня	42
9	Новопопостольская церковь	25
10	Евангелическо-лютеранская церковь	13
11	Методисты	12
12	Кришнаиты	9
13	Иудаизм	7
14	Бахаи	6
15	Меннониты	4
16	Буддизм	2
17	Церковь Иисуса Христа святых последних дней (мормоны)	2
18	Церковь объединения Мува (муниты)	1
	ИТОГО	3 449

Религиозная принадлежность в % соотношении

Таким образом, религиозная палитра выглядит следующим образом: по числу верующих традиционно лидируют религиозные объединения мусульман и православных христиан, которые в совокупности объединяют свыше 90% верующих, остальные конфессии и деноминации составляют менее 10%.

Тем не менее, в религиозном разнообразии они занимают свою нишу и имеют равные конституционные и законодательные права с религиозными объединениями мусульман ханафитского мазбаха и православных христиан.

В этой связи представляется весьма полезным, на наш взгляд, хотя бы кратко рассмотреть философию, культовые практики и степень распространенности в Казахстане конфессий и деноминаций, получивших официальный статус после перерегистрации в 2011 году. И начать, видимо, следует с тех религиозных формирований, которые объединяют наибольшее количество общин.

Так, *пятидесятнические* церкви объединяют 230 общин. Основу их вероучения составляет убеждение, что Святой Дух может сойти на каждого истинно верующего подобно тому, как он сошел, согласно новозаветному повествованию, на апостолов в 50-й день после Воскресения Христова (Пасхи), то есть в Пятидесятницу (Троицу), — отсюда и название конфессии. Тот, на кого Святой Дух сходит, становится, по их мнению, способным к пророчествам, совершению чудес, говорению на ранее не известных ему языках (*глоссолалия*) и т.д. Для того, чтобы достичь такого состояния, перед молитвенным собранием необходимо соблюдать строжайший пост, а во время его проведения важно довести себя до крайней религиозной экзальтации. Поэтому моления проводятся в мистической обстановке. Пятидесятники верят в «явления», «видения», особое внимание уделяется культу пророков и пророчиц.

В Казахстане пятидесятники представлены различными течениями: Евангельские Христиане в Духе Апостолов (единственники); Христиане евангельской Веры (воронаевцы — от имени своего основателя миссионера И.В. Воронаева, организовавшего в 1921 г. общину своих последователей в г.Одессе); Церковь Божья и др. В 90-е годы в Алматы появилась корейская пятидесятническая церковь Сук Бок Ым.

Но в целом общины объединяют верующих самых разных национальностей и народностей.

При этом надо учитывать, что пятидесятничество разнолико и раздроблено и даже религиозные группы под одним и тем же названием зачастую не признают друг друга.

С начала XX столетия в Казахстане действуют общины *Евангельских христиан-баптистов*. Свою историю они ведут от начала XVII века. В Голландии и Англии образовались первые баптистские общины, а затем уже широко распространились в США, где заняли доминирующее положение среди

христианских конфессий и деноминаций. В Европе баптизм утвердился лишь в XIX веке. Тогда же проник в Россию, а затем и в Казахстан.

В свое вероучение баптисты многое перенесли из лютеранства и кальвинизма. Из семи христианских таинств они признают только четыре, да и тем придают не догматическое, а символическое значение. Это, прежде всего, крещение, которое проводится в естественных водоемах или специальных бассейнах – баптистериях. Допускаются к нему только взрослые, да и то через особый испытательный срок; хлебопреломление; рукоположение; ритуальный характер брака как средства создания домашней церкви.

Протестантский принцип всеобщего священства ими понимается как обязанность каждого приверженца веры вести миссионерскую деятельность.

Молитвенные дома баптистов не имеют никакой христианской символики, лишь лозунг «Бог есть любовь» или выдержки из Библии украшают стены.

Богослужение обычно сводится к комментированию Библии и нравственным проповедям. Все это сопровождается песнопением и музыкой.

Почитают лишь те христианские праздники, которые связаны с именем Иисуса Христа.

Управляются баптистские общины пресвитерами и советами.

С 1906 года существует Всемирный союз баптистов. До распада СССР действовал Всесоюзный совет евангельских христиан-баптистов, преобразованный сейчас в Российский союз баптистов.

В Казахстане создан Союз церквей ЕХБ Республики Казахстан (СЦ ЕХБ РК), духовный центр которого находится в г. Сарани, а также семь межрегиональных центров.

Как считают баптистские исследователи истории своей веры, первые христиане-баптисты в Казахстане появились в 1909 г. В г. Таразе они сначала посещали православную церковь, где пели свои гимны и беседовали с верующими. Лишь в 1920 г. община смогла арендовать помещение и провести первое крещение нескольких верующих. В Алматы баптистская церковь была основана в 1917 г., когда в город прибыло несколько баптистских семей с Украины и Оренбуржья. Но есть сведения, что разрозненные группы, связанные в основном семейными узами, пытались распространять свое учение и раньше. Так еще в конце XIX века их появление было зарегистрировано в Аулие-Ате (Жамбылская обл.); более 30 верующих обосновалось в 1907 г. в г. Павлодаре и т.д.

В период массовых репрессий баптисты подвергались гонениям. Они смогли возобновить совместные богослужения лишь с середины 40-х годов, после объединения баптистов и евангельских христиан и образования структуры – ЕХБ (евангельские христиане-баптисты). В 1946-1947 гг. в него вошла часть общин пятидесятников, а в 1963 г. – братских меннонитов.

Но в начале 60-х годов часть общин, не согласная с политикой, проводимой ВС ЕХБ, особенно в вопросах отношений с государством, пошла на автономию, создав свой Совет церквей евангельских христиан-баптистов (СЦ ЕХБ). Вплоть до распада СССР они действовали в подполье, отказываясь от любых контактов с представителями и ВС ЕХБ, и советской власти.

В 80-е годы еще часть общин пошла на автономию – вне структур как ВС ЕХБ, так и СЦЕХБ. Самые крупные из них Жетысайская и Темиртауская.

Традиции автономии продолжают новые баптистские формирования, действующие под разными названиями: церковь «Осанна» (пресвитер Ким Донг Сонг), «Жок-Тюбе» (пресвитер В.Ермолаев), несколько церквей, созданных С.Гилбертом, ряд мессий и т.д.

В Казахстане и сегодня многие общины евангельских христиан-баптистов действуют без регистрации. В основном это сторонники СЦ ЕХБ.

В 1995 г. в Алматы открыт Духовный образовательный центр СЦ ЕХБ РК. Его задача – подготовка кадров служителей церкви. С 1992 г. в Алматы также действует и заочная библейская школа, организованная Библейской миссией Славянского Евангелизационного Общества. Она дает начальное духовное образование.

Общины евангельских христиан-баптистов многонациональные. Но основной костяк составляют представители русской и немецкой диаспор.

Пресвитерианство получило у нас распространение лишь в последние годы благодаря иностранным миссионерам, главным образом американским и корейским. Это – одно из течений в кальвинизме. Возникло оно в Шотландии и Англии в XVII веке как протест против королевского абсолютизма и англиканской церкви. Основные принципы вероучения изложены в «Вестминстерском вероисповедании» (1648). Пресвитериане верят во всеобщую греховность людей и абсолютное предопределение. Культ

предельно упрощен. Богослужение состоит из проповеди, общей молитвы, пения псалмов. Управляются общины консисторией в составе пресвитеров и пастора, избираемых из мирян.

В Казахстане действует более 20 самостоятельных пресвитерианских формирований. Наиболее известны «Галбори», евангельские общины «Грейс-Благодать», «Онсезан», «Коре», «Надежда», «Сион», Ассамблея пресвитерианских церквей. Первая пресвитерианская церковь, Алматинская региональная пресвитерианская церковь и т.д.

Национальный состав неоднороден: представители самых разных диаспор являются последователями этого протестантского направления.

В настоящее время на территории Казахстана действует четыре ординариата *Католической церкви* [17] латинского обряда: архиепархия Пресвятой Девы Марии с центром в Астане, епархия Пресвятой Троицы с центром в Алматы, Карагандинская епархия и Апостольская администрация в Атырау. Действует также несколько приходов грско-католиков. При этом надо отметить, что Римско-Католическая церковь в Казахстане в настоящее время находится в сложном положении, вызванном миграцией из республики многих немцев, поляков, греков, которые составляли костяк верующих (до 70%, а в отдельных общинах – до 100%).

В октябре 1994 г. было заключено дипломатическое соглашение между Ватиканом и Республикой Казахстан. В г. Алматы сразу прибыл посол Ватикана, что продемонстрировало уважительное отношение к суверенитету Казахстана.

Важным шагом в развитии отношений между Казахстаном и Ватиканом явился визит в Ватикан в 1998г. Президента Н.А. Назарбаева. Исторический документ закрепил признание нашим государством одной из давно существующих в Казахстане конфессий – католической церкви.

С 22 по 25 сентября 2001г. состоялся официальный визит в г. Астану покойного папы римского Иоанна Павла II. Казахстан стал шестым на постсоветском пространстве, после Литвы, Латвии, Эстонии, Грузии и Украины, которые папа римский посетил за время своего понтификата.

Свидетели Иеговы в Казахстане имеют 100-летнюю историю, но в советский период эта деноминация по идеологическим мотивам была запрещена и действовала в подполье. Сейчас она – самая быстрорастущая. Начало ведет из США, где образовалась во второй половине XIX века как ответвление адвентизма. Первоначальное название – «Исследователи Библии».

Всемирный управленческий центр Свидетелей Иеговы находится в США – так называемый «Бруклинский центр» (Нью-Йорк). Он имеет по всему миру более 100 филиалов – управленческих центров. Духовная литература, а также журналы «Сторожевая башня» и «Пробудитесь!» издаются на 300 языках миллионными тиражами.

Свидетели Иеговы отрицают бессмертие души, что связано с особенностями вероучения. В частности, они признают лишь одного Бога – Иегову (искаженная транскрипция имени Яхве). Христа они считают сыном Божиим, но не Богом. Он – совершенный человек, которому подчиняются ангелы. Свидетели Иеговы отрицают существование ада. Одно из главных – учение об Армагеддоне – грядущей битве добра и зла.

Первая община в Казахстане официально была зарегистрирована в 1992 году, а в 1997 – Религиозный центр Свидетелей Иеговы, который осуществляет каноническое руководство всеми общинами в Казахстане.

Состав общин многонациональный, и характерно то, что в последнее время они активно пополняются за счет титульной нации, что создает для Духовного управления мусульман Казахстана серьезные проблемы (достаточно сказать, что Религиозный центр сегодня возглавляет казах).

Адвентисты седьмого дня (АДС) ведут историю в республике с начала XX века. Последователи этой веры считают седьмым праздничным днем не воскресенье, а субботу. В этот день запрещено не только работать, но даже готовить пищу. Адвентистам нельзя есть мясо «нечистых животных» (свинину), пить вино, кофе, чай, курить табак.

Адвентисты отвергают бессмертие души. Они верят во второе пришествие Христа, при котором воскреснут праведники всех веков и поколений и будут вознесены к Божьему престолу. А по истечении тысячи лет вернуться на землю. Грешники же погибнут вместе с Сатаной. Земля будет очищена огнем Божиим, заново пересотворена, чтобы стать обителью для всех спасенных.

Основатель адвентизма (от лат. – пришествие) Уильям Миллер (1782-1849) в своей книге «Свидетельства из священного писания в истории о втором пришествии Христовом в 1843 г. и его

личном царствовании в продолжении 1000 лет» пытался, ссылаясь на Библию, обосновать свои срски второго пришествия миссии и страшного суда. И хотя предсказания не оправдались, но это не отразилось на вере в близкое второе пришествие. Однако Адвентистское движение раскололось на ряд течений, самым крупным из которых стала церковь Адвентистов Седьмого дня.

Беспрекословным авторитетом для членов церкви является Елена Уайт (1827-1916), которая в своих трудах подробно расписала не только основы вероучения и культовую практику, но и требования к образу жизни каждого верующего. Ее труды особо почитаются приверженцами данной веры (в настоящее время на русском языке издано 4-томное собрание ее сочинений).

В Астане создан республиканский центр Адвентистов Седьмого дня – казахстанская конференция церкви христиан-адвентистов седьмого дня. Организационно он входит в Южный унияон, объединяющий также среднеазиатские и кавказские региональные структуры. Центр Южного унияона – г. Алматы.

Центр по странам СНГ находится в г. Заокске (Тульская область России), там же расположена и духовная академия – главный поставщик кадров. В Алматы она имеет филиал заочного отделения.

Новоапостольская церковь возникла в республике в 1991 г. Ее основатели – немецкие проповедники. В этой церкви – жесткая централизация. Общины не имеют самостоятельности и подчиняются республиканскому центру, который находится в с. Алексеевка Акмолинской области. Сейчас по республике он объединяет более 25 общин. Последователями являются не только немцы, но и представители других национальностей, много русских и украинцев.

В связи с массовой депортацией в советское время в Казахстан немцев и поляков прочное место на религиозном поле заняло *лютеранство*. Оно представлено тремя основными направлениями: *Евангелическая церковь*, возглавляемая епископом (управление епархией осуществляется из Астаны); *Братские лютеране* (они центра не имеют); *Последователи Синода Миссури*.

Все они базируют свое вероучение на Аугсбургском исповедании Веры (1530 г.). Отличаются лишь некоторыми особенностями культа. Делают акцент на доброту и милость Бога, который скорее предпочтет простить виновного, чем наказать невинного («синоцентризм»). Поэтому между собой не только не конфликтуют, но и оказывают всяческую, в том числе и материальную, поддержку.

В XVIII веке появились в Казахстане и первые *меннониты*. По договору с Екатериной II они обязались не пропагандировать среди населения свое вероучение. А историю свою меннониты ведут от XVI века, когда основатель их веры католический священник Менно Симонс, перешедший к анабаптистам (от греч. – вновь погружаю, т.е. крещу вторично), или «перекрещенцам», как их называл Цвингли, реорганизовал свою общину на началах «кроткого» анабаптизма, смирения с действительностью и ненасилия. Позднее эти принципы были изложены в «Декларации главных статей нашей общей христианской веры» (1632 г.) Основной состав последователей составляют немцы.

Характерным для меннонитов, как и всех других протестантов, является крещение людей в зрелом возрасте. Отрицается церковная иерархия, поэтому каждая община имеет самостоятельное управление. Но для координации создана Всемирная организация меннонитов, находящаяся в США.

В меннонитстве два основных течения: *церковные* и *братские*. Последние сблизились с баптистами и стали принимать участие в их молитвенных собраниях, постепенно часть из них волилась в состав ВС ЕХБ (Всесоюзный совет евангельских христиан-баптистов).

Большая община братских меннонитов (около 250 человек) сейчас действует в Караганде, ее филиалы имеются в Карагандинской и Северо-Казахстанской областях. Многие годы материальную помощь меннониты получали из-за рубежа.

В настоящее время ряды последователей этой веры заметно редуют из-за эмиграции немецкого населения. В этой связи, общины церковных меннонитов практически распались.

Как известно, первоначально *методизм* зародился в англиканстве. Это направление относится к протестантизму «второй волны». Их появление в Казахстане связано с проповеднической деятельностью миссионеров из Корейской и Российской методических церквей. Сегодня в республике 12 зарегистрированных общин. Но все они, во-первых, малочисленны и, во-вторых, не имеют республиканского центра.

Всемирная организация *Международное общество Сознания Кришны* (ИСККОН – JSKCON – аббревиатура английского названия) была впервые зарегистрирована в США в 1966 г. *Ачарьей*, т.е. основателем. Им является Его Божественная Милость А.Ч. Бхактиведанта Свами Прабхупада (1896-1977). Эмиссары этой организации появились в Алматы в 1983 г. Это были студенты и аспиранты московских вузов. А 1991 г. была зарегистрирована и первая община. Последователями этого

современного направления в индуизме стала молодежь. В основном – русские и казахи, но и небольшое количество представителей других национальностей.

Весной 1999 г. вблизи Алматы они организовали фермерскую общину «Шри Вриндаван Дхам», которая представляет «самодостаточное хозяйство, поддерживающее себя ведическим молочным животноводством, экологически благоприятным биофермерством и выращиванием зерна, фруктов и овощей без применения химикатов». Здесь же организован Индийский Культурный Центр, проводятся различные фестивали и т.д.

Распространение *иудаизма* на территории Казахстана [18] связано с историей расселения евреев – как добровольных мигрантов, так и спецпоселенцев, которые появились в результате проводимой внутренней политики царской России в начале XIX-XX вв.

В настоящее время в стране открыто 7 синагог, действует 18 еврейских общин, деятельность которых активизировалась под руководством движения хасидов с начала 90-х годов XX века. Но общины немногочисленны, т.к. большое количество евреев переехало в Израиль и США.

Представлен в Казахстане и *буддизм*. Хотя он и имеет многовековую историю, но сегодня в Казахстане зарегистрированы лишь 2 буддийские общины. Посещают их в основном буряты, калмыки, монголы, проживающие в пашей стране.

Веру бахаи некоторые исследователи называют новой мировой религией, хотя ее возраст – немногим более 150 лет и объединяет в мире чуть больше 5 млн. человек.

Но, по данным Британской энциклопедии, это – вторая по географической распространенности религия мира. Международное сообщество Бахаи аккредитовано при ООН в качестве международной неправительственной организации с консультативным статусом.

Религия Бахаи монотеистична, имеет самостоятельную священную книгу и другие писания, ее отличает либерализм и демократичность. Она провозглашает религиозную терпимость, исключает всякую расовую и национальную дискриминацию, поощряет любовь и доброту к ближним, справедливость, свободу мысли и совести, уважение к законам и конституциям стран проживания, родителям и старшим по возрасту, брак и семейную жизнь, необходимость выбора профессии и обязательную трудовую деятельность, осуждает любые формы аскетизма и монашество, проповедует невмешательство в политику, запрещает прозелитизм и миссионерство.

Она предписывает высокую мораль и достойное поведение, категорически запрещает употребление алкоголя и наркотиков.

В бахаизме нет священников или других духовных руководителей, наделенных властью.

Бахаи утверждают принцип единства человечества, единства религий и их исторического развития. Они признают таких посланников Бога на земле, как Кришна, Зороастр, Моисей, Будда, Иисус, Мухаммад, Баб, Баха – Улла. Но учение Баха-Уллы объявляется высшей стадией на ближайшие 1000 лет. Затем, по их учению, придет новый посланник Бога.

Таким образом, основываясь на первичности Бога во Вселенной, на духовном смысле жизни, на позиции единства религий и братства людей, на концепции вечной духовной жизни после физической смерти, бахаизм не отрицает целесообразность предыдущих религий, а пытается выступить как бы их продолжением. Отсюда синкретизм бахаизма.

Все это и привлекает представителей самых разных национальностей к этому учению.

Национальное Духовное Собрание Бахаи Казахстана было зарегистрировано в 1994 г. Сегодня в стране официально действуют 6 общин.

Церковь Иисуса Христа Святых последних дней, часто упоминавшаяся как Церковь Мормонов (или Мормонская церковь), является христианской церковью, но члены церкви – мормоны, или «святые» (как они себя называют), не причисляют ее к какому-либо ответвлению протестантской, католической или какой-либо другой церкви [19].

Центром Церкви Иисуса Христа Святых последних дней считается штат Юта (США).

В Казахстане данная церковь официально зарегистрирована 16 декабря 2000 г. Ее костяк составили несколько американских семей, исповедующих веру мормонов, которые в то время приехали на работу в нашу страну. Но сегодня ее адептами являются не только американцы, но и представители других национальностей. Службы чаще всего ведутся на английском языке с синхронным переводом на русский.

Последователи *Церкви Объединения* – мунисты – считают себя духовными детьми Сан Мён Муна, называя супругов Мун Истинными Родителями. Но Небесным Отцом они называют лишь единственного Небесного Родителя всех людей на Земле.

Сан Мён Мун видит данную ему Богом миссию в том, чтобы привести к единению мировые религии и людей доброй воли с целью установления мира во всем мире.

Церковь объединяет людей независимо от их расовой, национальной принадлежности, вероисповедания. Ее цель – объединить всех христиан, а впоследствии всех людей, осознавших, что их Небесный Отец – единый Бог.

Церковь Объединения стремится улучшить межрелигиозные и межнациональные отношения, воспитывать у людей терпимость к иным взглядам и убеждениям. Ею создана Международная Межрелигиозная Федерация за Мир во Всем Мире, в которую вошли представители многих религий, стремящихся к межрелигиозному диалогу и сотрудничеству. Многочисленные конференции и круглые столы, организуемые Церковью Объединения, помогают людям разных рас, национальностей, верований лучше узнать и понять друг друга, ибо одним из высших благ является сохранение и упрочение мира.

У Церкви Объединения немало последователей. С 1992 г. она действует и в Казахстане.

Конечно, религиозная палитра гораздо многоцветнее, чем только 18 конфессий и деноминаций, которые прошли перерегистрацию в связи с принятием Закона «О религиозной деятельности и религиозных объединениях» от 11 октября 2011 года.

К примеру, не прошли перерегистрацию по тем или иным мотивам такие религиозные формирования, как организации Всемирной мусульманской общины Ахмадия, суфиев, Церкви Саентологии, Церкви Последнего Завета и т.д. Но это не значит, что они вмиг исчезли с религиозного поля.

Даже весьма краткий анализ современной многополярной религиозной ситуации в Республике Казахстан, на наш взгляд, в полной мере убеждает в необходимости весьма осторожной и взвешенной политики государства по отношению к конфессиям и деноминациям, особенно тем, которые появились в стране в последние годы.

Поэтому при анализе современных внутриобщинных процессов, как и религиозности в целом, необходимо, по нашему мнению, учитывать все многосложные реальности, общие и особенные тенденции в деятельности религиозных общин и групп. Тем более, что общая картина наблюдающихся в многонациональном, расположенном на огромной территории Казахстане типов и форм, видов и разновидностей конфессиональной и межконфессиональной, групповой и индивидуальной, церковной и сектантской, традиционной и модернизированной, политической и бытовой религиозности, как уже отмечалось выше, является чрезвычайно сложной и противоречивой.

Ведь нельзя требовать, чтобы человек изменил свои религиозные убеждения только на том основании, что они кому-то из окружающих не нравятся. К чему это может привести и приводит, мы, к сожалению, являемся сегодня свидетелями. Говоря словами стихотворения Владимира Набокова, «мы пришли в зловещий век. Навис он, грубый и огромный...». Мир живет, как на пороховой бочке: то там, то здесь возникают войны, в которых религия выступает в качестве разменной карты в руках политических авантюристов. Фанатизм и уверенность в своем превосходстве – их главная питательная сила.

При этом надо иметь в виду, что религиозная картина глобального мира постоянно меняется, а, по данным американского исследовательского центра PEW, к 2050 г. число христиан вырастет на 35% и достигнет 2,92 млрд. человек. В то время как мусульманское население вырастет на 73% и к этому времени приверженцев ислама будет насчитываться 2,76 млрд. человек. Таким образом, к 2100 г. мусульмане будут составлять большинство населения планеты[20]. Поэтому уже сегодня мы должны готовить будущие поколения не просто к толерантности и веротерпимости, а к умению жить в одной планетарной семье без конфликтов на религиозной почве. Надо воспитывать культуру общения, культуру мира, культуру сердца.

Так давайте же помнить знаменитый афоризм Мани: «Там, где нет любви, все деяния несовершенны»

Профессор А.И.Артемьевтің мақаласында тарихи-дінтанушылық тұрғыда көпұлттылық пен негізгі диаспоралардың діншілдігі арқылы елдегі мемлекеттік-конфессионалдық жағдай, оның өзіндік ерекшелігі мен көпвекторлылық қарастырылады.

Автор исламның Қазақстанға ену тарихы, ханафи мазхабындағы сунниттік ислам мен орыс православиясының аналогы туралы сөз қозғайды. Қазақстанда диаспоралардың пайда болу тарихы тұрғысында осы үдерістің қарсаңы барысында қалыптасқан негізгі конфессиялардың идеологиясы мен діни практикасын қарастырады.

Бүгінгі таңдағы діни жағдайға, әсіресе 2011 жылы Қазақстан Республикасының «Діни қызмет және діни бірлестіктер туралы» Заңы қабылданғаннан кейінгі кезеңге ерекше көңіл бөледі. Мақаланың қорытындысында профессор

А.И. Артемьев фанатизммен, ланкестікпен және экстремизммен байланысты қазіргі заманғы сын-кәтерлерді талдайды және осы қорқынышты құбылыстармен күресудің өзіндік жолын ұсынады.

Тірек сөздер: дін, палитра, диаспора, конфессия, деноминация, қауым, бірегейлік, халықтар Ассамблеясы, заң шығару, көпұлттылық, мәдени дәстүрлер, диалог, динамика, жер аудару, қауымивілік үдерістер.

The state-confessional situation in the country, its specificity and multivectorness are considered in the article of Prof. Artemyev from historical and religious studies positions through multinationality and religiousness of main diasporas.

The author tells about the history of the penetration of Islam in Kazakhstan, about the dialogue of Sunni Islam (Hanafi madhhab) and Russian Orthodoxy. Through the history of the formation of diasporas in Kazakhstan the author shows the ideology and the basic doctrinal practices of those confessions which were formed during this process.

Particular attention is drawn to the current religious situation, especially after the adoption of the 2011 Law of the Republic of Kazakhstan "On Religious Activity and Religious Associations". In conclusion of the work Prof.Artemyev analyzes those contemporary challenges that are associated with fanaticism, terrorism and extremism and offers his vision of the fight against these terrible phenomena.

Keywords: religion, palette, diaspora, faith, denomination, community, identity, Assembly of the people, legislation, multinationality, cultural traditions, dialogue, dynamics, deportation, intra communal processes.

1. Ленин В.И. Полное собрание сочинений. – Том 17. – С.418.
2. См.: Большой энциклопедический словарь. – М., 2004. – С.354, а также: Казахская политологическая энциклопедия. – Алматы, 1998 – С.98
3. Обряды и традиции народов Казахстана. – Алматы, 2005 – С.4.
4. Подопригора Р.А. Комментарий к Закону Республики Казахстан «О религиозной деятельности и религиозных объединениях». – Алматы: Налоговый эксперт, 2013. – С.11.
5. Таджикова Т.Х. Особенности суфизма в среднепековом Казахстане. // Серия общественных наук, 1978. – С. 61.
6. Эрнст карл В. Суфизм. – М.: ФАИР ПРЕСС, 2002. - С.292-293.
7. См.: Султангалиева А.К. Ислам в Казахстане: история, этичность и общество – Алматы, 1998. – С.12-15.
8. Добрамыслов А. «Заботы императрицы Екатерины II о просвещении киргизов» //Труды оренбургской ученой архивной комиссии, вып.32 – Оренбург, 1915. – С.59
9. Подробнее об этом: Зиманов С.З. Политический строй Казахстана конца XVIII и первой половины XIX веков. –Алма-Ата: АН КазССР, 1960 – С.234-236
10. ЦГИА КазССР.ф.4. оп.1, дело 704.
11. Иеромонах Владимир (Утегенов). «О возобновлении православной миссии среди казахского народа» //Свет Православия в Казахстане, № 6 (73), 2000. – С. 13.
12. Иеромонах Владимир (Утегенов). «О возобновлении православной миссии среди казахского народа» //Свет Православия в Казахстане, № 6 (73), 2000. – С. 13.
13. Иеромонах Владимир (Утегенов). «О возобновлении православной миссии среди казахского народа» //Свет Православия в Казахстане, № 6 (73), 2000. – С. 13.
14. См.: Султангалиева А.К. Ислам в Казахстане: история, этичность и общество. – С.43.
15. Цит. по: газета «Свет Православия в Казахстане», 1993 – май – С.5
16. См.: Иванов В., Трофимов Я. Религии Казахстана: Справочник. – Алматы, 1999. – С.19.
17. См.: Цеткова И. Римско-Католическая церковь // Хрестоматия «Религии в Казахстане. – Часть II // сост. Артемьев А.И., Калчигин С.Ю., Цеткова И.Б. – Алматы: Бастау, 2011. – С.160-163
18. См.: Добожанова Ж. Иудаизм // Хрестоматия «Религии в Казахстане». Часть II. – С. 48-85.
19. См.: Хрестоматия «Религии в Казахстане» Часть I. – С.277-311
20. Газета «Время», №49(1983) от 04.04.2015 – С.11.

УДК 320 (574)

ШЕТЕЛДЕРДЕ ҚАЗАҚ ДИАСПОРАСЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ

Н.Б. Сейсен – с.ғ.к.

Саясаттану және әлеуметтік-философиялық пәндер кафедрасының доценті

Қазіргі кезде қазақ халқының бір бөлігі өздерінің тарихи отанынан тыс жерлерде тұрып жатты. Олар бір бөлігі ирредента, ал екінші бөлігі диаспора саналады. Ирредента деп өздерінің ежелгі атамекенінде дәстүрлі өмір сүріп отырған біртұтас халықтың бір бөлігін айтады. Алайда екіншіше қарай, қазақтардың бірқатар жерлері шекаралардың өзгеруі, отаршыл басқыншылық сияқты оқиғалардың салдарынан басқа мемлекеттің құрамында болып шықты. Ал диаспоралар халықтың бір елден екінші елге лажсыз қоныс аударып, өзге халықпен бірге тұруы болып табылады.

Тірек сөздер: диаспора, ирредента, көші-қон, атамекен, қазақ диаспорасы, шет мемлекет, елді мекен.

XX ғасырдың 80-ші жылдарының аяғынан бастап отандық және шетелдік ғылымда «әлемнің шекаралары қорғалынатын және нақты мүшелігі қалыптасқан мемлекеттік құрылымдарға бөлінуінен» туындаған диаспора (диаспора – грек тілінен – шашырау) мәселелері жиі қарастырылатын болды. Бұл полиэтникалық мемлекеттердегі этникалық өзіндік сананың өсуімен және қақтығыстардың шиеленісуімен байланысты дамыды, ал XX ғасырдың аяғындағы көші-қон үдерістерінің жаңа сипаты диаспоралардың мәнін күшейтті, оларды зерттеуге деген ғылыми қызығушылықты арттырды.

«Диаспора» ұғымы әртүрлі айқындалынады. Анықтамалық басылымдарда көбінесе бұл ұғымның неғұрлым қолданылатын анықтамасы, яғни өз еркімен немесе күш қолдану нәтижесінде әлемде шашырап кеткен адамдар тобы деген анықтама келтірілген және оны «кез-келген көші-қон үдерісіне қатысушы топқа қолдануға болса да, ең алдымен еврей ұлтымен байланыстырады».

Анықталынып отырған ұғымның күрделі және біртекті болмауы оның пәнаралық сипатына және осыған орай гикірталастардың туындауына байланысты.

Диаспораға анықтама бере отырып, әрбір ғылыми тәсілдеме осы құбылысқа тән өз белгілерін айқындайды. Мысалы, тарихи тәсілдеме диаспора құбылысының генезисіне кеңіі беледі, яғни диаспоралардың пайда болуының саяси және әлеуметтік-экономикалық себептеріне тоқталады және диаспораның өмір сүретін елдің ішкі және сыртқы саясатына ықпалын қарастырады, сонымен бірге осы ұғымның неғұрлым жиі қолданылатын анықтамасының кемшіліктерін айқындайды. Бірінші – «диаспора» ұғымын қолдану ауқымының кеңдігі, яғни В.А. Тишковтың пікірінше ішкі және сыртқы диаспораны бөліп қарастыру қажет.

Ал диаспораның генезисіне келетін болсақ, диаспора геосаяси мүдделерден туындаған тікелей немесе жанама түрде күш қолданудың әсерінен болған көші-қонның нәтижесінде пайда болады деген көзқарас бар. Мемлекет ұлттықты тек қолдаумен ғана емес, күш қолдану арқылы қалыптастырады. Депортация этникалық бірегейленуді күшейтудің қуатты факторы болып табылады [1].

Барлық иммигранттық топтар өздерін диаспора ретінде көрсетпейтінін атап өту керек. Сонымен, зерттеушілер диаспора ұғымына екі түрлі түсініктеме береді: басқа этникалық ортадағы өмір сүретін этникалық қауымдастық және этникалық мәдени жағынан басқа мемлекетке қатысты қандай да бір елдің тұрғындары. Диаспора ұғымының екінші анықтамасына қарағанда бірінші анықтама диаспораның өзі-өзі ұйымдастыруын және қауым ретінде әрекет ету институттарының болуын ұйғарады. Бұндай қауымда біріншіден, ұжымдық жадының және ауызша түрде берілетін «алғашқы Отан» туралы мифтің болуы және оны ардайым қолдап отыру; екіншіден, диаспоралар өздері өмір сүріп отырған қоғамнан біршама болса да жатсынуды сезіну; үшіншіден, ата-бабаларының отанын ерте ме, кеш пе диаспораның өкілдері немесе олардың ұрпақтары қайта оралатын үй ретінде қабылдау; төртіншіден, өздерінің бұрынғы отандастарының тағдырына ортақтасу тап. Аналық этностың тағдырына ортақтасу өздері шыққан елдің ішкі және сыртқы саясатына тікелей немесе жанама түрде ықпал ету арқылы көрініс табады.

Соңғы жылдарда экономика жағынан қуатты диаспоралар туысқандарына қолдау көрсету, сонымен қатар өз кәсібін дамыту үшін өздері шыққан елдің экономикасына қаржылай инвестиция жасайды.

Диаспора мәселесін қарастыруда диаспорлану үдерісіне және мемлекеттік ішкі, сыртқы саяси өміріндегі диаспоралардың рөліне назар аударғатын саясаттанулық және этносаясаттанулық зерттеулер қызығушылық тудырады. Өйткені «бөлінген халықтар» мәселелерінің шешімін таппай халықаралық қатынастар жүйесінің тұрақты дамуы мүмкін емес. Саясаттанушылар диаспорлану үдерісінің екі түрін қарастырады. Бірінші түрдің негізін мемлекеттер арасындағы нақты саяси жағдайларға байланысты диаспорлану мәжбүрлі түрде жүзеге асты деген түсінік құрайды. Екінші түр диаспорлану үдерісін өмір сүрудің таңдап алынған баламасы, яғни ол еркін таңдау болып табылады деген түсінікке негізделген.

Саясаттанулық тәсілдеме этноним, мәдени құндылықтардың ортақтығы, этникалық өзіндік ерекшелікті сақтауға ұмтылу, тарихи шығу тегі туралы түсініктің болуы түрінде көрініс табатын этникалық өзіндік сананы диаспораның белгісі ретінде қарастырады. Ол диаспора әрдайым институционалданған және тек этномәдени ғана емес, этносаяси мазмұнға ие, сондықтан қазіргі заманғы халықаралық қатынастар жүйесінің маңызды құрамдас бөлігі болып табылады және диаспораның мемлекет өміріндегі рөлі осы этникалық топ өкілдерінің қоғамдағы мемлекеттік, экономикалық және мәдени ортадағы мәртебесі мен ықпалына тәуелді екендігін түсіндіреді. Саясаттанушылар әлемдік аренада құрамында әртүрлі топтар болатын және олардың мүдделерін біріктіре алатын диаспоралар ғана сақталынады деген пікір білдіреді. Бірінші топқа этномәдени мұраны сақтаушыларды, екіншілерге – диаспораның өмір сүруінің экономикалық негізін қалаушыларды, үшінші топқа диаспораның сақталуының қоғамдық-саяси жағдайын қалыптастырушыларды жатқызуға болады.

Шетелдегі диаспора «мемлекет үшін маңызды геосаяси және стратегиялық мәнге ие елдерде ұлттық мүдделерді жүзеге асырушы, саяси, экономикалық, мәдени және тілдік бар болуды қамтамасыз етуші» [2] және мемлекетаралық байланыстырушы көпір ретінде қарастырылуы мүмкін.

Қазіргі таңда шетелдегі қызақ диаспорасының жағдайы. тағыдыры, өмір-тіршілігі, олардың тарихи отанына оралмандар болып келуі өте маңызды. 40-тан астам елдерде 4,5 млн. қазақ тұратындығы аян. 2002 жылғы кейбір есептер бойынша бес миллионның үстінде. Ең көбі, 1,5 миллиондай (кейбір бейресми пайымдамаларға қарағанда 2 миллионға да жетіп қалады) Қытайда тұрады. Басым көпшілігі өз бетімен емес, тағдырдың жазуымен, озбырлық әрекеттерден өзге елдерге қоныс аударуға мәжбүр болған.

«Ата-бабаларымыз бен олардан тараған ұрпақ жасаған мөл рухани қазынаны шашпай-төкпей жинап алуымыз, оны атажұртта және барша әлемге таныстыру аса маңызды шаруа» – деп айтқан еді Елбасы Н.Назарбаев Түркістанда 2002 жылғы 23 қарашада өткен Дүниежүзі қазақтарының ІІ форумында [3].

Зерттеушілердің дәлелдеулеріне сүйенсек, шетелдегі қазақ диаспорасының қалыптасуы XVII-XVIII ғасырдан басталады. Осы кезеңдегі жоңғар шапқыншылығынан қазақтардан 1 миллионнан астам адам қырылып, біраз бөлігі атажұртын тастап шет өлкелерге барып бас сауғалаған. Қазақтардың түрлі қуғын-сүргіннен атамскенін тастап шетелдерге жаппай қоныс аударуы ХХ ғасырдың 30 жылдарына дейін әлденеше рет қайталанған. Бұл ретте патшалық Ресейдің отарлау саясатының және Кеңес Одағының жаппай ұжымдастыру, тәркілеу науқанының айрықша зардапты болғанын атап айта кеткені жөн. Мысалы, қазақтардың Ауғанстан мен Түркияға алғаш рет көптеп өтуі ХІХ ғасырдың ортасында, Кенесары ханның көтерілісі кезінде болған. Өкінішке қарай Ауғанстан мен Түркияға алғаш барған бұл қазақтар, қазір сол жердегі халықтарға сіңіп, өздерінің ұлттық ерекшеліктерін түгелдей дерлік жоғалтқан.

ХХ ғасырдың 20-30 жылдарындағы тәркілеу мен ұжымдастырудың зорлық-зомбылығына ұшыраған қазақтар осы жолды екінші рет қайталап, Ауғанстан мен Иранға дейін барған [4].

Ал Түркиядағы қазақтар, негізінен, өткен ғасырдың 40-50 жылдары Қытайдан әртүрлі қиын жағдайдың салдарынан Үндістан мен Пәкістанға кетіп, одан кейін Түркияға қоныс аударған ағайындар. Өткен ғасырдың 80-жылдары Түркиядағы қазақтардың қатары Ауғанстан мен Ираннан келген қазақтармен толығы түскен.

Қазіргі кезде Еуропада қазақ диаспорасы айтарлықтай қалыптасқан. Бұл ретте Еуропаға алғаш барған қазақтардың бірі - көрнекті қоғам қайраткері Мұстафа Шоқай екені баршаға мәлім. Бұдан кейін Екінші дүниежүзілік соғыста тұтқынға түскен біраз қазақтың да Еуропаның әртүрлі елдерінде қалып қойғаны белгілі. Дегенмен Еуропадағы қазақ диаспорасының негізін түркиялық қазақтар құрайтыны анық. 1960 жылдардың басында Германия мен Түркияның арасында «Еңбек көші-қоны туралы» келісім-шартқа қол қойылған. Осының нәтижесінде Түркия қазақтары Еуропаның түрлі елдеріне тұрақты қоныс аудару бастаған. Кейін оларға Ауғанстан мен Иран қазақтары да қосылған.

Иран қазақтары да - Қазақстанның Маңғыстау өңірінен өткен ғасырдың 30 жылдардағы әртүрлі қуғын-сүргіндердің салдарынан атажұртты тастап кетуге мәжбүр болғандар [5].

Қырғызстандағы қазақтардың да біраз бөлігі 1930 жылдардағы ашаршылық кезінде осы елге күн көру үшін барған.

Сондай-ақ ТМД елдерінің біркатарында қазақтар - Кеңес Одағының тұсында түрлі жұмыс бабымен, немесе оқуға түсуге байланысты өз еріктерімен қоныс аударып барғандар.

Ал Ресей, Өзбекстан қазақтары негізінен өздерінің ата-бабаларының ежелгі қонысында отыр. Олар тек ХІХ-ХХ ғасырлардағы әртүрлі шекара бөлісінің нәтижесінде атажұрттан сырт қалып қойған.

Қытайдағы қазақтар туралы да осыны айтуға болады. Яғни, Қытай қазақтары ХІХ Қытай мен Ресейдің шекараны қайта бөлісуінің салдарынан өздерінің ежелгі ата мекендерінде отырса да қазақ жерінің шекарасынан сырт қалып қойған.

Шет мемлекеттердің ішінде Қытай Халық Республикасында қазақтардың тұрған аймағы өздерінің ежелгі қонысы болғандықтан, қазіргі тілмен айтқанда, оларды «ирридент» деп атайды. Бұрынғыша айтар болсақ, ондайлар сол елдің «көне тұрғыны» делінеді. Қытайдағы қазақтардың саны әр түрлі мәліметтерге қарап қорытқанда екі миллионға жуықтайды. Іле, Тарбағатай, Алтай аймақтарында тұрады. Кейінгі жылдары қазақтардың саны Үрімжі қаласында да артып келе жатыр. Қытайдағы қалың қазақтың тиісінше ұлттық салты қазірге дейін сақталып келгендігі жалпы қазақ үшін ұлттық олжа болып есептеледі. Сондай-ақ, кеңестік солақай саясаттың кесірінен Қазақстанның өзінде ана тілі мен ұлттық салтынан айрылып бара жатқан қазақтар үшін де ұлттың құнарлы нәрі бола алады. Оған дәлел – 1955-1963 жылдардағы елге оралған үш жүз мыңға жуық қазақтардың қазіргі уақытта саны бір миллионнан асып тіліміз бен діліміздің оркендеуіне зор үлес қосып келе жатқаны. Моңғолия қазақтары - XIX ғасырдың алпысыншы жылдарында Қытайдың Алтай өңіріндегі атамекендерінен қоныс аударғандар. Моңғолия еліне қазақтардың Алтайдан көшіп барғандарына шамамен 150 жылдай болған. Олардың саны 1991 жылға дейін 120000 адамнан асып түсетін. 1991 жылы қарашаның 18 күні «Басқа республикалардан және шетелдерден Қазақстанның ауылды жерлерінде жұмыс істеуге тілек білдіруші байырғы ұлт адамдарын Қазақстан Республикасына қоныстандыру тәртібі мен шарттары туралы» Қазақстан Республикасы Жоғарғы Кеңесінің № 711 қаулысы жарық көрді. Аталған қаулының негізінде алғаш болып Моңғолиядан еңбек шарты бойынша 60000 қазақ азаматтары атамекенге оралды. Олармен бірге түрлі сала бойынша елге танымал болған жоғары деңгейдегі мамандар да болды. Осылайша Моңғолия қазақтары жаңадан тәуелсіздігін жариялап, еңсесін тіктей бастаған Қазақстандағы халық саны мен демографиялық ахуалын көтерсе, білікті мамандары, ұлттық бояуға қанық салт-дәстүрімен де қазақ халқының сапалық өрісі де кенейте түсті. Олар Моңғолияда 21 аймақ пен елді мекендерде тұрып жатқанымен, басым көпшілігі Баян-Өлгей, Қобда аймақтары мен Моңғолияның астанасы – Ұланбатыр қаласына шоғырланған. Сондықтан көп болып шоғырланған аймақтарда қазақ тілі мен ұлттық мәдениеті жақсы сақталып келеді [6].

Қазіргі кезде Қазақстаннан тыс жерлерде сан миллион қандастарымыздың ұлттық ерекшеліктерін сақтап, қазақ халқының құрамдас бір бөлігі ретінде өмір сүре беруі Қазақстан Республикасының диаспораны қолдау жөніндегі мемлекеттік саясатына тікелей байланысты. Мұндай қолдау мен қамқорлық, негізінен, екі бағытта жүргізілуде:

Бірінші – сырт жерлердегі қазақ диаспорасының оралман ретінде атамекенге біржолата көшіп келуіне жағдай жасау.

Екінші – Сырт жерлердегі қазақ диаспорасының ұлттық ерекшелігін, ана тілін, мәдениеті мен салт-дәстүрін сақтап, дамыта беру үшін оларға бұрыннан тұрып жатқан жерлерінде қамқорлық көрсету.

Тәуелсіздік алғаннан бергі кезеңде Қазақстан Республикасы өз диаспорасын қолдау жөніндегі осы екі шарт-талаптың біріншісіне, яғни шетелдегі ағайындарды атажұртқа көшіріп әкелуге байланысты үлкен жұмыстар жүргізілді. Елбасы Нұрсұлтан Назарбаевтың қолдауымен әлемінің әр түкпірінде шашырап жүрген ағайындардың басын қосып, атажұртқа көшіріп әкелуге айрықша көңіл бөлді. Осыған орай, «Көші-қон туралы» заң қабылданып, этникалық қазақтарды, яғни оралмандарды қабылдауға арнайы қаржы бөлініп, көптеген нақты жұмыстар қолға алынды. Соның нәтижесінде, 2011 жылғы есеп бойынша 1991 жылдан бері Қазақстанға 221,3 мың отбасы немесе 860,4 мың қандастарымыз қоныс аударған. Олардың 60,5 пайызы Өзбекстаннан (520 мың), 10,4 пайызы Моңғолиядан (86 мың), 12,4 пайызы Қытайдан (106 мың), 7,8 пайызы Түркіменстаннан (67,5 мың), 5 пайызы Ресейден (45,5) ал қалғандары (35 мың) Ауғанстан, Түркия, Сауд Арабиясы, Қырғызстан және басқа елден келгендер [7].

Оралман ағайындардың 24,3 пайызы (206 мың) Оңтүстік Қазақстан облысына, 18,2 пайызы (154,8 мың) Алматы облысына, 13,3 пайызы (114 мың) Маңғыстау облысына, 7 пайызы (60 мың) Жамбыл облысына қоныстанған [8].

Ал қазақ диаспорасына қатысты екінші мәселеге, яғни алыс-жақын мемлекеттердегі ағайындарға сол тұрған жерлерінде мәдени-рухани, оқу-білім саласынан қолдау көрсетілуде. Қазақстан Республикасы да тәуелсіз ел болғаннан кейін шетелдердегі қазақтармен тұрақты байланыс орнатуды жүзеге асыра бастады. Мұның ең алғашқы жарқын көрінісі – 1992 жылы өткен әлем қазақтарының тұңғыш Құрылтайы еді. Бұл Құрылтайда жер жүзінің түпкір-түпкірінде шашырап жүрген қазақтардың өкілдері тұңғыш рет бас қосты. Алқалы жиында қазақ халқының ұлттық өсіп-өркендеуі жан-жақты сөз болды.

Дүниежүзі қазақтары қауымдастығы да айтарлықтай өз үлесін қосуда, яғни, Қауымдастық сырт елдерде тұратын қазақтармен жан-жақты байланыс жасап, олардың ұлттық-мәдени, саяси-әлеуметтік жағдайын үнемі зерттеп, назарда ұстап келеді. Бұл ретте Қауымдастықтың жыл сайын шетелдерде қазақтардың Кіші құрылтайларын, басқа да мәдени-рухани іс шараларды өткізуге айрықша көңіл беледі. Сондай-ақ, Қауымдастықтың жанында шетел қазақтарының кешегі тарихы мен бүгінгі жағдайын зерттеумен

айналысатын арнайы Талдау орталығы бар. Бұл Талдау орталығы шетелдердегі қазақтар тығыз орналасқан өңірлерге үнемі арнайы экспедициялар ұйымдастырып тұрады. Талдау орталығы соңғы уақытта қазақ диаспорасы мәселелеріне арналған түрлі ғылыми-тәжірибелік конференциялар өткізуді де жақсы дәстүрге айналдырды.

Болашақта шетелдердегі қазақ диаспорасымен байланыс жасау жөнінде түрлі іс-шаралар қолға алынғанда шетелдердегі қазақтардың осы жаңа қазақстандық толқынына да айрықша назар аудару керек. Өйткені, шетелдердегі қазақ диаспорасының бұл жаңа толқынының әлеуеті, мүмкіндігі мен күшқуаты жыл өткен сайын айрықша артып, күшейе түсетіні анық.

Қорыта айтқанда, шетелдердегі қазақтармен мәдени-рухани, оқу-білім саласында байланыс жасау, олардың атажұртқа қоныс аударып, еліміздің әлеуметтік-экономикалық дамуына қатысуына қолдау көрсету өте күрделі, жан-жақты жұмыс. Бұл салада орын алып отырған түрлі проблемалар да жеткілікті. Яғни, шетел қазақтарымен байланыс жасау, олардың атажұртқа қоныс аударуын ұйымдастыру бірер мекеме жүзеге асыра алатын жеке шаруа емес. Бұл жұмыстар - Президент Әкімшілігі мен Премьер-министр Кеңесінен бастап Мемлекеттік хатшыға, көптеген министрліктерге, облыс, қала, аудан әкімдеріне, парламент депутаттарына барып тірелетін ауқымды, күрделі шаруа. Сондықтан нақты бағыт-бағдарламалармен жүйелі түрде шешілу керек.

1. Тишков В.А. общество в вооруженном конфликте. Этнография чеченской войны – М., 2001. – С 237.
2. Пелоскова Т.В. Указ. соч. – С. 16.
3. Назарбаев Н. Тарих толқынында. – Алматы: Атамұра 1999 ж.
4. Зардыхан Қинаятұлы. Жылазан жылдар шежіресі. – Алматы: Мерей, 1995 ж.
5. Амангелді Лейталь. Ұлттану. – Алматы: Арыс, 2003 ж.
6. Жинақты құрастырушылары: Парламент депутаттары Кең-керуен – Алматы: Парламент Үйі, 1997 ж.
7. Жинақты құрастырушылары: Қасымбеков М., Найманбаев К., Ел мен Елбасы. – Алматы: Дуниежүзілік қазақтар қауымдастығы, 2003 ж.
8. Жинақты құрастырушылары: Мамашев Т., Балабаев С. Әлем қазақтары Астанада бас қосты. – Алматы: Дуниежүзілік қазақтар қауымдастығы, 2006 ж.

В настоящее время часть казахского народа проживает вне исторической родины. Одну их часть рассматривают в качестве ирредента, другую часть в качестве диаспоры. Ирредентой называют часть целого народа традиционно проживающая на своей исторической родине. Но к сожалению, в связи с изменениями границ казахских земель, а также в результате колониального захватничества часть казахов оказались в составе другого государства. А диаспора – это часть народа переселившаяся из одной страны в другую в результате принуждения и проживающая совместно с другим народом.

Ключевые слова: диаспора, ирредента, миграция, историческая родина, казахская диаспора, зарубежье, населенный пункт.

Currently, part of the Kazakh people living outside of their historical homeland. One of them considered as irredenta, as another part of the diaspora. Irredenta called part of the whole people have traditionally lived in their historic homeland. But unfortunately, due to changes in the borders of the Kazakh lands, as well as a result of conquest of the colonial part of the Kazakhs became part of another State. A diaspora - is part of the people to move from one country to another as a result of coercion and living with other people.

Keywords: Diaspora irredenta, migration, historical homeland, kazahskaya diaspora abroad, location.

УДК 340.11(574)

LEGAL CULTURE OF DIASPORAS IN KAZAKHSTAN

G.R. Absattarov –

vice dean of the History Faculty of Kazakh National Teacher's University named after Abai,
PhD in political science

The article is devoted to topical issues of the legal culture of diasporas in Kazakhstan, which in the social and political sciences has not yet been investigated. In this paper we study the rights and freedoms of diasporas in Kazakhstan as the basis of their legal culture. Moreover, attention is paid to the role of Kazakhstan law and public policy of the country on the formation and development of the legal culture of the Diaspora. The article considers the legal norms, principles, and functions of the level of legal culture of diasporas in Kazakhstan, which will become an important factor in recovery of Kazakhstan's society, movement towards legal state and civil society. However, the is paid attention discussion of questions.

Keywords: right, policy, constitutional state, legal culture, diaspora, justice, law, morals, Kazakhstan society, sense of justice, rights, freedom, responsibility.

Each of researchers of the problem of legal culture pays attention to the sides which are interesting personally to him, various aspects as social and political phenomenon. First of all, it is interests us political aspects of legal culture of diasporas of Kazakhstan. 139 diasporas are living and working in Kazakhstan, the ir total numbers about 7 million people. Among them: the Russians - 3793764, Ukrainians - 333031, Uyghurs - 224713, Tatars - 204229, Germans - 178409, Uzbeks - 456997, Koreans - 100386, Turks - 97015, Azerbaijanis - 85292, Belarusians - 66476, Dungans - 51944. Kurds - 38325, Tajiks - 36277, Poles - 34057. Chechens - 31431, Kyrgyz - 23274 [1] and others.

As the scientific analysis of socio-political literature shows the legal culture of diasporas of Kazakhstan wasn't a subject of independent research in political science therefore politological research of legal culture of diasporas on based of materials of Kazakhstan has not only scientific-theoretical, but also political practical value.

Above all it should be said that the purpose of the Republic of Kazakhstan is that, firstly, do not puff out and do not ignore the national identities and legal men talities diasporas, secondly, to predict and prevent the event, that are not heat up the problem, thirdly, more boldly meet emerging complexities, difficulties, and finding innovative decision for the removal of the problem.

The important part of the decision of diaspora's problem and the legal culture of Diasporas in Kazkhastan is the complete negation of chauvinistic and nationalistic views, legal nihilism and lack of culture. A lot of things have been done and are being done for overcoming of national limitation and national conceit, legal nihilism in our country that promotes the development of the Kazakhstan diasporas and their legal culture.

In my opinion, a set of measures has to be designed for the development of diasporas of the Republic of Kazakhstan, providing concrete steps on development of the right, freedom, language, culture, education and etc. It is impossible to provide the solution of this problem at once. Therefore it is necessary to develop the stage-by-stage program of its realization. Development of the rights and freedom of diasporas, measures for expansion of training on places, training of big groups of pupils, undergraduates, doctoral candidates, trainees of representatives of diasporas both in republican, and in foreign higher educational institutions have to become a basis for decision of this problem [2].

The main parameters of the legal culture of the diaspora in Kazakhstan society are defined the fundamental characteristics of the general culture which is part of it. As some scientists consider, in the last years there was a considerable enrichment of ideas of essence of this phenomenon, the mechanism by means of which it regulates political life of diasporas and the country.

In recent years, there was a significant enrichment of ideas about the nature of this phenomenon, the mechanism by which it regulates the social and political life of the country and the diasporas, as some scientists believe.

Modern views of legal culture of diasporas in Kazakhstan proceed from recognition of organic unity in it of two beginnings: spiritual, ideological and practical, active. Formation of legal culture of diasporas and socialization in Kazakhstan are regarded as active process.

The ability of this or that phenomenon to become part of legal culture of diasporas in Kazakhstan and its primarity determined by the capabilities of its influence on the achievement of planned results of operations. It should be said that the legal culture of diasporas of Kazakhstan as phenomenon of socio-political reality doesn't consist of separate and isolated phenomenon, but it is holistic structure.

Integrity defines those integrated qualities which are inherent in separate components as to components of system. The conceptual tool of a solution of the problem of politological research is creation of system of the

indicators and empirical indicators defining legal culture of diasporas of Kazakhstan as a socio-political phenomenon.

The legal culture and the content of consciousness of justice of diasporas of Kazakhstan generally depend on knowledge of the rights and policy besides which it can be allocated with specific political and legal definiteness. However the knowledge of the right and policy isn't decisive factor of lawful behavior.

These factors have to include not only negative sanctions, legal education, but also the national state and legal ideology influencing on formation of legal installations of the Kazakhstan diasporas in its social and concrete, not always favorable objective conditions.

Based on the results of existing researches of legal culture of Kazakhstan, including diasporas, it is possible to characterize it as a degree of mastering law, policy of action, in particular, consciousness, responsibility in implementation of requirements of the right policy, the creative orientation on common Kazakh, universal values and norms, as well as the peculiarities of national culture in contradictory political, legal situations, which implies in its highest manifestation intuitive political and legal behavior, participation in law-making and in the formulation of public policy.

Thus, the legal culture of diasporas in Kazakhstan as a socio-political phenomenon is a complex phenomenon determined by unity of the universal, particular and individual. The effectiveness of each element in the overall mechanism of influence on diasporas of Kazakhstan citizen changes depending on the whole range of factors, including: time, social and political environment and the economic situation, the political situation.

Efficiency of each element in the general mechanism of influence on diasporas of Kazakhstan citizen changes depending on the whole complex of factors, among which: time, social and political space, economic situation, political situation. Each component of this mechanism can be the determining element on condition of impact on consciousness and sense of justice of the personality, diaspora and society in general. In this process law has an important role [3].

Acting as an important and necessary tool of public administration, as a form of realization of a state policy, the Kazakhstan law at the same time it is an important indicator of position of the personality, diaspora in society and the state, warrant of its rights, the instrument of their protection and realization.

Rights, freedoms and duties of man, diaspora and civil components of the legal status of the individual and the Diaspora, it is an important part of Kazakhstan law, that is very essential for the assessment of the development and democratization of the legal system. The Kazakhstan law in its original sense considers diasporas, the person, his benefit as the purpose, but not as means of functioning of society. Thus, the right of the Kazakh society is a system of maintaining the general conditions of human existence, diasporas and society, its stability and order in relation to the destabilizing effects of inhibiting development.

Kazakhstan law of a democratic society which is characterized by the recognition and protection of the rights of diasporas, man and citizen of the state, that is presented to Diaspora and citizen to defend rights by in all lawful ways. Therefore, an important indicator of the legal culture of the diaspora of Kazakhstan, a citizen of a democratic society is not only a knowledge of their rights and freedoms, but also the ability and willingness to defend their rights in the event of their violations, as well as solidarity with other diasporas, the citizens whose rights have also been violated.

In this regard it is necessary to tell that the legal culture of the Kazakhstan diasporas contains many useful tools for the solution of an actual task in the conditions of Kazakhstan - leading under policy of moral and legal bases. This approach is obviously special for today's Kazakhstan, which declared that it will build legal and social state. It should be noted that the legal culture of diasporas of Kazakhstan reflects an ideological and legal condition of the Kazakhstan society in a certain historical stage and characterizes the level of sense of justice, knowledge of the rights, respect of laws.

The legal culture of the diaspora of Kazakhstan is determined by the level of legal awareness, the degree of its progressiveness, the scale of legal education in the country, training of lawyers, the degree of development of the legal and political sciences, legal and political thinking.

It is necessary to tell that the legal diasporas culture of the population of Kazakhstan renders the organizational and regulating influence in context of ensuring social and positive behavior, the prevention of negative manifestations and elimination of the factors promoting them at the solution of socio-political problems of any sphere and any standard of living of diasporas of the Kazakhstan society.

This is a necessary condition for the development of democracy in Kazakhstan. Democracy is necessary for existence of law and triumphed justice, healthy and moral infrastructure are approved in Kazakh society.

However, the legal culture of diasporas in Kazakhstan is in the organic unity and relationship with other areas of the country's culture, norms are harmoniously aligned with Kazakh law. Interrelation of legal and political cultures is particularly close. The high level of political culture of diasporas in Kazakhstan is inconceivable without a high

level of legal culture of Kazakh society, the strict observance of the principle of legality, which is not only a legal but a political principle.

Legal culture of diasporas in Kazakhstan as the degree of the free development of the individual is manifested in its readiness to perceive progressive legal ideas and laws, skills, real rights. And it is characterized by the presence of legal cultural landmarks. Legal culture of diasporas in Kazakhstan is a definite nature and level of activity of the person of diaspora of the Kazakhstan, during which it acquires or develops its legal knowledge, skills. Finally, the legal culture of diasporas in Kazakhstan may exist as a result of cultural activities in the field of law, policy, i.e. as a set of corresponding degree of political and legal knowledge, abilities, skills, personality of Kazakh Diaspora. This method of the existence of the legal culture of diasporas in Kazakhstan is its potential.

Legal culture of diasporas of Kazakhstan society as a system of interconnected with external to it systems, as well as the system of higher order in which it is included. There are no doubts that functioning of legal culture of diasporas of the Kazakhstan society is determined, eventually, by system of the political, social and economic relations. This determination of the legal culture of the diasporas of Kazakhstan's society brings to life its functions such as legal maintenance of the process of formation of new Kazakhstanhood.

The content of the specified function changes in process of change of tasks at this or that stage of reforming of the Kazakhstan society. This function can be implemented in various ways, including thanks to formation at diasporas of the legal knowledge, belief, habits, etc. providing their lawful, socially active behavior in the legal sphere.

It is also vital to develop skills of the legal activities of diasporas, citizens and society as a whole as well as reforming of the entire legal system of Kazakhstan. Most likely, it is one of the main functions of legal culture of the Kazakhstan society today [4].

Other functions of legal culture of diasporas among which there are: the development and transformation of the legal reality (cognitive - transformative, value - normative, right-educational, communicative) it are derived out of.

Informative - converting function of legal culture of diasporas of the Kazakhstan society is connected with a problem of creation of the constitutional state. The knowledge of legal reality of Kazakhstan assumes the accounting of those crisis processes which proceed in economy, policy and society. The reform implies the utilization of such a function of legal culture of diasporas of Kazakhstan's society as the development and transformation of the legal reality.

Valuable and standard function of legal culture of diasporas of Kazakhstan society is aimed at providing steady, harmonious, dynamic and effective functioning of all elements of legal system of Kazakhstan. The legal culture of diasporas is connected not only with reflection of legal reality, but also with active return impact on it. This feature of legal culture of diasporas is implemented using the rule of law that is necessary for each diasporas, every citizen for successful adaptation within the state. Normative side of legal culture of diasporas of Kazakhstan's society includes a wide range of requirements that apply to the spiritual world of the Kazakh Diaspora, its moral and legal quality, knowledge, beliefs, legal and etc.

Valuable and normative function of the legal culture of diasporas of Kazakhstan society encompasses a variety of phenomena and the facts which gain valuable significance, being reflected on human acts, socio-political institutes and etc.

Proceeding from this law, other components of the legal culture of diasporas of Kazakhstan's society is an object of evaluation. On this basis, the legal axiology was created in science as a separate theoretical trend [5].

Its implementation begins when we study the estimated relationship between the individual diaspora of Kazakhstan to the result, the purpose of its actions aimed to changing the legal reality, standards, patterns of behavior prescribed by the law to the behavior and activities of others.

Estimated reality in the legal culture of diasporas in Kazakhstan is to "change" by the individual and society of law, law enforcement, legal, political and legal mechanisms of regulation, by comparison with the relevant political, legal values.

Educational function of the legal culture of the diasporas of the society of Kazakhstan is expressed in the formation of legal personality qualities of the Kazakh Diaspora. Transformation of legal instructions, rules of law into a habit, into the natural regulator of activity of the diaspora of Kazakhstan and the citizen assumes that they are acquired by the personality, the diaspora of Kazakhstan, became its internal belief. We can judge the degree of assimilation of the law on the actual behavior of the Kazakh diaspora of a citizen in a variety of legal situations. In this sense the culture of legal activity of the identity of the Kazakhstan diaspora is culture of its behavior in the legal sphere.

The identity of diaspora in Kazakhstan has to be characterized by clear legal orientation, knowledge and understanding of rights. The legal culture of diasporas of the Kazakhstan society has to promote formation of legal culture of the identity of the Kazakhstan diaspora and respect of the law.

Ideals, precepts of law, the principles inherent in legal culture of diasporas of Kazakhstan and tradition assume consolidation of members of the Kazakhstan society, concentration of their efforts on the solution of problems of creation of the constitutional state.

The legal culture of diasporas of Kazakhstan provides socio-political unity of people. It allows not only to carry out legal communication between diasporas, citizens, but also to regulate their relationship in the legal sphere [6].

It is known that the legal culture and the content of consciousness of justice of the Kazakhstan diasporas generally depend on knowledge of the right, policy, morals etc. This is confirmed by the results of sociological research of diaspora young people of Kyzylorda College "Kyzmet" (The survey covered 50 respondents). The results showed a high level of legal culture of pupils of diasporas. Thus, each respondent reported that knows the Constitution of Kazakhstan. 85.2% of respondents have a good estimation of on the basis of law, more than 90% do not violate the laws of the country. 78.3% are helping law enforcement agencies and the public in the implementation of legal policies.

Answers to the following question are interesting from the point of view of determining the maturity of the legal culture of diasporas: «What do you think as far as your rights and the rights of your relatives are observed»? Here are the results of a sociological study conducted by us in the village Zhusalı Carmack-Chin region of Kyzylorda oblast (70 respondents). The most part of respondents noted realization of the rights fully and studying of laws of Kazakhstan at the answer to this question. Political and legal reforming, the modernization of our society to stimulate the improvement in general of the legal culture of diasporas, the public and legal policy of Kazakhstan.

Willingness and ability of diasporas in Kazakhstan to defend their rights and their intolerance of any violations of human rights will be an important factor in recovery of Kazakhstan's society, movement towards legal state and civil society.

The legal culture of diasporas of Kazakhstan expresses in essence socio-political communication and interaction of the individual diaspora, the state and society and in this quality such assessment acts as the political characteristic of legal culture of diasporas of the country. Legal culture of diasporas in Kazakhstan essentially is an expression, reflecting both the spirit and the content of the functions of law and the result of the legal policy of the Republic of Kazakhstan, which are based on legal education of the population. Today it is important that the solution of the ripened problems of legal culture of the Kazakhstan diasporas in general promoted the unity of the Kazakhstan society and stability of democratic and fair society which the future possesses.

1. *Перепись населения Республики Казахстан 2009 года. Краткие итоги.* – Астана, 2010. – С. 10.
2. *Politische, soziologische und rechtliche Probleme der Gesellschaftsentwicklung Kasachsians* - Berlin: Verlag Dr. Köster, 2013. – S. 16-17.
3. *См.: Sozialphilosophische, politische und rechtliche Aspekte der Modernisierung Kasachsians* - Berlin: Verlag Dr. Köster, 2012. – S. 35-41.
4. *Абсаттаров Г.Р. Правовая культура: характеристики и специфика (на примере современного Казахстана) // Вестник Российского университета дружбы народов. Серия социология.* – Москва, 2014, №2 – С. 187.
5. *Государственная политика и ее проблемы.* – Казань, 2005. – С. 64.
6. *Сидоров И.П. Правовая политика: теория и практика* – Москва, 2013. – С. 169.

Мақалада әлеуметтік-саяси ғылымда әлі зерттелмеген қазақстан диаспораларының құқық мәдениетінің өзекті мәселелері қарастырылады. Мақалада Қазақстан диаспораларының құқық мәдениетінің негізгі ретінде олардың құқықтары мен еркіндіктері сарапталынады. Әсіресе, қазақстандық құқық пен мемлекет саясатының диаспоралардың құқықтық мәдениетінің қалыптасуы мен дамуындағы рөліне көңіл бөлінген. Мақалада қазақстандық қоғамды сауықтырудың, құқықтық мемлекетпен азаматтық қоғамға қарай бетбұрыстың маңызды факторы болатын Қазақстандық диаспоралардың құқықтық мәдениетінің құқықтық нормалары, қағидалары, деңгейлері мен функциялары қарастырылады. Сонымен қатар, пікірталас тудыратын мәселелерге де назар аударылған.

Тірек сөздер: құқық, саясат, құқықтық мемлекет, құқықтық мәдениет, диаспора, әділеттік, заң, мораль, қазақстандық қоғам, құқықтық сана, еркіндік, міндет.

В статье рассматриваются актуальные вопросы правовой культуры диаспор Казахстана, которые в социально-политической науке еще не исследованы. В статье изучены права и свободы диаспор Казахстана как основы их правовой культуры. Более того, уделено внимание роли казахстанского права и государственной политики страны на формирование и развитие правовой культуры диаспор. В статье рассматриваются также правовые нормы, принципы, уровень и функций правовой культуры диаспор Казахстана, которые станут важным фактором оздоровления казахстанского общества, движения к правовому государству и гражданскому обществу. Вместе с тем уделено внимание и дискуссионным вопросам.

Ключевые слова: право, политика, правовое государство, правовая культура, диаспора, справедливость, закон, мораль, казахстанское общество, правосознание, права, свобода, обязанность.

УДК 316 (574)

ДИАСПОРА В КОНТЕКСТЕ МЕТОДОЛОГИЧЕСКОЙ ОСНОВЫ ЭТНОДЕМОГРАФИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ

Калдыбасва Т.Ж. - доктор социологических наук, профессор КазНПУ им. Абая

В статье вопрос образования и социально-культурного развития диаспор рассматривается в контексте таких методологических подходов как социально-исторический, этнодемографический, социально-культурный. Предметом размышления и социологического анализа является социальная реальность казахстанского общества.

Ключевые слова: «этнодемографическое», «диаспора», «территориально-географическое», «государственный язык», «регион», «расселение населения».

«Демография» - понятие емкое и содержательное. Оно вмещает в себя внутренние процессы народонаселения земного шара и различных государств, рождаемость, смертность и их соотношение, внутреннюю и внешнюю миграцию, этнодемографические процессы, маргинальность как социальное явление, расселение населения в территориально-географическом пространстве и другие явления и проблемы, связанные с численностью и размещением населения.

В истории и в современных условиях Республики Казахстан этнические проблемы неразрывно переплетены с демографическими, территориально-географическими аспектами процессов. Поэтому логика исследований этнических, в том числе диаспоральных проблем сама по себе приводит к этнодемографическому и социально-территориальному подходу к предмету изучения.

Исторические процессы по существу характеризуют совокупность человеческих отношений, их ориентации и последствия. Любые виды и типы внутрисоциальных и международных отношений – это человеческие отношения. За этим лежит поведение и поступки населения, этносов, предпринимателей, финансистов, субъектов религии, образования, культуры, политиков и их ценностей, мировоззренческие ориентации. Те изменения, которые происходят в истории страны и мирового сообщества являются следствиями проявления в той или иной форме отмеченных ориентаций и ценностей и основанных на них поведение и поступки людей. Поэтому востребовано применение социально-исторического и социально-культурного подходов в области этнодемографических исследований и связанные с этнодемографией социальных, экономических и политических процессов в национальных государствах. В Республике Казахстан социально-территориальные и этнодемографические реальности общества тесно переплетены, особенно в пределах последних столетий. Каждое социально-историческое время вписывало свои страницы, порой, коренным образом меняя социокультурный облик определенных территориально-географических общностей. С точки зрения этнических и демографических процессов особо отличалось 20-е столетие, в недрах которого происходили: голод, отбросивший миллионы казахов за пределы Казахстана; индустриализация, развития городов и подъем целинных земель, внесшие существенные изменения в характер расселения населения республики. В годы Великой отечественной войны (1941-1945 гг.) тысячам людей пришлось перебраться на территорию Казахстана по причине их депортации. Кризисные транзитные 90-е годы после распада бывшей общей родины, наблюдался массовый эмиграционный процесс за пределы и внутри государства. За последние 15-20 лет нарушена традиционная логика урбанизации, что подразумевало естественное вливание трудовых ресурсов из деревни в города. С отмеченными социально-историческими периодами и явлениями связаны «приливы» и «отливы» в расселении населения и изменения в этнодемографическом составе различных социально – территориальных общностей: регионов, городов и сельских поселений.

Имело место социально-политические факторы, которые способствовали одностороннему строительству расселения населения по территориям Казахстана. В частности, в годы Советского государства (1917-1991 гг.) предприятия индустриальной сферы республики Казахстан находились под непосредственным управлением Центра, то есть, Москвы. В этих условиях возможности подготовки квалифицированных рабочих кадров и инженерно-технического персонала за счет казахстанского трудового ресурса были весьма ограничены. В результате более 80% населения городов Казахстана составляли славяноязычные этносы, наоборот, 70% населения села – казахи. Основная часть других тюркоязычных этносов также проживали в сельских местностях с менее развитыми сферами индустриального труда.

В условиях рыночных отношений применение предпринимателями дешевой рабочей силы продолжает способствовать усилению незаконной миграции, что существенно сдерживает государственные меры по решению проблем маргинальных слоев внутри страны. Сохраняющееся монопольное положение зарубежных инвесторов усиливает маргинальное положение отечественных работников и способствует возникновению новых проблем этнодемографического характера.

В условиях глобализации возрастает значение демографической, экономической, интеллектуальной, духовной безопасности, что не лежит за пределами этнодемографической, этно-религиозной и социально-территориальной действительности казахстанского общества. Эти реальности нуждаются теперь в их изучении во взаимодействии с глобальными процессами в мире, с учетом внутригосударственной национальной трансформации. Поэтому возрастает значение научных основ, теоретико-методологических подходов к предмету этнических и демографических исследований.

Этнодемографические процессы это - не только количественное измерение, а в большей степени работа над последствиями предыдущих действительностей, построенные на этой основе социальных, социально-экономических и социально-политических прогнозов и проектов. Это - проблема регулирования расселения населения страны, решение социально-территориальных и социально-экономических проблем, вопросы обеспечения безопасности населения и внутренней социальной стабильности государства. Это - вопросы социального равенства и социальной справедливости, доступности образования и культуры для всех, создание равных возможностей реализации конституционных прав каждого ребенка, подростка, гражданина казахстанского общества. В этом и выражается социальный характер «демографии». Поэтому и ею применяются такие присущие социальной науке методологии, как социоисторический, социокультурный, социально-территориальный, этно-демографический, диалектико-материалистический, институциональный подходы. Особо возрастает значение взаимодействия социокультурного, социально-территориального и институционального подходов, которые непосредственно связаны с конструктивными результатами демографических исследований. Например, когда в среднем, на каждый квадрат километра территории Казахстана приходится по 6 - 7 человек, то в Южно-Казахстанской области этот показатель составляет 21. По этническому признаку в южном регионе республики в основном проживают казахи и узбеки, корейцы, турки, дунгане и другие диаспоры азиатского происхождения. Южный Казахстан вносит самый высокий вклад в естественный прирост населения страны. А темп развития детских садов, общеобразовательных и современных профессиональных школ и колледжей, технологически ориентированных современных вузов существенно отстает от реальных потребностей региона. Принимая участие в изучении деятельности общеобразовательных школ по заданию Министерства образования и науки страны и деятельности бизнес-структуры по социальному заказу Фонда Первого Президента Республики Казахстан, нам ни один раз приходилось познакомиться с реальностями общественной жизни Южно-Казахстанской области. Убедились мы не только в трудолюбии населения, включая детей, но и озабоченности родителей материальной базой и педагогическим составом общеобразовательных и профессиональных школ, ограниченностью развивающих внешкольных учреждений. Трудные 90-годы родителям самим, следуя традиции «Асар» (традиция самомобилизации родителей и окружающей среды в целях благоустройства школ) приходилось делать пристройки к действующим школам, даже строить востребованные малокомплектные школы. В 90-годы основную часть школ области составляли малокомплектные школы, хотя население области проживает гораздо компактнее, чем, например, в Атырауской, даже Восточно-Казахстанской области. Тот факт, когда именно в южном регионе в большей степени наблюдается девиантное поведение в подростковой среде и также наблюдается факт глубокого проникновения в сознание молодежи религиозной идеологии, проявления элементов религиозного фанатизма, явления не случайные.

Одним из многофакторных, в плане этно-демографических реальностей, является Восточно-Казахстанский регион. В начале 2001 года Восточный Казахстан занимал первое место в республике по численности детей, родившихся в славяноязычных семьях. Несмотря на то, что славяноязычное население области в основном проживает в городах, мы не можем утверждать, что и здесь со своевременным обучением и воспитанием всех детей проблемные вопросы полностью решены.

Во-первых, в годы экономического кризиса в 90-е годы в бывших промышленных городах наблюдались факты социально-психологической деградации части семей, что в немалой степени отражалось в жизнедеятельности детей и подростков. Во-вторых, независимо от экономического подъема региона развитие детских садов не достигает уровня до девяностого года. Аналогичное положение постигло и систему технического профессионального образования. Зато растет число специальных домов для трудных детей и для детей и подростков - социальных сирот.

Имеет место социальные факты, когда этнодемографическая основа проявляется в организации учебно-воспитательного процесса общеобразовательной школы. Например, в Южно-Казахстанской области второе место по численности после казахских школ занимают узбекские школы. Однако учащиеся обучаются нередко учебниками Узбекского государства. Невольно возникает вопрос: гражданина какого государства обучает и воспитывает казахстанская школа? А почему для Российских высших учебных заведений доступной социальной базой является лучшие выпускники общеобразовательных школ Восточного Казахстана? Здесь мы видим ряд существенных предпосылок оттока русскоязычной образованной молодежи, например, из промышленных городов страны. То есть, вопросы демографии и образования, культуры и экономики тесно взаимосвязаны, и потому результаты демографических исследований должны иметь образовательно-культурные и социально-экономические смыслы и последствия.

Одним из главных принципов расселения населения в республике должен являться социально-территориальный подход. Данный подход имеет значение для демографических исследований по той простой причине, что численность и этнический состав социально-территориальных общностей, характер труда населения существенно различаются. Одни преимущественно заняты животноводством, другие – промышленным производством, третьи – земледельческой культурой. В результате горизонтального перемещения населения и урбанизационных процессов существенно меняется этнодемографический облик многих прежних территориальных общностей, включая города. Однако территориальные перемещения сопровождаются не только позитивными, но и негативными последствиями. Позитивное последствие характеризуется тем, что растет численность населения городов или, скорее всего, восполняются демографические потери городов за счет переместившихся из села внутренних мигрантов и иммигрантов. Уменьшается количество неперспективных поселений, люди втягиваются и адаптируются к прогрессивному городскому образу жизни, новое молодое пополнение получает качественное образование. А негативное – проявляется в росте маргинальных слоев города, в результате которого создаются массы социально-правовых проблем, актуализируется вопрос социального контроля.

Имея огромную территорию, казахстанское государство не может допустить оголения пространств страны, обжитых территориально-географических общностей, приграничных поселений. Поэтому проблема взаимно выгодного отношения города и села обретает качественно новый социально-экономический смысл. Заинтересованность городов в развитии села, это – вопрос коренной модернизации социально-экономической сферы и благополучного и пропорционального развития страны. Однако пока наблюдаем явления, когда городская культура, наука, инфраструктура и бизнес не торопятся вкладывать свои возможности и свой капитал в сферы переработки сырья аграрного сектора. Наоборот, в этом деле немалую заинтересованность проявляют зарубежные инвесторы и предприниматели. Думается, дело не только в платежеспособности села, но и прежде всего в социальной пассивности отечественного предпринимательства и недостаточной социальной активности субъектов науки и новых технологий.

По нашему убеждению, наряду со всеми этносами, населяющими страну, в целенаправленном развитии нуждается и казахский этнос, который в настоящее время составляет 63% населения государства. Это – сравнительно молодой этнос, поэтому преимущественный естественный прирост закономерен. Образовательно-культурное благополучие и личностное развитие молодого поколения казахской нации совпадает с интересом всех других этносов казахстанского общества в контексте общего социально-экономического благополучия.

В целом, этнодемографическая обстановка современного Казахстана становится более устойчивой, стратегическая перспектива общества становится более ясной, что позволяет гражданам строить свои долгосрочные жизненные планы. Образовательная система становится открытой, доступной, перспективной, многообещающей для способных молодых граждан. Экономикой взят курс на ускорение инновационной индустриализации. Внешняя политика страны ориентирована на укрепление социально-экономического союза с соседними государствами в пользу политической и духовной безопасности многонационального населения страны. За годы независимости произошли коренные изменения в социальном поведении и ориентации казахстанского народа в пользу общечеловеческих и отечественных ценностей. В том числе в пользу развития государственного языка – языка государствообразующей нации в Республике Казахстан. И в этом немаловажную роль играет теория и методология этнодемографических исследований.

Чтобы разговор о развитии государственного языка был предметным, мы решили представить ряд социальных фактов из опыта социологического исследования в регионе, где проживает самая крупная славяноязычная диаспора, в том числе казахстанских русских.

Если в один миг взглянуть на недавнюю историю Казахстана, то вы окажетесь свидетелем крутых социально-исторических перемен за небольшой отрезок времени. По воле социально-экономических и социально-политических строительства в рамках советского государства в 1989 году казахов на территории Казахстана, на своей исконной исторической территории оказалось в меньшинстве, составив лишь 38% населения республики, когда русское население составляло 42% казахстанцев. Все вузы и техникумы (колледжи) за исключением педагогических учебных организаций обучали только на русском языке. Языком управления и производства также был русский язык. Безусловно, школы и родители исходя из жизненных ситуаций, обучали детей в основном на русском языке. Языком общения в многонациональной республике был русский язык, и тому подобное. Поэтому, несмотря на то, что с 1992 года, в годы утверждения независимого казахстанского государства ведется независимая языковая политика, изменить прежние утвердившиеся порядки было весьма не просто. Особенно в тех регионах, где обоснованы диаспоры славяноязычных этносов. Сюда относятся, прежде всего, Восточно-Казахстанская, Павлодарская, Северо-Казахстанская, Кустанайская, Карагандинская области.

Результаты большого оттока русскоязычного населения в 90-е годы за пределы Казахстана и увеличения количества тюркоязычного населения прежде преобладающий русский этнос в нынешнем Казахстане приобрел статус «диаспоры», составив ныне 22% населения страны. В любом случае, казахи и русские составляет более 80% населения казахстанского государства и взаимоотношение данных двух этносов играет важную роль в общественной жизни страны. Тем более, русский язык является одним из мировых языков. Поэтому казахстанское государство занимает и утверждает позицию трехязычия – казахский, русский и английский.

За годы независимого Казахстана ведется целенаправленная работа по развитию и утверждению казахского языка в качестве государственного. Это – целая программная задача стратегического характера: возрождение и развитие самого казахского языка; развитие академического языкознания; отработка и создание терминологии; создание учебников и учебных пособий на государственном языке; создание казахских отделений факультетов вузов и колледжей; постепенный перевод языка управления на государственный язык, подготовка кадров, владеющих государственным языком; преодоление давления прежнего доминирующего языка; социально-психологическая перестройка населения; разъяснительная работа, пропаганда государственного языка среди населения, молодежи; развитие школ и детских садов с казахским языком обучения и воспитания и т.др. В целом за 25 лет самостоятельного государства сделано немало, предстоит сделать еще больше.

Важно подчеркнуть, что утверждение государственного языка как в среде самих казахов (большинство были русскоязычными), так и этнических казахстанских диаспор осуществляется постепенно. По мере подготовки необходимых предпосылок, путем научного исследования наиболее проблемных аспектов, путем изучения общественного мнения. Изучение языковой ситуации и мнения носителей языков позволяет обойти или вовремя регулировать острые углы, решить актуальные проблемы без острых противостояний. Подобный опыт практиковался и практикуется управленцами Восточного региона Казахстана, где например в 1995 году почти половину населения составляло славяноязычное население.

Только за 2006-2009 годы «Центр социологических и психологических исследований «Әлеумет» (на казахском языке «Әлеумет»), что означает «Социум», директор центра – доктор социологических наук, профессор Т.Ж. Калдыбаева) выполнил неоднократный социальный заказ Управление областного Акимата по развитию языков. Управление несет ответственность перед государством не только за развития государственного языка, но и одновременно за развитие других языков населения региона. Вместе с тем, в регионе с особым этнодемографическим составом наиболее актуальным становилось развитие и утверждение казахского языка, то есть, государственного языка, соответственно, изучение ситуации и установок граждан области по этому вопросу. Исследовательский центр «Әлеумет» является независимой неправительственной организацией интеллектуальных услуг. Независимость в деятельности сыграла решающую роль в создании объективной картины языковой ситуации и в изучении компетентных экспертов-респондентов по тщательно осуществленной выборке. Ниже мы излагаем некоторые научно-практические постановки и их обратные отражения из опыта исследовательского процесса. Социально-психологические явления и постановка проблем характерны реальности общественной жизни восточного региона Казахстана 2007 года.

Основной целью социологического исследования являлось, во-первых, выяснение с помощью респондентов тех явлений, которые выступают сдерживающими факторами своевременной реализации государственной языковой политики в восточном регионе республики. Во-вторых, поиск путей решения выявленных проблем в данной сфере общественной жизни области.

Для повышения продуктивности полученных результатов, объектом исследования сделаны те районы и города, где решение вопроса государственного языка представляются более проблемными. При осуществлении выборки для осуществления опроса-интервью целенаправленно внимание акцентировалось на представителей науки и предпринимательства, государственных служащих, неправительственных организаций, работников сферы культуры и обслуживания. В отношении возраста респондентов-экспертов, акцент был сделан на людей молодого и среднего возраста, на чьи плечи ложится основная ответственность реализации государственной политики в регионе. Преобладающую часть респондентов составляли русскоязычные граждане области, независимо от их национальной принадлежности.

Восточный регион отличается динамичностью индустриально-инновационного развития, реформирования в системе образования и здравоохранения, строительство гражданского общества и др. Однако когда речь пойдет о развитии и утверждении государственного языка, динамичность особо не наблюдалась. Безусловно, в решении вопроса важную роль играет ценностные ориентации и социально-психологические мотивации восточноказахстанцев. Поэтому данный аспект находился в центре внимания исследования, анализа полученных результатов.

К беседе-интервью были приглашены 334 респондентов – жители пяти городов, четырех поселков городского типа и жители нескольких сельских районных центров, где проживает преимущественно русскоязычное население независимо от их этнической принадлежности. В составлении вопросов опроса-интервью в центре внимания находились проблемы реализации государственной языковой политики и необходимость поиска наиболее эффективных механизмов ее реализации с учетом этнодемографических, социально-культурных и ментальных особенностей восточной части региона. Одновременно респондентам была предоставлена возможность высказать сугубо собственные соображения, мнения и предложения.

От общего числа респондентов 164 чел. – 49,2 % составили жители городов, 71 чел. – 21,2 % жители поселков городского типа, 99 чел. – 29,6% жители районных центров. Основную часть респондентов, то есть 66,4% составили люди с высшим образованием. А респонденты в сфере трудовой деятельности характеризуются следующим образом: предприниматели – 6%; наука – 9,8%; инженерно-технические работники – 7,7%; педагоги и врачи – 25%; сфера производства – 4,7%; государственные служащие – 22,7%; студенты и учащиеся 11 классов – 7,8%; сфера обслуживания – 6,9%; субъекты неправительственных организации – 4,5%; сфера культуры и средства массовой информации – 4,9%. Этническая характеристика респондентов состояла в следующем: 45,5% – представители казахского этноса, 48,8% – русского этноса, 5,7% – других этносов региона. Возраст респондентов: 26,9% люди с 16-до 29 лет (90 чел.); 51,1% люди с 30 до 49 лет (174 чел.); 19,5% люди с 50 лет и старше (65 чел.).

71,2% опрошенных респондентов подтвердили, что они хорошо знакомы с государственной языковой политикой, 69,4 % – считают, что внесение своего вклада в дело укрепления государственного языка является одним из условий государственности Казахстана.

На наш взгляд, одним из очевидных условий утверждения государственного языка является посещение детей детского сада с казахским языком воспитания. По мнению 44,3% опрошиваемых, определенная часть неказахского населения социально-психологически склонны обучать своих детей в детских садах с казахским языком воспитания. В то же время ими предъявляется высокое требование на профессиональную подготовку воспитателей детских садов с казахским языком воспитания.

Мы убеждены в том, что в дело обучение и воспитание на государственном языке должны внести свой вклад школы с казахским языком. Однако 45,5% респондентов-экспертов утверждали, что русскоязычные семьи еще психологически не готовы отдавать своих детей в школы с казахским языком обучения. По мнению респондентов (30,8%) материальная база и педагогический потенциал казахских школ не вызывает доверия родителей. А 20,2% опрошенных высказали мнения, что они не связывают будущее своих детей с Казахстаном.

Так как подавляющее большинство действующих школ воспитывают и обучают на русском языке, было бы целесообразно максимально использовать их потенциал для изучения казахского языка. По этому поводу 29,6% респондентов предложили пересмотреть действующую программу обучения и воспитания с этой целью, 22,1% – увеличить мероприятия, проводимые на казахском языке, 33,8% – высказались за увеличение времени, которое отводится на изучение казахского языка.

Как нам представляется, одной из причин трудностей реализации государственной языковой политики по части казахского языка в качестве государственного, является психологическое невосприятие процесса частью русскоязычных граждан, независимо от их национальной принадлежности. 25,4 % опрошенных придерживаются такого же мнения, а 35,0% считают, что люди просто не могут освободиться от мировоззренческих установок прошлого. Подобные утверждения принадлежат в основном

респондентам от 16 до 49 лет. По мнению **11,9%** респондентов, здесь проявляется упрямство, умышленно торможение процесса реализации языковой политики. Следующий сдерживающий фактор – опасение, что казахский язык вытеснит из среды русский язык (**25,4%**), что внедрение казахского языка в делопроизводство ограничит возможности русскоязычных граждан – **47,3 %**.

В числе сдерживающих факторов было указано и следующее:

многие люди не хотят отходить от жизненной привычки говорить только на русском языке – **35,0%**; внутренняя культура человека не готова идти в ногу с новыми требованиями общества – **24,5%**; недостаточно эффективное обучение казахскому языку – **40,5%**; причина в том, в наших городах коренной этнос составляет меньшинство, повсеместно применяется лишь русский язык.

Для того, чтобы государственный язык в полной мере укоренился, необходимо, чтобы наряду с детскими садами и школой, система профессионального образования обеспечивало качественную профессиональную подготовку на этом языке. То есть, подготовка молодого поколения к реализации языковой политики. Такая постановка вовсе не отрицает иные механизмы и способы.

Существенным результатом исследовательской работы по теме является то, что в опросе-интервью принимали участие в основном люди с высшим и средне специальным образованием (**81,8%** респондентов). Фактически данная категория людей выступают основными субъектами не только социально-экономического развития, но и духовной культуры и социального поведения граждан региона. В сопоставлении с предыдущим исследованием увеличено число респондентов – государственных служащих до **22,7%**, ученых до **9,8%**, ИТР до **7,7%** и представителей гражданского сектора, которые, на наш взгляд должны сыграть в решении проблем развития языков ключевую роль.

Основную часть респондентов составляли русскоязычные граждане области, в том числе **53,7%** – неказахской национальности. Основным языком респондентов является русский – составляет **71,2%**. В целом, укрепление государственного языка считают патриотическим и гражданским долгом **83,9%** респондентов. Что касается воспитания детей в детском саду с казахским языком, то, по мнению **44,3%** респондентов, это – реально реализуемо. Главное квалификация воспитателей, совершенствование методики обучения и воспитания. Второе, чтобы соблюдалась преемственность в обучении (если ребенок идет в школу с русским языком обучения, какой смысл отдавать ребенка в детский сад с казахским языком воспитания) и др.

Согласно мнению опрошенных не казахи – родители, в основном, еще психологически не готовы обучению своих детей в казахской школе. На первом месте из указанных причин находится слабая материально-техническая база и слабый кадровый потенциал этих школ. На втором месте – недоверие этим школам. В данном случае, присутствуют и объективные и субъективные аспекты отношений. На наш взгляд, основой для субъективного мнения и отпоянений служит слабое взаимодействие между русскими и казахскими школами, недостаточная информированность русскоязычного населения о жизнедеятельности школ с казахским языком обучения. На третьем месте из причин: то, что определенная часть родителей не связывают будущее своих детей с Казахстаном.

Присутствует у определенной части населения опасение, что казахский язык ограничит возможности русскоязычных граждан, на втором – неспособность освободиться от мирооззренческих установок прошлого, на третьем – опасение вытеснения из среды русского языка, на четвертом – психологическое невосприимчивое нового.

Возникает вопрос, каким образом можно избежать или смягчить сдерживающие социально-психологические факторы, в том числе как показало исследование, повысить эффективность обучения казахскому языку, отойти от привычки говорить только на русском языке, развивать культуру людей идет в ногу со временем. А привычка говорить только на русском языке, в большей степени касается представителей казахского этноса. В результате не расширяется языковая среда.

Ответы респондентов подтверждали, что важнейшим аспектом реализации государственной языковой политики является подготовка высококвалифицированных специалистов и ученых, способных на качественном уровне преподавать и вести научно-практические исследования на государственном языке (**65,5%**). Следующей мерой по значимости оказалась подготовка высококачественных учебных пособий на казахском языке (**47,6%**) а на третьем месте – ускорение эффективного применения преимуществ новейших информационных технологий (**21,2%**). Последующими по значимости мерами считались: качественный перевод учебной литературы на казахский язык (**17,6%**) и необходимость привлечения ведущих ученых к разработке научной терминологии на казахском языке (**14,3%**). Вместе с тем, респондентами высказаны опасения по поводу востребованности специалистов, подготовленных на казахском языке, на рынке труда, где преобладает применение русского языка. Тем самым ими указано еще одно слабое звено системы профессиональной подготовки кадров на казахском языке, проблемы их

трудоустройства. Исследование подтверждает, что потенциальные возможности русскоязычных общеобразовательных школ по обучению детей казахскому языку не реализуются в необходимой степени. Как отмечали респонденты, оказались востребованными следующие меры: воспитание уважения к государственному языку путем пропаганды культуры, истории, нравственных традиций казахского народа и сущности современной политики Казахстана (41,9%); повышение качества преподавания и увеличение объема часов на изучения казахского языка (39,5%); разъяснение учащимся, что карьерный рост и жизненное благополучие молодежи Казахстана связано со знанием казахского языка (36,8%); учителя должны социально и психологически адаптировать детей знанию государственного языка. Имелись мнения, подчеркивающие, что настрой учащихся на знание казахского языка во многом зависит с настроением в семейном окружении. Школы могли бы сыграть направляющую роль в формировании социально востребованной мотивации семьи, социального окружения учащихся.

Частью респондентов сделано признание, что встречаются в жизни региона факты социально-психологического противостояния, действия наперекор укоренению казахского языка со стороны некоторых людей старшего и зрелого возраста. По мнению опрошенных, причиной тому является пережитки великодержавной психологии прошлого (38,9%), трудности признания нынешней реальности казахстанского общества (26,0%); неверие в благополучные перспективы неказахской молодежи (18,8%). В числе причин также было отмечено: последствия советской языковой политики, владение всеми жителями региона русского языка практически исключает необходимость изучения казахского языка. Таким образом, реальная ситуация диктует необходимость адресной, системной, повседневной и дифференцированной целенаправленной работы с населением. Данная работа должна вестись гибко, тонко и объективно с учетом жизненных обстоятельств и ориентаций, психологических особенностей людей.

По поводу качества преподавания русского языка в регионе респондентами были высказаны следующие отношения и пожелания: удовлетворены его состоянием (56,8%), необходимо повысить качество учебных пособий (22,3%) и профессиональной подготовки учителей русского языка (20,9%). Было предложено, в связи со снижением общей культуры молодого поколения необходимо уделять еще больше внимания к изучению ими русской литературы.

Респондентами предложены пути воздействия средств массовой информации на стремление и мотивации людей овладевать государственным языком казахстанского общества. В первую очередь повышение качества передач на казахском языке в соответствии с передовыми стандартами культуры мирового сообщества (35,2%); прививать культуру, чтобы русскоязычная среда слушала и смотрела продукции СМИ на казахском языке, проявляя интерес к их содержанию (30,8%); налаживать пропаганду передовых образцов культуры народов Казахстана, включая казахскую (17,6%); повышение профессиональной культуры журналистов (16,4%). Действительно, знание казахского языка позволило бы лучше понимать содержание и смысл теле-радио передач, газетно-журнальной и электронной продукции на казахском языке.

В связи с постепенным переходом общеобразовательных школ на трехязычие, одновременное изучение английского языка наряду с казахским и русским, респонденты отметили необходимость опережающей профессиональной подготовки учителей английского языка (49,7%), одновременно продумав вопрос решения их жизненного благоустройства (24,0%).

Результаты исследования показали, что изучение и применение казахского языка в своей деятельности для многих является невынужденной мерой. В то же время 45,8% респондентов посчитали, что это проявления человеческой культуры, 43,4% - гражданским долгом, 39,8% - потребностью развития современного казахстанского общества, 38,3% - свидетельством уважения соотечественникам - казахскому этносу, который составляет основное большинство жителей республики. Результаты внушают оптимизм и показывают, что имеется реальная почва для продвижения государственной языковой политики в регионе. Тем более, 28,1% респондентов отметили, что изучение государственного языка является велением жизни, 26,6% - стремлением к карьерному росту. Лишь для 14,6%, это оказалось вынужденной мерой.

Насколько оправдан перевод делопроизводства на государственный язык и что он не приведет к оттоку русскоязычных граждан Казахстана? 31,4% респондентов признали подобие мнение небеспопеченными, 23,3% - поддержали данное мнение, 24,5% - посчитали, что это лишь одна из причин выезда за пределы республики. Наряду с этим, 21,5% респондентов утверждают, что подобное высказывание является своеобразным способом ухода от ответственности изучения казахского языка. То есть, в момент исследования отсутствие четкой позиции - изучить казахский язык или уезжать, для определенной части населения оставался предметом размышления.

Одной из задач социологического исследования было выявление уровня использования языков самими респондентами, которые в своем большинстве характеризовались как русскоязычными. Полученные результаты показали, что для 50,5% основным является русский, 20,7% смешанный (русский и казахский), для 28,8% - казахский. В своей совокупности, первый и второй показатели составляют 71,8%. Тем самым, выясняется, что данная среда остается, с точки зрения изучения и использования государственного языка в трудовой деятельности, проблемной. В такой ситуации основная ответственность по реализации государственной языковой политики возлагается на государственных служащих. По мнению респондентов, налаживание идейно-политической пропаганды в интересах государственной языковой политики (35,3%) и повышение требований к качеству профессиональной деятельности казахоязычных государственных служащих (32,2%) должна сыграть решающую роль. Наряду с этим, респонденты не отрицали, что часть государственных служащих скрытно противодействуют языковой политике на местах (13,4%).

В то же время, 41,6% респондентов связывают перевод делопроизводства на государственный язык расширением своих жизненных возможностей, круга общения и карьерного роста 31,1% - возможностью активного личного участия в жизни и продвижении Казахстана в мировом сообществе.

Положительным явлением исследования по теме представляется то, что 82,9% респондентов представляют средний класс, признанный стабилизирующей силой общества и активным проводником государственной политики.

В результате анализа результатов исследования напрашивались следующие выводы и рекомендации:

Применение и утверждение государственного языка в республике является проблемой не только городов, но и сельских поселений, где проживают преимущественно представители неказахского населения.

Основная часть русскоязычного населения, независимо от национальной принадлежности, считает, что укрепление государственного языка в регионе является их патриотическим и гражданским долгом. Это та базовая основа, которая правительственным органам придает уверенность, что государственная языковая политика правомерна и реализуема в соответствии с государственной, в частности, региональной программой.

Продолжает сохранять свою остроту проблема наличия детских садов и школ, способных полноценно реализовать социальный заказ родителей и государства в отношении воспитания и обучения на казахском языке. Представляются актуальными предложения по повышению роли общеобразовательных школ в деле утверждения государственного в русскоговорящей социальной среде региона.

Как нам представляется, в отношении государственных служащих предпенсионного возраста должна быть выработана определенная позиция с точки зрения необязательности изучения казахского языка. Боязнь этих людей в реализации языковой политики государства приводит к их скрытному или откровенному противодействующему поведению. Принятие необходимых мер по снятию тревожности и беспокойства в среде государственных служащих старшего возраста способствовало бы ослаблению негативного влияния с их стороны на социальное окружение, включая молодежь.

На поведение, менталитет и миропонимание части населения Восточного Казахстана все еще накладывает свой отпечаток последствия советской системы образования, когда казахский язык фактический был вытеснен русским языком и промышленные города находились в прямом подчинении союзного управления. Немалая часть населения региона все еще имеет смутное представление о подлинной культуре и достижениях искусства, литературы, истории казахского народа. Время требует исполнения подобных пробелов в сознании и культуре, независимо от их национальной принадлежности. В этом направлении должны работать учреждения культуры области и городов, передовая научно-педагогическая интеллигенция и предпринимательские структуры, согласовывая многие аспекты культурных мероприятий с Министерством культуры и информации РК. Государственный язык - это не вопрос лишь языковой коммуникации.

В процессе развития и утверждения государственного языка должны измениться подходы и методологии самих государственных органов и государственных служащих. Это - вопрос общественного сознания, социального поведения и социальной культуры. Безусловно, одновременно, и вопрос повседневной жизни, выживания и самореализации. Поэтому требуется научно и практически обоснованная пропаганда, воспитание, разъяснительная работа, убеждение граждан о том, что, преодолев трудности освоения казахского языка, люди откроют себе гораздо более широкую возможность самореализации в условиях динамично развивающегося казахстанского общества. То есть, укрепление позиции государственного языка должно сопровождаться эффективными мерами, которые способствуют формированию качественно нового мышления, социальных ценностей и приоритетов.

Важнейшим условием реализации государственной политики, в частности, языковой, является целенаправленная работа по подготовке казахоязычных преподавательских кадров и ученых для вузов, колледжей и профессионально – технического образования. Иначе, воспитание и обучение детей в казахских детских садах и школах фактически потеряет свой перспективный смысл. Именно в этой среде, с ее непосредственным участием решается вопрос подготовки высококачественных учебников, качественный перевод передовой литературы, а также вопрос регулирования проблемы научной терминологии.

Качество преподавания русского языка, в целом, признано удовлетворительным. Однако, качество профессиональной подготовки учителей русского языка и учебников, а также качество изучения русской литературы является предметом беспокойства.

Профессиональная подготовка учителей английского языка и решение социально-бытовых вопросов будущих педагогов иностранного языка накануне массового перехода школ трехязычному обучению на деле приобретает весьма актуальный характер. В целом, вопрос развития языков неразрывно связан с деятельностью вузов, призванных подготовить социально ориентированных педагогов с учетом характера и объема государственного заказа на них.

Считаем уместным, что респонденты затронули языковой аспект жизнедеятельности казахов, которые вернулись на историческую родину. Создание центров социально-психологической адаптации и обучения востребованным жизнью языкам – одна из основных задач государственных органов. Исследование показало, что вопрос решается слабо. На наш взгляд, вопрос заслуживает своего рассмотрения и решения на более высоком уполномоченном властном уровне.

Как показало исследование, внедрение государственного языка в делопроизводство может оказаться одной из причин выезда определенной части населения за пределы республики. Безусловно, нельзя отрицать ряд других факторов, таких как притяжение исторической родины, лучшие возможности для самореализации членов семьи, родственные связи, востребование специалистов в более выгодных условиях и др. Главное, чтобы сегодняшние соотечественники не торопились с выводами, которые привели бы их к выезду за пределы Казахстана. Более широкое освещение перспективы социально – культурного, экономического развития региона в условиях более широкого применения государственного языка, с одной стороны, возросшие возможности самореализации трёхязычного молодого поколения во всеобщем развивающемся казахстанском обществе, должно быть в центре просветительской работы с населением. А тех, кто категорично выступает против функционирования государственного языка в регионе, вряд ли что-то может удержать здесь.

В целом, результаты исследования больше настраивают на оптимизм и показывают, что восточноказахстанцы в своем большинстве - за развитие и утверждение государственного языка в жизнедеятельности региона и готовы к преодолению трудностей на этом пути и готовы принимать активное участие в реализации государственной политики в области. Об этом свидетельствует тот факт, что почти половина респондентов посчитали применение казахского языка в своей деятельности проявлением человеческой культуры, почти столько же – своим гражданским долгом, больше трети – знаком уважения своим соотечественникам и участия в развитии современного казахстанского общества. Нельзя и согласиться с тем, что для определенной части людей оно является велением жизни и даже вынужденной мерой. Не услышать подобного мнения из уст части людей, где проживает в основном русскоязычное население, было бы даже странным явлением.

В целом, основное большинство населения региона, в частности, среднего класса, который не только в Казахстане, выступает основной стабилизирующей силой общества, поддерживает и непосредственно принимает участие в реализации языковой политики государства. Главными посетителями государственного языка являются многонациональная молодежь, которая выросла и воспитывалась в тогда независимого казахстанского общества.

Мақалада диаспоралардың құрылуы және әлеуметтік-мәдени дамуы әлеуметтік-тарихи, этнодемографиялық, әлеуметтік-мәдени әдіснамалық тұрғыларда қарастырылған. Ойтолғау мен әлеуметтанулық зерттеудің негізгі қазақстандық қоғамның нақты шындығы алынған.

Кілт сөздер: «этнодемографиялық», «диаспора», «территориялық-географиялық», «мемлекеттік тіл», «әңір», «халықты орналастыру».

In article the question of education and socio-cultural development of diasporas is considered in the context of such methodological approaches as a socio-historical, ethno-demographic, socio-cultural. The subject of reflection and sociological analysis is the social reality of the Kazakhstan society.

Keyword: "map", "Diaspora", "territorial-geographic", "national language", "region", "population".

САЯСИ ҒЫЛЫМДАР ПРОБЛЕМАЛАРЫ ПРОБЛЕМЫ ПОЛИТИЧЕСКОЙ НАУКИ

УДК 32:929

САЯСИ ТҰЛҒА

Р.Б. Әбсаттаров – ҚР Ұлттық ғылым академиясының корреспондент-мүшесі,
философия ғылымдарының докторы, профессор;

Ә.Шалтықов – саяси ғылымдарының докторы, профессор

Мақалада саяси ғылымда әлі де жете зерттелмеген Тұрар Рысқұловтың саяси көзқарастары қарастырылады. Мақалада Т.Рысқұловтың саяси тұлға ретіндегі саяси портреті жан-жақты зерделенеді. Сонымен қатар, пікірталас тудыратын мәселелерге де көңіл бөлінген.

Тірек сөздер: саясат, тұлға, мемлекет, құқықтар, еркіндік, тәуелсіздік, аштық, республика, халық.

Ел қамын, жер қамын ойлаған, тұтастығымыз бен көкбайрағымыздың мезгілсіз жығылмауын толғаған, халқымыздың ақиық ұлдарының бірі, қайраткерлігінің жөні бөлекше, жосығы ерекше дана дара, саяси тұлға, алты алашқа атағы кеткен арыстарымыздың бірі Тұрар Рысқұлов еді. Шерхан Мұртаза айтқандай, «иығына Түркістан темір жолын артып, казак даласына қантамырын тартып бара жатқандай...», Тұрар Рысқұлов өткен кезең, жас казак елінің тағдыры күреске, тартысқа толы уақыт еді. Қанша оқып білдік, тоқып түйсіндік десек те, бұл әлі Тұрар – ғұмырдың бір ғана парағы сияқтанады.

Еліміз егемендік алып, етек-жеңімізді жинап, оңымыз бен солымызды шолып, нақтылап анықтау үстіндеміз. Тәуелсіздігіміздің тар жол тайғақ кешуінде халқымызды соңына ерте білген алыптарымыз бен арыстарымызды ортамызға қайта оралтуда аз жұмыс жасап жатқан жоқпыз.

Тұрар Рысқұлов белгілі мемлекет, қоғам қайраткері, тарихшы, экономист, публицист, мәдениеттанушы, дипломат, құқықтанушы, психолог, социолог, ұлы реформатор, ортаазиялық, ресейлік, кеңестік, интернационалдық көрнекті қызметкер.

Тоталитаризм кезінде түркі тілдес халықтарды бауырына басып, олардың азат өмірі үшін шайқасқан дара, саяси күрескер, ұлттық және интернационалдық элитаның негізін қалаушы.

Тұрар Рысқұлов көзі тірісінде-ақ Азиялық деңгейдегі мемлекеттік қайраткер ретінде мойындалған тұлға. Ресей ғана емес, моңғол, қырғыз, өзбек елдері мемлекеттілігінің 20-жылдары қалыптасу кезеңінде Тұрардың еңбегі ұшан-теңіз. Ол – әлемдік, ортаазиялық, ресейлік бірнеше экономикалық одақтың негізін қалаушы.

Бірақ та, Тұрар Рысқұлов Азия деңгейіндегі тұлға болса да, оның жоқтаушысы тек қазақ елі ғана болып отыр. Ол большевиктік платформаға кірсе де, сол платформада қызмет ете жүріп, елдік мүдделер үшін күресті. Большевиктік платформаның қызметін істей жүріп, елдік мәселелерде өз халқына Тұрар елеулі пайда келтірді.

Сондықтан да қазақтың біртуар азаматы Тұрар Рысқұлов бейнесі жылдар өткен сайын ұлтжанды ұрпаққа жақындай түседі. Оның азаматтығы, халқының болашағы үшін батыл да қайсар, қажырлы да қайратты болғандығы ұлтын сүйгендерге қашан да үлгі-өнеге.

Тұрар Рысқұлов 1894 жылы 26 желтоқсанда Жетісу облысы, Верный уезіне қарасты Шығыс Талғар болысында (қазіргі Алматы облысы, Талғар ауданы, Т.Рысқұлов атындағы ұжымшар) теңдік пен бостандық жолында тайсалмай күрескен тау баурайлап талай жерге көшкен қайтпас-қайрат казак шаруасы Рысқұл Жылқайдарұлының отбасында дүниеге келді. Тұрар шешеден де, әкеден де айырылып, жетімдіктің ащы дәмін ерте тартқан. Рысқұлдың кім екенін Шерхан Мұртаза шығармаларынан жақсы білеміз. Әке тағдырына орай бала тағдыры да соқтықталып, соқпақсыз өмір жолдарынан өтті.

Бал дәурен балалық шағын әкесінің жанында – түрмеде өткізген Тұрардың тағдыры адамзат жүрегінің тілімдейді. Жалғандағы жалғыз жанашыры туған әкесінен тірідей айырылу азабы Тұрар баланы тым ерте есейтіп жібергенге ұқсайды. «Әкесі Рысқұл Жылқайдарұлы 1905 жылы Шығыс Талғар болысының билеушісі Саймасай Үшкемпіровты халыққа және өз басына жасаған қиянаты үшін атып өлтірген айыбы үшін 1906 жылы он жылдық мерзімге Сахалин аралына жер аударуға келісілген. Әкесі тергеуде болған бірнеше ай бойы 11 жасар бала Тұрар онымен бірге түрмеде болып, оның ауласындағы әртүрлі жұмыстарды атқара жүріп, хат таныған, орыс тілін біршама дәрежеде меңгерген» [1]. «1907 жылы кісі өлтірген

адамның баласы екенін жасырып, Қырғызбайұлы деген атпен Меркедегі орыс-қазақ бастауыш мектебіне түседі. 1910 жылы Пішпектегі төменгі дәрежелі шаруашылық мектепте оқиды. Кейін Ташкентке барып, бағбан болып жұмыс істейді» [2].

1916 жылғы ұлт-азаттық көтерілісі бұрқ ете қалғанда балаң жігіт Тұрар қанша қиындықпен аңсап жеткен оқуын тастап, «менің орным азаттық аңсаған көтерілістің халық арасында» деп, Меркіге жүрші кетті. Тез арада таң қаларлықтай ұйымдастырушылық қабілеті, беделі және батылдығы арқасында ол көтерілісшілердің саяси басшысына айналды. Толқу үстіндегі жергілікті халық ақыл сұрап Тұрарға келе бастайды. Бұл жөнінде Тұрардың: «... мен олардың жақсылап ұйымдасуы керектігін айтып керес бердім. Көбінесе патша чиновниктеріне шабуыл жасау керектігін, сөйтіп, қазақтан майданның қара жұмысына адам алуды тоқтату керектігін айттым. ... Учаске приставы менің үйімде жасырын мәжілістер болып жүретіндігін сезіп қойыпты» [3], - деп жазғаны бар.

Алайда, халықты жаппай көтеріліске көтере алмағандықтан және қару-жарақ жеткіліксіз әрі нашар болғандықтан көтеріліс мақсаттарына жетпей тұншықты. Тұрар Рысқұлов кейінірек 1916 жылғы ұлт-азаттық көтерілісі туралы былай деп жазды: «Басқаларға қарағанда, күнгірек болған көтеріліс Әулиеата уезінің әсіресе, Меркі ауданының қазақ елі бойынша көтерілісі болды. Әулиеата уезінен қара жұмысқа 22 мың 675 адам алынбақ екен. Солан ауғыстың ақырына дейін 3 мың адам жиналды... Ауғыстың 29-30-на найзалы, ішінара мылтығы бар бір жарым-екі мың қазақ Меркіге қайдадан шабуыл жасады да, Меркідегі бір рота әскер бірнеше рет жапатарғамай атып, бетін қайтарған. Бұл шабуылда қазақтан көп адам өлген. Келген әскер, әсіресе, Ново-Троицк ауданында аса қатаңдық ісеген. Бұл ауданға жіберілген әскердің бастығы прапорщик Бундилов еді... Бундиловтың әскері 150 қазақты ұстап алып, бәрін де жолшыбай атып өлтірген... Меркі ауданының мұжықтары үкіметтен рұқсат алып, қазақ ауылдарын қиратқан, малдарын поселкелеріне айдап алған...» [4].

Осыдан-ақ патша әскері көтерілісшілерді аяусыз жаншығанын аңғарасыз. Көтеріліске қатысушылардың көпшілігі, соның ішінде Тұрар Рысқұлов және оның серіктері тұтқындалады. Алайда, нақты кінә таға алмағандықтан және 1917 жылғы орыс революциясының дүбірі жақындап қалғандықтан олар тұтқыннан босатылады.

1917 жылы Петербургте басталған ақпан төңкерісінен кейін көктемде Тұрар Рысқұлов Меркіге қайта оралады. Ол осында «Қазақ жастарының революциялық одағын» ұйымдастырады. Бұл одақ шын мәнінде Меркіде ғана емес, бүкіл Әулиеата өңірінде халықтар достығын нығайтумен бірге, жаңа өкіметті орнықтауда ықпалды күш болды. Т.Рысқұловтың «Революция и коренное население Туркестана» атты кітабында одаққа 30 шақты қазақ-қырғыз және орыс жастары мүше болғандығы жазылған.

Міне, Тұрар Рысқұловтың Меркі мен Әулиеатада өткізген аз ғана жылдарында атқарған көп ісінің кейбір парағын ғана сөз еттік.

1918 жылы шілде айында Т.Рысқұлов Әулиеата уездік кеңесі аткомының төрағасы болып сайланды да, көп ұзамай осы жылғы 2-ші қыркүйекте Ташкентке қызметке шақырылды. Бұл кезде ол тым жастығына қарамастан әбден ысылған саяси басшы болып қалыптасып үлгерген еді. Түркістан Республикасындағы жағдай аса ауыр, әрі күрделі болды. Аштықтан қырылып жатқан жергілікті халықтарға жәрдем беруге азамат соғысы зиянын тигізді. Осындай жағдайда Түркістан Республикасының басшысы И.Тоболин Түркіаткомның мәжілісінде ұялмай-қызармай былай деді: «қырғыздар (қазақтар) экономикалық жағынан алжуаз, бәрібір құрып кетуі тиіс. Сондықтан да төңкеріс үшін қажет қаржыны аштықпен күреске шығылданғаннан гөрі майдандарды қолдауға жұмсау анағұрлым маңызды» [5].

Осындай қиы кезеңде Т.Рысқұлов 1918 жылы күзде Түркістан Республикасының денсаулық сақтау халық комиссары болып тағайындалды. Аштыққа ұшырағандар саны 2 миллионнан асқан. Босқындар арасында қатерлі аурулар шығып, тез тарап, күресті одан әрі қиындатып жіберді. Бұл салада оған дейін толық берекесіздік орын алған еді. 1918 жылы қарашада Т.Рысқұлов аштыққа қарсы жұмсалатын 5 миллион сомның 2 миллионын тікелей мақсатқа жұмсамай талан-таражға түсіп кеткенін енықтады. Тұрардың табанды талабымен 1918 жылы күзде аштыққа қарсы күресетін үш орган: Өлкелік азық-түлік директориясы, азық-түлік халық комиссариаты және аштықпен күресетін ерекше Орталық комиссия өмірге келді. Комиссияның төрағасы болып Тұрар Рысқұлов тағайындалды. Аштыққа қарсы күрес өкімет басында отырған еуропалық коммунист-шовинистермен және бюрократтарға күреспен қатар жүрді. Азық-түлік бөлуде ұлттық мүддені ескергісі келмегендер аз емес еді. Түркіатком президентінің төрағасы А.Казаков «өмірге коммунизм негіздері енгізіліп жатқан уақытта қайдағы бір ұлттық мәселені шешілуі мүмкін емес» - деп ашық мәлімдеді. Аштықпен күресетін Орталық комиссияның белсенді әрекеті негізінде 1918 жылы күзде 3 миллион адам, ал 1919 жылы 5 айда 32 миллион адам

тамақтануы. 130-дан аса қоғамдық тамақтандыру орындары мен асханалар ашылды. Төніп тұрған ажалдан «тура бір миллион адам құтқарылды» [6], - деп жазды Т.Рысқұлов кейіннен.

Рысқұловтың ұйымдастырғыш қабілетінің арқасында, табанды күресінің нәтижесінде 1 миллион 200 мыңнан астам адам аштық тырнағынан аман қалды. Егер бұл іске Тұрар Рысқұловтың өзі сұранып, жаңын салып кіріспегенде жағдайдың мүлдем басқаша болары хақ еді. Бұдан Рысқұловтың ұлттың деген шын жанашарлығы көрінеді.

Түркістан халқының 80 пайызы мұсылмандардан құралған. Олар түркі тілдерінде сөйлейді. Соңдықтан да мұсылмандар арасында партия жұмысына басшылық жасап, ұйымдастыруды жақсарту үшін арнайы ұйым құру қажеттілігі туындады.

1919 жылы наурызда Түркістан Республикасы Кеңестерінің төтенше VII съезі Түркіатком төрағасының орынбасарлығына Т.Рысқұловты сайлады. Ал төраға А.Қазақов болды. Тура осы айда Түркістан Компартиясының II съезі мұсылмандар арасында партиялық жұмысты ұйымдастыру үшін ТКП Орталық Комитеті жанындағы Мұсылмандар Бюросын құрды. Оның төрағасы Т.Рысқұлов болып, құрамына Н.Ходжаев, т.б. кірді. Бұл ұйым ереже бойынша партиялық орган бола тұра «үкімет құқын пайдаланады» деп көрсетілді. Ол жергілікті халықтар арасындағы барлық жұмыстардың ұйтқысы болды. Ферғана халқына үндеу қабылдап, басмашылар жағына амалсыздан шыққандарға кешірім жасауға қол жеткізді.

Мұсбюро қысқа уақыт ішінде Тұрар Рысқұлов оны Түркістан мұсылмандарының жеке саяси партиясы дәрежесіне дейін көтереді.

Мұсбюро аз уақыттың ішінде партия жұмысын елдегі мұсылман халықтарының мүддесі тұрғысынан жүргізудің арқасында зор бөделге ие болды. Бұл саяси ұйым бірте-бірте республикадағы қоғамдық өмірдің барлық салаларына араласып, басшылықтың негізгі буындарының бірінс айналды.

Т.Рысқұлов Түркістан Республикасы революциялық әскери Кеңесінің саяси бөлімі жанынан Мұсылман саяси бөлімін ұйымдастырып, Ережесін жасап, құрамын жергілікті халық өкілдерінен жасақтады. Оның Түркістан Республикасы басшылығының құрамына қабылдануы жергілікті ұлт өкілдерінің жауапты қызметтерге тартылуының басталуы болды. Сондай-ақ олар бұдан былай еуропалық нәсілдерді республикадағы өзекті мәселелерді шешуде өздерімен санасатын жағдайға келтірді. Бұл Мұсбюронның үлкен жеңісі еді. Сол жеңіспен бірге келімсектермен арбасқан билік үшін текетірескен саяси күрес те қылаңғытып көрініс бере бастады.

Мұсбюро бір жылдай өмір сүрді, осы уақыт ішінде мұсылман коммунистері Түркістанды билеп отырған орыс большевиктерінің шовинистік тобын қиратып, республикадан ығыстырып шығарды. Мұсбюро егеменді Түркі Республикасын, мұсылман армиясын құру бағытында күрес жүргізді.

1919 жылы 24-25 шілдеде Тұратком, Түркістан Халық Комиссарлар кеңестері, Революциялық әскери кеңес, Ташкент кеңесінің атқару комитеті және ескі ташкент атқару комитетінің бірлескен мәжілісі болды. Оған Т.Рысқұлов төрағалық етті. Мәжілісте «Республикадағы экономикалық саясат туралы» мәселе қаралып, қызу талқыланды. Рысқұлов еөз алып, бірқатар комиссариаттарды қатаң сынады. Сынал қана қойған жоқ, алдағы уақытта олардың жұмыстарын жақсартудың жолдарынан да тың пікірлерін ортаға салды. Республикада ірі өндіріс орындарының болмауын сылтауратып, құр босқа уақыт өткізбей қолөнер кәсіпшілігін дамытуды, сауда-саттықты жаңадандыруды, коммерциялық ұйымдар құруды тілге тиек етті. Мұны Тұрар Рысқұловтың экономикадағы жаңашылдығы деп толық айтуға болады.

Осы мәжілісте ол күллі мұсылманның көңілінен шыққан ортаға тағы бір ой тастады. Басқару мекемелерінде іс-құжаттарын орыс тілімен қатар түркі тілінде жүргізу керектігін басты мәселе етіп қойды. Астамшыл орыс большевиктері үшін бұл тосын жаңалық еді. Бүгінгі күннің талабына сай, сол кезде-ақ Тұрар Рысқұлов біздің осы күнімізді болжаған екен. Тіл мәселесіне ол әрдайым оралып отырды.

1920 жылы қаңтарда Т.Рысқұлов Түркіаткомының төрағасы болып сайланды. Ол осынау бийік дәрежеге ие болған жергілікті халықтың тұңғыш өкілі еді. Сонда Тұрардың жасы енді ғана 25-ке шыққан болатын.

Түркістан Республикасы Орталық атқару комитетінің төрағасы болған Тұрар Рысқұлов Ленин мен Сталинге Түркістанның егемендігі жөнінде тікелей мәселе қойған. Сол себепті де кейіннен қатты қуғындалды. Тұрармен бірге Мұсылман Бюросының барлық қайраткерлері қатты қуғын-сүргінге ұшырады.

1920 жылы 20-26 қаңтардағы Түркістан Компартиясының V конференциясы мен Мұсбюронның төтенше IV конференциясы осындай күрделі жағдайда өтті. Тұрар мен оның жақтастары бұл конференцияға үлкен дайындықпен келді. Т.Рысқұлов аса маңызды екі мәселе бойынша – ұлт мәселесі және ұлттық коммунистік секциялар, сондай-ақ, ауыл, қышпақтағы жұмыс туралы баяндама жасады. Тұрар партияда болып отырған жіктелу жайын талдай келе біртұтас «Түрік халықтары коммунистік партиясын» құруды ұсынды. Жаңаша сипат алып, жаңа атауға ие болған партияның уақытша Орталық Комитеті 17 адамнан тұратын құрамын бекітті.

Мұсбюроның төтенше III конференциясында Тұрар Рысқұлов «Түркістанның автономиясы туралы» баяндама жасап, оның 10 баптан тұратын тезистерін жариялады. Соның 2-ші бабында былай делінген «РСФСР Конституциясының 2 бабына сәйкес Түркістан Автономиялы Республикасы ұлттық Кеңес Республикасы деп саналсын. Мұнда өзін-өзі билеуші халық жергілікті түркі халқы болып табылады. Сондықтан да «РСФСР-дың Түркістан Республикасының» аты аумақтық «территориялық» белгісі жағынан оның ұлттық белгісіне сай келгенімен де, тұжырым айқындығы үшін «РСФСР-дың Түркістан Республикасы» дегенді «РСФСР-дың Түрік Республикасы» деп атап, әрі осындай белгі бойынша барлық Өлкелік үкімет мекемелерінің атын қайта өзгерту қажет» [7].

Конференция делегаттары ішінара өзгертулермен тезистерді тұтас қабылдады. Түркі халықтарының мүддесіне сай келетін мұндай мазмұнды тезис бұрын-соңды болған емес.

Бұл шешім Тұрар Рысқұловтың түркі халықтарының болашағын сол кезден ойлап, нақты жағдайларға байланысты дұрыс шешім қабылдаған. Тіптен большевиктер партиясына бастапқыдай құлай сенуден бас тартып, оның империялық саясатына іштей қарсы болып, осындай шешімдерге тәуекел еткен. Әрі десе бұл Рысқұловтың түркі халықтарын отаршылдардың озбырлықтарынан құтқарып өздерін өздері билеулеріне шым-шымдап жасаған алғашқы қадамы еді. Өкінішке орай сәтсіз аяқталды. Бірақ, Рысқұлов саяси күресін жалғастыра берді.

Түркістан Компартиясы жанындағы Мұсылмандар Бюросының төрағасы әрі республика жетекшісі ретінде Тұрар Рысқұлов Түркістан территориясының бірлігін сақтап қалу мәселесін бірнеше рет көтеріп, оны мекен етушілердің біртұтас халық екендігін, тек тағдырдың талкегімен бөлшектеліп кеткендігін дәлелдеуден тәнбайды. Өзі төрағалық еткен жергілікті атқару комитетін Түркістанның тарихи-объективті жағдайы мен ерекшелігі басшылыққа алып, жұмыс істейтін органға айналдырады, сондай-ақ оны жергілікті халықтардың құжын қорғайтын ұйым дәрежесіне көтереді.

Рысқұловтың принципшілдігі мен табандылығы шамына тиген Орталықтың басшылары оны «пантүрікшіл» деп айыптады. Тұрардың Түркістан Республикасының саяси-мемлекеттік егемендігі жолындағы табанды күресінен іштартқан мәскеудегі басшылары оны елден шеттетуге күш салды. Сөйтіп, 1924 жылы ақпанның 4-інде Рысқұловты Коминтерн атқару комитетінің құрамына қызметке жіберіп, Орталық-Шығыс бөлімі менгерушісінің орынбасарлығына бекітті. Ал 1924 жылы жазда Коминтерн атқару комитетінің Моңғолиядағы өкілетті өкілі етіп тағайындады.

Тұрар Рысқұловтың Моңғолияға уәкілдікке аттандырудың астарында екі түрлі сыр жатуы мүмкін.

Біріншісі, белгілі азаматты Алаш зиялыларынан аластату үшін жасалған қадам болса, екіншісі – Моңғолияға Азияның көшпенділер өмірін, оның ахуал, салт-дәстүрін жетік білетін адам тұрғысынан тағайындауы мүмкін.

Коминтерннің атқару Комитетінің уәкілі ретінде Моңғолияда Тұрар Рысқұловты ірі проблемалар күтіп тұрды. Олардың ішіндегі ең басты міндеттер: Халық партиясы мен революцияшыл жастар одағы арасында қалыптасқан саяси қайшылықты реттеу, жаңа негізгі заң жобасын тиянақтап қабылдау, Моңғол елінің жанаша сыртқы саясатын орнықтыру, әсіресе, Қытаймен Моңғолия елінің ара байланысын реттеуге ат салысып, Қытай үкіметіне Моңғолияның дербес мемлекет екендігін мойындауға ықпал жасау, жаңа экономика-қаражат жүйесін қалыптастыру мәселелері еді. Тұрарға Коминтерннің шегелеп тапсырған негізгі мәселелер де осылар.

Тұрар Рысқұлов Моңғолияға келе сала партияның жаңа бағдарламасын жасау үшін құрылған іс комиссиясымен бірлесе отырып, МХП-ның алғашқы бағдарламасының жобасын жасайды. Жобаға «Халықаралық жағдай», «Қиыр Шығыстағы халықаралық қатынастар және Моңғолия» атты енгізілген екі жаңа бөлім Тұрардың тікелей туындысы болатын. Бағдарлама жобасы МХП пленумында екі дүркін қаралып, партияның 1925 жылдың соңында шақырылған 4 съезінде қабылданады.

Тұрардың білімдарлығы, дипломатиялық құмалағының дәрежесінің жоғары екендігі Моңғолияның жаңа негізгі заңының Жобасын талқылау барысында айқын көрінеді. Негізгі заң деген партиялық емес, үкіметтік, халықтық құжат. Сондықтан негізгі заң жобасын талқылау Коминтерннің Уәкілі десе де шет ел азаматы үшін аса қырағылықты талап етеді.

Моңғолияда Парламентте өмірге қос палаталы жүйесінің құрылуына Тұрар Рысқұловтың ең еліп қомақты болды. Аталмыш жүйе 1951 жылға дейін жалғасып, қазір Моңғолияда бір палаталы Ұлы Құрылтай жұмыс істейді.

Тұрар Рысқұлов негізгі заңды талқылау барысында экономикалық, қаржы, салық және ішкі істер жүйесінің жаңа құрылымын қалыптастыруда да белгілі үлес қосты. Рысқұлов осы мәселелер төңірегінде ішкі кеден, ішкі салықты жою, экономикалық жаңа кеңес құру, уақытша банкнот жасауға көшу, сыртқы кеден жүйесін қуаттандыру сияқты ұтымды пікірлерін алға тартты. Тұрардың бұл пікірлері Моңғолия

үшін әрине жаңалық еді. Кейін Монғолия өміріне осынау Рысқұлов ұсыныған экономикалық қаржы жүйесі қалыптасты.

Монғолияның негізгі заңын қабылдау барысында Тұрардың ат салысқан және бір саласы үкімет және дін институттарының арақатынасы төңірегіндегі мәселелер. Бұл әсіресе сол кездегі Монғолия үшін аса күрделі құбылыс болатын. Коминтерннің уәкілі Тұрар Рысқұлов Богдыхандық бұрынғы дини бас басқарманы жою туралы кейбір уәкілдердің көтерген мәселесін мақұлдай отырып, дінді институт тұрғысынан мемлекет ісінен бөлу туралы пікір қозғайды. Әрине, бұл пікір жаңашыл идеология үшін жаңалық емес, бірақ оркендеу желі әлі де жете қоймаған Монғолия үшін жаңалық болды. 1991 жылы өмірге келген Монғолияның демократиялық жаңа негізгі заңында да Тұрар пікірі қуатты күйінде қала берді.

Тұрар Рысқұловты Монғолия астанасы Ұланбатырдың кіпдік әкесі деуге болады. Негізгі заң жобасын талқылау барысында мәжеге жақындаған тұста алға тартылған мәселе – Монғолия астанасына ат қою еді. Құрылтай оқилдері бас қаланың атын Да Хуран қалпында қалдыру немесе Урге (орда немесе үлкен үй деген мағынада) Монғолдың кіші Пекині, батыр қала сияқты түрлі-түрлі атаулар беріп жатты. Осы тұста Тұрар Рысқұлов сөз алып, астананы жаңаша атауымызды уақыт талабымен үйлестіріп, мысалы Ұланбатыр деп атар болсақ, халық оған қалай қарар екен. Ұланбатыр езілген халыққа бостандық әкелер еді дейді. Құрылтай уәкілдері бұл пікірді ду қол шапалақтап қолдайды. Сөйтіп, Монғол астанасының атын қою қазақтың үлесіне тиді.

Міне, Коминтерннің уәкілі Тұрар Рысқұловтың кәсіби саясаткерлік, шебер дипломаттық араласуымен өмірге келген Монғолияның алғашқы негізгі заңы 1940 жылы аздап бет бейнесін өзгерткенмен 1924 жылы алға қойған принциптерін бойына сақтап, 1991 жылға дейін өмір сүрді.

Тұрар Рысқұловтың аз уақыттың ішінде Монғолияда атқарған дипломатиялық қыруар еңбегінің аса көлемді бөлігінің бірі оның Монғол елінің сыртқы саясатын қалыптастыруға сіңірген еңбегі. Ол кішігірім ұлттардың ұлт азаттық саясатын жақтады. Тұрардың бұл ұстанған бағыты Монғол зиялы тобының көкейтесті арман-тілегіне сайма сай келді.

Иә, Тұрар Рысқұлов Монғолияға аса күрделі жылдары тапсырмамен барып адал еңбек етті, Коминтерннен берілген тапсырманы мүлтіксіз орындады. Монғолияның ел болып, аяғынан тік тұрып кетуге елеулі үлес қосты.

Т.Рысқұлов Монғолиядан қайтып оралған соң РСФСР Совнарком төрағасының орынбасары қызметіне тағайындалуы, Тұрардан соң Монғолияға Коминтерннің уәкілдігіне қазақ азаматтарының баруы, міне, осының барлығы Монғолияда оның басқан ізі хақ, атқарған ісі негізінен ақ болғанының айғағы деуге болады. Монғол жерінде Тұрардың басқан ізі әлі де сайрап жатыр.

Тұрар Рысқұловтың ең соңғы жоғары қызметі Ресей Федерациясы Халық Комиссарлары Кеңесі төрағасының орынбасарлығы болды. Ол кезде әлі отызға да толмаған Тұрар 1926 жылдың мамырынан бастап, бұл қызметті 11 жыл бойы атқарды [8].

Сонымен қатар Рысқұлов Түркісіб теміржолын салуға басшылық еткен үкімет комиссиясының төрағасы болды.

1926 жылы «Түркістан-Сібір» теміржолының құрылысын жүргізу жөнінде қаулы шығып, келесі жылы оның құрылысы басталғанда Кеңес Үкіметінің сол кездегі басшылығы бұған дейін осы алып құрылыстың жас кеңес мемлекеті үшін аса қажеттілігі жөнінде қызу пікірталастардың бел ортасында болған КСРО мемлекеттік жоспарлау комитеті Президиумының мәжілістерінде жаңадан бой көтеріп, ұйымдастырылып жатқан жас мемлекет үшін аса қажет деп табылатын толып жатқан басқа құрылыстардан «Түркістан-Сібір» теміржолының ел экономикасы үшін өте маңызды екенін, сондай-ақ, оның мемлекет қорғанысындағы саяси астарын жете түсіндіріп жиі-жиі сөз сөйлеп, мемлекеттік басылымдар арқылы бірнеше көлемді мақалалар жариялаған РСФСР Халық Комиссарлары Кеңесі төрағасының орынбасары Тұрар Рысқұловты осы құрылыстың басшысы етіп бірауыздан бекітеді.

Тұрар Рысқұлов сол кездегі мерзімдік басылымдардың бірінде «Түркістан-Сібір» теміржолының басты мақсаттарының бірі – орта Азияны жақын орналасқан аудандардан (Сібір, Қазақстан, Қырғызстан) тасылатын арзан астықпен қамтамасыз ету, мақта шаруашылығын дамытуды күшейтуде кеңестік тоқыма өнеркәсібінің осы өлкеде өсірілген мақта талшықтарымен қамту болып табылады, - деп жазды. Ол кезде КСРО-ға мақта шетелден тасымалданатын. Орта Азияда мақта өсірудің негізі осылайша қаланды. Ал, астық негізі Еділ бойынан, Солтүстік Кавказ бен Украинадан жеткізілетін. Қазақстанның өзі астықты өлкеге айналғанда темір жол оны тасымалдауда күре жолға айналады.

1927 жылы РСФСР ХКК жанынан Түркісіб құрылысына көмек комитеті құрылып, оны Сібір мен Қазақстан, Орта Азия аймағының білгірі саналған Тұрар Рысқұлов басқарады. Құрылыс жұмыстарын қарқынды жүргізу, уақытты қаржыландыру, оған жұмысшы күшін тарту, құрылыс материалдарымен қамтамасыз ету, жұмыс кезінде туындайтын қиындықтарды жеңе білу, құрылысқа қатысатын ұйымдардың жұмысын үйлестіру сияқты комитеттің толып жатқан міндеттері оның алдында алынбас қамалдай

болып тұрды. Сыртқы және ішкі жаулардың мысық тілулерін табиғатынан дара туған Тұрар өзінің кемел шағында аяққа басып, өткел бермес асудан қиналмай өтіп, мерейін үстем етті. Туған елдің төртен өтетін темір жол әлі бұйығы жатқан қазақ жұртының өркеніетке жақындауына қолайлы мүмкіндік туғызатынын терең түсінген білгір басшы осынау оңтайлы сәтті тиімді пайдаланып қалуға барынша күш салды. Сібір мен Өзбекстан, Қырғызстан, Түркіменстан жеріне бөлек Қазақстанда үш жерде – Сырдария, Жетісу және Семей губерниялық көмек комитеттерінің құрылуы да соның айғағы. Тұрар Рысқұловтың жетекшілігінде болған осынау жергілікті комитеттердің қазақ халқының жұмысшы күшін қалыптастыруда алған орны ерекше зор болды.

Көшпелі елге алып құрылыс өзімен бірге отырықшылықты, сауаттылықты, мәдениеттілікті ала келді. Тұрар Рысқұловтың табандылығымен темір жол құрылысы аясында ауыл шаруашылығы, өнеркәсіп, жол қатынасы және су жүйелері комитеттері құрылды. Оның құрамына сол кездің өзінде ішінде 8 профессоры бар әл сала бойынша жоғары білімді мамандар болды. Оның құрамына Тұрар Рысқұлов Санкт-Петербург жол қатынасы инженерлері институтының түлегі, білікті ұйымдастырушы, мемлекет және қоғам қайраткері, бұған дейін Еуропа мен Азияда жол құрылысында шыңдалған, қазақ халқының дарынды перзенттерінің бірі Мұқаметжан Тынышпаевты енгізді. Өз халқын жанындай сүйген аяулы азаматтың іс басына келуі құрылыс жұмысының қарқынды жүргізіліп, оның темір жол төңірегінде шектеліп қалмай, барынша кең қанат жайып, өркенд-үйне сәттігін тигізді.

Рысқұловтың өзі үнемі басы-қасында болып, бар күшін сала кіріскен құрылыс қаншама қиын болса да табысты жүргізілді. Ол көрмеген бекет, ол кіріспеген мәселе болмаған екен. Табиғаты қатал аймақта ең даланы мскендейтін қазақ ауылдарның азаматтары құрылысқа кеңінен тартылды. Олардың көпшілігі кейіннен темір жол мамандығын кәсіп етті. Мысалы, жиырма жасар Жарма ауылының түлегі Жұмағали Омаров қатардағы жұмысшыдан кейін осы Түрксиб темір жолын ұзақ жылдар басқарған қазақтан шыққан алғашқы темір жол мамандарының бірі болды.

Негізгі көлік ат пен өгіз болды. Жұмыс қолмен атқарылды. Құрылыс құралдары кәдімгі күрек, қайла, сүйең, зембіл, қоларба, кетпен, балта, тағы сондайлар еді. Құла дүздің ауа райы өте қатал болатын. Күн ұзаққа бір тыңбай апшынды қуыратын. Жұмысшылар жер төселерде тұрды, 40 градус аязда жер төле жылы басына болды.

Жұмысшылардың қарқынды еңбегі арқасында темір жол жылдам төселді, жол төселген сайын Түрксибтің екі жағын жалғастыратын жол қысқара түсті.

Әуелде жоспарланғандай алты жылда емес, төрт жылға арналған Түрксибтің құрылысы 1936 жылы аяқталды. 25 сәуірде Аяғоз маңындағы Айнабұлақ стансасында Солтүстік және Оңтүстік бағыттар түйіскен жерде оның соңғы шегесін Тұрар Рысқұловтың өзі қалады. Осында ол қуанышты оқиғаға орай толқи отырып, сөз сөйледі. Еңбек озаттарына ордендер мен басқа да сый-сипаттар талсырды.

Бұл қазақ халқының аяулы перзенті, асылы азаматының өміріндегі жарқын сәтгердің бірі болатын.

Күшпен жүргізілген колхоздастырудың миллиондаған халықты қырғынға ұшыратқаны белгілі. Әсіресе, қазақ халқы жартысынан астамынан айрылды. Т.Рысқұлов Қазақстан республикасы партия ұйымын басқарған Ф.Голощекиннің «Қазақстанда кіші Қазан төңкерісін жасау» идеясыны ашық қарсы болды. Республика басшылығының түк болмағандай Орталыққа ешқандай аштық туралы хабарламағаны Т.Рысқұловтың зығырданын қайнатты. Халықтың аштық жылдарындағы күзелісін жүрегіне жақын қабылдаған ол 1933 жылы барлық мәселені ашық айтып, Сталинге хат жазды, аштықпен күрес барысында басшылыққа алынуға тиісті нақты ұсыныстар жасады. Тек содан кейін ғана Қазақстанға азық-түлік жөнінен көмек көрсету мәселесі шешіле бастады. 1932-1933 жылдардағы сұмдық аштық салдарынан қазақ халқы жойылып кетудің аз-ақ алдында қалғанда шындықты айтуға Тұрардан басқа ешкімнің батылы барған жоқ.

Ұлы Тұранның тәуелсіздігін көкसेген Тұрар идеялары большевиктік жүйеден, әрине, қолдау тапқан жоқ. Отаршылдық пен шовинизмді батыл айыптап, түркітүлдес халықтардың конфедерациясын ұсынған, экономикалық-саяси тәуелсіздігін арман еткен Тұрар Рысқұлов «пантүркішіл», «халық жауы» деген айыппен 1937 жылы тұтқынға алынып, 1938 жылдың 10 ақпанында атылды. Сол жылдардағы нәубеттің миллиондаған боздақтарының ішінде қайран Тұрар да кете барды.

Тұрар Рысқұловтың тәуелсіздік жөніндегі идеясы Мұстафа Шоқайдың да, алашордашылардың да мақсат-мұратымен тікелей ұшғасып жатты. Тек олардың күрес жолдары әртүрлі болды деуге болады. Мысалы, Мұстафа Шоқай ұлттық тұрғылағы Түркістан Республикасын коммунистік партия араласуысыз құрмақ болды. Қызыл жүйенің өкілі ретінде Тұрар Рысқұлов өз ойларын социалистік кеңестік шеңберінде жүзеге асыруға тырысты. Бірақ, Тұрар Рысқұлов қандай жағдайда да ұлт зиялыларының мүлдем қол үзіп кеткен жоқ. Ә.Бөкейханов, А.Байтұрсынов, С.Садуақасовтарды астыртын болса да қолдап, байланысқа түсіп, ел азаттығын көксеген идеяларын қуаттап жүрді. Кейбір мәселелер бойынша

сын айтқанмен, Мұстафа Шоқайдың өзі Тұрар Рысқұловты «коммунистік бетперденің ар жағынан түркістандық рухы керініп тұрады» деп жоғары баға берген.

Қорыта айтқанда, Тұрар Рысқұлов – кеменгер күрескер, көреген күрескер, саяси тұлға [9]. Ол басшылық еткен сұрапыл жылдар оңай болған жоқ. Бірақ, Тұрар ерлікпен күресе білді, ақиқат жолынан таймады. Халыққа адал қызмет етті. Халыққа сіңірген еңбек еш кетпейді, ешқашанда ұмыт қалмайды. Тұрар Рысқұловтың өмір жолы әрбір үлкенді-кішілі азамат үшін елін сүйу, жерін сүйу, тілі мен ділін сүйіп, көздің қаршығындай сақтауға, қорғауға үндейді. Тұрар Рысқұлов тұңғыш көтерген тәуелсіздік туы бүгінде желбірей берсін демекпіз.

1. Қасинов К., Тореханов Ә. Қызыл қырым 37-де ояп болғандар. – Алматы: Қазақстан, 1994. - 23 б.
2. Қожасақев Т. Көк сенгірлер. – Алматы, 1995. -100 б.
3. Алаш айнасы. – 28 қаңтар, 2012 ж.
4. Егемен Қазақстан. – 14 қазан, 2014 ж.
5. Жас алаш. – 13 қазан, 1994 ж.
6. Бұл да сонда
7. Түркістан. – 25 қараша, 2004 ж.
8. Қараңыз: Сабден Орғазәлі. Тұрар Рысқұлов – Орталық Азия мен Ресейдің аса көрнекті мемлекет қайраткері. – Алматы: ҚР БҒМ ЭИ, 2006.
9. Қараңыз: Рысқұлов Тұрар. Шығармаларының толық жинағы. Төрт томдық. – Алматы: Қазықұрт, 2007.

В статье рассматриваются вопросы политических взглядов Турара Рыскулова, которые еще недосаточно изучены в политической науке. В статье подробно рассмотрен политический портрет Т. Рыскулова как политической личности. Вместе с тем уделено внимание и дискуссионным вопросам.

Ключевые слова: политика, личность, государство, права, свобода, независимость, голод, республика, народ.

In article questions of political views of Turar Ryskulov which else are nedosatochno studied in political science are considered. In article the political portrait of T. Ryskulov as the political personality rassmatrivatsya in detail. At the same time the attention and to debatable questions is paid.

Keywords: politician, personality, state, rights, freedom, nezavisimost, hunger, republic, people.

УДК 329.13 (574)

ПРЕЗИДЕНТ ЖӘНЕ ПАРЛАМЕНТ: ӨКІЛЕТТІЛІК ШЕГІ МЕН МӨЛШЕРІ

Нұрымбетова Г.Р. -

саяси ғылымдарының докторы, профессор
М.Ғабдуллин атындағы «Тұлғатану» орталығы

Мақалада автор Қазақстан тәжірибесі негізінде президенттің парламентке қатысты өкілеттігі мәселесін жан-жақты талдаған. Еліміздегі Президент пен Парламент қарым-қатынасының бейбіт, эволюциялық жолмен дамығаны әрделенген. Президенттің Парламентке қатысты заманауи өкілеттіктерінің қалыптасуын тарихи-салыстырмалы әдіс арқылы негіздеген. Президент пен Парламент қарым-қатынас сипатын анықтауда 1993 жылғы Конституция мен 1995 жылғы Конституцияның атқарған ролін талдай отырып, 1995 жылдан бастап Президент пен Парламент қарым-қатынасы түбірімен өзгергені, тіптен жаңа сападағы қарым-қатынас орныққаны жүйелі түрде талданған. Сондай-ақ осы мәселеде 2007 жылғы Конституцияға енгізілген өзгерістердің маңызды рөл атқарғаны атап көрсетілген. Президенттің заң шығару үдерісіне қатысты, кадр саясатына байланысты өкілеттіктері ой елегінен өткізіліп, Президент пен Парламент қарым-қатынасына ықпал еткен факторлар анықталған.

Тірек сөздер: президент, парламент, өкілеттілік, кадрлық саясат, саяси жаңару, вето қою құқығы, заң шығару бастамасы.

Кез келген мемлекетте Президент пен заң шығарушы билік қарым-қатынасы мемлекеттік басқару формасына сәйкес анықталады. Парламенттік республикаларда мемлекет басшысының Парламентке қатысты өкілеттігі інектелуді, тіптен формалды сипатта. Ал президенттік және аралас, жартылай президенттік республикаларда президент өкілеттігі әлдеқайда кең.

Қазақстан Республикасы Президенті мен Парламентінің өзара қарым-қатынасы да ерекше сипатқа ие. Әрине Президенттің Парламентке қатысты заманауи өкілеттіктері бірден анықталып, қалыптаса қалған жоқ. Ол қарамақайшылыққа тола, күрделі кезеңдерді басынан кешіріп те үлгерді. Әсіресе тәуелсіздіктің алғашқы жылдарында Президент пен сол кездегі заң шығарушы орган Жоғарғы Кеңес қарым-қатынасында текетіресу, бір-біріне қарсы тұру байқалды. Бұл негізінен тәуелсіз Қазақстанның мемлекеттік билік

жүйесінде Президент институтының бұрын-соңды болмаған тіптен жаңа институт болуымен байланысты еді. Әрі оның заңдық-құқықтық негіздері де әлсіз болды. Осыған орай Президент пен Парламент қарым-қатынас сипатын анықтауда 1993 ж. Конституция, 1995 ж. Конституциямен және оған 2007 жылы енгізілген өзгерістер рөлін ой елегінен өткізу өте маңызды. Бұл өз кезегінде мәселенің тарихи-саяси қырларын ашуға көмектесері сөзсіз.

Себебі 70 жылдан астам үстемдік құрып, темір торлы құрсауда болған кеңестік саяси жүйенің мемлекеттік билік құрылымдарын қозғалыста әкеліп жаңа жағдайда жұмыс жасату оңай шаруа болған жоқ. Оның үстіне қайта құру дәуірінде қоғамның билікпен байланысында белгілі дәрежеде рол атқарып, халықтың арасында бедел жинап үлгірген Жоғарғы Кеңес өз еркімен биліктік өкілеттіктерінен бас тартқысы келмеді.

Бірақ Президент пен Парламент қарым-қатынастары бірте-бірте бейбіт жолмен өзгерді. Осы мәселеде түбегейлі өзгерістер жеткен - 1995 жылғы Конституция. Оған Қазақстан Республикасы Конституциясындағы «Қазақстан Республикасы – президенттік басқару нысанындағы біртұтас мемлекет» деп анықталуы ықпал еткені сөзсіз. Сонымен бірге, 1993 жылы қабылданған ҚР Конституциясында «Президент туралы» мәселе ІІІ бөлімнің «Президент пен Министрлер кабинетіне» арналған 13-14 тарауларында қамтылып, әрі Жоғарғы Кеңеске арналған 12 тараудан кейін орналасқан болатын. 1995 жылғы Конституцияда Президент, Парламент және Үкімет мәселелеріне жеке, дербес бөлімдер арналып, бірінші орынға Президент туралы бөлім қойылған. Дегенмен, дәл осы уақыттан бастап біз Қазақстанда кәсіби Парламент қалыптаса бастады деп айта аламыз.

Осы орайда Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың қос палаталы Парламенттің 1996 жылғы 30 қаңтарда өткен бірінші мәжілісінде сөйлеген сөзі ерекше маңызды. Н.Ә. Назарбаевтың «...біз Қазақстанның шынайы, өркениетті парламентаризмінің мәлдір бастауында тұрмыз» деген ойының мәні зор [1, 429 б.].

1995 жылғы Конституциямен, «Қазақстан Республикасы Парламенті және оның депутаттарының мәртебесі туралы» Конституциялық заңға сәйкес заң шығарушы орган мен оның мүшелерінің мәртебесі айқындалды. Парламент функциялары, оның мемлекеттік биліктің басқа тармақтарымен қарым-қатынасы, депутаттардың мәртебесі және т.б. маңызды мәселелер заңмен негізделді. Қос палаталы Парламент Жоғарғы Кеңестер сияқты жылына 2-3 рет өткізілетін сессияларға жиналып отыратын өкілді орган емес, сессиялары жылда қыркүйектің бірінші жұмыс күнінен басталып, келер жылғы маусымның соңғы жұмыс күні біткенше тұрақты қызмет ететін, еліміздегі заң шығару функциясын жүзеге асыратын ең жоғары өкілді органға айналды. Сөйтіп, Қазақстан Парламенті екі палатадан. Мәжіліс пен Сенаттан тұрады. Мәжіліс депутаттарын сайлау жалпыға бірдей, тең және төте сайлау құқығы негізінде жасырын дауыс беру арқылы жүзеге асырылады. Сенат депутаттары жанама дауыс беру жолымен сайланады.

Қазақстан Республикасының Конституциясы Парламент құзыретін әлсіздік конституциялық тәжірибеге сүйене отырып, билік тармақтарының ажыратылуы негізінде анықтады. Қазақстанның мемлекеттік билік жүйесіндегі тежемелік және тепе-теңдік механизмдерінің қызмет жасауындағы Парламенттің өзіндік орны мыналардан көрінеді:

- 1) Президенттің еліміздегі жоғарғы лауазым иелерін Парламент пен оның палаталарының келісімімен тағайындауынан;
- 2) Парламенттің өзінің қос палаталық құрылымынан;
- 3) Конституцияда белгіленген жағдайларға сәйкес үкіметке сепімсіздік білдіруінен;
- 4) соғыс және бтгім мәселелерін шешуінен;
- 5) бейбітшілік пен қауіпсіздікті сақтау жөніндегі халықаралық міндеттерді орындау үшін Республиканың Қарулы күштерін пайдалану туралы шешім қабылдауынан;

6) республикалық референдум тағайындау туралы бастама көтеру құқынан [2].

Қазақстан Президентінің Парламентке қатысты өкілеттіктерін 1995 жылғы Конституцияға сәйкес қарастырайық. Кезіндегі Жоғарғы Кеңес Төрағасы шешетін ұйымдық мәселелер Президент құзырына көшті. Мысалы, Президент Конституцияның 44-бабына сәйкес кезекті және кезектен тыс парламенттік сайлауларды тағайындайды. Президент Парламенттің жоғары палатасы Сенатты қалыптастыруға тікелей қатысады. Конституцияның 50-бабының 2-тармағына сәйкес Сенаттың 39 депутатының 7-і Президентпен тағайындалатын болды. Президентпен 1995 жылы тағайындалған Сенаттың алғашқы «тарихи жеті» депутатының қатарында Б.С. Әйтімова, А.К. Котов, А.А. Сағыбалдин, Д.Х. Сембаев, С.А. Қасымов, С.В. Тихонов, Э.Л. Федотова болды. Әрине Президент таңдауы бұл адамдарға бекерден-бекер түскен жоқ. Парламент Сенатына Президентпен тағайындалған депутаттар Қазақстан қоғамына белгілі, танымал қайраткерлер: Б.С. Әйтімова - жастар, туризм және спорт министрі, А.К. Котов – ҚР Әділет министрлігі жанындағы Қазақ мемлекеттік заң институтының ғылым саласындағы проректоры. 1995 жыл

Конституция жобасы бойынша ҚР Президенті жанындағы эксперттік-консультативтік кеңес мүшесі, А.А. Сатыбалдин – Қазақ ауылшаруашылық ғылымдары академиясы президиумының бас ғылыми хатшысы, «Шымкент» Ғылыми-өндірістік бірлестігінің бас директоры, ҚР Президенті Әкімшілігінің экономикалық саясат бөлімі менгерушісінің бірінші орынбасары, Д.Х. Сембаев – ҚР Ұлттық банкі төрағасы, З.Л. Федотова – XII және XIII шақырылымдардағы Жоғарғы Кеңес депутаты қызметін атқарған.

Ал келесі 1999 жылғы Сенатта Президентпен Қазақстан Республикасының өнеркәсіп және сауда министрінің орынбасары, Қазақстан Республикасы Президенті Әкімшілігінің азаматтық бөлімінің менгерушісі - А.Б. Самақова, Қазақ мемлекеттік заң университетінің ректоры - Е.К. Нұрпейісов, Қазақстан Республикасының Қанды қағаздар бойынша ұлттық комиссияның төрағасы - Г.Ж. Қарағұсова, бұрын Алматы облысынан сенатор болған - Г.В. Ким, жазушы - И.П. Щеголихин, Конституциялық Соттан - С.Г. Темірболатов, Алматы облыстық білім басқармасының бастығы Ш.К. Беркімбаева, Денсаулықты қорғау орталығының дәрігері - Н.Қаюпова, «Атамұра» баспа корпорациясының президенті - М.А. Құл-Мұхамед және О. Әбдікәрімов, П. Атрушкевич тағайындалды.

2005 жылғы үшінші шақырылымдағы Парламент Сенатына Президентпен тағайындалған сенаторлар да осал түскен жоқ. Олар: ҚР Президенті Әкімшілігінің жетекшісі - Н.А. Әбіқаев, Республикалық бюджеттің орындалуын бақылаушы Есеп комитетінің төрағасы - М.С. Өтебаев, ҚР Төтенше жағдайлар министрі - М.Ж. Көпеев, ҚР мемлекеттік хатшысы, ҚР Президентінің кеңесшісі – Ә.Кекілбаев, ҚР Президенті Әкімшілігінің құқық қорғау бөлімінің менгерушісі - И.Д. Меркель, ҚХР ҚР төтенше және өкілетті елші - Қ.С. Сұлтанов, ҚР Жоғарғы Сот судьясы - Н.Ш. Жолдасбаева.

Жалпы 1996-2005 жылдар аралығында Президентпен тағайындалған сенаторлар арасында заңгерлер, экономистер, сонымен бірге жоғары лауазымды мемлекеттік қызметкерлердің басым екені байқалады.

Сонымен бірге, ҚР Сенат төрағасы кандидатурасы да Президентпен ұсынылады. Сенат төрағасы кандидатурасының Президентпен ұсынылуының үлкен мәні бар. Конституция бойынша Қазақстан Республикасының Президенті мерзімінен бұрын қызметтен кеткен жағдайда оның өкілеттігі Сенат төрағасына көшеді. Сенат төрағасы қызметін 1996-1999 жж. Б.Өмірбек, 1999-2004 жж. О.Әбдікәрімов, 2004-2007 жж. Н.Әбіқаев атқарған болса, 2007 жылдан 2011 жылдың 15 сәуіріне дейін Қ.Тоқаев, 2011 жылдың 15 сәуірінен 2013 жылдың 13 қазанына дейін Қ.Ә. Мәми атқарды, ал 2013 жылдың 13 қазанынан Қ.Тоқаев атқаруда. 1995 жылы Президентке берілген бұл өкілеттік Қазақстандағы Президент институтының ғылымның бір белгісі. Себебі, 1991 жылы 11 желтоқсанда Жоғарғы Кеңестің төрағасын сайлау барысында Төрағалыққа Президент ұсынған Б.Өмірбек кандидатурасы емес, С.Әбдідин сайланған болатын. Сол кезеңдегі тәртіп бойынша парламент жетекшісін сайлау депутаттар құзырында болуы өз рөлін атқарды. Сондықтан да Президент ұсынысы мен өтінішіне карамастан, додаға түскен С.Әбдідин, С.Тәкежанов және Ә.Кекілбаев арасынан депутаттардың басым көпшілігінің дауысына ие болған С.Әбдідин жеңіске жеткен болатын. Қазіргі кезде жағдай түбірімен өзгерді. 2011 жылдың 15 сәуірінде Қ.Тоқаевтың (2013 жылдың 13 қазанынан қайтадан ҚР Парламентінің Сенат төрағасы) басқа жұмысқа ауысуына байланысты Сенат төрағасы лауазымына мемлекет басшысымен ұсынылған Қ.Ә. Мәми кандидатурасы депутаттармен бірауыздан сайланды [3].

Жалпы Президенттің Парламент Сенатының төрағасы мен оның құрамына жеті депутаты (2007 жылғы Конституциялық өзгерістерге сәйкес 15) тағайындау құқығы сенаторлармен қабылданатын шешімдерге ықпал ететіні сөзсіз. Сондықтан да болар Парламент Сенаты Мәжіліспен салыстырғанда Президентке ниеттестік көзқараста. Егер кез келген заң жобасын қабылдауда Сенат өкілеттігінің басым екенін ескерсек, онда Президентке де Сенаттың ниеттес болуы тиімді.

Сонымен бірге, Парламент жұмысының басталуы да Президенттің ұйымдастырушылық қызметімен байланысты. Себебі, сайлау нәтижелері анықталып жарияланған соң 30 күннен кем емес уақытта Президент Парламенттің бірінші сессиясын Сенат пен Мәжілістің бірлескен отырысында ашады. Президент мемлекет басшысы, ел ішінде Қазақстан атынан өкілдік ететін ең лауазымды тұлға ретінде Парламент депутаттарының Қазақстан халқына беретін атын қабылдайды.

Мемлекет басшысы Парламент қос палатасының біріккен немесе бөлек өтетін кез келген мәжілісіне қатыса алады. Сонымен бірге, Парламент сессияларының аралығында Президент өз бастамасымен немесе палаталар төрағаларының, Парламент депутаттары жалпы санының кемінде үштен бір бөлігінің ұсынысымен палаталардың кезектен тыс бірлескен отырысын шақыруға құқылы.

Кез келген Парламенттің негізгі міндеті заң қабылдау. Бұл функция әр елде әр қалай жүзеге асырылады. Мысалы, Украинаның Жоғарғы Радасы мен Молдованың Парламенті заң шығарушы биліктің жалғыз органдары болып саналады. Ал Грузия Парламенті заң шығаратын жоғары өкілді орган болуымен қатар, елдің ішкі және сыртқы саясатын айқындайды.

1995 жылғы Конституциямыздың 61-бабының 1-тармағына сәйкес заң шығару бастамасы құқығы Парламент депутаттарына, республика Үкіметіне берілді. Ал 1993 жылғы Конституцияның 71-бабына сәйкес Қазақстан Республикасы Жоғарғы Кеңесінде заң шығару бастамасы құқығы Жоғарғы Кеңес депутаттарына, Министрлер кабинетіне, Жоғарғы соты және Жоғарғы Төрелік Сотымен қатар Қазақстан Республикасының Президентіне де берілген болатын. Біздің ойымызша, заң шығару бастамасы құқығы субъектілерінің азаюы Парламенттің басты функциясын тиімді, әрі сапалы жүзеге асыруға мүмкіндік беретін фактор. Бірақ 2007 жылы Конституцияға енгізілген түзетулерге сәйкес Президентке заң шығару бастамасы қайтадан қайтарылды. Президент жоғары лауазымды тұлға болғандықтан оған екі билік те, яғни заң шығарушы да және атқарушы билік те жүгіне алулары керек. Заң жобасына бастамашылық құқығы дегеніміз Парламентке жаңа заң жобасын ұсыну, қолданыстағы заңдарға өзгеріс енгізу немесе ондай заңдардың күшін жою туралы ұсыныс беру құқығы болып табылады. Яғни қоғамның саяси-құқықтық, әлеуметтік-экономикалық салаларындағы аса маңызды қатынастарды құқықтық тұрғыдан реттеу қажеттілігін тани білу.

Парламентте қабылданған заңға Президенттің қол қойып, оның баспасөзде жариялануы және заңның күшіне енуі. Конституциямыздың 44-бабының 2-тармағына сәйкес Президент Парламент Мәжілісі мақұлдап, Сенат қабылдаған заңға он бес жұмыс күші ішінде қол қойып, заң халыққа жария етілуі тиіс.

1996 жылғы қаңтар – 1999 жылғы қараша аралығында қызмет еткен Парламентте Қазақстан Республикасының Президенті 497 заңға қол қойды. Олардың ішінде 106-ы дербес заңдар, 153-і қолданыстағы заңнамаға өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы заң, 44-і қолданысын тоқтаға тұру немесе қолданысқа енгізу, күші жойылды деп тану туралы заң, 194-і халықаралық келісімдер мен шарттарды ратификациялау туралы заң.

1999-2004 жылдар аралығында, парламент қызмет еткен уақытта, Президент Парламент қабылдаған 604 заңға қол қойды. Оның ішінде, 120 – жаңа дербес заңдар, 223 – дербес заңдарға өзгерістер мен толықтырулар енгізу, 17 – қолданысы тоқтатылған немесе қолданысқа енгізілген заңдар. Осы кезеңде 244 халықаралық келісімдер мен шарттар ратификацияланды.

2004 жылғы 3 қарашадан 2007 жылғы 20 маусымға дейін қызмет жасаған ҚР Парламентінің Мәжілісі қабылдаған 321 заңына Президент қол қойған [4].

Парламенттің заң шығару функциясының маңыздылығын Елбасы Н.Ә. Назарбаев өзінің 2005 жылғы Қазақстан халқына жолдауында «саяси жаңару процесі, ең әуелі, биліктің заң шығарушы тармағының саяси беделін күшейтуді талап етеді» – деп атап көрсетуі бекер емес.

Қазақстан Президентінің заң шығару үдерісіне қатысты өкілеттігі ерекше. Заң жобасын ұсыну құқығы Парламент депутаттары мен үкімет қолында болғанымен (1995 жылғы Конституция бойынша), Президент Парламентке Конституцияға өзгерістер мен түзетулер енгізу туралы жобаны ұсыну, заң жобаларын қараудың басымдығын анықтау, сонымен бірге заң жобасын шұғыл деп жариялау құқығына да ие. Президентпен шұғыл деп жарияланған заң жобаларын Парламент заң жобасы енгізілгеннен кейін бір ай шамасында қарамаған жағдайда республика Президенті Парламент жана заң қабылдағанға дейін заң күші бар Жарлық шығара алады.

Президент өзінің Парламентке Конституцияға өзгерістер мен түзетулер енгізу туралы жобаны ұсыну құқығын 1998 жылы пайдаланды. 1998 жылы 30 қыркүйекте Президент Парламентке өзінің 13 баптан тұратын «ҚР Конституциясына өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» жобасын ұсынды. Сенат пен Мәжілісте талқылаудан өткен жоба 1998 жылы 7 қазанда қабылданды. Сөйтіп, Конституцияға Мәжіліс депутаттарының бір бөлігін партиялық тізім бойынша сайлау, Парламент бастамасы бойынша Үкімет мүшелерін қызметтен мезгілінен бұрын босату сияқты түзетулер енгізілді. Мемлекеттік биліктің тұрақтылығы мақсатында депутаттар ұсынысы бойынша Мәжіліс депутаттарының өкілеттігі бес жылға, Сенат депутаттарының өкілеттігі алты жылға дейін ұзартылды. Сонымен бірге, ҚР Президент өкілеттігі жеті жылға ұзартылды.

Қазақстан Президенті заң жобасын қараудағы басымдықты анықтау құқығын 1995-1999 жылдар аралығында қызмет еткен I шақырылымдағы Парламентте – 48 рет пайдаланған. Ал 1999-2004 жылдар аралығындағы II шақырылымдағы Парламентте 74 заң жобасының Президентпен 62-і басым, 12 шұғыл деп жарияланған [5, 27-6.].

Барлық басым деп жарияланған заң жобаларының 60-на Президент қол қойған. 2004-2007 жылдар аралығындағы үшінші шақырылымдағы Парламенттің бірінші сессиясы барысында Президентпен басым заң жобалары деп келесі заң жобалары жарияланған: «Қазақстан Республикасындағы сот жүйесі мен соттар мәртебесі туралы», «Қазақстан Республикасының Конституциялық заңына өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы», «Алқа билер туралы», «Қазақстан Республикасындағы экстремистік қызметке

қарсы іс әрекет сұрақтары бойынша» [5, 28-б.]. Әрине, бұл заң жобаларының басым деп жариялануы берекер емес. Сот билігі жүйесіндегі өзгерістер шұғыл шешімдер қабылдауды қажетсізді.

Президенттің Парламенттің заң шығару қызметіне ықпал ету тетіктерінің тағы бірі – Парламент қабылдаған заңдардың ҚР Конституциясына сәйкестігін тексеру үшін Конституциялық Кеңеске жүгіне алу құқығы. Қазақстан Президенті өзінің бұл құқығын 2004 жылы 25 наурызда «ҚР бұқаралық ақпараттар туралы» заңға қатысты қолданды.

Президент Парламентке заң жобалары бойынша өз келіспеушілігін, қарсылығын білдіре алады. Парламент өз кезегінде Президент ұсыныстарын бір ай мерзім ішінде қараулары тиіс. Егер Парламент әр Палата депутатыларының жалпы санының үштен екі көпшілік даусымен бұрын қабылданған шешімді қуаттайтын болса, онда Президент жеті күн ішінде заңға қол қояды. Ал Президенттің қарсылығы өңсерілмесе, заң қабылданбады немесе Президент ұсынған редакцияда қабылданды деп есептеледі. Мысалы, I және II шақырылымдағы Парламентте Президент он төрт заң жобасы бойынша өз келіспеушілігін білдірген. Олардың ішінде «Қоғамдық бірлестіктер туралы», «Тұрғын үй қатынастары туралы», «Білім туралы», «Қазақстан Республикасының жер кодексі» және т.б.

Президенттің заң жобаларына вето қою құқы бар. Президент XII шақырылымдағы Жоғарғы Кеңестің 10-шы сессиясында вето қою құқығын «Қазақстан Республикасының Жоғарғы Кеңесінің Бақылау палатасы туралы», «Кәсіподақтар туралы» және «Қорғаныс және Қарулы күштер туралы» заңдарға қатысты қолданды. Бірақ оның іс-әрекеті мен «вето» қоюды жою тетіктері Уақытша регламентте қарастырылмаған болатын. Сондықтан өткір пікір-таластан кейін Жоғарғы Кеңес пен Президент келісімге келіп, заңдар қабылданды.

Президенттің заң жобаларына вето қою құқығы 1995 жылғы Конституциямен реттелгеннен кейін ол I шақырылымдағы Парламент қызметінде бес, II шақырылымдағы Парламент қызметінде тоғыз заң жобасына қатысты өзінің осы құқығын қолданды.

Президенттің Парламентке қатысты келесі өкілеттігі кадр саясатына байланысты. Конституцияның 53-бабының 5-тармағына сәйкес Президентке Премьер-Министрді, Ұлттық банк төрағасын тағайындауда Парламент келісімі қажет. Тек екі палата, Сенат пен Мәжіліс, келісімінен кейін ғана Президент бұйрыққа қол қоя алады. Президент өз өкілеттігіне сай Республиканың Бас Прокуроры мен Ұлттық қауіпсіздік комитетінің Төрағасы қызметтеріне кандидаттарды өзі тандайды, бірақ оларды аталған қызметтерге Парламент Сенатының келісімімен тағайындайды. Сонымен бірге, Президентке Жоғарғы Сот төрағасын, Жоғарғы Сот алқаларының төрағаларын және судьяларын қызметке тағайындап, оларды қызметтен босатуына Сенат келісімі қажет. 1993 жылғы Конституциямен салыстырғанда 1995 жылғы Конституция бойынша Президентке Премьер-Министрден басқа үкімет мүшелерін тағайындауға Парламенттің келісімі қажет емес.

Республикалық бюджеттің атқарылуын бақылау жөніндегі Есеп комитетін құруды да Президент Парламентпен бірлесіп жүзеге асырады. Президент Есеп комитетінің төрағасын және екі мүшесін бес жыл мерзімге тағайындайды. Парламенттің әр палатасы дербес есеп комитетінің үш мүшесін қызметке тағайындайды.

Президенттің Парламентке қатысты тағы бір маңызды өкілеттігі – *Парламентті тарқата алу құқығы.* Президент Парламентті келесі жағдайларда тарқата алады: Парламент үкіметке сенімсіздік танытқанда, Парламент Премьер-Министр кандидатурасын тағайындауға екі мәрте келісім бермегенде, Парламент палаталары арасындағы немесе Парламент пен басқа мемлекеттік билік тармақтары арасындағы өңсерілмейтін келіспеушілік салдарынан туындаған саяси дағдарыста. Бірақ Парламентті төтенше немесе соғыс жағдайы кезеңінде, Президент өкілеттігінің соңғы алты айында, сонымен бірге соңғы таратудан кейінгі бір жыл ішінде таратуға болмайды.

Қазақстандық Парламент Президентке жоғарыда көрсетілген себептер негізінде өзін таратуға бірде-бір мүмкіндік берген емес. Себебі, парламенттің Үкіметке сенімсіздік білдіру бағытында жасаған бірнеше талаптары сәтсіз аяқталғаны белгілі. Мысалы, Парламенттің 1999 жылы Н.Балғынбаев Үкіметіне қатысты жасаған қадамының нәтижесі сәтсіз болды. Дауыс беру нәтижесі бойынша Үкіметке сенімсіздік білдіру туралы мәселе қажетті дауысқа ие бола алмады. Дауыс беру бюллетеніндегі «Қазақстан Республикасы Үкіметіне сенім білдіресіз бе?» деген сауалға 35 сенатордың 11-і «иә» десе, 23-і «жоқ» деп жауап берген. Ал 57 Мәжіліс депутатының 18-і бұл сұраққа оң жауап берсе, 34-і қарсы болған [6, 126-б.].

2007 жылы 16 мамырда Президент Н.Назарбаев өзінің Парламенттің қарауына Конституцияға өзгертулер мен толықтырулар енгізу туралы жоба беру құқығын пайдалана отырып, Парламент палаталарының бірлескен отырысына қолданыстағы ҚР Конституциясына түзетулер енгізу туралы жобасын ұсынды.

Парламент «Қазақстан Республикасы Конституциясына өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» заңды 18 мамырда қабылдап, заң 21 мамырда күшіне енді.

Әрине, бұған дайындық әлдеқайда ертеректе, 2005 жылы басталды. Бұл саяси реформалардың жалпыұлттық бағдарламасы анықталған 2005 жылғы Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына «Қазақстан экономикалық, әлеуметтік және жедел жанару жолында» жолдауы мен 2006 жылғы «Қазақстан өз дамуындағы жаңа серпіліс жасау қарсаңында» атты бәсекеге қабілетті 50 елдің қатарына кіру стратегиясында көрініс тапты.

Елбасы Н.Ә. Назарбаев өзінің 2005 жылы Қазақстан халқына жолдауында еліміздің экономикалық, әлеуметтік және саяси жедел жанару жолындағы тиімді шаралардың қатарында биліктің заң шығарушы тармағының беделін көтеру мәселесін ерекше атап көрсеткен болатын. Яғни, Парламенттің бақылау функциясын кеңейту арқылы, оның қоғамдағы беделін көтеру. Президент Н.Ә. Назарбаевтың ұсыныстары 2007 жылы өз жалғасын тапты. Елбасы 2007 жылғы Қазақстан халқына жолдауында демократиялық реформалардың нақты бағыттарын анықтау барысында Парламенттің өкілеттігін кеңейту бірінші кезекке қойды. «Парламенттің Конституциялық Кеңесті, Орталық сайлау комиссиясын, Есеп комитетін қалыптастырудағы, сондай-ақ, тұтастай алғанда, бюджетті бекіту мен атқарылуын бақылау мәселелеріндегі өкілеттіктері ұлғайтылады. Парламенттің Үкіметті жасақтаудағы рөлі күшейтіледі», [7] - деп анық та қанық көрсетілді.

Конституцияға 2007 жылы енгізілген өзгерістер Республика Президенті мен заң шығарушы билік қарым-қатынасына айтарлықтай өзгерістер әкелді. Президенттің Парламент пен Үкіметті қалыптастыруға және заң шығару үдерісіне қатысты өкілеттіктеріне өзгерістер енгізілді.

Сенатта қоғамның ұлттық-мәдени және өзге де елеулі мүдделерінің білдірілуін қамтамасыз ету қажеттілігі ескеріліп, Президентпен тағайындалатын жеті депутаттың саны, он беске дейін көбейтілді. Енді Президентке өзі тағайындаған Сенат депутаттарының өкілеттігін мерзімінен бұрын тоқтату мүмкіндігі берілді. Осыған сәйкес 2007 жылы 29 тамызда Елбасымен қосымша 8 сенатор тағайындалды. Олар: О.Әбдікәрімов, Ә.Ахметов, Ғ.Есім, Б.Жылқышиев, Ғ.Қасымов, Т.Мұхамеджанов, А.Судьин, Ю.Цхай. Сөйтіп Парламент Сенатының саны 39-дан 47 депутатқа дейін көбейді.

Президенттің жоғары лауазымды қызметтерге тағайындау құқығын жүзеге асыру жолы да өзгерді. Егер бұған дейін Президенттің Премьер-Министр кандидатурасын тағайындауына Парламент палаталарының бірлескен отырысында келісім берілетін болса, енді Президентке Премьер-Министрді тағайындауға Мәжіліс депутаттарының жалпы санының көпшілік даусы жеткілікті. Бірақ Президент Парламент Мәжілісіне өкілдігі бар саяси партиялар фракцияларымен консультациялардан кейін ғана келісім беру үшін Премьер-Министр кандидатурасын Мәжіліс қарауына өткізе алады. Республика Президентінің кезекті сайлауын жариялау да Мәжіліс құзырына өтті. Сонымен бірге, бұрын Президентке Ұлттық Банкінің Төрағасын тағайындауға да Парламент палаталарының бірлескен отырысында келісім берілетін, енді тек Сенат келісімі жеткілікті. Яғни Президенттің жоғары лауазымды тұлғаларды тағайындауға қатысты өкілеттігі Сенат пен Мәжіліс арасында бөлінді.

Президенттің заң шығару өкілеттігіне қатысты да өзгеріс енгізілді. Президенттің Парламент Сенаты ұсынған заңға қол қою мерзімі өзгертіліп, 15 жұмыс күнінен 1 айға дейін ұзартылды. Қазақстан Республикасы Президенті Парламент депутаттары, Үкіметпен қатар заң шығару бастамасы құқығына ие болды. Президенттің заң шығару бастамасы құқығын толықтыра түсетін ереже енгізілді. Ол Республика Президентінің заң шығару бастамасы тәртібімен Парламент Мәжілісіне енгізілген заңнамалық актілердің жобаларына Республика үкіметінің оң қорытындысы қажет емес. Осы орайда, ҚР Президенті Әкімшілігінің рөлін айта кету қажет. Президент Әкімшілігі Республика Президентінің заң шығарушылық бастамалылығы құқығын іске асыру мақсатында заңнамалық актілердің жобаларын әзірлеуді ұйымдастырады, оларға сараптама жүргізеді және әзірлейді.

Біздің ойымызша, Президенттің заң шығару бастамасы құқығына ие болуы, әрі ол ұсынған заң актілеріне Үкіметтің оң қорытындысын талап етпеу құқықтық мемлекет талаптарына сай келмейді. Сонымен бірге, Республика Президентінің мемлекеттік биліктің барлық тармағының жұмысын келістіру міндетіне қайшы келеді.

Президенттің Парламентті тарқату құқығына байланысты Конституцияның 63-бабына да өзгеріс енді. Бұрын Президент Парламентті Үкіметке екі рет сепімсіздік көрсеткенде, Премьер-Министрді тағайындауға екі рет келіспегенде немесе Парламент палаталары арасындағы немесе Парламентпен басқа билік бұтақтарының арасындағы келіспеушіліктен туындаған саяси дағдарыс жағдайында тарқатса, енді Президент Парламент палаталары төрағаларымен және Премьер-Министрмен консультациялардан кейін Парламентті немесе Парламент Мәжілісін тарата алады. Бірақ Президенттің Парламентті немесе

Парламент Мәжілісін қандай жағдайларда тараға алатыны нақтыланбауы болашақта келеңсіздіктер туындатуы әбден мүмкін.

Президенттің Парламентке қатысты ұйымдастырушылық қызметі (сессияны шақыру, депутаттар анын қабылдау) негізінен өзгеріссіз сақталды. Тек Президенттің Парламент сайлауларын тағайындау құқығы, оның жеке Палатасына да (Сенат немесе Мәжіліске) кезекті және кезектен тыс сайлау тағайындау құқығымен толықтырылды.

Осы өзгерістерге сәйкес елді саяси жаңғыртуды 2007 жылы маусымда Парламент Мәжілісінің 50-ден астам депутаты алға тартты, олар Н.Ә. Назарбаевтан үшінші шақырылымдағы Парламент Мәжілісінің өкілеттіктерін мерзімінен бұрын тоқтатуға ұсыныс жасады. Депутаттардың ұсыныстарын басшылыққа алып, Республиканың Конституциялық Кеңесінің 2007 жылғы 18 маусымдағы қаулысындағы құқықтық ұстанымын ескере отырып, ҚР Президентінің 20 маусымда «Үшінші шақырылған ҚР Парламентінің Мәжілісін тарқату және ҚР Парламенті Мәжілісі депутаттарының кезектен тыс сайлауын тағайындау туралы» Жарлық шығарды. Президент Конституцияның 40-бабының 3 тармағында бекітілген мемлекеттік биліктің барлық тармағының келісіп жұмыс істеуін және өкімет органдарының халық алдындағы жауапкершілігін қамтамасыз ету, яғни саяси төрелік функциясын іске қосты.

Конституцияға енгізілген өзгерістерге сәйкес Парламент Мәжілісіне сайлау екі рет өтіп үлгерді: 2007 жылдың 18 тамызы және 2012 жылдың 15 қаңтары. Сөйтіп, 2007 жылдың 18 тамызында сайланған Парламент Мәжілісінің құрамы – 107 депутаттан тұрды. Олардың 98 партиялық тізім негізінде сайлауда 7 пайыздық кедергіден өте алған «Нұр Отан» партиясынан сайланса, 9 депутат сол жылдың 20 тамызында Қазақстан халқы Ассамблеясымен сайланды. Ал 2012 жылғы сайлау қорытындыларының нәтижесінде Парламент Мәжілісінің сайлауына қатысқан жеті саяси партияның үшеуі ғана сайлаушылар дауысының 7%-дан астамын жинай алды. Олар: «Нұр Отан» партиясы сайлаушылардың - 80,99% дауысын жинаса, Қазақстанның «Ақ жол» демократиялық партиясы - 7,47%, Қазақстанның коммунистік халықтық партиясы - 7,19% дауысын жинады.

2007 жылы Конституцияға енгізілген түзетулер мен өзгерістер нәтижесінде Парламент өкілеттігінің келеңсіз байланысты отандық зерттеушілер арасында «...Президенттік басқарудан президенттік-парламенттік басқару формасына өту туралы айтуымызға болады» - деген пікірде айтылып жүргені белгілі. Бірақ ескеретін бір мәселе, Қазақстан Конституция бойынша президенттік басқару нысанындағы мемлекет.

Қорығындылар болсақ, 1995 жылдан бастап Президент пен Парламент қарым-қатынасы түбірімен өзгеріп, тіптен жаңа сападағы қарым-қатынас орныға бастады. Әрине, бұл қарым-қатынастарды реттеуде заңдық-құқықтық негіздер маңызды рөл атқарды. Әсіресе, 1995 жылғы Қазақстан Республикасының Конституциясы, Қазақстан Республикасының Президенті туралы, Қазақстан Республикасының Парламенті туралы заңдар, Қазақстан Республикасының Конституциясына 1998 және 2007 жылдарда енгізілген түзетулер мен өзгерістер.

Президент пен Парламент қарым-қатынасына ықпал еткен факторлар: бірінші кезекте, екі палаталы, тұрақты негізде қызмет ететін кәсіби Парламенттің құрылуы; екіншіден, Парламент құрамындағы депутаттар санының 154 депутатқа дейін көбейіп, жоғарғы палата - Сенатқа 15 депутатты Президенттің тағайындауы; үшіншіден, Мәжіліске сайлау принципінің өзгеруі және партиялық тізім негізінде сайланатын депутаттар санының 10-нан 98-ге дейін көбюі. Мінеки, осы өзгерістер Президент пен Парламентті одақтастар ретінде қызмет жасауларына негіз болды.

Президент мәртебесінің өзгеруі оның мемлекеттік билік тармақтарымен, соның ішінде Парламентпен де қарым-қатынасын да өзгертін отырды. 2007 жылы Қазақстан Республикасының Конституциясына енгізілген өзгерістер мен түзетулер де Президент пен Парламент қарым-қатынасына маңызды жаңалықтар алып келді. Президент өкілеттіктерінің кейбірі Парламент құзырына көшті. Бірақ Президент пен Парламенттің келісіп қызмет ету негіздері кеңейтілмесе, шайқалған жоқ.

1. Назарбаев Н.Ә. Тәуелсіздігіміздің бес жылы. - Алматы: Қазақстан, 1996. б. 429.

2. Қазақстан Республикасының Конституциясы. // Қазақстан Республикасының тәуелсіздігіне 10 жыл. (Заң актілерінің жинағы). - 10 лет независимости Республики Казахстан. (Сборник законодательных актов). - Алматы: Жеті жарғы, 2001. - 760 бет.

3. Жауапты қызметтерге жіңге басшылар келді // Егемен Қазақстан, 16 сәуір 2011 ж.

4. Қазақстандағы парламентаризмнің диму тарихы // <http://www.parlam.kz/>

5. Компетенция Президента Республики Казахстан в отношении Парламента // Президент и Парламент: взаимодействие взаимоотношений / под ред. д.ю.н., профессора Б.Ж. Абдыраймова. - Астана, 2005. - 180 с.

6. Бәкір Ә.Қ. *Қазақстан Республикасы кәсіби Парламентінің қалыптасуы* – Астана: Елорда, 2004 – 288 бет (б.179).

7. *Қазақстан Республикасының Президентінің Қазақстан халқына Жалдауы. Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан // «Егемен Қазақстан», 1 наурыз 2007 жыл*

В статье рассматриваются полномочия Президента Республики Казахстан в отношении Парламента Республики. Прослежен мирный, эволюционный путь становления взаимоотношений между Президентом и Парламентом страны. Используя историко-сравнительный метод научного познания, автор раскрыл суть и содержание современных полномочий Президента РК по отношению к Парламенту. Выявлена роль Конституций Республики Казахстан (1993, 1995) в данном процессе. Системно обоснован тезис о том, что с 1995 года претерпели коренные изменения и вышли на качественно новый уровень взаимоотношения Президента и Парламента. Особо подчеркнута важная роль Конституционной реформы 2007 года. Обобщены полномочия Президента в законодательской сфере, кадровой политике, выявлены факторы, оказавшие влияние на взаимосвязи Президента и Парламента.

Ключевые слова: президент, парламент, полномочий, кадровая политика, законодательная инициатива, право на вето, политическая модернизация.

The article deals with the powers of the President of the Republic of Kazakhstan in respect of the Parliament of the Republic. Peaceful, evolutionary path of development of relations between the President and the Parliament was traced. The author using historical and comparative method of scientific knowledge has disclosed the nature and content of modern powers of the President of RK in relation to the Parliament. The role of the Constitutions of the Republic of Kazakhstan (1993, 1995) was revealed in this process. Idea that since 1995 has undergone radical changes and has reached a qualitatively new level of relations between the President and Parliament was systematically substantiated. Importance of constitutional reforms in 2007 was emphasized. The powers of the President in the legislative sphere, personnel policy, identified factors that influenced the relationship of the President and the Parliament were summarized.

Keywords: president, parliament, authorities, personnel policy, a legislative initiative, the right to veto, political modernization.

УДК 37.014

СЕМЕЙНОЕ ВОСПИТАНИЕ КАК ПРОБЛЕМА СОЦИАЛЬНО-ПОЛИТИЧЕСКОЙ НАУКИ

Мукажанова А.Ж. - д.и.н, доцент

кафедры политологии и социально-философских дисциплин

В статье рассматриваются актуальные проблемы семейного воспитания в контексте культуры межнационального общения, которое направлено на осмысление накопленного в различных социальных и национально-культурных системах опыта воспитания. Для семьи воспитательная деятельность является одной из самых важных, основополагающих, главная задача которой заключается в передаче подрастающему поколению совокупного опыта общества и духовной культуры, а также основы культуры общения. Семейное воспитание носит глубокий национальный характер и исходит из этнокультурных традиций определенного народа. Поэтому изучение воспитательную деятельности современной семьи имеет важное значение в мононациональном обществе как Казахстан

Ключевые слова: семья, воспитание, общество, национальное, функции семьи, родители, дети.

Культура общения, семейное воспитание – это проблемы, успешное решение которых во многом влияет на процесс развития культуры человечества. Но XXI век усиливая гуманистическую направленность и связывая ее с глобальными задачами сохранения культуры по новому освящает эту проблему. Научно-технические и технологические новшества XXI века коренным образом изменили течение жизни во всем мире. Осознание масштабов кризиса, возникающие в экономических и социальных сферах, пересмотр ориентиров развития общества и мировой производственной системы породили необходимость переоценки взаимоотношения человека и природы, культурных ценностей и человека и т.д. во всем мире

На сегодняшний день одним из важных направлений модернизации семейного воспитания в контексте культуры общения является анализ и осмысление опыта его осуществления, накопленный в различных социальных и национально-культурных системах и имеющий существенное значение. Безусловно, изучение в этом контексте популярных идей, концепций и теорий семейного воспитания прошлого и настоящего имеет огромное значение. Изучение реального опыта и его культурного пространства может

показать жизненность определенных идей и концепций, их включенность в жизненную реальность сегодняшнего дня, которая существенным образом отличается от прошлого.

Следует отметить, что в нашей стране, особенно в последние десятилетия, культура семейного общения - наука о семейном воспитании находится в наиболее запущенном состоянии по сравнению с другими гуманитарными науками.

На современном этапе развития казахстанской семьи повышение культурного уровня супругов, демократизация взаимоотношений отца и матери, родителей и детей, коренное изменение места женщины в обществе являются главными предпосылками формирования полноценного общения и воспитания в семье.

В то же время нельзя относить проблемы воспитания к ряду проблем научная новизна которых очевидна. Они - проблемы воспитания как само явление воспитание имеют вечный характер, то есть пока существует человеческое общество они были, есть и будут. Вместе с тем, актуальность проблем семейного воспитания проявляется по-разному в разных этапах развития общества.

В настоящее время сложно дать оценку актуальности проблем воспитания, так как решение этих задач во многом определяется «человеческим фактором», уровнем осознанного отношения и готовности людей принимать участие в демократизации общества.

Необходимо отметить, что длительный эволюционный процесс семьи происходит одновременно с изменениями в взаимоотношениях семьи и общества, в том числе с изменениями социальных функций семьи. Последнее имеет важное значение в исследовании семьи, поскольку оно дает возможность определить максимально эффективные направления современной государственной семейной политики, рассмотреть оптимальную стратегию поддержки обществом данного социально-политического института.

В нашем обществе для семьи воспитательная деятельность является одной из самых важных, основополагающих. Основная ее задача заключается в передачи молодому поколению (детям, подросткам, молодежи) совокупного опыта общества и духовной культуры, а также в формировании у них научного мировоззрения и основы культуры общения, в воспитании политической сознательности, общественной и познавательной активности и т.д. По мнению политолога Р.Б.Абсаттарова: «Духовная культура народов Казахстана является достоянием не только нашего населения, она незаменимая и неповторимая часть духовного достояния человечества. Необходимо одинаково бережно относиться к культуре каждого народа, как большого, так и малочисленного» [1, с. 175].

В то же время семейное воспитание играет важную роль в формировании личности ребенка, его творческих, мыслительных способностей, в усвоении системы духовных ценностей. В семье ребенок первый раз знакомится с культурой своего народа, а это в значительной мере определяет дальнейшее направление политической социализации.

В связи с этим следует сказать, что в детском и подростковом возрасте ребенок находится в очень тесном контакте с семьей. Именно в этом промежутке времени происходит интенсивное освоение, накопление ребенком информации об окружающем мире, формирование основ мировоззрения, характера и совершенствование навыков общения, определение жизненных ценностей и приоритетов, проявление творческих способностей. Осуществление данного процесса напрямую связано с социо-культурными ориентирами семьи, ее традиционно-эстетическими принципами.

Поэтому семейное воспитание носит глубокий национальный характер и исходит из этнокультурных традиций определенного народа. В связи с этим можно увидеть, что особенность семейного воспитания заключается в ее тесной связи с этнокультурными традициями народа, бережно сохраняемый и передаваемый из поколения в поколение.

В нашей стране, как и в других странах Центральной Азии, вступившие в процесс глобализации, обновления общества, очень важную в переходной период поиск научного решения национального вопроса в контексте семейного воспитания, позволяющие обойти национальные конфликты. Наше государство и правительство придерживаясь принципов научной национальной политики, опираясь на признанные законы общественно-политического развития создают все возможности для полноценного развития всех национальностей и самоопределения казахской нации.

Исследование эффективности семейного воспитания детей в рамках общественных наук дает возможность определения своеобразных общенациональных и национальных черт и признаков воспитания. К общенациональным признакам воспитательного процесса можно отнести общегосударственные решения, а также признаки характеризующие общие методы семейного воспитания обоснованные методологическими принципами отечественной науки. Однако, каждой нации свойственны свои

своеобразные особенности: традиций, сформированные веками, характер семейного трудового воспитания, существование многодетных или малодетных семей и т.д.

Несмотря на существующие различия у разных народов в формах и методах общенационального воспитания, в семье есть общее для всех свойство – это возможность передачи молодому поколению культурного наследия, своеобразных особенностей нации и духа национальной культуры, бережно сохраненные и дошедшие до нас из глубины веков. Возможности передачи из поколения в поколение национальных культурных ценностей зависят от многих причин: темпы научно-технического прогресса, экономическая, политическая, демографическая, социо-культурная ситуация в определенном регионе, стране. Например, преобладание нуклеарных семей, состоящих только из родителей и детей, являющееся следствием малочисленности, оторванности от «старшего» поколения, что напрямую связано с вышеперечисленными причинами, не может эффективно влиять на накопление и передачу этнокультурного наследия в рамках семьи. А также загруженность родителей на работе ограничивает возможности общения с детьми, приводит к ослаблению внутрисемейных связей, к утрате форм национального воспитания. В связи с этими и другими процессами возникшими в обществе, семейному воспитанию, имеющий исключительные возможности формирования у детей, подростков и молодежи чувства причастности к истокам национальной культуры, требуется соответствующая направленности культурной и семейной политики государства, обеспечивающая заботливое сохранение и развитие этнокультурных традиций семейного воспитания.

Основой комплексного осуществления воспитательной деятельности является целостный подход к объекту воспитания – человек, который рассматривается как сложная динамичная система в структуре социальных отношений. Для ясного представления всех аспектов семейно-нравственной воспитательной деятельности государства необходимо рассмотреть социальную коррозию, которая проявляется в духовной атмосфере общества, подтачивает его нравственные ценности.

В наше время многие социальные проблемы как преступность, пьянство и алкоголизм, депрессий и т.д. вырастают из проблем семьи. Поэтому воспитание можно рассматривать как стремление общества защитить себя от таких проблем, избежать такие социальные отклонения. Также невозможно рассматривать развитие ребенка и помощь ему вне реальности семейной жизни. Взаимоотношения между родителями и детьми во все периоды человеческой истории были тесно связаны с жизнедеятельностью семьи, с характером отношения между родителями, со сплоченностью и здоровьем, счастьем членов семьи.

Поэтому воспитательные задачи родителей, связанные с развитием детей, тесно переплетаются с семейными проблемами. Стабильное и счастливое детство возможно только в семье, благополучной во всех отношениях. В первую очередь, для благополучной жизни ребенка важное значение имеет доброжелательная атмосфера в семье и система семейных взаимоотношений, которые влияют на чувства защищенности ребенка и направляет его развитие. В таких семьях родители и дети связаны естественными повседневными отношениями. В педагогическом смысле это означает мировоззренческие, нравственные, эмоциональные, интеллектуальные, деловые связи родителей и детей, тесное общение между ними, в результате которого возникает душевное единение. Природную основу таких отношений составляют родственные связи, чувства материнства и отцовства, которые проявляются в родительской любви и заботливой привязанности детей к родителям.

Ошибки и недочеты в воспитании, допущенные в подростковом возрасте могут проявиться потом в асоциальном поведении, в трудностях возникающих во время адаптации, в различных отклонениях личностного развития. Исходя из этого можно понять, что в обществе нет другого института, который может заменить семью в процессе первичной социализации.

Придавая важное значение усилению влияния общества на процесс всестороннего развития подросткового поколения в семье, а также учитывая региональные, национальные особенности государства требует обозначить общие направления развития казахстанской семьи, определить противоречия и ожидаемые достижения в будущем, усовершенствовать семейное воспитание в соответствии с общегосударственными целями.

Вместе с тем, учитывая отрицательную и положительную практику, необходимо консолидировать экономическую и интеллектуальную мощь нашей республики для решения основных задач усовершенствования семейного воспитания. В данное время в деле семейного воспитания важное значение имеет исследование влияния реформ различных отраслей комплексной системы среднего, высшего образования и семейного воспитания на основе научного осмысления преемственности нового с историческим прошлым.

Воспитание – сложное, важное и гуманное искусство [2, с. 25]. Не каждый сможет овладеть им. Формирование личности воспитателя, особенно учителей, важная государственная и политическая проблема. И здесь должно учитываться следующее: в процессе демократизации общества возникает необходимость не только в людях образованных, политически грамотных, но и в высоконравственных, ответственных в гражданском плане. В то же время сама демократия учит нравственности, плюрализму мнений, гражданской и творческой активности, открыто и свободно обсуждать актуальные вопросы, острые проблемы существующие в общества, осуществлять открытый и всесторонний общественный контроль за деятельностью государственных органов.

Такой подход к воспитанию, во-первых, отрицает традицию одностороннего, фрагментарного понимания и реализации воспитательного процесса как готового опыта, основанного на чрезмерной заботе; во-вторых, предполагает использование и развитие с творческих позиций научно обоснованную традицию воспитательного процесса. Воспитательный процесс, в таком понимании, создает благоприятные условия для формирования личности путем сознательного и целенаправленного педагогико-психологического влияния.

Развитие системы воспитания, основанной на комплексном подходе, означает дифференцирование в идейно-воспитательном процессе общих и особых форм, средств влияния в соответствии с социально-психологическими и возрастными особенностями, а также с учетом уровня образования и культуры определенной группы молодежи. При сохранении данных условий эффективность системы воспитания в целом возрастает, так как цель системы воспитания – достижение результативного взаимодействия всех отраслей и частей воспитательной деятельности, а также педагогико-организационных форм, средств и социальных факторов. Обеспечение тесного единства политико-идейного, трудового и нравственного воспитания является методологической основой формирования и развития полноценной личности. Поэтому семейное воспитание не может осуществляться безнравственными методами и средствами.

На сегодняшний день, когда новые задачи и новые исторические условия требуют пересмотра и уточнения прежних представлений о связи нравственных принципов с политикой, наукой, искусством и т.д. именно в этом направлении можно выполнить требования комплексного подхода. Это совокупность всех частей воспитания, в первую очередь, касающееся политики, нравственности, труда. В течении этого процесса в соответствии с целями воспитания осуществляется единство трех сущностных сторон личности: познавательно-мировоззренческая, эмоционально-волевая и деятельная.

Семейное воспитание, в первую очередь, требует активную деятельность. Воспитание – это постоянная неудовлетворенность достигнутым в развитии отдельной личности и коллектива и стремление их изменить, достигнуть определенной высокой цели. Необходимо искать путей устранения всего отрицательного и сознательной поддержки, одобрения всего положительного. Воспитательная деятельность предполагает четкое и точное определение целей воспитательного воздействия. Вместе с тем, для развития воспитуемого по обозначенному направлению необходимо определить отраслей знаний, идеи, нормы для усвоения. Необходимо продумать педагогические методы воздействия, организационные условия для достижения наибольшей эффективности воспитательной деятельности. Однако, разработка целей, содержания и методов такого воздействия может быть осуществлена только тогда, когда учтены возрастные и интеллектуальные особенности воспитуемых [3, с. 17].

При этом, также нужно учесть общественные условия протекания воспитательной деятельности, влияние этих общественных условий на педагогический процесс, а также возможности использования их для достижения поставленных целей. Воспитание реализуется в процессе совместной деятельности семьи и школы, дошкольных и внешкольных организаций, детских и молодежных организаций. На человека воспитательное воздействие оказывают общественная жизнь, традиции, развитие науки и техники, литература и искусство, СМИ и агитационные мероприятия и т.д. в целом. В воспитательной деятельности необходимо шире использовать опыт народной педагогики, обычаи и традиций, духовное наследие каждой нации, которые служат для укрепления дружбы и сотрудничества всех народов. В условиях демократии, расширения масштабов самоуправления возрастает национальное самосознание всех наций и народов. Однако в сфере межнациональных отношений иногда проявляются еще сохранившиеся стремления к национальной изолированности, местничеству, существованию за счет других. Стремление жить изолированно может привести к духовной замкнутости, нравственному застою. Жить и работать в условиях демократии и гражданского общества, осознание приоритетности общенародных, общегосударственных интересов – гарантированный результат противодействия политическим авантюристам, экстремистам и националистическим элементам, которые хотят использовать в своих низменных целях трудности и противоречия общественного развития. В период

демократизации общества также особое значение имеет культура межнационального общения: доверие и тактичность, уважение к личности оппонента, его прав на самостоятельное суждение, самовыражение.

Исторический опыт народа в области воспитания в семье, его внедрение в современный процесс способствует созданию государственной семейной политики и системы воспитания, предназначенные для формирования личности человека как гражданина, уважающего свою нацию, свой народ, являющегося наследником своей культуры и истории, а также знающего и уважающего культуру и духовные традиции других народов.

В связи с этим следует сказать, что общенациональное воспитание - это процесс целенаправленного воздействия на сознание и чувства людей с целью превращения демократических принципов в идейные установки и нравственные правила поведения человека. Безусловно общенациональное воспитание должно включить в свое содержание политико-идейное и нравственное воспитание, так как невозможно представить культуру межнационального общения и демократию как важной части духовного облика семьи и членов общества без идейной уверенности и нравственного здоровья.

В нашем обществе перед общественными науками, в первую очередь, перед политологией, социологией и философией и т.д., стоят сложные задачи по улучшению семейного воспитания. В связи с этим проблема разработки концепции современного человека на научной основе с учетом резкого роста субъективных факторов (деятельность политических партий, общественно-политических организаций, государства и его институтов воспитания) является одной из важных задач. Опираясь на новые данные естественных и общественных наук, а также на знания о всех материальных и идеальных свойствах человека, наука должна дать точный ответ на вопросы о том, каким должен быть человек в нашем обществе, что надо делать для этого, какие преграды необходимо устранить. Речь здесь идет о прелюстиях субъективного и объективного характера.

Новизна и сложность задач семейного воспитания требуют утверждения в повседневной жизни человеческих ценностей, поиска новых средств, путей и методов совершенствования социально-политических и человеческих отношений, истинных проявлений человеческой природы.

С точки зрения государственной семейной политики цель воспитания - обеспечение условия и для родителей, и для детей. Другими словами, изменение качества жизни семьи, создание таких условий жизнедеятельности, что способствовало бы удовлетворению высоких потребностей всех ее членов, обретению счастья каждой семьей являются целью.

«Для ребенка семья, - отмечает С.П. Бондарщук, - это проявление и общественного бытия, и общественного сознания, и объективного, целенаправленного воздействия. В этом плане, нет отдельного семейного и общественного воспитания, так как общества не обособлен от семьи, составляющих его основу, наоборот существует в них и через них. Даже если нужно обособление, - тогда можно говорить только об условной, в определенной степени, самостоятельности семейного воспитания, о его полном несоответствии идеальной модели общественного воздействия в каждом отдельном случае. [4, с. 37].

Таким образом, необходимо рассматривать семейное воспитание в тесной связи с общественным, а также самовоспитанием, так как они являются тремя составными частями единого процесса воспитания. Роль семьи, в этом контексте, определяется содержанием воспитательной деятельности, воспитательными целями, поставленными обществом. Семейные связи, мнения, ценности, традиций оставляют неизгладимый след в сознании человека. И насколько семья развита в социальном плане, крепкая, дружная, настолько сильное будет его влияние. Поэтому только на основе единства семейного и общественного воспитания мы можем добиться успехов в решении проблемы формирования личности.

Семейное воспитание - это одна из форм воспитания в обществе. Главная его особенность состоит в том, что оно наиболее эмоционально по своему содержанию, его главной предпосылкой является родительская любовь к детям и соответствующее ответное чувство детей к родителям. Непрерывное соответствие целенаправленного воздействия родителей на детей с ежедневным влиянием на этих же детей образа жизни семьи является еще одной особенностью семейного воспитания.

Вместе с тем, своеобразие семейного воспитания как института воспитания проявляется в его воспитательных возможностях, в особенностях методов и средств, в особенностях процесса реализации целей и основных задач воспитания, а также в особенностях семьи как объекта педагогического воздействия со стороны школы и социума.

Родители должны ясно понимать, что главное, ведущее, основное в процессе воспитания. Это помогает находить правильное решение проблем личного характера. Ошибки в семейном воспитании, во многом, возникают от незнания как действовать в отдельных случаях, как влиять на ребенка, чтобы достичь положительных результатов. При этом, ошибки в семейном воспитании объясняются

непониманием желаний детей видеть в своих родителях близких друзей, с которыми можно поделиться с ежедневными радостями и невзгодами. Отказ родителей слушать детей, нахождение предлога в занятости и усталости порождает чувства одиночества, замкнутости у детей.

В свою очередь, дети позволяют обогатить внутрисемейные связи, расширить сферу интересов семьи, дарят взрослым чувства удовлетворенности, вернуться в свой самый счастливый период жизни – в детство, наблюдать становление и развитие новой личности, а также воспитывать, совершенствовать самих себя.

Казахстанская семья – сплоченный коллектив людей с единым семейным и общественным интересом. Она имеет прочную экономическую, политическую и идеологическую основу. Для зрелой казахстанской семьи характерны атмосфера взаимного уважения, доверия, подлинной дружбы, в ней есть последовательность, логика действий, простота, открытость, желание понять, помочь. Такая семья способна конструктивно решать разногласия или конфликты, которые могут возникнуть, с желанием найти компромисс или сотрудничество. Члены таких семей искренне поддерживают друг друга, их дела со словами не расходятся и не несут двойные стандарты.

Но, к сожалению, современные семьи переживают не лучшие времена. В большинстве нынешних семей основные силы и время родителей расходуется на материальное обеспечение, не на духовное формирование и развитие детей. Дети же ожидают от родителей интереса к их внутреннему миру, учета их возрастных и индивидуальных особенностей. Поэтому современное семейное воспитание должно основываться на определенных принципах, которые требуют признания личности в качестве абсолютной ценности, обращают внимание на приоритетность общечеловеческих нравственных норм и ценностей, на установление равноправных духовных отношений между взрослыми и детьми и позволяют осуществлять воспитание на традициях народов Казахстана.

1. Абсаттаров Р.Б. *Национальные процессы: особенности и проблемы.* – Алматы: Гылым, 1995 – 248 с.
2. Лихачев Д.Г. *Теоретические проблемы воспитания.* – Пермь, 2007 – 263 с.
3. Лапатын Т.Ю. *Педагогическо-психологические проблемы воспитания.* – СПб., 2005. – 275 с.
4. Бондарчук С.П. *Семья и воспитание.* – Ростов-на-Дону, 2000. – 165 с.

Мақалада ұлтаралық қарым-қатынас мәдениеті тұрғысында әртүрлі әлеуметтік және ұлттық-мәдени жүйелерде жинақталған тәрбие беру тәжірибесін жете түсінуге бағытталған отбасылық тәрбиенің өзекті мәселелері қарастырылады. Отбасы үшін тәрбие беру қызметі ең маңызды, ең негізгі болып табылады. Оның басты міндеті – ескелең ұрпақты қоғамның жиынтық тәжірибесі және рухани мәдениетімен таныстыру, сонымен қатар оның бойында қарым-қатынас мәдениетінің негіздерін қалыптастыру. Отбасылық тәрбиеге өзіндік ұлттық сипат тап және ол нақты бір халықтың этномәдени дәстүрлерінен туындайды. Сондықтан Қазақстан секілді көпұлтты қоғам үшін қазіргі заманғы отбасының тәрбие беру қызметін зерттеу өте маңызды болып табылады.

Тірек сөздер: отбасы, тәрбие беру, қоғам, ұлттық, отбасының функциялары, ата-аналар, балалар.

In article is considered actual problems of family education in the context of culture of international communication which is directed on judgment of the education experience which is saved up in various social and national and cultural systems. For a family educational activity is one of the most important, fundamental which main task consists in transfers to the growing-up pokoleniye of cumulative experience of society and spiritual culture, and also a basis of culture of communication. Family education has deep national character and proceeds from ethnocultural traditions of certain people. Therefore studying educational activity of a modern family is important in multinational society as Kazakhstan.

Keywords: family, education, society, national, functions of a family, parents, children.

УДК 32001 (574)

МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ В КОНТЕКСТЕ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Матакбаева Л.Х. – д.полит.н. профессор
кафедры международных отношений КазНПУ имени Абая

В статье рассматриваются политический аспект эволюции международных отношений в глобальном измерении и формирование глобального управления, как закономерного итога развития процессов глобализации. Глобальные политические процессы, происходящие в мире, неизбежно отражаются на международных отношениях. Международные отношения, по мнению автора, это особый род общественных отношений, выходящий за рамки внутриобщественных взаимодействий и территориально-образований. Показано, что процессы глобализации, их интенсификация ведут к усилению международного взаимодействия и общения, вовлечение все большего числа государств в глобально-международный процесс взаимодействия – это обязательное условие появления и устойчивого существования глобальных отношений, их перерастания из "просто" международных в глобальные взаимодействия и процессы. Автор отмечает необходимость определения базового набора глобальных отношений и взаимодействий для превращения международных отношений из пространственно-географического процесса в системно-содержательное.

Ключевые слова: безопасность, глобализация, глобальный процесс, глобальное управление, эволюция, международные отношения

Глобальные политические процессы, происходящие сегодня в мире, неизбежно отражаются на различного рода отношениях между фрагментами мирового социума и среди них в первую очередь на международных отношениях. Международные отношения являются специфической областью общественных отношений, включающие все многообразие существующих экономических, военных, дипломатических, правовых, информационных, экологических, географических процессов. Международные отношения можно определить как особый род общественных отношений, выходящих за рамки внутриобщественных взаимодействий и территориальных образований.

Политический анализ международных отношений можно представить в виде двух частей – постоянной и переменной. Постоянная часть – это геополитика, которая исходит из принципа, что цивилизации и государства в своих основах отражают специфику ландшафта, в котором они возникли и развивались. Переменная и более динамичная часть оказалась в центре внимания исследований международных отношений. Постоянную – геополитическую часть можно считать, в основном, пространственной, а наиболее подвижную – темпоральной, в соответствии с которой выделяются исторические периоды, и соответствующие им модели общества разделяются на традиционное – аграрное общество (премодерн), современное – индустриальное (модерн) и постиндустриальное общество (постмодерн). Реально почти в каждом государстве **паллицируют** одновременно все три временные периода, воплощенные в тех или иных моделях общества.

Процессы глобализации, их интенсификация ведут к усилению международного взаимодействия и общения, углубленного международного сотрудничества, взаимного доверия и предсказуемости, что позволяет существенно продвинуться в решении многих крупных международных, в том числе и глобальных проблем. При этом международные и глобальные отношения не совпадающие понятия. Международные отношения только тогда окажутся глобальными отношениями, когда они станут удовлетворять критериям глобальности, которые не сводятся только к пространственно-количественному критерию. Вовлечение все большего числа государств, вплоть до включения всех существующих на планете стран в глобально-международный процесс взаимодействия – это обязательное условие появления и устойчивого существования глобальных отношений, их перерастания из "просто" международных в глобальные взаимодействия и процессы.

Пока глобализация не вступила в завершающую фазу, международные отношения для значительного числа государств и других акторов глобализации, по крайней мере, в политическом плане, именуются мировой политикой.

Исследователи считают, что понятия "международные отношения" и "международная политика" относятся, в основном к межгосударственным взаимодействиям, а "мировая политика" сосредоточивается на роли нетрадиционных акторов в формировании международной среды, не исключая, однако, государства как главного участника международных общений [1].

Таким образом, возникает вопрос о путях, формах, средствах и критериях перерастания международных отношений в глобальные. Перед учёными стоит задача определить базовый набор глобальных

отношений и взаимодействий, позволяющий установить, состоялась ли глобализация как планетарный феномен, либо предсказать и нормативно прогнозировать финальные этапы завершающей стадии глобализации. Тем самым политическая глобалистика из описательного направления исследований будет превращаться в нормативную сферу глобальных знаний. До сих пор этой проблеме не уделялось должного внимания, получалось что "международное" и "глобальное" в отношениях государства едва ли не одно и то же. Однако это принципиально разные понятия.

Нужно иметь в виду, что превращение международных отношений в глобальные — это не только пространственно-географический процесс, но и системно-содержательный. Системный подход к изучению международных отношений позволяет понять, что те или иные системы этих в основном межгосударственных отношений (между конкретной группой государств) представляют собой не просто их "количественную" совокупность, а уже и некоторое системное качество, некую целостность, которые влияют на деятельность того или иного государства, на его внутреннюю и внешнюю политику, на их взаимосвязь [2].

После разрушения биполярной системы международных отношений и геополитических отношений, кардинально изменилась их конфигурация, началось осознание процесса глобализации, формирование целостного мира. В условиях глобализации, требующей согласованных действий всех членов международного сообщества, геополитика перестает быть делом отдельных государств. Обретение цивилизацией в ходе глобализации, целостности приведет к появлению единого субъекта глобальной политики и глобальной деятельности во всех ее направлениях и ракурсах.

Для выявления не только системных качеств и характеристик, но и эволюционных перспектив, возможных параметров трансформаций международных отношений в глобальные необходимо соединить системный подход с эволюционным. В отличие от традиционного подхода к исследованию международных отношений, когда акцент делается в основном на прошлом и настоящем, эволюционный подход исходит из приоритета связи настоящего и будущего, поскольку предстоящие трансформации в принципе будут нелинейными. При этом нужно иметь в виду, что в условиях нарастания процессов глобализации столь же нелинейной будет связь и прошлого с настоящим. Системно-эволюционный потенциал международных отношений увеличивается как за счет увеличения числа стран, так и благодаря появлению новых акторов глобализации. отношений в глобальные стабильные отношения.

При этом наиболее актуальной в современных условиях, а тем более в будущем представляется проблема управления глобальными процессами, когда сформируется принципиально новый тип управления — глобальное управление. Проблема управления и управляемости, является центральной в современной глобалистике. Остановимся на этом подробнее.

Следует отметить, что у современной цивилизации пока нет эффективных управленческих форм выполнения решений и соответствующих механизмов политического регулирования глобальных проблем. До сих пор все проблемы решались в основном национальными государствами или международными организациями. Формирование планетарного уровня управления, когда более двух сотен государств (из которых 192 входят в ООН) будут подчиняться единым общецивилизационным императивам и социальным технологиям глобального перехода к мировой целостности и устойчивости, процесс беспрецедентный. Пока властные полномочия и соответствующие организационно-институциональные механизмы в основном "закреплены" за национальными государствами, а наднациональные институты, структуры и организации еще не обладают соответствующими властными полномочиями. Но новые транснациональные и международные — негосударственные акторы уже захватывают и транснационализируют все большую часть властных отношений, конкурируя с государствами. Причем в этот процесс, включается ряд внутри государственных структур. В этом кроется одно из главных политических противоречий современного глобального развития, свидетельствующее о невозможности разрешения других глобальных противоречий и проблем цивилизационного развития при отсутствии механизмов глобального управления.

В процессе перехода властно-управленческих политических функций от государств к другим субъектам мировой и глобальной политики возможно создание глобальных институтов власти — явного (ООН либо аналогичной всемирной организации, более адекватно реагирующей на глобальные вызовы) либо скрытого (тайного) мирового правительства [3]. Кроме того, не исключается существование определенной иерархически не выстроенной сети принятия политических решений глобального порядка.

Эта глобальная политическая сеть, состоит из ряда не подчиняющихся, но в той или иной степени зависимых друг от друга узлов, к числу которых относятся: Совет Безопасности ООН, Политический комитет НАТО, руководство Международного валютного фонда и Всемирного банка, правительства сильнейших государств — членов "Большой восьмерки" и Китая, саму эту восьмерку как отдельный

институт принятия решений, ведущие европейские организации (Еврокомиссия, ПАСЕ, Евросоюз), Интерпол, различные организации по контролю и регулированию, такие, как ОПЕК, МАГАТЭ, ВТО и т.д. Между этими политическими узлами (силами) сети установлена проектная форма взаимодействия и вовлечения других субъектов сети мировой политики. Политическая борьба в подобной сети выступает не как борьба партий (что имеет место в политической борьбе внутри отдельного государства), а как борьба самих этих сетевых узлов и борьба предложенных ими проектов за ресурсы, рынки, влияние и т.д.

Такая глобальная политическая сеть принятия решений транслирует интересы и ценности лишь развитых, но "не глобализируемых" развивающихся стран. В ходе такого рода глобализации уже сложились схемы политического и экономического управленческого воздействия на политические процессы. Подобные властно-управленческие международные отношения можно квалифицировать как геэкономический и одновременно как политический процесс глобализации.

Помимо сетевой формы принятия глобальных политических решений, может появиться и всемирное правительство. Если возникнет всемирный федеративный институт власти, которому все страны передадут свой суверенитет и властные полномочия, то решение глобальных проблем станет намного более эффективным, чем в современном мире конкурирующих между собой индивидов и государств. Прогнозируется появление единого глобального органа управления, устраняющего страновую автономность, национальную фрагментарность и конкурирующих между собой и государств. Прогнозируется появление единого глобального органа управления, устраняющего страновую автономность, национальную фрагментарность и конкурентность. // N.B! ДОБАВИТЬ.

Между тем, опыт показывает, что процессы модернизации, в том числе и политической, нелинейны и разнонаправлены. Нелинейным и разнонаправленным остается также и выход политических процессов на глобальный уровень. В силу этого при переходе на глобальный уровень следует ожидать появления нового качества и определенной когерентности в политическом развитии.

Глобализация через переход к устойчивому развитию (как и решение глобальных проблем через этот переход) должна стать процессом эволюционной самоорганизации, поскольку речь идет о возможности сохранения наиболее высокоорганизованных систем – биосфера и цивилизации – в состоянии, весьма далеких от равновесия (простого аттрактора).

Становление глобального управления призвано решать проблемы глобального развития, и в дальнейшем при переходе к устойчивому развитию не исключено воздействие на кризисные и неблагоприятные для человечества циклические-волновые эволюционные процессы [4].

Появление новой формы управления необходимо для организации направляемого движения всех стран на пути к устойчивому развитию. С одной стороны, здесь могут быть задействованы естественные социальные механизмы – ноосферное сознание и глобальное гражданское общество, а также соответствующие демократические процессы. Но с другой стороны – более эффективное управление глобальным развитием потребует специального органа управления.

Для того, чтобы появились общие для мирового сообщества ценности и интересы, необходимо выработать и поставить принципиально новые цели для развития всего человечества, которые не ограничиваются какой-то одной страной или группой избранных стран. Такие цели, как выживание цивилизации и сохранение биосферы как среды ее обитания, были поставлены ООН перед мировым сообществом (например, в Декларации тысячелетия). Стратегия устойчивого развития становится объединительной платформой для всего человечества, в котором теоретически все народы и страны оказываются в равном по отношению к конечной цели положении. Другое дело, что их стартовое положение оказывается разным.

Глобализация в ближайший исторический период вступает именно в «управляемую стадию», имеется в виду планетарный переход к устойчивому развитию, и здесь важно понять, по каким направлениям это будет происходить.

В тоже время глобализация – это форма развития планетарной эволюции, однако ее отрицательные эффекты, возможно, пока превышают позитивные результаты, поскольку существует возможность антропоэкологической катастрофы, если будут усиливаться нынешние разрушительные тенденции цивилизационного развития. Смысл перехода, или лучше сказать «поворота» глобализации на «устойчивой» эволюции заключается в ограничении и уменьшении, а в отдельных случаях и элиминации негативных эффектов модели неустойчивого развития во имя выживания цивилизации. Поэтому речь идет уже не просто о стихийном либо частично управляемом сверхдержавой процессе глобализации, а именно о глобально управляемом процессе в мировой обществу, имеющем уже общие цели перехода к устойчивому будущему.

Становление глобального управления потребует формирования общих социальных норм (морального и правового характера) для всего человечества, которые в существенной степени будут отличаться от ныне существующего международного права и традиционных нравственных норм и ориентаций.

Таким образом, суть проблемы формирования глобального управления заключается не только в транснациональном движении властно-управленческих отношений от локально-национального уровня на глобальный уровень, но и в сущностно-качественных трансформациях властных отношений в более демократические и справедливые.

Глобализация и политические процессы влияют друг на друга, хотя и асимметрично, что дает основания многим исследователям говорить об отставании политической глобализации от экономической и информационной. Основой функционирования глобальной демократии являются соответствующие политические институты и механизмы взаимодействия с гражданами.

В настоящее время выделяются два основных подхода к процессу становления глобальной демократии. Первый подход основан на представлении об унификации процессов демократизации в духе западной либеральной демократии. Второй рассматривает «глобальную демократизацию» как процесс дифференциации демократии, дальнейшее размножение демократических форм развития, причем данная точка зрения получает все большее широкое распространение [5]. Несмотря на то что оба направления связаны с развитием глобальных процессов, наибольший интерес представляют не столько пространственные, сколько качественные метаморфозы демократии.

Анализ показывает, что современная и будущая демократия основана на принципах, которые имеют, как положительные, так и отрицательные стороны и последствия. Важнейшей проблемой демократии является принцип большинства при принятии коллективного решения. Многие ученые признают, очевидные недостатки этого принципа, однако не могут предложить другой приемлемой альтернативы, ведь большинство реализует и защищает свои интересы, а не всего общества.

Еще один недостаток современной демократии обусловлен нарастающим социальным расслоением. Нарушается и весьма ощутимо принцип социальной справедливости, когда каждый человек получает свою долю богатства, власти, престижа и других благ в соответствии со своим вкладом и заслугами перед обществом. Еще более нарушается принцип социально-темпоральной справедливости в отношении будущих поколений. Демократия, подобно рынку, игнорирует стратегическое будущее, особенно отдаленное.

Рост масштабов демократического процесса в ходе глобализации может существенно повлиять на скорость принятия необходимых решений (в первую очередь по глобальным проблемам). Можно назвать и ряд других недостатков демократии как формы политического процесса и дальнейшего способа развития глобализирующегося человечества. Означает ли это, что человечество «смирилось» с недостатками демократии и эволюция политического процесса фактически достигла своей вершины? Можно вопрос поставить и таким образом: выйдет ли дальнейшая эволюция политического управления за границы демократии и не появится ли некая упомянутая постдемократическая форма этого процесса?

В настоящее время уже определены новые формы и направления совершенствования демократического процесса. К их числу можно отнести так называемую «электронную демократию», когда использование сетевых информационных технологий обеспечивает коммуникации, способствующие формированию политических способов управления в соответствии с потребностями информационного общества. Речь идет о информационной демократии. Основными компонентами информационной демократии станут всеобщее избирательное право и свободная информация, поскольку народ может выбирать лишь при свободном движении информации, при отсутствии политических ограничений и запретов, не говоря уже о политическом терроре. В случае дальнейшей реализации этой информационной демократии граждане будут в полной мере реализовывать свое избирательное право.

1. Лебедева М.М. *Мировая политика*. – М., 2003. – С.35.

2. Цыганков П.А. *Теория международных отношений: Учеб. пособие*. – М., 2002. – С.28.

3. Там же, С.37-40

4. Мунтян М.А. *Геополитика: история и современность*. – М., 2009. – С. 223

5. Вебер А.Б. *Современный мир и проблема глобального управления // Век глобализации*, 2009, № 1 – С.10.

Мақалада жаһандық өлшемдегі халықаралық қатынастар эволюциясының саяси аспектісі, жаһандық үдерістердің дамуының заңды нәтижесі ретінде жаһандық басқарудың қалыптасуы қарастырылады. Әлемдегі жаһандық саяси үдерістер міндетті түрде халықаралық қатынастарға үлкен әсер етеді.

Автордың пікірі бойынша, халықаралық қатынастар қоғам ішкілік өзара әрекет етумен, аумақтық құрылымдармен шектелмейтін қоғамдық қатынастардың ерекше түрі. Жаһандану үдерістері, олардың қарқынды болуы халықаралық деңгейде өзара әрекет етудің күшеюіне әсер ететін, көптеген мемлекеттердің жаһандық-халықаралық өзара әрекет ету үдерісіне қатысуы жаһандық қатынастардың қалыптасуы мен тұрақты болуының, олардың «қарапайым» халықаралық түрден жаһандық өзара әрекет ету үдерістеріне ұласуының міндетті шарты екені көрсетілген. Автордың ойынша халықаралық қатынастардың кеңістік-географиялық үдерістерден жүйелі-құрамдық үдерістерге айналуына жаһандық қатынастардың базалық негіздерінің жиынтығын анықтау керек.

Түйін сөздер: қауіпсіздік, жаһандану, жаһандық үдеріс, жаһандық басқару, эволюция, халықаралық қатынастар

The article deals with the political aspect of the evolution of international relations in the global dimension, the formation of global management as a natural outcome of the development of globalization. Global political processes taking place in the world, will inevitably affect the international relations. International relations, according to the author, this is a special kind of social relations that goes beyond intersociety interactions and territorial entities. It is shown that the processes of globalization, their intensification lead to the strengthening of international cooperation and communication, involving an increasing number of global-international interaction process - this is a mandatory condition for the emergence and existence of sustainable global relations, their escalation of the "just" in the international global interactions and processes. The author points out the need of a global relationships and interactions basic core identification, for the transformation of international relations from the geographical space process into a meaningful systemic.

Keywords: security, globalization, global process, global governance, the evolution, international relations

УДК 32:93/94

ГЕНДЕРЛІК САЯСАТ ЖӘНЕ ҚОҒАМДЫ ЖАҢҒЫРТУ

И.С. Осимбаева –

әлеуметтік-гуманитарлық пәндер кафедрасының аға оқытушысы

Мақалада қоғамдағы дәстүршілдік пен жаңғырту үдерісінің ролі мен арақатынасын қарастыра отырып, гендерлік саясат пен қоғамды жаңғырту үдерісіне талдау жасалады. Дәстүрлі қоғамның негізгі белгілерін айқындай отырып, гендерлік концептінің дәстүрлі қоғамның даму деңгейін анықтаудағы орны қарастырылады. Сонымен қатар, жалпы гендерлік концептінің қоғамдық дамудың бір формациясынан екінші формациясына өту барсындағы орны зерделеніп, осы тұрғыда қоғамдағы әйелдердің ролі мен орын, құқықтары мен еркіндіктері мәселесіне көңіл бөлінеді. Осы орайда гендерлік қазақ дәстүршілдігінің негіздері, өміршеңдігі, ұдайы өндірілуі қарастырылады.

Түйін сөздер: гендер, қоғамды жаңғырту, стереотип, теңдік, құқық, дәстүрлі қоғам.

Гендерлік саясат пен қоғамды жаңғырту үдерісіне талдау жасамас бұрын, қоғамдағы дәстүршілдік пен жаңғырту үдерісінің ролі мен арақатынасын қарастырып өту қажет. Дәстүрлі қоғамдардың негізгі белгісі қалыптасқан стереотиптерді сақтау және ұдайы өндіру болып табылады, яғни ондай қоғамда түп-тамырларға, дәстүрлерге, қабылдау мен әрекет етудің қалыптасқан үлгілеріне жүгіну орын алады. Сонымен бірге, болмысты қабылдаудың әртүрлі стереотипті формалары кертартпа– консервативті пиғылдағы көпшілікке тән ерекшелік. Бүгінгі таңда оларды барлық ескі және жаңа формадағы жаңғырту нәтижесіндегі күрт өзгерістерге деген әмбебап және «табиғи» реакция деуге болады. Олар көбінесе үйреншікті болғандықтан қарапайым болып көрінеді және керісінше, қарапайым болғандықтан үйреншікті болып қабылданады. Қоғамды жаңғыртумен байланысты гендер мәселесінің өзі осындай стереотипті ойлау мен тәлім-тәртіптің, қоғамдық сананың ажырамас бөлігін құрайды. Әйелдің ролі мен орны туралы концептінің маңыздылығы соншалықты, осыған байланысты қоғам дамуының әртүрлі тарихи формациялары ауқымында оның қалыптасуы мен даму деңгейін қарастыруға болады.

Сонымен қатар, қазіргі демократиялық қоғамда орын алған шығу тегі мен құрылымы бойынша дәстүрлі стереотиптер дәстүрлі әлеуметтік-мәдени тұрғыдан тыс қолданылатынын айта кету керек. Сондай-ақ, осы стереотиптердің ең «белсенді» қолданушылары оны қалпына келтіру туралы үміттенбейді. Сондықтан, қоғамда орын алған дәстүрлі құрылымдар кейбір кездерде заманауи үдерістерді сынау құралы қызметін атқаратын, ал кейде фрустрацияның жеңілдеуіне әсер ететін және стресс жағдайын болдырмауға көмектесетін таза психологиялық кешендердің орнын ауыстыратын қандайда бір бөтен қосымшалардай болып көрінеді.

Гендерлік аспект бірге тұрудың дәстүрлі жүйесін сақтаудың маңызды механизмі, кертартпа пиғылдағы қоғамдық қабылдаудың болмысты мойындауының легитимді формасы қызметін атқарады. Олардың

тұрақты болуы гендерлік стереотиптердің тиімділік пен практикалық мақсаттылыққа, қауіпсіздік пен халықтың тұтастығын сақтауға негізделуіне байланысты. Ал жаңғырту – дәстүрлі қоғамнан қазіргі заманғы қоғамға өту үдерісін білдіретін дамудың ерекше формасы. Жаңғырту үдерісінің барысында дәстүрлі сананың әртүрлі тұрақты формаларынан арылу болмай қоймайды. Осыған орай, саяси санадағы дәстүрлі мен қазіргі заманғының арақатынасын анықтау, сонымен қатар жаңғырту үдерісінің динамикасын айқындау қажеттігі туындайды. Өйткені әйел теңдігі, әйел эмансипациясы мен жаңғырту үдерісі арасында өзара байланыстың бар екенін көптеген ойшылдар атап өткен.

Мысалы, бұл өзара байланыстың терен, маңызды мәні орыс ойшылы Н.А. Бердяевты өте қызықтырған. Ол: «әрине әйелдер эмансипациясы ру дағдарысының, өрістің тарылуының белгісі», - деген пікір білдірген [1]. Қазіргі заманғы әлеуметтанудың қалыптасуына атсалысқан, қоғамды жаңғыртудың заманауи теориясының негізін қалаушы неміс философы Г.Зиммель бірінші болып әйелдер мәселесін өз зерттеуде алға тартып, бұл үдерісті тек өнеркәсіп революциясымен, урбанизациямен, білім берудің дамуымен ғана емес, сонымен бірге әйел құқықтары мәселесімен де тікелей байланыстырған [2].

Адамзат қоғамының даму барысында және оның бір экономикалық формациядан екінші экономикалық формацияға өту кезеңінде қоғамдық қабылдау парадигмасының өзінің өзгеруі байқалады. Тұрақты түрде өзгеріп отыратын сыртқы және ішкі жағдайлар тұрғысында және жаңа қоғамдық қажеттіліктердің пайда болуына орай функционалдық құрылымы аңғұрлым толық, сипаты бойынша мәнді және мазмұнды келген, жаңа қабылдау мен әрекет етуді, ойлау мен тәлім-тәртіпті қамтитын әлеуметтік тәлім-тәртіптің сәйкес үлгілері қалыптасады.

Қоғамдағы әйелдердің рөлі мен орны туралы мәселенің бастауы нақты мөзіммен, яғни адам құқықтары және барлық адамдардың заң алдында теңдігі туралы ойдың қалыптаса бастаған кезеңімен байланыстыруға болады.

Басқаша айтсақ, адам құқықтары және барлық адамдардың заң алдында теңдігі туралы мәселені көтеруден бастап, әйелдердің міндеттері, олардың қоғамдағы рөлін бағалау, сонымен қатар, дәстүрлі жүйеде тек ұрпақ жалғастырушы және отбасының ұйытқысы ретінде ғана танылатын олардың мәртебесі туралы көзқарастар да өзгере бастады. Бұл өзгерістер еуропалық әйелдердің генетикалық қоры орны толмас шығынға ұшыраған Орта ғасырлардағы Еуропаның жан түршігетін тарихынан бастап, әйелдердің құқықтық, экономикалық және әлеуметтік тұрғыда ерлерге тәуелді болуының жойылуы, әйелдердің қоғамдағы мәртебесін жақсартуға ықпал ететін заңдардың қабылдануына дейін қайшылықты, қиын, күрделі түрде жүзеге асты. Сондай-ақ, жалпы алғанда, әйелдер мәселесін алдыңғы қатарға шығарып, оның қоғамдағы өзектілігін айқындаған аса маңызды және айтулы оқиғалар көп жағдайда әйелдердің өздерінің іс-әрекетімен байланысты болды, өйткені қоғамның дамуы әйелдер эмансипациясы үдерісінен тысқары жүзеге асқан болатын. Негізгі тарихи оқиғалар қоғамдағы әйелдердің рөлі мен орын, құқықтары мен еркіндіктеріне байланысты жағдайларға тек жанама түрде ықпал етті. Тіпті Жаңа замандағы Еуропа тарихына үлкен өзгерістер әкелген және қазіргі қоғамның капиталистік негізін қалыптастырған ықпал өткен революциялар толқыны әйелдердің қатысуынсыз орын алды. Буржуазиялық революция буржуазиялық институттар мен құндылықтарға құрметпен қарады, алайда, шын мәнінде, әйелдер мәселесін ескерген жоқ.

Жалпы, осындай тарихи тұрғыда, XVIII ғасырдан бастап, XIX-XX ғасырлар аралығында көп жағдайда әйелдердің наразылығы түрінде жүзеге асқан, әйелдер құқығын қорғау қозғалысы қалыптасты. Оны тұжырымдамалық тұрғыда негіздеумен феминизм айналысты. Оның көптеген формалары мен дәстүрлері бар. Егер оларды шартты түрде бір ортақ негізге келтіретін болсақ, феминизмді іс жүзінде тек әйелдер теңдігінің ғана емес, сонымен бірге тұлғаны рудың, тектің, отбасының зорлықшыл билігінен босатудың, жеке адамды рулық негізден автономдандырудың және осындай т.б. құбылыстардың философиясы немесе идеологиясы деуге болады.

Ал жаңғырту үдерісін және оның гендерлік саясатқа ықпалын талдауға келетін болсақ, ең алдымен, дәстүршілдік әлі де басымдылыққа ие батыстық емес қоғамдар эволюциясының жалпы сипатын айқындау қажет. Саяси мәдениет және құқықтық сана, әлеуметтік және рухани-ізгілікті уәждемелер, ментальды және этникалық қабылдау мәдениет пен дәстүршілдіктің құрамдас бөлігі ретінде әлі күнге дейін шығыс қоғамдарын батыстағыдай жаңғыртуға кедергі жасайтын қуатты тосқауыл болып табылады. Қазіргі кездегі Қазақстандық қоғамның мәдени өзегі ретінде қазақи дәстүршілдіктің де басқа шығыс қоғамдарымен көптеген ортақтықтары бар. Сондықтан, гендерлік қабылдауды айқындау үшін шығыс қоғамдарына тән негізгі, құрылымдық ерекшеліктерді қарастырып өткен дұрыс болмақ.

Шығыстың көптеген дамушы және өтпелі кезеңдегі елдеріндегі дәстүршілдіктің маңызды ерекшелігі — көп жағдайда басым болатын және батыстық бұқаралық мәдениеттің кейбір үстірт сегменттері ғана орын алған қоғамның аса үлкен қабатының болуы. Дәстүршілдік тек өзінің негізгі саласы — ауылды жерде ғана емес, қалаларда да, қалалар экономикасының шет аймақтарында да «өмір сүреді», «ұдайы өндіріледі». Осыған орай, тұрғындардың әртүрлі әлеуметтік топтарының дәстүршілдікті әртүрлі бағалауы қалыптасады. Дегенмен, әдетте, тұрғындардың көпшілігі дәстүрлі өмір салты мен экономикалық іс-әрекеттің сақталуын қолдайды. Сонымен бірге, дәстүрлі қоғамдық формалардың шеңберінде қалған қоғам қабаттарындағы дәстүршілдіктің күші мен өміршеңдігі сол жүйенің табиғи бөлігі болып табылады. «Қуып жетуге ұмтылу түріндегі даму» теорияларына сәйкес дәстүршілдік қоғамды артқа тартатын құбылыс болып табылады, өйткені дәстүршілдіктің өміршеңдігінің негізін дамып жатқан капитализммен қатар, көпукладты тоқыраудың сақталуы, оның тұрақты түрде ұдайы өндірілуі құрайды. Бүгінгі таңда дәстүрлі қазақ қоғамында дәстүрлі тұрмыс салтының тұрақты және өміршең болуы — дәлелдеуді қажет етпейтін айқын факт. Осы орайда Қазақстанда жасалған соңғы гендерлік зерттеулердің барлығының негізгі мәселесі кертарпа пиғылдағы дәстүрлі қабылдаудың әйел эманципациясының қазіргі заманғы батыстық тұжырымдамасындағы стандарттар мен құндылықтарға деген қатынасын қарастыру болса да, осыдай жағдай сақталып отыр. Сонымен қатар, осы дәстүрлі қазақ тұрмыс салтының тұрақтылығы мен өміршеңдігінен, олардың дамуының нақты бір кезеңінде, батыстық жанғырту теорияларына қарсы қазақ этникалығының қоғамдық дамуының дәстүршіл көзқарастары мен тұжырымдамалары туындағанына қазақстандық зерттеушілердің көңіл бөлмейтінін мойындаған жөн.

Мысалы, гендерлік қазақ дәстүршіл көзқарастар мен тұжырымдамалардың өміршеңдігі, ең алдымен, олардың қазақ ұлттық мәдениетінің ажырамайтын құрамдас бөлігі болуына байланысты. Қазақстан халқының жалпы мәдениетінің маңызды элементі — қазақ мәдениеті қоғамдық дамудың, соның ішінде гендерлік дамудың, дәстүршіл көзқарастары мен тұжырымдамаларының пайда болуы мен ұдайы өндірілуінің іргетасы болып табылады. Оларда жиынтық түрде этностың немесе оның жеке қабаттарының, көбінесе әлеуметтік тұрғыда негүрлым ықпалды қабаттарының мүдделері көрініс табады. Белгілі бір кезге дейін осы қабаттар және жалпы қазақ этносы сақталатын болса, олардың гендерлік көзқарастары мен тұжырымдамалары да сақталады және ұдайы өндіріледі.

Жалпы, қазақ гендерлік дәстүршілдіктің бәріне ортақ ерекшеліктері қазақстандық ғылымда жеткілікті деңгейде қарастырылған. Ал «ұлттың» дамуы теориясы шеңберіндегі оның этникалық идеологиясы басқа мәселе. Олар екішіпке орай тек ішкі және негізінен салыстырмалы талдау деңгейінде ғана зерттелген. Бұл, әсіресе, әйелдердің дәстүрлі қазақ қоғамындағы рөлі мен орнының тарихи аспектілеріне, әйелдердің қазіргі кездегі қазақстан қоғамының саяси өміріне қатысуына, олардың саяси және қоғамдық өкілеттілігін кеңейту мәселелеріне және жалпы гендерлік проблематикаға байланысты. Сондай-ақ, бұл зерттеулерде, негізінен, әйелдер мәселесі тарихының кеңестік дәуірге дейінгі және кеңестік дәуірден кейінгі кезеңдерінің ортақ белгілерін қарастыруға көңіл бөлінген.

Біздің ойымызша, қазақ этникалығын дамытудың гендерлік дәстүршіл көзқарастары мен тұжырымдамаларының негізін төмендегі құбылыстар айқындайды:

Біріншіден, дәстүрлі қоғамның негізгі қабаттары мен таптарының түбегейлі мүдделері. Олардың қатарына, ең алдымен, дәстүрлі қоғамдық формаларды сақтауға тырысатын қоғамның ауқатты және саяси тұрғыда ықпалды мүшелері жатады. Бұдан қазақтарға тән көп әйел алу дәстүрі және тәлім-тәртіптің белгілі бір үлгілері және бірлесе қатар өмір сүру формалары мен түрлерінің, ал ментальдық пен құқықтық сана тұрғысында қабылдау мен әрекет етудің нақты жиынтығының болуымен айқындалынатын қоғамдық санада заңдастырылған «екінші әйел» (тоқал) институты туындайды. «Қазақ байыса, әйел алады» деген қазақ халқының мақалы бұған дәлел.

Екіншіден, дәстүршіл этникалық стратегияларды тұжырымдайтын және жүзеге асыратын негізгі қозғаушы күш ретіндегі дін, яғни гендер мәселесіне байланысты ислам заңнамасы — шариатқа сәйкес негізделген діни постулаттар мен ұғарымдарды басшылыққа алу.

Үшіншіден, патернализм, дәлірек айтсақ дәстүршілдіктің маңызды белгісі ретіндегі патернализм идеологиясы, яғни байлар мен лауазымды, ауқатты адамдар кедейлер мен әлеуметтік иерархияның төменгі сатыларында тұрған туысқандарына қолдау көрсетіп, көмектесуі керек. Шындығына келгенде мемлекеттің өзі патерналистік болып табылады. Ол қазіргі кездегі лексиконда көбінесе «әлеуметтік бағдарланған мемлекет» анықтамасына саяды. Осы арқылы жанама түрде дәстүрлі ауқатты қабаттарының артықшылықтары мен байлықтары ақталынады және қорғалады, қоғамдағы әлеуметтік-экономикалық

геңсіздік ақталынады. Бірақ, сонымен бірге мемлекеттік деңгейде қоғамның әлеуметтік тұрғыда әлсіз қабаттарына қолдау көрсету саясаты да жүзеге асырылады.

Ауылдың дамуына дәстүршілдік тұрғыда қарау қазақтың ұлттық мәдениетінің өзіндік ерекшелігі болып табылады. Олар, ең алдымен, дәстүрлі қазақ қоғамының негізгі рухани-ізгілікті және әлеуметтік ұясы ретіндегі дәстүрлі ауыл қауымын сақтауды жақтайды. Тіпті урбанизация үдерісінің қарқынды дамуы мен қала және ауыл мәдениетінің араласуына қарамастан, қазақ ауылын сақтау туралы көптеген пікірлер бұрынғыдай қоғамдық қабылдау мен санада, әсіресе «Ауылым алтын бесігім» қағидасын ұстанатындар арасында басымдылығын сақтауда.

Сонымен, жаңғырту үдерісі мен оның гендерлік саясатқа ықпалын талдай отырып, Қазақстан қоғамындағы қазіргі кездегі гендерлік қатынастарға тарихи факторлар зор ықпал етеді деген қорытынды жасауға болады. Біріншіден, дәстүрлі қазақ қоғамының құндылықтары мен нормалары, осы күнге дейін сақталған және қайта жандандырылып отырған осы тарихи кезеңдегі гендерлік қарым-қатынастардың ерекшеліктері. Екіншіден, маңызды фактор болып табылатын кеңестік-социалистік кезеңде орын алған әйелдер мәселесін шешу барысында қалыптасқан тәлім-тәртіп пен сана үлгілері. Сондай-ақ, эгалитарзм, жаһандану, демократия және ашықтық парадигмаларына байланысты, әртүрлі мәдениеттер мен діндердің өзара әсеріне қатысты қазіргі кездегі жағдай. Осы негізгі үш фактор Тәуелсіз Қазақстанда жана гендерлік қатынастардың қалыптасуына ықпал етеді. Рулық-тайпалық қатынастар мен тұрмыстың элементтерінен тұратын және әйелдердің өте төмен әлеуметтік-құқықтық мәртебесі, ерлер мен әйелдер арасындағы қатынастардың аса иерархиялы болуы негізгі белгілері болып табылатын патриархалды өмір салты дәстүрлі қазақ қоғамындағы гендерлік қатынастардың сипатын айқындайды.

1. Бердяев Н.А. *Философия свободы. Смысл творчества.* – М., 1989. – С.418.

2. См.: Иванов С.П. *Ученые Запада о гендерной политике* – М., 2007. – С.150.

В статье рассматривается гендерная политика и процесс модернизации общества в рамках взаимоотношения традиционности и модернизации. Исходя из основных признаков традиционного общества исследуется роль гендерного концепта в определении уровня развития общества. Вместе с тем, анализируется место гендерного концепта в процессе перехода от одной общественной формации к другой и в связи с этим уделено внимание месту и роли женщин в обществе, изучены проблемы касающиеся прав и свобод женщин. Основы, жизнеспособность и воспроизводство гендерной казахской традиционности также рассмотрены в данной статье.

Ключевые слова: гендер, модернизация общества, стереотип, равенство, право, традиционное общество.

In article the gender policy and process of modernization of society within relationship of traditional character and modernization is considered. Proceeding from the main signs of traditional society the role of a gender concept in definition of a level of development of society is investigated. At the same time, the place of a gender concept in the course of transition from one public formation to another is analyzed and in this regard the attention to a place and role of women in society is paid, the problems concerning the rights and freedoms of women are studied. Bases, a zhinesposobnost and reproduction of gender Kazakh traditional character are also considered in this article.

Key words: gender, modernisation of society, stereotype, equality, right, traditional society.

УДК 616.89 - 008.441.44 - 053.6

ЖАСӨСПІРІМДЕР АРАСЫНДАҒЫ СУИЦИДТІҢ СЕБЕПТЕРІ МЕН САЛДАРЛАРЫ

Иманбекова Б.И. – с.з.д. профессор

Казмемқызғу қоғамдық-гуманитарлық пәндер кафедрасының меңгерушісі
Жармағанбетова Д.Ғ. – әлеуметтану мамандығының 1 курс магистранты

Мақалада әлеуметтанудағы өзекті болып отырған «суицид» яғни жасөспірімдердің өзіне-өзі қол жұмсауының негізгі себептері, және оның салдарлары айтылған. Суицид термині алғаш рет XVII ғасырда пайда болған, бірақ XVIII ғасырдың ортасына дейін бұл ұғым қоғамда кеңінен пайдаланылған емес. Тек XX ғасырдың басында адамдардың өз-өзіне қол жұмсауының етек алуына байланысты ғылымда «суицидология» атты дербес зерттеу саласы қалыптасты. Қазақстанды алаңдатып отырған жәйт бұл, жасөспірімдердің суицид ауруына көптеп душар болуы. Суицид - қатты қажыған, шарасыздықтан, шаршағанда немесе бір жағдайда шешімін таба алмай тығырыққа тірелген адамдар арасында сонымен қатар, жетіліп болмаған жеткіншек ұл-қыздардың арасында кездеседі. Жасөспірімдердің өзіне-өзі қол жұмсауының негізгі себептеріне: депрессиялық көңіл-күй, жасөспірімнің жанының жараланғыштығы, психикалық ауруларға шалдығуы, отбасындағы шиеленіскен қарым-қатынастар, оқудағы қиындықтар, басқа адамдармен қарым-қатынасындағы сәтсіздіктер, жақын адамынан айырылу, қоғамдық орындардағы эмоционалдық, психикалық көңіл күйге назар аудармай, ауыр дәрәкі сөздермен кемсіту, ар-ождан, намысқа тию, дене бітімінде физиологиялық кемшіліктердің болуы жатады. Жасөспірім кезеңде құлазып, жалғызсырап жүрген суицидтік мінез-құлық белгілері көрінген балалармен психологиялық профилактикалық жұмыстар мен коррекциялық жұмыстарды кешенді түрде жүргізу керек. Суицидтің алдын алу үшін бірінші кезекте күнделікті қарым-қатынастағы жақын адамдарымызға жылы шырай танытып, ішкі жандүниесі түсінуіміз қажет.

Түйін сөздер: «Суицид», «суицидология», жасөспірім, құбыымалы мінез-құлық, психологиялық күнзеліс, әлеуметтік көмек, депрессиялық көңіл күй, физиологиялық кемшілік, құлазу, профилактикалық жұмыс.

Тіршіліктегі басты құндылық – адамның өмірі екені белгілі. Бір күннің ішінде сан мыңдаған адам өмірге келіп жатса, сол секілді сан мыңдаған адам өмірден озады. Соңғы жылдары елімізде жасөспірімдер арасында өзіне-өзі қол жұмсау дерегі жиілеп кетті. Бүгінде қоғамдағы ең өзекті мәселеге айналды.

Суицидтің теориялық тұрғыдан зерттелуіне көз жұгіртсек, суицид (лат тілінен аударғанда «suicide» — өзін өлтіру) – адамның өзіне-өзі қиянат жасап, өз өмірін қиюы деп түсінеміз. Суицид термині алғаш рет XVII ғасырда пайда болған, бірақ XVIII ғасырдың ортасына дейін бұл ұғым қоғамда кеңінен пайдаланылған емес. Тек XX ғасырдың басында адамдардың өз-өзіне қол жұмсауының етек алуына байланысты ғылымда «суицидология» атты дербес зерттеу саласы қалыптасты.

Соңғы статистикалық мәліметтер дерегі бойынша дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымының (ДДҰ) зерттеулері көрсеткендей, өзін-өзі өлтіру жөнінен Қазақстан үшінші орында, Орталық Азия елдері бойынша бірінші орында тұр екен. Қазақстан бұл көрсеткіш бойынша «тұрақты лидерлер» саналатын – Венгрия (88) мен Литвадан (96-99) сәл төмен тұр. Ал кейбір деректер бойынша, Қазақстан Ресей мен Латвиямен бір қатарда көрінеді.

Ал енді Қазақстанның ішкі статистикалық деректеріне сүйенсек, соңғы бірнеше жылда осындай қаза бойынша көп басында Оңтүстік Қазақстан облысы (72 оқиға), Ақтау (64-67 оқиға) және Солтүстік Қазақстан облысы (100 мың тұрғынға інаққанда 57 адам өз-өзіне қол жұмсаған) деген дерек тіркелген.

Кенес Одағы кезінде бұл мәселе жабық түрде қаралған еді. 1930 жылы Санақ жөніндегі мемлекеттік комитет өз-өзіне қол жұмсағандармен айналысатын секторды жауып, бұл жұмысты психиатрға тапсырады. Неге десеміз, өзіне-өзі қол жұмсағандарға ақыл-есі кеміс, психикалық ауруға шалдыққандар деп баға берілді. Сол кезде АҚШ-та да өзін өлтірмек болып, одан аман қалғандарды жазасын өтеу үшін түрмеге қамайды екен. БӘДСҰ (Бүкіл әлемдік денсаулықты сақтау ұйымы) берген мәлімет бойынша дүние жүзінде жыл сайын шамамен 1 миллиондай адамның өз-өзіне қол жұмсап, 10-20 миллиондай адамның өзі өмірлерін қиюға әрекет жасайтындығы белгілі болып отыр [1].

Қазіргі таңда, Қазақстанды алаңдатып отырған жәйт бұл, жас өспірімдердің суицид ауруына көптеп душар болуы. Суицид - қатты қажыған, шарасыздықтан, шаршағанда, немесе бір жағдайда шешімін таба алмай тығырыққа тірелген адамдар арасында сонымен қатар, жетіліп болмаған жеткіншек ұл-қыздардың арасында кездеседі.

Жасөспірім кезінде балаларда суициалдық мінез-құлықтың кейбір өзгешеліктері болады. Жеткіншектер арасында ересектерге қарағанда өзін-өзі өлтіруге әрекет жасау жиі кездеседі. Бірақ олардың азғана бөлігі өздерінің қойған мақсатына жетеді. Суициалдық мінез-құлық бұл жаста көп жағдайда демонстративтік сипатта болады. Ресейлік психолог - ғалым А.Е.Личконың көрсеткеніндей, тек қана

жеткіншектердің 10% шынайы өлгісі келетін ниет білдірсе, ал 90% көмекке шақырған жан-айқайы болып есептелінеді [2].

Өлімге құмарту негізінен психиканың проблемасы, оның астарын қоғаммен байланыстыруға болмайды. Көпшілігіміз рухы әлсіз, қорқақ және мінезсіз адамдар ғана осындай суицидке барады деп ойлаймыз. Сөйтсек, суицид ешкімді де сырт айналып кетпейді екеп. Кейбіреулерінде суицид тұқым қуалайтын ауру болып саналады. Адамның бұл суицид ауруынан тез сауығып кетуі үшін кешенді ем-дом жүргізілуі шарт. Бірінші кезекте моральдық келесі сатыларда психологиялық және медициналық қолдау керек.

Анықтамалық әдебиеттерге сүйенсек, психологиялық сөздікте суицид - ауру, рухани азап және психологиялық дағдарыс, ішкі күйзеліс ретінде түсіндірілді. Бұл тақырып аясында өлі күнге дейін сыр сандықта жатқан жұмбақ жайттар көп. Өз-өзіне қол жұмсау яғни суицид табиғаттын оянған гүлденген кезінде көктем мезгілінде жиі кездесетіні дәлелденді. «Сәуір - ең қатыгез ай» - деген америкалық акыны Томас Эллиот. Сәуір айындағы суицид көрсеткіші жыл бойғы көрсеткіштен 120% жоғары болатын көрінеді [3].

Суицид өте әсерлі құбылыс, ол сән, үлгі ретінде болып қалуы да мүмкін, әсіресе олар өте құрмет-тейтін, еліктейтін адамдар өмірден кеткен жағдайда (мысалы, өзі табынатын адамның өмірден кетуі). Өз-өзіне қол жұмсауды ұйғарған адамдар өздерінің проблемалаға тұйықталып қалғандығымен және ол проблеманы шешу жолдарын таба алмайтындығымен қажетті болады, сондай-ақ «Мен сенсіз өмір сүре алмаймын», «Сенсіз өмірдің маған еш қажеті жоқ» деген ойлар өзінің жақын адамының басқа біреуге кетіп қалуы немесе опасыздық істеуінен пайда болады да, жасөспірімді өз-өзіне қол жұмсауға итермелейді.

Жасөспірімдердің өздерінің жауаптары және эксперт психологтардың көзқарастары бойынша өз-өзіне қол жұмсау себептері төмендегі жиі кездесетін мысалдар арқылы түсіндіруге болады:

Көмекке шақыру - өзіне-өзі қол жұмсауды ойлаған адамдардың көпшілігі шын мәнінде өмірден кеткісі келмейді. Өз-өзіне қол жұмсау – бір пәрсеге қол жеткізу тәсілі ретінде ғана қаралады. Мысалы, басқалардың өзіне көңіл бөлуіне немесе махаббатқа қол жеткізуі. Өз-өзіне қол жұмсағандардың көбі айналасындағыларға мұндай ойы барын сездіруге тырысады. Көбіміз оған мән бермей, сөз астарын түсінбей қалуымыз мүмкін. Дегенмен де олардың көбі өлімнен қорқады, қорқа тұра соған барады, себебі, жүрек түкпірінде біреу-міреу құтқарып қалар деген үміттері бәрібір болады. Суицидтік іс-әрекетке түсер алдында жасөспірімдер төменде көрсетілген әдістер арқылы өздеріне назар аудартуға талпынады.

➤ Болашаққа үмітсіздік – жасөспірімге өмір мәнсіз көрінеді және болашаққа сенімі жоғалады. Өз өмірін жақсарту немесе жаңалау үміті жоғалады.

➤ Проблеманың көптігі – жасөспірім үшін мәселенің соншалықты шешімінің жоқтығы, оларды бір-бірлеп шешу амалдарының жоқтығы.

Мысалы, жасөспірім қылмыс жасағанда немесе қыздың жүкті болып қалуына байланысты. Біреуге жәбірлік істеу, қасірет келтіру әрекеті – «Олар әлі өкінеді», «Оларға мен әлі-ақ қайғы тауып беремін» деген сияқты ойлардың болуы.

Суицидті проблемаларды шешу тәсілі ретінде көру – бұл кезде жасөспірім өз-өзіне қол жұмсауды ерліктің және күштіліктің белгісі деп қарайды. Бұл арқылы бала барлық проблема шешіледі деп ойлайды [4].

Психологтердің пайымдауларына жасөспірімдердің өз-өзіне қол жұмсауға дайындалуының негізгі белгілеріне мыналар жатады:

1. Өз істерін реттеу – құнды заттарын тарату, киім-кешектерін жинақтау. Күнделікті тіршілікпен қалай болса солай жүрген адам бір сәтте барлығын ретке келтіре бастайды, яғни, бұл оның соңғы дайындықтарды жасағандығы болуы мүмкін.

2. Қолтасу - өмірінің әр кезінде көмектескен адамдарға алғыс айтуы мүмкін.

3. Сыртқы қанағаттанушылық – күш-қуаттын пайда болуы. Өзіне қол жұмсау туралы жоспары толық жасалынса, ол туралы енді ойланбайды, шамадан тыс энергия пайда болады. Күш-қуат көбінесе жағдайы терең депрессияға қарағанда аса қауіпті болуы мүмкін.

4. Жазбаша түрде – хатта немесе күнделікте жазуы мүмкін.

5. Нұсқауларды жай сөзбен немесе қауіп төндіріп білдіруі.

6. Жоғарыда көрсетілген белгілердің орындалуына себеп болған жақын адамынан айырылуы.

7. Баспанасыз қалуы.

8. Ұйқысыздық, дұрыс тынықпауы, миының шаршауы.

Адамның түйсігі өте нәзік демекші, суицидтің жоғарыда аталғандай көріністері байқалған жандармен сөйлескенде, қарым-қатынас жасау барысында өте сақ болуы керек. Өйткені әлденелердің оның «апатты жағдайда» тұрған көңіліне зақым келтіру мүмкін екендігін көрсетеді.

Өзіне өті қол жұмсау қауіпі төніп тұрған кезде оны жалғыз қалдырмаған дұрыс. Оның ішкі жан дүниесіне үңіліп, үміт беріп, қиындықты шешу жолдарының бар екендігін түсіндіру. Оларға бір эмоцияның жетегінде кетпеуге көмек беріп, қиындықтар уақытша, өтпелі екеніне көзін жеткізу. Оны ешкіммен салыстырманыз, сенің іс-әрекетің ұят деп айтудан аулақ болыңыз. Жағымсыз себептердің адамдардың ойларын дауылдай әр жаққа ұшырып әкететіні сияқты өмір онсызда күрмеуге келмейтін жіптей қысқа болатынын санасына күй, адамдардың ешқайсысы да мәңгілік емес екендігін түсіндіру.

Жасөспірімдердің өзіне-өзі қол жұмсауының негізгі себептеріне: депрессиялық көңіл күй, жасөспірімнің жанының жараланғыштығы, психикалық ауруларға шалдығуы, отбасындағы шиленіскен қарым-қатынастар, оқудағы қиындықтар (мұғаліммен ортақ тіл табыса алмауы да әсерін тигізеді), басқа адамдармен қарым-қатынасындағы сәтсіздіктер, жақын адамынан айырылу, қоғамдық орындардағы эмоционалдық, психикалық көңіл күйге назар аудармай, ауыр дерекі сөздермен кемсіту, ар ождан, намысқа тию, дене бітімінде физиологиялық кемшіліктер (адамның өзіне-өзі қанағаттанбауы).

«Вертер синдромы»

Жасөспірімдерді суицид жасауға итермелейтін жағдайдың бірі ғашықтық сезім немесе махаббат. Қазіргі кезде бәрімізге белгілі Шекспирдің кейіпкерлері Ромео мен Джульетта оқиғасы, ғашықтық жолында өз өмірін киноға дейін баруы. Көбінесе махаббаттың құрбаны болып жатқан суицид өз ізін қалдырып кетеді екен. Міне осындай жолдармен өмірден өтуі жөн қарген жеткіншектеріміз сан қилы оқиғаларды қағаз бетіне ойластырып тастап кетуге тырысады. Көбіне мұндай өлер алдындағы соңғы тілек немесе хат тастап кету бұлардың барлығы да кинофильмдерден алынады. Мұны психологияда «Вертер синдромы» деп атайды [5].

Жасөспірім кезіндегі тағы бір суицидке әкелетін мінез-құлықтың қалыптасуына ісер етуші келесі фактор – нашакорлық. Есірткі препараттарын қолдану тұлғаның өзінің іс-әрекетін мотивациялық тұрғыдан қадағалауын әлсіретеді, депрессия күйін күшейте түседі немесе психоздың пайда болуына себепші болады.

Жасөспірім кезінде құлазып, жалғызсырал жүрген суицидтік мінез-құлық белгілері көрінген балалармен психологиялық профилактикалық жұмыстар мен коррекциялық жұмыстарды кешенді түрде жүргізу керек. Суицидтің алдын алу үшін бірінші кезекте күнделікті қарым-қатынастағы жақын адамдарымызға жылы шырай танытып, ішкі жандүниесін түсінуіміз қажет.

Бүгінгі нарық замандағы жұмыс бастылық материалдық қызығушылық адамдардың бір-біріне көңіл бөлуіне мұрша бермейді. Әсіресе балаларға олардың мінез-құлқы толық қалыптасып отырды, солды толық танығанынша біршама көп көңіл бөлу керек. Ол үшін ата-ана мұғалім тарапынан психологиялық көмек, моральдық қолдау болу керек.

Өмір қымбат ел өмір бірақ рет келетіндігін және эгоистік сезімнен бас тарту керектігін жеткіншектерге түсіндіру қажет. Балалардың психикасы өте нәзік, жаралы болып келетіндіктен кішкентай нәрсенің өзін ауқымды мәселе ретінде қабылдайды. Балаларға қашан да ата-ананың, ұстаздардың түсінігі мен арнайы маманның көмегі қажет. Сол себептен өз-өзіне қолжұмсау өте күрделі көп аспектілі мәселе (философиялық, әлеуметтік, адамгершілік, дінн, құқықтық, медициналық және т.б.) болып саналады. Бұл мәселе қоғамдағы ең қауіпті дерт ретінде қаралуы тиіс [6].

Болашақта ел басқаратын тұлғалар да, атакты спортшылар да, үлкен өнер иелері де бүгінгі балалардың арасынан шығады. Демек, әрбір бала — мемлекетіміздің болашағы, берік іргетасы. Әр баланы жоғалтқан сайын, мемлекет болашағының іргетасы сөгіліп жатқандай сезінуіміз қажет, болашақ бір талант иесін жоғалтқандай қайғыруымыз керек. Қысқасы, әр бала — қоғамның мемлекеттің ең қымбат қазынасы. Оған өте сақтықпен қарауға тиіспіз.

Ата-ана бала алдындағы, ұстаз шәкірт алдындағы, қоғам болашақтың тұлғасы алдындағы, мемлекет басты байлығының алдындағы жауапкершілігін ұмытпауы керек.

1. *Фактор көздері www.NewsKaz.ru 2011 ж. Генпрокуратура Қазақстанның настанавает на прийимий госпрограиммы по профилактике суицида детей 16 06 2011.*

2. *Жетписбаева Б.А. Концептуально-теоретические проблемы девиантного поведения и правовой социализации несовершеннолетних в Республике Казахстан: научное издание. – Алматы: Юрид. Лит., 2002. – С. 266.*

3. *Федосенко Е.В. Психологическое сопровождение подростка: система работы, диагностика, тренинги: монография. – СПб.: Речь, 2006. – С. 192.*

4. *Сағидуллаева Р. Суицидтік мінез-құлықтың өзіндік психологиялық ерекшеліктері // Мектептегі психология-Психология в школе. - 2007. - №3. - С. 30-31.*

5. *Ковалев В.В. Психиатрия детского возраста. – М., 1979.*

6. Изард К.Э. Психология эмоций - СПб., 1999
7. Сарокин П.А. Самоубийство как общественное явление // Социологические исследования – 2003, – №2. – С.104.

В этой статье рассматриваются основные проблемы социологии "суицид". Причины и способы самоубийство среди подростков. Термин суицид впервые появился в XVII веке, но это понятие не применялось активно вплоть до середины XVIII века. Только в начале XX века сформировалась отдельная отрасль исследования «Суицидология» в связи с распространением самоубийств среди людей. Казахстанских ученых особенно волнует то, что это явление много встречается среди подростков и молодежи. Суициду больше всего склонны люди, отчаявшиеся найти выход из трудных жизненных ситуаций, а также несовершеннолетние подростки. Как считает большинство ученых, суицидальное поведение это результат депрессивных, психических расстройств подростка, легкораннимость, семейные конфликты, трудности в учебе, скандальные отношения с близкими и сверстниками, потеря близкого человека, а также издевательские, грубые отношения с ними. Нужно проводить систематическую психологическую профилактическую и коррекционную работу с детьми с выраженным суицидальным поведением. И прежде всего стараться почувствовать, понять настроения близких нам людей, чтобы предотвратить подобное явление.

Ключевые слова: "Суицид" "суицидология" подросток, изменчивый характер, психологическая депрессия, социальная помощь, депрессия, физиологические недостатки, легкораннимость, профилактические работа.

This article discusses the main problems of sociology "suicide". Causes and suicide among adolescents. The term suicide first appeared in the XVII century, but this concept has not been used actively until the middle of the XVIII century. Only at the beginning of the XX century formed a separate branch of study "Suicidology" in connection with the distribution of suicides among men. Kazakh scientists are especially concerned about the fact that this phenomenon is common among many teenagers and young adults. Suicide is most inclined people, desperate to find a way out of difficult situations, as well as minors. According to most scientists, suicidal behavior is the result of depression, mental disorders teenager, thin-skinned, family conflicts, learning difficulties, scandalous relationships with family and peers, the loss of a loved one, as well as mocking, rude with them. It is necessary to conduct a systematic psychological preventive and remedial work with children with severe suicidal behavior. And above all, try to feel, to understand the mood of people close to us, to prevent this phenomenon.

Key words: «suicide» is a "suicidology" teenager, changeable character, psychological depression, social help, depression, physiological deficiencies, thin-skinned, preventive work.

ӘЛЕУМЕТТАНУДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ СОЦИОЛОГИИ

УДК 141.7 (574)

СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ СЛОЖНОГО ПЕРИОДА РЕАЛИЗАЦИИ СТРАТЕГИИ-2050

А.И. Артемьев – доктор философских наук, профессор

В статье профессора А.И. Артемьева анализируется разработанный Президентом страны план нации «100 конкретных шагов. Современное государство для всех», рассчитанный на реализацию до 2050 года. Это ответ на глобальные и внутренние вызовы и одновременно план по вхождению Казахстана в тридцатку развитых государств в новых исторических условиях.

Основное внимание автора направлено на социально-гуманитарную составляющую Стратегии-2050, но при этом проблемы качества образования в нашей стране рассматриваются как приоритетные.

Ключевые слова: стратегия, шаги, идеология, образование, образованность, начитанность, интеллигентность, духовность, мировоззрение, коррупция.

Когда читал Программу «100 конкретных шагов. Современное государство для всех», у меня из головы не выходили запомнившиеся с детства слова Н.Г. Чернышевского из четвертого сна Веры Павловны – героини романа «Что делать?»: «...Будущее светло и прекрасно. Любите его, стремитесь к нему, работайте для него, приближайте его...» [1].

И только дочитав до конца Программу, понял, что всё это неслучайно, ибо, во-первых, вся программа пронизана именно социально-гуманитарной, или идеологической, составляющей, а во-вторых, полностью нацелена на светлое будущее.

Она является ответом на глобальные и внутренние вызовы. Это – с одной стороны. С другой же – это план нации по вхождению в тридцатку развитых государств в новых исторических условиях.

Конечно, как гуманитария меня интересовала прежде всего социально-гуманитарная составляющая масштабной стратегии. Поэтому для себя выписал те «шаги», которые непосредственно касаются именно этого направления. Таких «шагов» оказалось пятнадцать:

1. Законодательное закрепление системы регулярного обучения госслужащих – повышение квалификации не реже одного раза в три года – 9 шаг.

2. Повышение качества человеческого капитала на основе стандартов ОЭСР.

Поэтапное внедрение 12-летнего образования, обновление стандартов школьного обучения для развития функциональной грамотности. Внедрение подушевого финансирования в старшей школе, создание системы стимулирования успешных школ. – 76 шаг.

3. Подготовка квалифицированных кадров в десяти ведущих колледжах и десяти вузах для шести ключевых отраслей экономики с последующим распространением опыта в других учебных заведениях страны. – 77 шаг.

4. Поэтапное расширение академической и управленческой самостоятельности вузов с учетом опыта Назарбаев Университета. Трансформация частных вузов в некоммерческие организации в соответствии с международной практикой – 78 шаг.

5. Поэтапный переход на английский язык обучения – в старшей школе и вузах. Главная цель – повышение конкурентоспособности выпускаемых кадров и рост экспортного потенциала образовательного сектора. – 79 шаг.

6. Внедрение обязательного социального медицинского страхования. Усиление финансовой устойчивости системы здравоохранения на основе принципа солидарной ответственности государства, работодателей и граждан. Приоритетное финансирование первичной медико-санитарной помощи (ПМСП). Первичная помощь станет центральным звеном национального здравоохранения для предупреждения борьбы с заболеваниями. – 80 шаг.

7. Развитие частной медицины. Внедрение корпоративного управления в медучреждениях. В целях повышения доступности и качества услуг за счет конкуренции на основе финансирования первичной

медико-санитарной помощи в условиях социального медицинского страхования обеспечить переход медицинских организаций на принципы корпоративного управления. Стимулировать приватизацию государственных медицинских организаций, расширить предоставление гарантированного объема бесплатной медицинской помощи через негосударственные организации. – 81 шаг.

8. Оптимизация социальной помощи через усиление ее адресного характера. Социальная помощь будет предоставляться только тем гражданам, кто в ней действительно нуждается. Государственная адресная помощь трудоспособным гражданам с низкими доходами будет предоставляться только при условии их активного участия в программах содействия занятости и социальной адаптации. – 84 шаг.

9. Разработка патристического акта «Мәңгілік Ел» – 85 шаг.

10. Разработка и реализация масштабного проекта Ассамблеи народов Казахстана – «Большая страна – большая семья». – 86 шаг.

11. Разработка и реализация национального проекта укрепления гражданской идентичности «Менің Елім», в рамках которого предусмотрена реализация серии технологичных проектов. Один из них – создание масштабного интернет-проекта «Энциклопедия Казахстана» с главной целью помочь каждому гражданину и иностранному туристу больше узнать о стране. На портале будут размещаться 30 видеотуров по Казахстану, информация об истории и культуре страны, интересных событиях и жизни простых казахстанцев. Портал станет своего рода «визитной карточкой» страны, национальным путеводителем, национальной доской почета для интересных граждан и платформой для виртуального общения. – 87 шаг.

12. Разработка и реализация национального проекта по продвижению идеи Общества Всеобщего Труда, который направлен на продвижение идеи общества всеобщего труда с учетом плана реализации программы инфраструктурного развития «Нұрлы Жол», второй пятилетки индустриализации, а также персональных историй успехов казахстанцев (героев нашего времени), добившихся благодаря государственной политике высших результатов в трудовой, предпринимательской, научно-образовательной и другой профессиональной деятельности за годы независимости, престижности и популярности в области рабочих и профессионально-технических специальностей, отвечающих потребностям государственной политики индустриализации и реализации Стратегии «Казахстан-2050». – 88 шаг.

13. Расширение возможности граждан участвовать в процессе принятия решений через развитие саморегулирования и местного самоуправления. Передача несвойственных государству функций в конкурентную среду и саморегулируемым организациям. Правительство станет компактным за счет сокращения несвойственных государству и избыточных функций. – 97 шаг.

14. Усиление роли общественных советов при государственных органах и акимах в части обсуждения выполнения стратегических планов и программ развития территорий, бюджетов, отчетов, достижения целевых индикаторов, проектов нормативных правовых актов, затрагивающих права и свободы граждан, проектов программных документов. Закрепление статуса и полномочий общественных советов законом повысит прозрачность принятия государственных решений. – 99 шаг.

15. Создание государственной корпорации «Правительство для граждан», которая станет единым провайдером государственных услуг по образцу Canada Service в Канаде и Centrelink в Австралии. Государственная корпорация интегрирует все центры обслуживания населения в единую систему. Казахские граждане будут получать все государственные услуги в одном месте. Международная сертификация госуслуг на соответствие стандартам менеджмента качества серии ISO 9000. – 100 шаг.

Таким образом, 15 из 100 шагов непосредственно касаются социально-гуманитарной, или идеологической, составляющей.

Но это – только напрямую. А если говорить в целом, то в каждом из 100 шагов легко просматривается именно идеологический подход.

Ведь «идеология» – от греческого идея – это система концептуально оформленных представлений и идей, которая выражает интересы, мировоззрение и идеалы различных субъектов политики. Все это имеет место быть в представленной программе.

К сожалению, мы в последнее время стали несколько сужать само понятие «идеология», что привело к ее отрыву от многих сфер человеческого бытия. Поэтому-то многие негативные явления нашей сегодняшней жизни непосредственно вытекают из принижения, а иногда и «пренебрежения» значения «идеологии».

Такая практика, к сожалению, не нова. Вспомним Наполеона, который, в своем призрении к идеологии, сравнивал ее со взглядами, оторванными от жизни и от реальной политики.

К сожалению, мы сегодня недалеко от него ушли, коль скоро в головах чиновников от образования постоянно витает идея сокращения до минимума гуманитарных дисциплин, а философию – мать всех

наук – вообще убрать из перечня изучаемых предметов. Действительно, древний мудрец был прав, когда отвечал на вопрос: «Чем отличается ум от глупости?» Он ответил: «Ум имеет пределы».

Но вернемся к термину «идеология».

Его автор, французский философ Антуан Дестют де Траси, в своей монографической книге «Элементы идеологии», вышедшей в свет в 1801 году, связывал само понятие с учением об идеях, позволяющем сформулировать основы политики и этики, открыть истинную организацию дискурса-способности суждения и оценки в различных областях. [2]

Именно в этом понимании для современного Казахстана разработка различных вариантов идеологий и идеологических программ имеет решающее значение для функционирования строящейся демократической системы, для выработки политической ориентации государства и, главное, ее восприятия большинством населения.

Я не могу давать анализ всем 15 чисто идеологическим шагам, в которых главная составляющая – социально-гуманитарная, ибо не считаю себя специалистом в ряде областей. К тому же многие положения Программы раньше уже были озвучены и в речах Президента, и в Стратегии «Казахстан-2030», и всесторонние, и даже критично обсуждены общественностью (к примеру, 19 марта с.г. в «Новой газете» была опубликована не просто дискуссионная, но и крайне резкая статья Петра Своика «В петле президентских циклов», в которой автор считает, что «досрочно выполненную «Стратегию-2030» придется выполнять еще раз».)

Поэтому остановлюсь лишь на проблемах образования, которые мне близки.

Трудно посчитать, сколько министров образования и науки сменилось за годы независимости. И каждый из них громогласно заявлял о каких-то новых реформах, а образование тем временем из года в год все разрушалось и разрушалось и сегодня уже достигло плачевного состояния. Говоря словами российского философа И.И. Сулима, постсоветская система образования становится «пугающе неэффективной».

В то же время за годы независимости было принято большое количество законодательных и подзаконных актов, направленных на реформирование всей системы образования, ее приближение к европейским и американским стандартам в свете подписанной Казахстаном Болонской декларации.

Но каков результат?

Я вспоминаю встречу с профессорами русского отделения Университета Ё.Янга (город Прово, США). В ходе нашей беседы один из них спросил: «Скажите, зачем Вы пытаетесь внедрить у себя американскую систему образования? Мы ее критикуем, считаем, что нужно, напротив, взять за основу советскую систему, модернизировав ее под наши условия, а Вы – нашу плохую – стараетесь внедрять у себя, полностью отказавшись от ваших великих достижений в этой области?» Честно говоря, я растерялся и только пожал плечами, вспомнив знаменитые стихи Игоря Северянина, написанные им в 1918 году:

- Конечно, век экспериментов
Над нами – интересный век...
Но от щекочущих моментов
Устал культурный человек.
Главное, что мы потеряли, бесспорно, следующее:

- Каждая эпоха, в том числе и советская, имела свой общественный идеал. Ныне, к сожалению, его нет. Поэтому, как мне представляется, очень многие прекрасные идеи и начинания разбиваются о равнодушие. Это касается и нас – преподавателей. В конце концов при всем отрицательном отношении к чиновникам от образования большей части общества, ведь не они должны выполнять планы громады, а мы. Поэтому, когда мы критикуем Министерство образования и науки, думается, всегда нужно часть критики переносить на себя.

Ведь не только Министерство виновато в том, что сегодня такие понятия, как «образованность», «начитанность», не говоря уже об «интеллигентности», не востребованы.

С горечью вспоминается Марти Ларни, который в своем блестящем сатирическом романе «Четвертый позвонок» с сарказмом писал: «Грамотность в наше время не очень-то нужна, ведь доллар каждый сумеет отличить».

Не утихают споры вокруг ЕНТ. Причина – формализация и экзаменов, и обучения, и как следствие – падение уровня образования.

Явно не оправдал себя и перевод зачетов и экзаменов, в том числе и по гуманитарным дисциплинам, на тестирование. Сегодня старшеклассники и студенты перестали логически мыслить. Поэтому-то, по образному сравнению французского философа Анри Бергсона, сегодня мы все чаще сталкиваемся вместо

человека мыслящего (Homo Sapiens) с человеком деятельным (Homo Faber), а это – явно не одно и то же: работник заменяет творца.

С чувством стыда за профессию гуманитария прочитал недавно в газете «Время» небольшую заметку, в которой рассказывается, что в казахоязычной школе был проведен опрос: «Нужен ли в казахских школах предмет «Русская литература?». Большинство ответило, что нет, не нужен.

Между тем настоящая опасность, кажется, не в этом. Зикирия Жандарбек, кандидат исторических наук, доцент кафедры религиоведения международного казахско-турецкого университета имени Холжи Ахмета Яссауи, опубликовал на сайте abai.kz материал «Мечети против казахского толкования веры?». В материале ученый тоже рассуждает о новом поколении молодежи, только волнует его не вестернизация, а радикальная исламизация, которая не просто нивелирует казахскую культуру, но идет против нее.

«В группе второкурсников, состоящей из 50 студентов, только одна девушка смогла наизусть вспомнить стихи Абая, - пишет преподаватель, - И это не те, кто учит естественные науки, а сплошь гуманитарии!»

Незнание, как известно, еще и агрессивно: когда Жандарбек-мырза начинает объяснять учащимся нестыковки между традиционной казахской культурой и нормами шариата, студенты задают вопросы: «Вы что, против того, что говорит имам в мечети?» и «Мы вам должны верить или тому, что написано в Коране?».

При этом, сокрушается религиовед, докопаться до истины учащиеся совсем не намерены, поскольку ислам запрещает искать самостоятельные ответы на те вопросы, которые тебя волнуют. [3]

Меня лично пронизывают горечь и боль, когда я читаю, что в образовательной сфере коррупция вышла на третье место. Как заявил мажилисмен Толеген Ибраев 19 мая этого года на заседании республиканского общественного совета по противодействию коррупции при партии парламентского большинства, «как и пять лет назад, самыми коррумпированными остаются сферы госзакупок, земельных отношений и образования». [4]

А буквально 18 мая, после того, как министр образования и науки выступил перед мажилисменами, подведомственная ему правительственная структура была названа газетой «Время» «Министерством невыученных уроков». [5]

Можно и дальше приводить массу примеров крайне неэффективного современного образования, но, видимо, главное – надо разобраться, что же делать. Ведь еще не поздно, а точнее, даже вовремя, в свете Программы «100 конкретных шагов» объявить программу целенаправленной передачи «эстафеты мыслей и знаний».

Представляется, что в свете Программы «100 конкретных шагов» и в целях обеспечения определенного единства и рациональной направленности в социально-гуманитарном образовании следует:

- добиться обновления структуры и содержания преподавания социально-гуманитарных дисциплин, возрастания их роли в формировании личности, духовном воспитании;
- наполнить учебно-воспитательные программы элементами этнокультур народов и народностей, проживающих в Республике Казахстан;
- восстановить единство учебно-воспитательного процесса, органичности форм и методов профессиональной и мировоззренческой, духовно-нравственной и общекультурной подготовки магистрантов;
- в процессе преподавания и формирования профессиональных навыков магистрантов шире использовать внутренний гуманитарный потенциал каждой науки, накопленный в ходе его исторического развития и становления как самостоятельной отрасли знания;
- постоянно расширять сферу использования творческих форм и методов гуманитарного образования, мировоззренческого и духовно-культурного диалога с магистрантами.

Думаю, решение этих задач под силу нам самим. Здесь не нужно ждать указаний начальства и чиновников от образования. Как писал А.Блок: «И снова бой! Покой нам только снится».

И последнее, глубоко убежден, что в любом деле дилетантизм недопустим, но в трех профессиях он просто опасен:

- в медицине, так как посягает на здоровье человека;
- педагогической деятельности, потому что уродует целое поколение;
- в журналистике, ибо растлевает и деформирует общество в целом.

Очень хочется верить, что общими усилиями все 100 шагов мы пройдем успешно и «Стратегия-2050» будет успешно выполнена.

Конечно, и мне, человеку преклонных лет, хотелось бы увидеть результаты: к чему приведут 100 конкретных шагов, и станет наше государство государством для всех, а не для элиты, но:

- Жаль только жить
В эту пору прекрасную
Уж не придется
Ни мне, ни тебе.

(Н.Н. Некрасов)

1. Чернышевский Н.Г. *Что делать?* – М.: «Детская литература», 1977. – С.352.
2. См.: *Новая философская энциклопедия в четырех томах – Том второй (Б-М)*. – М.: «Мысль», 2001. – С.81-83.
3. Газета «Время» от 23 апреля 2015 года
4. Газета «Время» от 20 мая 2015 года.
5. Газета «Время» от 19 мая 2015 года.

Профессор А.И. Артемьевтің мақаласында ел Президенті ұсынып отырған 2050 жылға дейін жүзеге асырылуы тиіс «100 нақты қадам. Баршаға арналған қазіргі заманғы мемлекет» Ұлт жоспары қарастырылады. Бұл жаһандық және ішкі сызқатерлерге деген жауап және өзгерген тарихи жағдайда Қазақстанның отыз дамыған мемлекеттердің қатарына қосылуының жоспары болып табылады.

Автор Стратегия-2050 бағдарламасының әлеуметтік-гуманитарлық бөлігіне ерекше мән береді, сонымен қатар біздің еліміздегі білім беру сапасы басым мәселе ретінде қарастырылады.

Тірек сөздер: стратегия, қадамдар, идеология, білім беру, білімділік, білімсіздік, зиялылық, руханилық, дүниетаным, жемқорлық.

Professor Artemyev's article tends to analyze the Nation's plan established by the president of the Republic of Kazakhstan: "100 concrete steps; the modern State for Everyone" defined to be implemented by 2050. This is the response to the global and the internal challenges and simultaneously establishment plan for Kazakhstan to become the top 30 developed country in the new historical aspects.

The author's main attention is toward the social-humanitarian matters of the strategy. Once, the issue of fine education quality in our country has been reviewed as a priority.

Keywords: strategy, steps, ideology, education, education, erudition, intelligence, spirituality, outlook, corruption.

УДК 316 (574)

ҚАЗАҚСТАН ҚОҒАМЫН ТҮБЕГЕЙЛІ ӨЗГЕРТУ – ҚОҒАМДЫҚ САНАНЫҢ ТҮБЕГЕЙЛІ ӨЗГЕРУІ

Т.Ж. Қалдыбаева – социология ғылымдары докторы,
«Саясаттану және әлеуметтік-философиялық пәндер» кафедрасының профессоры,
Абай атындағы ҚазҰПУ

Мақалада Нұрсұлтан Назарбаевтің қазақстандық қоғамды түбегейлі өзгертуге арналған нақтыланған 100 қадамын іске асыру жолдары туралы ой қозғалған. Автор басты мәселе ретінде қазақстандықтардың әлеуметтік санасының өзгеруі қажеттілігін айтады. Әр ел азаматы өзінің ісіне сын көзбен қарап, шығармашылық және мемлекеттік мүдде тұрғысынан шешуі заңдылыққа айналмақ. Елді ел ететін оның әлеуметі болса, заман сұранысына сай қоғамды түбірлі өзгерту оны іске асыратын тұлғалардың өзінің санасы мен мәдениетінің түбірлі өзгеруін талап етеді.

Кілт сөздер: сана, әлеуметтік сана, түбірлі өзгеріс, зайырлы мемлекет, жаңа қазақстандық патриотизм, әлеуметтік аудит.

Ел Президенті Нұрсұлтан Назарбаев өзінің Қазақстан халыққа Жолдауларында, ғылыми еңбектерінде қоғамның дамуының болашағы және халықаралық қауымдастықпен үйлесу мәселесін жан-жақты қарастырып келеді. Соның ішінде жақында өткен Үкіметтің кеңейтілген отырысында мемлекет алдына қойылған Бес реформа мен оны іске арырудың нақтыланған 100 қадамы ерекшеленіп тұр. Бұл, біріншіден, қазіргі глобалдық қатынастардың сынына төтеп берудің жауабы болса, екіншіден, елді уақыт талабына сай дамыта отырып, дамыған 30 мемлекеттің қатарына қосылуына нақтыланған шаралары. Оның бәрі Қазақстан мемлекетінің бұғанға дейінгі стратегиялық міндеттерінің заңды жалғасы, «Қазақстан-2050» бағдарламасының нақты және заман талабына сай тезірек іске асырылуының тактикалық бағамдалуы. Алайда бүгінгі ұсынылып отырған ұлттық міндеттердің мәні тек елді қарқынды дамытуда болып отырған жоқ, қоғам мен оның мемлекетін түбегейлі өзгертуде болып тұр.

Түбегейлі өзгеру тек қазіргі барды одан әрі жетілдіру емес, сондықтан сол түбегейлі өзгертуші адамның, алдымен өзінің санасын, ойы мен ақылын, қоғамдық істің мәніне, мазмұнына кәсіби қатынасын түбірлі өзгерту қажет болып тұр. Барлық мәселе аталған түбегейлі өзгеріске қатынасы бар тұлғалардың әлеуметтік санасына, ой-өрісі мен іс-әрекет шеберлігіне келіп тіреліп тұр.

Айталық, кәсіби жинақы мемлекеттік аппаратты құру бүкіл басқару жүйесін қағазбастылықтан, көптеген қайталанулардан, жеке мүддені протекциялаудан бас тартуды талап етеді. Санада қалыптасып қалған дағды мен тәжірибеден бас тарту оңай емес.

Қазақстан азаматтарының басымы мемлекеттік заң нормаларын оқып-таныса да бермейді, бірталайы оны білгенімен айналып өту жолдарының молдығына сенім артады. Ал заңның үстемдігін қамтамасыз ету дегеніміз – тек қатардағы азаматтардың құқықтық сауаттылығы мен мәдениеті емес, ең алдымен заңды біле тұра оны бұрмалауға мүмкіндігі барлардың әлеуметтік, қоғамдық санасының түбегейлі өзгеруі. Бұл да оңайнылықпен орнына келе қоймайтын іс және тікелей ой-сана, ақыл, ар-ұят мәселесі. Парламенттің заң шығару мәдениеті мен ой-өрісі.

Ал индустрияландыру мен экономикалық өсім мәселесіне келетін болсақ, ең алдымен отандық іскер ортаның аса зор қоғамдық сын алдында тұрғанын байқаймыз. Тәуелсіз мемлекеттің рыноктық қатынас пен капиталистік өндіріске бет бұруымен байланысты бой көтерген отандық бизнес пен іскерлік біртіндеп қалыптасып қана қоймай, есейді, кебірі шетелдік трансұлттық компаниялармен қатарласа бастады. Бірақ елінің мол шикізатын жоғары технологиялар мен білікті кадрларды тарту арқылы әлемдік рынокқа сапалы тауармен шығу ісінде әлі де әлсіздік танытуда. Отандық іскер ортада туып, дамып, озық өндіргіш күшке айналып жатқан озық ойлы идеялар жеткіліксіз. Бұл орта өндірістік пайданың басты көзі білім мен ғылымда екенін түсінуде де баяулық байқатуда. Ал уақыт болса күтіп тұрмайды. Ел экономикасының бәсекеге қабілеттілігін арттыру мақсатында мемлекет тек ауыр өнеркісіп саласына ғана емес, жеңіл және тамақ өнеркәсібі саласына да шет елдік стратегиялық маңызды іскер органы шақыруға мәжбүр. Қалыптасқан жағдай отандық іскер ортаның қоғамдық санасын, әлеуметтік мәдениетін, инвестициялық мүмкіндігін ел мүддесіне жоғарымәдениеттілікпен бағдарлау тәжірибесін қалыптастыруға зор мән беруді қажет етеді. Бұл бағытта қоғамтанушы ғылымдар да өз үлесін қоса алады.

Аталған 5 реформаның үшіншісінің – «Индустрияландыру және экономикалық өсім» мәселесінің қойнауында мектеп пен жоғары білім мәселесінің қойылуы заңды құбылыс. Бүкіл білім, ғылымның, мәдениеттің, әлеуметтік қатынастардың басты іргетасы - мектеп, мектептегі адами қатынастар, азаматтық белсенді қатынастардың негізінің қалануы. Байқағанымыздай, жоғары сыныпқа жанбасылық қаржыландырды енгізу бұл салаға да жеке меншік субъектілерінің қызығушылығын арттырар. Алайда барлық мәселе оқу стандарттарының негізділігіне, соған сай оқу құралдарының даярлануына және мұғалімдердің кәсіби шеберлігіне, мектептердің ғылыми-техникалық жабдықталуына келіп тіреледі. Дәл осы тұста білім стандарттары мен оқулықтарды даярлайтын ғалымдардың қоғам, ұрпақ, ел болашағы алдындағы жауаптылығы еселеп артады. Мектеп біріншілігінен өте алыс тұрған ғалымдардың стандарттар мен оқулық жазуға тартылуын тоқтату, шынайы білікті, әлеуметтік-қоғамдық ой-өрісі толысқан мамандардың интеллектуалдық еңбегін ұйымдастыру, мемлекеттің мектепке бөлген қаржысының орынды жұмсалыуы – бірінші кезектегі әлеуметтік, қоғамдық сана мен мәдениет, ар-ұят мәселесі.

Әлемдік бәсекелестікке апарар жолдың бірі ретінде еуразиялық кеңісті жаңғыртылуда. Ол халықаралық тілдің бірі ретінде орыс тілінің ролін арттырады. Білім беру секторының экспорттық әлеуетін көтеру мақсатында жоғары сынып пен жоғары оқу орындарында ағылшын тілінде оқыту жолға қойылады. Осының бәрі жастар үшін игілік. Дегенмен Қазақстанның мемлекеттік тілі үшін бәсекелесу аясының артып және тереңдеп келе жатқанын аңғару қиын емес. Тарихи тұрғыда жақында ғана жаңғырып, аяғына тұрған қазақ тілін ендігі жерде ел аумағында қуатты, ықпалды, тартымды тіл етіп бекіте түсу мемлекет үшін де, ұлт зиялылары үшін де жауапты іс. Басты міндет, біздіңше, осы тілде жазылған әрбір мемлекеттік құжаттың, әрбір оқулықтың, әрбір аударманың, әрбір шығармашылық еңбектің сапасын қадағалау, білікті сараптамадан өткізіп отыру, ел аумағындағы қолданысының сапасын қадағалау. Тілді дамыту ғылымымен шұғылданатын орта халықаралық ортадағы айналыстағы терминдерді аударуды тиімділік тұрғысынан қарап, қазақ тілінің өзінің табиғатын, табиғатындағы болмысын сақтап, нығайтуға баса назар аударса. Тәуелсіз елдің 25 жылында ғылыми орта мектеп оқушылары мен кәсіби мектептердің, жоғары оқу орындарының студенттері үшін қазақ тілінде (әрине, бәрін ешкім жоққа шығара алмайды) сапалы оқулық жазып бере алмай келсе кімге өкпе арта аламыз? Қазақ мектептерінің, қазақ тілінде оқытатын жоғары оқу орындарының тартымды болып қала беруі оқытушылардың жоғары біліктілігі мен мәдениетіне де тікелей байланысты. Байқап қарасаңыз бұл саладағы да бар мәселелер тағы да ой-өріс, сана мәдениетімен тікелей байланысты.

Бес реформаның төртінші бөлімі «Түбегейлік пен бірлік» тұтасымен алғанда қоғамдық сана мен мәдениет мәселесі, өскелең ұрпақ пен аға ұрпақ арақатынасы мәселесі. Алайда ұлттық, мәдени, рухани

бірегейлік пен бірлік тек осы деңгейлер теңелген жағдайда, теңдікке негізделген өзара сенім жағдайында ғана мүмкін болады. Физикалық бірегейлік рухани-мәдени санаға негізделген бірегейлікті бере алмайды.

Әңгімені, еріксіз, келеңсіз көріністерден бастауға тура келеді. Айталық, Қазақстан елі Конституциясы бойынша зайырлы мемлекет болғанымен, өмір шындығында бұл тұрғыдан жыл сайын алыстап барады. Діни сенім еркіндігін пайдалану өлшемі бұқара арасында, әсіресе, жастар арасында інегінен тыс асып кетті. Қаптап кеткен миссионерлік пен халқымызға жат діни бірлестіктердің алысқа тартқан саяси-идеологиялық стратегиясының мәніне көпшілік үңіле бермейді. Айналасындағы адами ортадан адамгершілікке сусыны қанбаған жастар оны басқа жақтан, мистикадан, алдамшы болжамдардан іздеуді дағдыға айналдырып алды. Бірқатар діни ұйымдар мен оқу мекемелерінің о дүниенің жақсылығын насихаттауы, жердегі өмірдің мәнін екінші дүниедегі өмірдің мақсаттарына бағындыра мадақтауы әлі буыны қатпаған жүздеген жастардың өзінің жер бетіндегі өмірінің мәнін жоғалтып алуына алып келуде. Осыдан келіп, бұл күнахар өмірден өз еркімен тезірек кетіп қалуға асығушылар қатары өсіп келеді. Жалпы алғанда, әртүрлі діни насихаттың күшімен көптеген ел азаматтарының санасында екі түрлі танымдық стандарт қалыптасты. Басқа ірі саяси ойыншыларды қойып, жақын көрші ел шіркеудің көмегімен қазақстандағы өзінің әлеуметтік базасын күшейту саясатын ұстанады. Ал қарапайым халық болса, саяси ойыншылардың елді іштей әлсірету үшін жаппай психологияландыруға зор үміт артып отырғанын аңғара бермейді. Халықтың көзін ашуға тиісті зиялылардың елеулі бөлігі өзі адасып жүр. Сол себепті діни сенімнің қай аспектісі бірлікке қызмет етеді, ал қай аспектісі халықты, соның ішінде мемлекет құрушы ұлтты іштей ыдыратуға қызмет ететінінің басын ашып алатын уақыт келген сияқты. Жалпы алғанда, бұқараның діни сенім мәдениетін тәрбиелеп қалыптастыру елімізді Мәңгілік етудің аса маңызды алғышартының бірі.

«Менің мекен-жайым Кеңес одағы» деп тіршілік еткен халықтардың 1991 жылы бір түнде 15 бөлек мемлекет пайда болған сәтте әбден абыржып қалғаны белгілі. Өткен жылдар бәрін де орнына қойған сияқты. Ересек ұрпақ өткен қоғамның санадағы таңбасынан әлі біражола айыға қоймағанымен, тәуелсіз қазақстанда тәрбиеленген көпэтносты және интеллигенттік қаблетті жастар бүгін «Мен Қазақстан азаматымын!», «Қазақстан-менің елім!» деп кеуде қағып айта алады. Бұл үлкен рухани, мәдени жеңіс. Бұл дегеніміз жалпыға бірдей еңбек қоғамына ерудің інегуші факторы. Алайда осы өсіп келе жатқан әлеуметтік әлеуетті шашыратып алмау, өзіне қызығушылық тудырып отырған алыс шетелдер жетегіне жіберіп қоймау мемлекет пен қоғам алдына бірқатар жауаптылықтар жүктейді. Ол дегеніміз білім алушы және білімді жастардың тұрмыстық мәселесінің шешілуі, қабілетіне сай еңбекпен қамтамасыз етілуі, еңбегіне қарай өсу жолын қамтамасыз ету. Бұл дегеніміз жастардың өз өмірін және қоршаған орта өмірін ұйымдастыруға, басқаруға кең мүмкіндік ашып, сенім білдіру. Жастардың азаматтық көзқарасы мен әлеуметтік мәнді істерге шеберлігін өз ісі тәжірибесінде қалыптастырып өсеуіне кең жол ашу.

Қоғамдық түбегейлі реформаның төртінші саласы тұтастай алғанда зиялы ортаның интеллектуалдық күш-қуатына, танымдық және шығармашылық өрісіне, шынайы патриоттық сезіміне, өрелі санасына есептелген. Бұл салада жаттандылыққа, немқұрайдылыққа, енжарлыққа орын жоқ. Елбасы «Мәңгілік ел», «Менің елім», «Нұрлы болашақ» бағдарламасын жасауды, оның құндылық негіздерін, идеологиялық арқауын негізді анықтай отырып, іске асырудың нақты тетіктерін қамтамасыз етуді ғылыми және шығармашылық интеллигенция алдына қойып отыр. Кезінде Әлихан Бөкейханов пен Ахмет Байтұрсынұв туған елін өрге сүйреу үшін қаншалықты қоғамдық сана мен саяси мәдениетке мән берсе, дәл қазір, Қазақстан Республикасының мемлекет басшысының алдында дәл сондай жағдай туып тұр.

Кәсіби мемлекеттік аппарат құру және есеп беретін мемлекетті қалыптастыру міндеттері ел әлеуметі алдындағы мемлекеттік биліктің атқаратын рөлін және оның әлеуеттік қуаттылығын нығайта түседі. Мемлекеттік жоспарлаудың ықшамдалуы бүкіл әлеуметтік-экономикалық қозғалыстардың мақсаттылығын, оңтайлығын, нақтылығын қамтамасыз етпек. Бүкіл басқару тетіктері осы принциптерге көшетін болады. «Ашық үкіметтің» енгізілуі ашықтықтың тетіктерін жетілдірледі. Соның бірі жергілікті қауымдастықтардың үкіметтік емес ұйымдардың мемлекеттік шешім қабылдауға және оның орындалуын қадағалауға кеңінен қатынасуына жол ашады. Аудиттің және аппарат жұмысын бағалаудың жаңа жүйесі енгізілмекші. Бұл бағытта да ғылыми ортаның қосатын үлесі мол болады ғой деп сенемін. Мысалы мен қызмет істейтін саясаттану және әлеуметтік-философиялық пәндер кафедрасында «Әлеуметтік аудиттің» ғылымы мен оны нақты істерде қолдану технологиясы жасалуда. Бұғанға дейін Қазақстан Республикасының Тұңғыш Президентінің қолдауымен отандық іскер ортаның әлеуметтік бағдарлануы мен мәдениетіне және өңірлік әлеуметтік-экономикалық, білімдік-мәдени бағдарламаға, мектеп өміріне әлеуметтік аудит жасау практикасы тәжірибеленген. Бұл бағытта кафедра ізденісін жалғастырады. Мәселе мемлекеттік жүйе жұмысының әлеумет тарапынан, азаматтық және ғылыми орта тарапынан біліктілікпен бақылануында болып отыр.

Мемлекет басшысы ұсынған 5 реформалық бағыт пен оны іске асырудың айқындалған 100 қадамы Астанада өткен 8-ші халықаралық экономикалық форумда тағы бір эксперттік сараптамадан өтті, мақұлданды, жарияланған күнінен бастап әр қазақстандықтың жүрегіне жол тартты. Себебі бұл реформалардың

орындалуымен Қазақстанның саяси, экономикалық әрі рухани тәуелсіздігін сақтап қалу, қазақстандық мемлекеттілікті нығайту тікелей байланысты. Осы Нұрсұлтан Назарбаевтың 100 қадамы іске асырылса халқымыздың еліміздің алдығы 30 елдің қатарына көтерілетіні сөзсіз. Бұл - еліміздің дамуының нақтыланған даңғыл жолы.

Сондықтан ел азаматтарының басты міндеті- жариялаған бағдарламаны бас шұлғып мақұлдау емес, санаға салып ойлану, ең алдымен өзінің осы ұты іске, елдіктің тағдырын шешетін іске қосатын үлесін айқындау деп білеміз.

В статье излагается размышление о путях реализации конкретизированных 100 шагов Нұрсұлтана Назарбаева, главной целью которых является коренное изменение казахстанского общества. По мнению автора, главным вопросом является коренное изменение социального сознания самих казахстанцев. Должна стать закономерностью критическое и творческое отношение, государственный подход граждан страны к своему делу. Носителем государства является его социум, поэтому коренное изменение общества в соответствии современных вызовов требует коренных изменений социального сознания и культуры действующих в этом русле личностей.

Ключевые слова: сознание, социальное сознание, коренное изменение, светское государство, новый казахстанский патриотизм, социальный аудит.

The article presents a reflection on ways to implement the 100 steps concretized Nursultana Nazarbayev's main purpose is a fundamental change in the Kazakh society. According to the author, the main issue is a fundamental change in the social consciousness of the inhabitants of Kazakhstan. There must be regularity critical and creative attitude, the state approach of citizens to their cause. The support of the state is its society, so radical change of society in line of contemporary challenges requires a fundamental change in social consciousness and culture operating in this vein personalities.

Key words: consciousness, social consciousness, a radical change, a secular state, the new Kazakhstan patriotism and social audit.

УДК 316.752.4

ЕҢБЕК ҚҰНДЫЛЫҒЫ КАТЕГОРИЯСЫ МЕН КЛАССИФИКАЦИЯСЫН ҒЫЛЫМИ КОНЦЕПУАЛИЗАЦИЯЛАУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Алтынбеков А.Б. – ал-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің докторанты,

Садырова М.С. – социология ғылымдарының докторы,

ал-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің профессоры

Мақала еңбек құндылығы категориясы мен классификациясын ғылыми концептуализациялау мәселелеріне негізделеді. Осы орайда авторлар өзге ғалымдардың осы сипаттағы тұжырымдарына баға беріп, өз сараптамаларын ұсынады. Атап айтар болсақ, В.Виндельбанд, Г.Олпорт, П.Вернон, Э.Шпрангер, С.Алекспрад, Дж.Херма, О.Брим мен Ж.Каган, Т.Джодж бен Р.Бретц, Р.Дэвис пен Л.Лонкуист сынды ғалымдардың еңбектеріндегі еңбек құндылықтарына қатысты ғылыми концепциялар қарастырылған. Жасөспірім және ересек жастардың мамандық тандауына түрткі болатын негізгі себептері, құндылықтардың қалыптасу жолдары ғалымдардың еңбектеріне негізделе отырып сарапталды. Жастардың жас ерекшелігіне қарай еңбек құндылықтарының құбылу процесін талдайды. Құндылықтардың қазіргі уақытта идентификациялануы ерекшеліктері қамтылған. Адамның кәсіби өсуі мен оның еңбек құндылығының ара қатынасы өлшенеді. Бұл мақала «Жастардың еңбек құндылықтары қалай және қай уақытта қалыптасады?», «Оған не ықпал етеді?», «Еңбек құндылықтары қандай түрлерге бөлінеді?», «Құндылықтың қалыптасу қадамдары қандай болмақ?», «Құндылықтар қалай өзгеріске ұшырауы мүмкін?» деген сияқты сұрақтарға қатысты авторлардың зерттеулерін қамтиды. Әр ғалым еңбек құндықтарын түрліше классификациялап, өз критерийі бойынша қарастырады.

Кілт сөздер: Жастар, құндылық, еңбек құндылығы, еңбек стилі, еңбек стратегиясы, мамандық, еңбек мотивациясы

Әлемде дамудың капиталистік жолын таңдаған мемлекеттердің барлығында дерлік еңбек сапасы, еңбек қатынасы, еңбек құндылықтары мен еңбек өнімділігі секілді тақырыптарды зерттеп, үнемі талдаулар жүргізіліп отыру - қалыпты жағдай. Себебі, қоғамдағы кез келген проблемалар мен жетістіктер сол қоғамдағы еңбек құндылықтарына және қоғамдағы еңбекті мотивациялау жүйесіне байланысты. Бүгінде елімізде мемлекет қоғамның түрлі салаларында түрлі реформалар жүргізіп, дамытуға бағытталған көптеген жобаларды қолға алуда. Қолға алынған жобалар бірде іске асып, бірде іске аспай жатады. Көптеген сарапшылар проблеманың шығу генезисіне кадр тапшылығы, жемқорлық, өз ісіне ұқыпсыздықпен қарау, кәсібиліктің төмендігі, инновацияға ұмтылудың әлсіздігі, кәсіпкерлікке бағытталудың баяулығы секілді еңбек құндылықтарымен байланысты себептерді атайды. Осы тұрғыдан алғанда, қоғамның алға жылжуы, дамуы үшін еңбек құндылықтары өте маңызды. Тіпті, бүгінгі жағдайда еңбек құндылық-

тарын маңызды екенін түсінудің өзі жеткіліксіз. Себебі, жоғарыда аталған мәселелер шешімін табу үшін еңбек құндылықтарын жүйелі түрде сарайтпап, сана малап зерттеп отыруды қажет етеді. Бүгінгі қоғамдағы еңбек құндылықтарының негізгі мәселелерін ғылыми зерттеу теория мен практикадағы қайшылықтардың алдын алады. Бүгінде еңбек мәселесі тек ғылыми емес, сонымен қатар, мемлекеттік деңгейге шығып отыр. Мәселен, 2012 жылы Н.Назарбаев өзінің «Қазақстанның әлеуметтік жаңғыртылуы: Жалпыға Ортақ Еңбек Қоғамына қарай 20 қадам» атты мақаласында экономикалық және мәдени байлықтар виртуалды қаржы институттарымен емес, адамның еңбегімен жасалатындығын және еңбектің қоғамның кез-келген саласында маңызды орынға ие екенін атаған болатын [1]. 2014 жылы Н.Назарбаев өзінің «Қазақстан жолы – 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» атты Қазақстан халқына арналған жолдауында «Мәңгілік ел» ұлттық идеясының негізгі құндылықтарының қатарына «Жалпыға Ортақ Еңбек Қоғамы» жататындығын атады [2]. Яғни, бүгінде еңбек құндылықтарын зерттеудің саяси-экономикалық, әлеуметтік-идеологиялық негізі бар.

Қазіргі уақытқа дейін қазақстандық ғылыми кеңістікте қоғамның құндылықтар жүйесіне Ә.Нысанбаев [3], Г.С. Әбдірайымова [4], М.Маулышариф [5], С.Ю. Колчигин [6], З.С. Айдарбеков [7], С.Е. Нұрмұратов [8], А.К. Абишев [9], З.Н. Сәрсенбаева [10] және басқа да ғалымдар тарапынан кеңінен зерттеулер жүргізілген. Аталған ғалымдардың зерттеулері құндылық әлемін түсінуге, талдауға, ғылыми негіздеуге ықпалы жоғары. Дегенмен, біз осы уақытқа дейін ғылыми мақалаларымызда қазақстандық ғалымдардың еңбектеріне жан-жақты талдау жасағандықтан мақалада еңбек құндылықтарын кеңінен зерттеген кейбір шетелдік зерттеушілердің еңбектерін саралап, ықшамдап ұсынууды жөн көрдік.

Әлемде құндылық құбылысын алғаш зерттеген ғалымдардың бірі В.Виндельбанд болды. Ол құндылық өлшемін адамның алдына қойған мақсатымен байланыстырады. Яғни, мақсат мағына мен мәнге ие болғанда ол адам үшін құндылыққа айналады. В.Виндельбанд: «Адам әлеуметтік нормалармен қаншалықты тығыз байланыста болса да құндылықтың аналогы жоқ және болмауы керек» деп жазады. Құндылыққа балама «норма», «абсолютті баға», «жалпыға ортақ заң» секілді категорияларды қолданып, барлық категориялар бір мағына беретіндігін және В.Виндельбанд үшін құндылық арман, мұрат екендігін ұғуға болады [4,14 б.]. В.Виндельбандтың құндылықты түсіну туралы пікірін еңбек құндылықтарына трансформацияласақ, еңбектегі арман мен мұрат, қалау мен мәнді еңбек құндылықтары деп атауға болады. Демек, еңбек құндылығы – адамның еңбек жолындағы ұстанымдары, сенімдері мен идеалдары.

Құндылықты алғашқы рет классификациялаған ғалымдар Г.Олпорт мен П.Вернон (1931). Олар құндылыққа «адамның өзінің сенімі негізінде әрекет етудегі басымдықтары» деп анықтама береді [11]. Яғни, еңбек құндылықтарына «адамның өзінің сенімі негізінде әрекет етудегі басымдықтары» деген анықтама беруге болады. Авторлар зерттеулерінің негізінде «Allport-Vernon Study of Values» атты құндылықтарды зерттеудің өзіндік методологиясы қалыптасқан. Олар құндылықтарды адамның қалауына байланысты 6-ға бөледі: теориялық, экономикалық, эстетикалық, әлеуметтік, саяси және діни [12]. Аталған құндылықтық әдіс Г.Олпорттың ұстазы, АҚШ философы Э.Шпрингердің (1928) идеалды адамдардың тұлғалық қасиетін сипаттағанда қолданылған құндылықтарға негізделеді. Олар: 1. Теориялық құндылық; ақиқатты ашу. 2. Экономикалық құндылық; пайдалы болу. 3. Эстетикалық құндылық; үйлесімділік пен әдемілік; 4. Әлеуметтік құндылық; адамдарға деген махаббат. 5. Саяси құндылық; билік пен көшбасшылық; 6. Діни құндылық; бірлік пен адамгершілік. Осы құндылықтық әдісті Г.Олпорт пен П.Вернон дамыта келе «құндылық адамның қазіргі және болашақтағы мақсаттарын шешуге мотивация беретін философия» деп анықтама береді [13]. Егер осы анықтаманы еңбек құндылықтарына сәйкес берер болсақ, еңбек құндылығы – адамның қазіргі және болашақтағы жұмысына қатысты мақсаттарын орындауға мотивация беретін философия.

Құндылық, нақтырақ айтсақ, еңбек құндылықтарының тұрақтылығы немесе тұрақсыздығы (құбылмалылығы) адамның әлеуметтік ролін анықтайтыны белгілі. Осы жағдайды нақтылау үшін әлемде жүргізілген көптеген теориялық және практикалық зерттеулер еңбек құндылықтарының салыстырмалы түрде тұрақты екенін көрсетіп отыр. Дегенмен, кейбір зерттеушілер еңбек құндылықтарының тұрақтылығына түрлі позиция ұстанады. Мәселен, Е.Гинзбург, С.Гинзбург, С.Александр пен Дж.Херма (1951) еңбек құндылықтары жасөспірімдік жастың аяғында тұрақталғанша бірнеше өзгерістерден өтетінін жазады. Мамандық таңдау бір күнде шешілген мәселе емес. Бұл адам өмірінде бірнеше кезеңдерден, суб-кезеңдерден тұратын дамуға бағытталған үдеріс. Өткен ғасырдың басында әртүрлі адамдар топтарымен жүргізілген зерттеулер мен сұхбаттар балалардың, жасөспірімдердің және ересектердің кәсіби таңдауларын дұрыс түсінуіне мүмкіндік берді. Негізгі идея балалықтан ересек өмірге дейінгі мамандық таңдау ерекшеліктерін түсіну. Ғалымдардың зерттеу нәтижелерін былай сипаттауға болады: 1. Фантазия кезеңі. 11 жасқа дейін балалар өмірде ешнәрсе істей алмаймыз деп ойлайды. Мәселен, кәсіби маман болу, білім алу, экономикаға араласу

немесе өзін дамытатын қасиеттерді дамыту жайлы пассивті көзқараста болады. Бала 11 жасқа жақындағанда «Мен ... боламын» сөз тіркесін қолдана бастайды. Балалардың бұл жағдайында олардың қызығушылықтары мен таңдауы мүмкін кәсіби жолын анықтауға және қалыптастыруға мүмкіндік бар; 2. Бастапқы кезең. Бұл кезең 11-17 жас аралығын қамтиды. Бұл кезең жасөспірім балалардың (ата-аналардың) кәсіби таңдауына ықпал ететін өмірлік қызығушылықтарын, дағдыларын, қабілеттері мен таланттарын анықтауға (ашуға) көмек береді. Өз кезегінде кәсіби бағдардың болуы балалардың болашақ мамандығын түсіну үшін керекті дайындық пен білім алуға, өзін саналық тұрғыда дайындауға мүмкіндігі болады; 3. Шынайылық кезеңі. 17 жас және жастық шақ (29 жас). Жастар мүмкіншілігі мен қызығушылығын интеграциялайды. Мамандық таңдауды нақтылайды. Құндылықтардың одан әрі дамуы жүреді. Кәсіби үлгілер нақтыланады. Ғалымдар азаматтардың дұрыс мамандық таңдау стратегиясын зерттеу және оны үнсімі жүргізуді жалғастыру жеке адам үшін де, қоғам үшін де өте маңызды екенін жазады [14].

О.Брим мен Ж.Каган (1980) өздерінің зерттеулерінде құндылықтардың өзгеріске ұшырауы адам өмірінің барлық кезеңінде жүруі мүмкін екенін атайды. Зерттеу нәтижелеріне сәйкес балалық жаста алған тәжірибе мен тәжірибелік эффектісі нәтижеде адамның қандай ересек адам болатынын анықтамайды. Осы уақытқа дейін балаларға міндетті түрде инвестиция салу керек деген ұстанымның ғылыми-зерттеулік базасы жоқ. Әрине, балаларға қандай саясат ұстану керек деген сауалдар туындап жатады. Балаларға салынған инвестиция жеке адамның мақсаты болмауы керек. Балаларға қарау белгілі бір мақсатты көздемеуі қажет. Балабала болғаны үшін тәрбиеленуі керек екендігін жазады. XIX ғасыр мен XX ғасырдың ортасына дейін қоғамдағы адамдар белгілі бір проблемаға жолықса, ғалымдар проблеманың шығу генезисін қарайтын. Дегенмен, ондай әрекеттер нақты нәтиже бермеді. Демек, жастар арасындағы қылмыстар мен девиациялық мінез-құлықтармен күресте ресурстық ішкітеулерден болуы мүмкін. Мәселен, профилактикалық жұмыстар мен мектептердегі балалармен жұмыс істеу жүйесі. Осы салаларды құрылымдық өзгерту үшін инвестициялар салу керек. Себебі, қазір басқа уақыт, басқа кезең, басқа мәдениет. Балаға берілген тәрбие қоғамның салыстырмалы түрде тұрақты болуына мүмкіндік береді. Бірақ, нақты болжауға мүмкіндік бермейді. Біздің конценциямыздың мақсаты - қоғамның дамуы күн сайын өзгеріске түсіп жатқан уақыттағы баланың отбасылық тәрбиесінен бөлек адамдық дамуын арттыруға көмек беретін әлеуметтік мекемелер, мектептер мен өзге де бағдарламаларды дамыту. Ғалымдардың пікіріне сәйкес, баланың жасөспірімдік шағындағы кері әрекеттеріне ата-аналарды емес, мектептің қателігінен іздеу керек. Себебі, адамның әрекеті оның жүрген ортасына байланысты өзгеріп отырады [15]. Біздің ойымызша, балаларды мектепте тәрбиелеу жүйесінің маңыздылығы, балаға ата-ана тарапынан берілетін инвестицияны салынбауы керек дегенді білдірмейді. Ата-ананың тәрбиесімен қатар, мектептің тәрбиесі де өте маңызды деп ойлаймыз. Мәселен, Масару Ибука «Үш жастан кейін кеш» атты еңбегінде О.Брим мен Ж.Каганға қарсы идеяны негізге алады. Автордың пікірінше, баланың бәсекеге қабілетті, тұлғалық қасиеттері мықты болып өсуі үшін балаға алғашқы үш жылда берілетін тәрбиенің өте маңызды екенін атайды [16]. Себебі, бала туылғанда «таза тақта» секілді болады. Үйретілген кез-келген дүниені тез меңгереді. Алғашқы жылдары баланы іздемаздыққа үйрету оның өмір бойы сол қасиетін сақтап қалуына мүмкіншілік беретіндігін айтады.

Т.Джодж бен Р.Бретц 1992 жылы жүргізген зерттеулерінде еңбек құндылықтарының адамның еңбек нәтижесіне, кәсіби талпыныстары мен мансаптық таңдауларын анықтауға ықпалын талдайды. Зерттеуде еңбек құндылықтарына келесі анықтама береді. Еңбек құндылығы - адамға өзінің жұмысымен байланысын сезінуге мүмкіндік беретін және жұмыстағы әрекетін анықтайтын мінез-құлық пен жұмысқа қанағаттану сезімі. «Адамның еңбек құндылықтарына ұйым ықпал ете ме, әлде адамның өміріндегі жағдайы ма?» деген сауалға адамның өмірдегі тәжірибелері оның құндылықтарының қалыптасуына, тұрақтануына ықпал етеді» дейді. Ал еңбек құндылықтарының тұрақталуы адамның таңдаған еңбек жолында өзінің рөлін жақсы орындауы үшін және ұйымның алға қойған мақсатына жету үшін маңызды. Еңбек құндылықтары адамды өзінің құндылықтарына жауап беретін жұмыс ортасында істеуге итермелейді. Жұмыс ортасындағы әріптестердің бір-біріне көмек бере алуы, адалдық пен әділеттілікке негізделуі адамға позитивті ықпал етеді. Ол адам үшін ол жерде жұмыс істеу комфортты болады. Зерттеуде құндылықтардың келесі түрлерін көрсетеді: жалақы, мансаптық мүмкіншілік, универсалды позиция, өзгелерге көмек беру, табысқа жету, адалдық, әділеттік [17]. Ғалымдардың пікірінше, осы еңбек құндылықтары адамдардың жұмыстағы әрекетіне позитивті ықпал етеді.

Дженифер Чатман (1989) жұмысшылар мен ұйым (мекеме) құндылықтарының сәйкес келуін зерттейді. Адамның мекемедегі әрекетін екі түрлі жол арқылы қарастырады. Біріншісі, индивидуалды бағыт. Адамның тұлғалық қасиеттерін, мотивтерін, құндылықтарын зерттеу арқылы адамның ұйымдағы әрекетін, еңбек стратегиясын талдауға болады. Екіншісі, ситуациялық бағыт. Адамның әрекетін түрлі жағдай-

ларға байланысты бағалап отыру. Жеке адам құндылығы мен ұйымда қалыптасқан құндылықтардың байланысы былай түспіреді: 1. Әлсіз құндылықтарға ие адам құндылықтары мықты ұйымға жұмысқа тұрса, онда әлсіз құндылықтарға ие адамның құндылықтары өзгеріске ұшырайды. Әрине, бұл өзгеріс адамның ашықтығына байланысты. Егер адам өзгеріске дайын болса, ондай жағдайда жұмыста қалыптасқан нормаларға сәйкес жұмыс істей алады; 2. Егер адам тұйық және өзгеріске дайын болмаса, ондай адам көп жағдайда ол ұйымдағы жұмысынан шығады; 3. Құндылығы мықты жұмысқа, яғни жеке адамға өз еркі бойынша жұмыс істеуге мүмкіндік беретін ұйымға құндылықтары ұқсас (әлсіз) адамдардың жұмысқа тұруы ұйым құндылықтарының жеке адамдардың құндылықтарына икемделуіне алып келеді; 4. Егер ұйымда құндылықтар әлсіз болса, онда адамның құндылықтары өзгеріске ұшырамайды. Адам мен ұйым құндылықтарында прогресс болмайды; 5. Жұмыста бастамашыл және жұмыс көп істеуді қалайтын потенциалы бар адамдар болады. Көп жағдайда ондай адамдар жұмысқа алынғанға дейін құндылықтары қалыптасқан болып келеді; 6. Құндылықтары мықты қалыптасқан ұйымдарда әлеуметтік және көңіл көтеру іс-шаралары, білімін көтеру курстары мен менторлық бағдарламалардың болуы жаңадан жұмысқа орналасқан адамның әлеуметтенуден сәтті өтуіне, құндылықтарының өзгеруіне және ұйымға өзін идентификациялауына мүмкіндік береді [18]. Дженнифер Чатманның адамның құндылығы мен ұйым құндылығы арасындағы байланыстың, бір-біріне ықпалын талдауы еңбек құндылықтарын зерттейтін кез-келген зерттеушінің ғылыми зерттеулерін дұрыс түсінуге, талдауға мүмкіндік береді. Себебі, адамның құндылығының болуы маңызды, ал ұйымда корпоративті мәдениеттің қалыптасуы да маңызды. Себебі, жүйенің адам бойында қалыптасқан құндылықтарды жоя алатын, күшейтетін немесе әлсірететін күші бар.

С.Лайнс, С.А. Хиггинс және Л.Даксбери еңбектерінде құндылықтардың трансцендентальді табиғаты құндылықтарды адам өмірінің түрлі салаларында қолдануға, зерттеуге мүмкіндік беретіндігін жазады. Ғалымдар адамның жұмысына, еңбегіне қатысты құндылықтарды еңбек құндылықтары деп атады. С.Лайнс пен әріптестері (2010) еңбек құндылығын қолданудың танымдық (когнитивті) және инструменталды деп аталатын негізгі екі өлшемін көрсетеді. Танымдық құндылықтарға келесі 5 құндылық кіреді: заман талабы, интеллектуалды стимулдау, қызығушылық (мүдде), ар алуандылық, үздіксіз білім жетілдіру. Инструменталды құндылықтарға келесі 7 құндылық кіреді: қолдайтын жетекші (лидер), ақпарат, білім алу, кері байланыс, жұмыс уақыты, кәсіби жетекші (лидер), жұмыс өмірінің баланстығы. Мәселен, зерттеулерде инструменталды сұрақ келесі нұсқала болуы мүмкін: «Қазіргі жұмыс уақыты Сізге ыңғайлы ма?». Ал танымдық құндылықтарды анықтау үшін келесі сұрақ қойылуы мүмкін: «Жұмыстағы тапсырмалар мен жобалар Сізге қызық па?» [19]. Сұрақтар өте қарапайым, дегенмен, жұмысшыға жұмыстың қызықты болуы, жобаларға қызығып қатысуы адамның кәсібилігін өсіреді. Ал компанияға жұмысшылардың еңбек өнімділігі жақсы болуы үшін олардың мәселелерін білу маңызды.

Израильдік әлеуметтанушы Д.Элизур еңбек құндылықтарының когнитивті, инструменталды, әлеуметтік/альтруистік және престиж деп аталатын 4 тобын атады. 1984 жылы жүргізген зерттеулерінде еңбек құндылығының 21 нұсқасын көрсетеді: жауапкершілік, жұмыс қауіпсіздігі, пайданың болуы, жұмыс нәтижесін мойындау, құрмет, ұйымдағы ықпал, табыс (жетістік), мансап, жұмысқа ықпалдың болуы, әріптестер, мағыналы жұмыс, жетекшілік, жұмыстың статусы, компания, қабілетті қолдану, жұмыс мүддесі, тәуелсіздік, жалақы, жұмыс уақыты, жұмыс жағдайы, қоғамға пайданың болуы. Д.Элизур жұмысшының қаншалықты интеллектуалдық деңгейі жоғары болса, соншалықты рухани құндылықтарға мән береді дейді. Ұйым жұмысшыларының мотивациясының өзгерісі жұмыстағы адамдардың ортақ қауіпсіздік сезімі мен тұлғалық қасиетін дамыта бастағанда іске асады. Адамның белгілі бір салада жұмыс істеуі жұмыскердің білімі мен квалификациясын көтереді және кәсіби маман болуына мүмкіндік береді. Ал адамның кәсіби өсуі материалдық құндылықтардан рухани құндылықтарға басымдық беруі күшейеді [20]. Д.Элизур жұмыстағы адамдардың құндылықтары мен мотивациясын зерттеп отырудың маңыздылығына қатысты басқа да дәлелдерді ғылыми еңбектерінде көптеп келтіреді.

Р.Дэвис пен Л.Ловкуист (1984) жұмыс жағдайындағы құндылық мәселелерін алғашқылардың бірі болып зерттеді. Еңбек ұстанымдары теориясында еңбек құндылықтары деп «екінші реттегі қажеттілік» екенін жазады. Аталған ғалымдар жұмыс ортасын ұйымдастыру арқылы күшейтетін құндылық өлшемдерінің алты түрін ұсынды. Олар: Өзіндік (Self) (табыс пен автономдылық); Әлеуметтік (альтруизм мен статус); Қоршаған орта (қауіпсіздік пен комфорт); Өзі-өзі анықтау теориясы (ӨАТ); Ішкі және сыртқы еңбек құндылықтарындағы айырмашылықтар. Ішкі құндылықтар компетенция мен автономдық секілді құндылықтарға психологиялық қажеттіліктерден қалыптасады. Ал сыртқы құндылықтар жалақы, жеңілдіктер мен жұмысбастылықтың кепілдігі секілді жұмыстың материалдық аспектісімен байланысты [21].

Ш.Шварц, Мариа Рос пен Ш.Суркис (1999) «Еңбек құндылықтары – жеке адам үшін жұмыстың түрлі аспектілеріндегі жұмыстың нәтижесі мен жұмыстағы ұстанымдардың маңыздылығы» деп анықтама

береді. Еңбек құндылықтары базалық құндылықтардан өзінің нақтылығымен ерекшеленеді. Базалық құндылықтардан 4 еңбек құндылықтарының 4 түрін (факторын) бөледі: 1. Ішкі құндылықтар немесе өзін-өзі актуализациялау құндылықтары (персоналды өсу, автономдық, мүдде, креативтік, заман талабы және интеллектуалды стимуляция және т.б.); 2. Сыртқы құндылықтар немесе қауіпсіздік/материалды құндылықтар (жұмыстағы жалақы, қауіпсіздік пен жұмыс ортасы); 3. Әлеуметтік немесе реляционды құндылықтар (адамдармен араласу құндылығы, альтруизм, қоғам дамуына көмек беру); 4. Статус немесе билік құндылығы (престиж, авторитет, ықпал және т.б.). Зерттеушілер еңбек құндылықтарының адамға жұмыстағы мақсатын анықтауға және оған жетуге мүмкіндік беретін құрал ретінде де қарастырады. Базалық құндылықтар мен еңбек құндылықтарының қарастыратын мәселелері түрлі болғанымен еңбек құндылықтары базалық құндылықтарды толықтырады және интеграциялайды дейді [22]. Мәселен, жақсы жұмыс жасасаң комфортты, қауіпсіз өмір сүруге, қажеттіліктеріңді алуға, отбасын қамтамасыз етуге, өзге адамдарға көмек беруге, қоғамның дамуына үлес қосуға мүмкіншілік бар. Яғни, қазіргі уақытта еңбек құндылықтарын зерттеу тек ұйым (компания) мен жеке адамға ғана емес, сонымен қатар, адамдардың (қоғамның) құндылық жүйесінің (мақсаттың) орындалуына мүмкіндік береді. Еңбек құндылықтарын базалық құндылықтардың инструменталды (тактикалық немесе стратегиялық) құндылықтар деп атауымызға болады. Ш.Шварц бір категориядағы немесе бір мамандықтың адамдары ұқсас құндылықтарды ұстанатындығын жазады. Дегенмен, Койвулла мен Веркасало жеке адамның құндылығы өзгеше болуы мүмкін, бірақ, бұл құндылықтар адам өмір сүріп отырған уақыттың қоғамдық құндылықтарын қамтып көрсетеді, адамдардың әрекеттерін түсінуге мүмкіндік беретіндігін атайды [23].

Еңбек құндылықтары зерттеле бастағаннан бүгінгі күнге дейін еңбек құндылықтарына көптеген лейбелдерді тағу мен түрлі түсіну әдістері, түрлері болғанымен қазіргі уақытта құндылықтардың идентификациялануы байқалады. Мәселен, Хардинг пен Хиксбург (1995) жұмыс функциясының орындалу ерекшелігіне байланысты еңбек құндылықтарын былай бөледі:

- Тұлғалық мағына: еңбек өзін-өзі дамыту мен актуализациялау, тұлғалық мүмкіншіліктерді іске асырудың бастауы.

- Алмасу: адамдар өзінің қауіпсіздігі, қаржылық қанағаттану мен өзге де компенсацияларды өтеу үшін жұмыс істейді.

- Әлеуметтік контакт: адамдар жұмыста өзге адамдармен байланыс құрады.

- Статус: адам еңбегінің белгілі бір деңгейінде престиж, билік пен ықпал пайда болады.

Жоғарыда аталған ғалымдардың еңбек құндылықтарын ғылыми жіктеу әдістері көптеген ғылыми еңбектерге негіз болды. Сонымен қатар, бұл тақырын адамзаттың дамуымен қатар жүретіндіктен ғалымдардың еңбек құндылықтарын зерттеулері жылдан жылға даму үстінде. 2010-2013 жылдары Иллинойс Университетінде PhD диссертациясын дайындаған Джинг Джин және аталған университеттің профессоры Джеймс Раундс осы 2008 жылдан бері қандай жағдайда құндылықтар тұрақты болады және тұрақты болмастан бұрын қалай өзгеріске ұшырайтынын анықтайтын мета-аналитикалық зерттеу жүргізді. Олар еңбек құндылықтарын (құндылықтарды) төрт топқа жіктейді: 1. Ішкі құндылықтар немесе өзін-өзі дамыту құндылықтары. Бұл құндылықтарға тұлғалық өсу, тәуелсіздік, мүдде (қызығушылық), шығармашылық мүмкіндік пен интеллектуалды стимуляция кіреді; 2. Сыртқы құндылықтар (жалақы мен еңбек жағдайы); 3. Әлеуметтік құндылықтар (адамдармен қатынас, альтруизм, жұмыс пен қоғамды дамыту бағдары); 4. Статустық құндылықтар (билік, престиж, авторитет, ықпал). Құндылық тұрақтылығы екі аспектіде қарастырады: құндылық иерархиясының тұрақтылығы және құндылықты көрсету (білдіру) деңгейіндегі тұрақтылығы [24]. Аталған бағыттар Р.А. Катзелдің (1964) құндылық процессін түсіндіру бағытына ұқсас келеді: құндылықтар иерархиясы, адам үшін маңызды және қанағаттандыруды қажет ететін түрлі құндылықтардың жинағы. Ранг ретінің тұрақтылығы адам құндылықтарының ұзақ уақыт аралығындағы өзгеріске ұшырамай сақталуы. Орта деңгейдің өзгермелілігі құндылықтың маңыздылығын орта дейгейде скенін білдіреді [25]. Аталған бағыт белгілі бір құндылықтардың белгілі бір уақыт аралығындағы өзгеру мүмкіншіліктерін зерттейді. Құндылықтың тұрақтылығы мен өзгермелігін түсіну үшін екі бағыттың да маңыздылығы жоғары.

Аталған ғалымдардың зерттеу нәтижелеріне сәйкес еңбек құндылықтарының ең тұрақсыз уақыты білім алушылар арасында байқалған (18-22 жастағылар). Бұл жаста адам өмірлік мақсат пен болашақта кім болуды анықтайды. Сондықтан, жастар арасында білімі толыққан сайын өзгерістер де көп болады. Жастардың еңбек құндылықтары 22 жастан бастап тұрақтала бастайды. Яғни, кәсіби еңбек жолының басталуынан жастардың еңбек құндылықтарының тұрақталуы басталады. Зерттеу нәтижелері бұл жаста еңбек құндылықтары адам өмірінің соңына дейін тұрақталатынын жазады және жылдан жылға бұл

құндылықтардың тұрақтылығы деңгейі күшейе түседі. Авторлар жастарды 18-22, 22-26, 26-29 жас аралығындағы үш топқа бөледі. Мысалы, 18-22 жастағы азаматтар үшін ішкі құндылықтар басқа құндылықтардан маңызды болса, 22-26 жас аралығындағы жастар үшін сыртқы құндылықтардың маңызы жоғары. 26 жастан бастап сыртқы құндылықтардың күшеюімен қатар статустық құндылықтардың алдығы орынға шығуы байқалады. Зерттеу тек бүгінгі ғана емес, сонымен қатар, 1946-1964 жылдары туылған бэби-бумер ұрпағы мен 1965-1981 жылдары туылған X ұрпағының еңбек құндылықтарын салыстырумен маңызды. Мәселен, бэби-бумер ұрпағының еңбек құндылықтарының тұрақтылық деңгейі X ұрпағынан жоғары болған. Аталған жағдайға бэби-бумер ұрпағының оптимистік және позитивті уақытқа құмды келіңдігі ықпал етсе, X ұрпағының экономикалық тұрақсыздық пен жұмысбастылықтың келіңдігінің жоқ заманында өмір сүргендігі ықпал еткен [24]. Осы себепті X ұрпағының бойында тәуелсіздік, автономдылық секілді құндылықтар басым.

Мақалада еңбек құндылықтарының қоғам өміріндегі маңыздылығын, анықтамасы мен классификациясын анықтауға, бөліп жіктеуге тырыстық. Еңбек құндылықтарын «не үшін?», «не себепті?» тұрақты зерттеп отырудың артықшылықтарын талдадық. Дегенмен, аталған тақырыпты бір мақала аясында жан-жақты талдап ашудың мүмкіндігі төмен. Сондықтан, бұл тақырыпқа теориялық және қолданбалы тұрғыда тұрақты зерттеулер жүргізу адамның құндылық жүйесінің өзгерісін, тұрақтылығы мен тұрақсыздығын, сапасы мен мүмкіншіліктерін білуге, керекті іс-шараларды алдын-ала қолдануға мүмкіндік бермек.

1. Нұрсұлтан Назарбаев. Қазақстанның әлеуметтік жаңғыртылуы: Жалпыға Ортақ Еңбек Қоғамына қарай 20 қадам. (10.07.2012). <http://www.egemen.kz/2012/07/10/340989/>
2. Қазақстан жолы – 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. 2014 жылғы 17 қаңтар. http://akorda.kz/kz/page/page_215751_kazakhstan-respublikasynyn-prezidenti-n-a-nazarbaevyn-kazakstan-khalqyna-zholdauy-2014-zhylyny-17-kanar
3. Нысанбаев А.Н. Мир ценностей независимого Казахстана. – Алматы: КМ МОН РК. 2011. – 271 с.
4. Абдирайымова Г.С. Ценностные ориентации современной молодежи (социологический анализ): Монография. – Алматы: БАУР, 2005. – 302 с.
5. М. Маульмариф. Социальная Поддержка Безработной Молодежи. // Казахстан, КазНУ им. аль-Фараби – 2012. 5 - Стр
6. Калмигин С.Ю., Кокушева А.А. Ценностные предпочтения казахстанцев. М 34 Материалы Астанинского социологического форума, посвященного Дню Первого Президента Республики Казахстан. Межд. науч.-практ. конф. / Отв. ред. З.К. Шаукенова. – Астана, 2014. – 476 с.
7. Айдарбеков З.С. Казахская молодежь: ценности, приоритеты, стратегии самоопределения. – Алматы: Исламнур, 2008 – 328 с.
8. Нұрмұратов С.Е., Рухани құндылықтар әлемі: әлеуметтік-философиялық талдау – Алматы, ҚР ҒИМ Философия және саясаттану институты, 2000. – 180 б
9. Абшиев А.К. Идея ценности в свете философской концепции // Власть как ценность и власть ценностей: метаморфозы свободы. – Алматы: Без указ. изд-ва, 2007. – С. 196-269
10. Сәрсенбаева З.Н. Этнос и ценности. – Алматы: Без изд., 2009. – 306 с.
11. Allport, G. W. (1961) *Pattern and growth in personality*. New York: Holt, Rinehart, & Winston
12. Allport, G. W., & Vernon, P. E. (1931). *A study of values*. Boston: Houghton-Mifflin.
13. *Spranger's dimensions of value*. <http://www.hfr.org.uk/figures/spranger.htm>
14. Ginzberg, E., Ginzburg, S. W., Alexrad, S., & Herma, J. L. (1951). *Occupational choice: An approach to a general theory*. New York, New York: Columbia University Press.
15. Brim, O. (1980) *Constancy and change in human development*. Cambridge Ma: Harvard University Press
16. Масару Ибука. После трех уже поздно [пер. с англ. — Н. Перовой]. – М.: Альпина нон-фикшн, 2011. – 224 с. <http://www.artlebedev.com/everything/haby-club/book/Masaru-Full-Second-Edition.pdf>
17. Judge T.A., & Bretz, R.D. (1992). Effects of work values on job choice decisions. *Journal of Applied Psychology*, 77, 261-271
18. Chatman, J.A. (1989). Improving interactional organizational research: A model of person-organization fit. *Academy of Management Review*, 14, 333-349.
19. Lyons, S. T., Higgins, C. A., & Duxbury, L. (2009). Work values: Development of a new three-dimensional structure based on confirmatory smallest space analysis. *Journal of Organizational Behavior*, 31(7), 969-1002.
20. Elizur, D. (1984). Facets of work values: A structural analysis of work outcomes. *Journal of Applied Psychology*, 69, 379-389.
21. Dawis, R.V., & Lofquist, L.H. (1984). *A psychological theory of work adjustment*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
22. Ros, M., Schwartz, S.H., & Surkiss, S. (1999). Basic individual values, work values, and the meaning of work. *Applied Psychology: An International Review*, 48, 49-71.
23. Koivula, N., & Verkasalo, M. (2006). Value Structure Among Students and Steelworkers. *Journal of Applied Social Psychology*, 36(5), 1263-1273

24. Jin, J. & Rounds, J. *Stability and change in work values: A meta-analysis of longitudinal studies*, *Journal of Vocational Behavior* (2011), doi:10.1016/j.jvb.2011.10.007

25. Katzell, R. A. (1964). *Personal values, job satisfaction, and job behavior*. In H. Borow(Ed.), *Man in a world of work*. Boston: Houghton-Mifflin.

Статья основывается на научной концептуализации категории и классификации понятия трудовых ценностей. Для этой цели авторы дают оценку научным выводам иных авторов, касающихся данной тематики, и представляют собственный анализ. Проанализированы научные концепции авторов, как В. Виндельбанд, Г.Олпорт, П.Верлон, Э.Шпрангер, С.Алексад, Дж.Херма, О.Брим и Ж.Каган, Т.Джодж и Р.Бретц, Р.Дэвис и Л.Ловквист, касающиеся трудовым ценностям. Рассмотрены основные причины, которые влияют на выбор будущей специальности подростками и более взрослой молодежи. Основываясь на исследованиях авторов, выявлена основная схема формирования ценностей среди молодежи. Изучен процесс трансформации трудовых ценностей, соответственно возрасту, и особенности идентификации ценностей в современном мире. Измерена взаимосвязь между трудовой ценностью и профессиональным ростом человека. Данная статья в научных целях ищет ответ таким вопросам как: «Как и в какое время формируется трудовые ценности молодежи?», «Что влияет на первичное формирование трудовых ценностей?», «Какие есть виды трудовых ценностей?», «Каковы основные этапы формирования ценностей?», «Каким образом ценности поддаются изменениям?». Каждый ученый по своему классифицирует и рассматривает трудовые ценности по собственным критериям.

Ключевые слова: Молодежь, ценность, трудовые ценности, трудовой стиль, трудовая стратегия, специальность, трудовая мотивация

The article is based on a scientific conceptualization of the category and classification of the concept of work values. For this purpose, the authors give an estimate of the scientific conclusions of other authors concerning this topic, and present their own analysis. Reviewed scientific concepts authors as W Windelband, G Allport, P. Vernon, E. Spranger, S Alexrad, J. Herma, O. Brim and J. Kagan, T. Judge, R. Bretz, R. Dawis, L. Lofquist and etc concerning work values. The main reasons that influence the choice of the future specialty adolescents and young adults. Based on studies, identified the main scheme of formation of values among young people. The analyzed process of transformation of work values, according to their age, and particularly the identification of values in the modern world. Measured the relationship between work values and professional growth of man. This article is for scientific purposes seeks to answer such questions as: «How and what time formed youth work values?», «What affects the initial formation of work values?», «What are the types of work values?», «What are the main stages in the formation of values?», «How modifiable values?». Every scientist in their classifies and considers work values according to its own criteria.

Keywords: Youth, value, work values, work style, work strategy, specialty, work motivation

УДК 008+171 (574)

КРУГОВОЙ ТАНЕЦ КАК СИМВОЛИЧЕСКАЯ ФОРМА КУЛЬТУРЫ

Габитов Турсуи – КазГНУ им. аль-Фараби, д. филос. н., профессор культурологии
Халидуллин Гизатулла – КазНПУ им. Абая, д. и. н., профессор

В статье описывается танцевальное искусство древних жителей на казахской земле. Символы танцев имели архетипическую природу. Языком танца люди говорили с одушевленными в их понимании силами природы. Смысл движений, жестов, позы, мимики соответствующей раскраске тела или одеяния был непосредственно связан с мифологической картиной мира. Движения всех танцев очень просты, за основу взяты оригинальные движения народных танцев разных стран, музыка, как правило, тоже национальная.

Ключевые слова: символ, культура, форма, религиозный танец, миф, жест, движение, танец, суфийская музыка, ритуал, обряд.

Жест, движение, танец – являются первым языком, возникшим задолго до появления письменной речи и даже музыки. Индивидуально или в группе люди выражали и проживали различные внутренние состояния через движение. Танец являлся естественной частью религиозных церемоний и основной формой сообщения человека с высшим, а также высшей формой выражения внутреннего опыта, поиска единства с собой и божественным. В танце первобытный человек воспринимал, проявлял и выражал планетарные и космические ритмы и процессы, входил в контакт с духами природы, ощущал себя частью огромного, живого Космоса.

Самые древние ритуальные танцы очень просты, они выражают собой вечные архетипы мироздания: круг, квадрат, спираль, линию, точку. Каждое событие индивидуальной жизни или жизни племени понималось как отражение космических процессов в индивидуальном пространстве. Тело человека – живая форма проявления через себя космических сил. Воплощение в себе того или иного космического

принципа через движение. Не существовало разделения на танцы социальные и церемониальные – мышление людей было «религиозным», а вся культура и быт людей отражали заданное место во всеобщем.

Символы танцев имели архетипическую природу, так как в их содержание вкладывались мифологические понятия, выражающие слитность человека с матерью-природой, в которой женское начало олицетворяла земля, а мужское начало – небо. Языком танца люди говорили с одушевленными в их понимании силами природы, с сакральным для них миром предков, с духом родового тотема. С помощью символического языка ритуальных танцев люди ставили природный хаос под свой контроль, обновляли и очищали мировой порядок, вели борьбу со своими врагами, как реальными, так и потусторонними. При этом индивид не отделял себя от общины и принимал как безусловно данное всю систему ее вербального и невербального общения с миром как свою. Символы ритуального танца содержали в себе в качестве закона своего построения идею анимизма, т.е. одушевления всей природы и соответственно, выражали сообщение, направленное к духам природы [1].

Древние считали, что все в мире развивается по кругу. Каждая вещь имеет свое начало и конец, но эти полярные понятия связаны в непрерывном круге жизни. Смерть на земном плане переходит в рождение на потустороннем, а потусторонняя смерть имеет продолжение на Земле в виде рождения. Символически этот процесс представляли видимым с Земли движением Солнца. Такие аллегорические представления о Солнце сохранились у некоторых народов по сей день.

Миф есть царство всеобщего оборотничества: вещь не только вещь, но одновременно и одушевленное существо; животное – и животное (добыча) и священный дух; солнце – это и тот огненный шар, который мы каждый день видим на небе, но одновременно это и грозный бог, дающий и плодородие и засуху. Для первобытного человека эти представления есть нечто изначальное, а вовсе не результат соединения (ассоциации) двух образов [2]. Таким образом, миф как способ человеческого бытия и мироощущения целиком основан на смысловом породнении человека с миром; человек здесь воспринимает психологические смыслы в качестве изначальных свойств вещей, рассматривает и переживает явления природы как одушевленные существа. Анимизм, антропоморфизм, социоморфизм мифологического мировоззрения обусловили естественность обращения индивидов с помощью выразительного языка движений тела к могучим силам матери-природы с определенным сообщением.

Символический язык движений человека отличается от языка движений животных тем, что связан с высшей формой отражения действительности – с сознанием. Эволюция форм отражения в живой природе выразилась в эволюции языка движений. Ученые считают, что более 80% информации передается на языке телодвижений. С помощью этого языка движений животные передают друг другу необходимую для их существования информацию, осуществляя «метки» и «индикации». Она связана с осуществлением их биологических потребностей в питании, самосохранении, размножении. Так, нашедшая нектар пчела, возвращаясь в улей, совершает «танец» и таким образом направляет других пчел к источнику пищи. Известны так называемые «брачные танцы» животных и птиц. Биологи приводят примеры о «танцах», совершаемых бобрами при подготовке к строительству своих сооружений в воде. «Люди – это высшие из живых существ, использующие знаки. Разумеется, не только люди, но и животные реагируют на некоторые вещи как на знаки чего-то другого, но такие знаки не достигают той сложности и совершенства, которые обнаруживаются в человеческой речи, письме, искусстве... Человеческая цивилизация невозможна без знаков и знаковых систем, человеческий разум неотделим от функционирования знаков – а возможно, и вообще интеллект следует отождествить именно с функционированием знаков» [3].

Происхождение танца семах – тюркское, он пришёл в Анатолию с центральноазиатскими кочевниками и был лишь несколько видоизменён для проведения суфийского ритуала. Происхождение круговых танцев теряется в доисторической глубине. Они естественно, стихийно возникали в сердце народа. Праздничные и простые, приуроченные к временам и событиям года: к посеву и сбору урожая – медитативные и задорные, исполняемые для заклинания стихий, духов солнца и дождя, для привлечения счастья и сохранения мира. Круговой танец служил особым языком общения с природой, богами, людьми и со своим собственным естеством. Самобытная культура и национальные традиции добавили в музыку и танцы каждого края своё неповторимое очарование. Но при всём многообразии характеров, народы разных стран объединяет структура танцевального круга. Люди берутся за руки, а танец усиливает энергию, направляя её в русло интуитивного знания.

Движение по ходу часовой стрелки говорит о стремлении к осознанию: а против хода часовой стрелки – о спиралевидном движении обратно в царство бессознательного. Центр – место творческих метаморфоз. Движение вокруг центра, очерчивая этот центр, направляет на него энергию. Это –

священный процесс, который помогает усилить чувство контроля и безопасности [4]. Целительский характер народной гандевальной культуры могут внести свой значительный вклад в установление мира на Земле, оздоровление людей и общества в целом.

Движения всех танцев очень просты, за основу взяты оригинальные движения народных танцев разных стран, музыка, как правило, тоже национальная. Правда, с развитием системы, в нее включаются все больше и больше современных и классических мелодий.

В XII веке религиозный философ и поэт Джелаледдин Руми (Мевляна), многие годы живший в Конье (Центральная Анатолия) основал суфийский орден Мевлеви. У дервишей – членов ордена был своеобразный ритуальный танец «сема» («небеса»), в котором танцующие его кружились, подобно древним жрецам тюркского культа.

По преданию, Руми, проходя по базару, услышал доносящийся из мастерской ювелира тонкий звон молоточка. Звук был настолько мелодичен, что философ (а ведь он был и поэтом!) закружился в танце, произнося стихи о поиске смысла бытия. После кончины Мевляны этот кружащийся танец был усовершенствован и принят в ордене Мевлеви как выражение духовного поиска и единения со Всевышним.

Сакральный смысл танцев сохраняется и развивается в средневековом суфизме – мистическом религиозно-философском направлении ислама: «Донеслись звуки музыки... Дервиши встают; спокойно и уверенно подняв правую согнутую руку, повернув голову вправо и вытянув левую руку, они медленно вступают в круг с чрезвычайной серьезностью начинают вертеться, одновременно двигаясь по кругу. А в центре, так же согнув руку и глядя вправо, появляется дервиш с короткой седой бородой и спокойным приятным лицом; он медленно вертится на одном месте, переступая ногами какими-то особыми движениями.

Все дервиши – некоторые очень молодые люди, другие средних лет, а кое-кто уже совсем старики – вертятся вокруг него. [5].

Верчение дервишей схематически изображало Солнечную систему и вращение планет вокруг Солнца. Из приведенного отрывка очевидно, что в танце дервишей присутствовал глубокий смысл, связанный как с картиной мироустройства, так и с мистицизмом их воззрений.

Символизм круга, как образ бесконечности и завершенности. Круговой танец – это микромистерия, в которой каждый из участников, отождествляя себя с бесконечной силой жизни, символизирует собственное бессмертие. Различные варианты круговых танцев известны всем народам без исключения. Цель танца довести себя до состояния экстаза, приблизившись тем самым к виденью шамана. Когда тело полностью покидает физическая сила, её сменяет сила духа, которая и вызывает экстатические переживания. Человек начинает воспринимать иные ипостаси бытия, встречаться с духами, совещаться с давно умершими предками и т.д.

Суфийская музыка известна во всех мусульманских сообществах, где декламируют суфийскую поэзию, тогда как танец, по сути, является занятием одного суфийского братства – Мевлеви. Местные музыкальные традиции, связанные с суфийской музыкой, довольно сильно различаются, у них длинная и сложная история, которая во многих случаях едва ли знакома посторонним. Специалисты в этномузыковедении обсуждают техническую сторону этих различных музыкальных традиций с позиции теории музыки и ее исполнения. Не пытаюсь представить здесь подробный исторический очерк, я вкратце опишу несколько основных разновидностей суфийской музыки с точки зрения религии и ритуала, сосредоточив внимание на тех, которые недавно получили известность и признание на Западе (эту музыку можно послушать в записи).

Другим образцом суфийской музыки, который пленил воображение жителей Запада, была музыка мевлевитов для ритуала сама, из-за которого их окрестили вертящимися дервишами [6]. Данная практика стала известна довольно давно благодаря сообщениям путешественников, и именно танцевальная сторона обряда привлекла внимание наблюдателей. До сих пор мевлевитский танец вертящегося дервиша неотделим от его музыкального сопровождения, он и известен под тем же словом, которым называют слушание мушки: сема на гурецкий лад. Сложная ритуальная служба у современных мевлевитов вошла в обиход позже, обретя свой нынешний вид в XVII веке. Конечно, сам Руми, отец основателя ордена, был близко знаком с сема своим постоянным участием в радениях, и его стихи изобилуют упоминаниями о музыке и танце. Однако в его время такие собрания еще не устоялись, там наряду с исполнением музыки подавали еду и питье, а музыкантами были больше профессионалы, нежели сами дервиши. По мере становления ордена выработалась общепринятая форма проведения сама, когда персидские стихи Руми перекладывались на музыку наряду со стихами, прославляющими Пророка, и кораническими отрывками.

Послушники во время их 1001-дневного испытательного срока вместе с изучением этих стихов упражнялись в танце, постигая науку вращения на месте, когда приходилось кружиться вокруг длинной гвоздя, размещенного между большим и соседним с ним пальцами левой ноги. Музыкальным сопровождением служила игра на щипковом тамбуре, смычковом ребабе и, главное, продольной тростниковой флейте, именуемой нэй или пай, которая играла столь заметную роль в поэзии Руми.

Сема предполагает четыре ступени познания бога. Один законный, при коем слушатель целиком поглощен Богом и совершенно не поглощен тварным. Второй позволительный, при коем слушатель большей частью поглощен Богом и лишь самую малость тварным. Третий порицаемый, при коем во многом мы поглощены тварным и самую малость Богом. Четвертый запрещенный, при коем мы вовсе не поглощены Богом и полностью тварным... «Но слушатель должен ведать разницу между совершением законного, запрещенного, позволительного и порицаемого. И сие есть тайна между Богом и слушателем» [7].

Согласно известному арабскому изречению, музыку следует воспринимать в зависимости оттого, кто, когда и где (макан, заман, ихван — буква: место, время, братия). Ее не следует исполнять по некоему заведенному порядку, она не должна быть доступна духовно незрелым, ее также не следует исполнять в неподвластных управлению общественных местах. Как выразился один ранний суфий: «Сема запрещается толпе, дабы люди не утратили свои души, она позволительна аскетам, дабы те обрели цель своих трудов, и она советуется нашим сподвижникам (суфиям), дабы те оживляли свои сердца» [8].

Тема танца в суфийских рассказах о слушании музыки затрагивается лишь мимоходом — за исключением традиции братства Мевлеви [9]. Хотя самопроизвольный танец признается как возможное побочное действие экстаза, можно (а согласно некоторым установлениям, предпочтительно) оставаться неподвижными и бесстрастными на своих местах, пока длится экстаз. Красочные миниатюры часто изображают суфиев, танцующих в садах в окружении музыкантов, но, похоже, они не следуют единому рисунку танца. Танец состоит из четырех частей. Первая называется çark («колесо») и символизирует начало жизненного пути — «весну» человеческой жизни, её первые 20 лет. Танцующие (semazen) медленно совершают круговые движения вокруг своей оси. Во второй части (raks) начинает звучать музыка, в знак начала поиска Истины (продолжение жизненного пути человека — от 20 до 40 лет). Движения становятся резче и быстрее. Третья часть (muallak; слово арабского происхождения, означающее нечто вроде чистилища) символизирует переход от молодости к зрелости, от 40 до 60 лет — этот период у Мевлеви считается лучшим временем в жизни, когда душа созревает для познания. Заключительная, четвертая часть называется rehav (персидское слово, его смысл — всплеск или разлив). Плавные, гармоничные движения символизируют достижение возраста полной зрелости — после 60 лет. Это период постижения Истины, по окончании которого земному пути человека суждено завершиться. Танцор всегда поворачивает голову слегка вправо, а правую руку поднимает вверх, левую же — вниз (в знак Божественного происхождения человека, и конечности его земного бытия).

Семамены одеты в развевающиеся одежды, называемые теппиге. Одежды эти — белого цвета, что символизирует свет высшего познания и свет Небесный. Круговые движения танца призваны олицетворять бесконечность Вселенной. Один из танцующих (Semazenbaşı) всегда находится в центре круга, символизируя Солнце, вокруг которого совершают оборот планеты, но глубинный смысл его роли — создание образа Бога, к которому приближен каждый человек, постигший Истину. Танец сема танцуют и в наши дни. Музыкальное сопровождение: ней (тростниковая свирель), кудюм (род барабана), уд (лютня) и кеменче.

При верном исполнении сама человека охватывает состояние экстаза (важд). На тему, как отличить истинный экстаз от показного, разгорелось много споров. Поскольку мерилom для участия в музыкальных собраниях служит чистота намерений, крайнюю опасность представляет лицемерие. Здесь как нигде можно видеть уместность понятия покатои суфий. В кругах, где престиж зиждется на духовных достижениях, весьма соблазнительно было тем, кому недоступен экстаз, выдать себя за тех, кто на него способен. Суфийские пособия полны грозных предостережений от такого рода мнимых притязаний. В качестве примера приведу отрывок из суфийского руководства XIV века: «Если известно, что музыкальное собрание содержит некоторые запретные и незаконные вещи — вроде пици, представленной нечестивцем, соседства женщин и присутствия отроков с предосудительными вещами (например, вином) или вроде присутствия кого-то, не связанного с суфиями, наподобие притворного аскета, коему не любя музыка, но койий не осмеливается отвергнуть ее, либо могущественного лица из знати, с коим приходится обходиться с показным уважением, либо присутствия лицемера, койий мнимо являет экстаз и лживым экстазом смущает мысли присутствующих, — в сих случаях искренние

зыскающие должны избегать своего присутствия в подобном собрании» [10]. Вращение – это практика молитвы в движении, которая основывается на Зикре – повторении имени Бога. Дыхание, молитва и движение сливаются воедино.

Персидский мистик и поэт Джелаледдин Руми в своем учении говорил об открытии и проявлении через экстатический танец вращения тайн мироздания. Со временем кружения стали основой суфийского ритуала Сема (слушание). Исполняя ритуал, дервиши кружатся вокруг оси своего сердца и одновременно двигаются по кругу. Проходя сквозь усилия по очищению себя душа растет, встречается с Истиной и движется к Совершенству. Для раннего человечества установление чувства групповой идентичности через процесс кругового танца могло быть вопросом выживания, т.е. сохранения вида. Уже в доисторический период Шаман, Маг или Врачеватель племени следовали модели самосохранения и формирования себя, вращаясь в состоянии транса вокруг собственной оси: экстраверсия наружу, интроверсия вовнутрь; центроверсия – развитие и сближение Эго и стабилизация сознательного. Эго как центр сознательного помогает личности определиться, придает ей чувство целостности. Музыкальные ритуалы суфиев проходили в атмосфере, насыщенной космической символикой, что позволяло участвующим в ритуале обращаться вспять, к началу времен. Еще при Джунайде (ум. 910) у суфиев было принято связывать сема с коранической темой изначального завета, заключенного между Богом и перожденными человеческими душами, когда Бог спросил: «Не есть ли Я Господь ваш?» Для суфиев сей момент был не только утверждением Божественного единства, но также и закреплением любовных уз между Богом и душой. Кроме того, музыка радений сама оказывается не чем иным, как отголоском следующего исконного слова Бога: «Сема есть воспоминание речения завета и горение огня томления». Суфии представляют Бога, поместившего тем днем тайну в человеческое сердце, которая скрыта, подобно искре в камне, но которая выскочит, стоит ударить по ней огнем сама. Приводится такое высказывание Джунайда: «Когда естества сынов Адама в день завета коснулись слов "Не есть ли Я Господь ваш?", все души пленила их сладость. Поэтому души тех, кто приходит в этот мир, стоит им слышать чудный голос, трепещут и смущаются памятью о той речи, ибо воздействие той речи заключено в чудном голосе». Иными словами, утверждается, что источник сама заключен в восхитительной притягательности Бога, в своего рода энергии, которая неодолимо тянет человека к Нему. Египетский суфий Зу-н-Нун сказал: «Сема есть восхищение Богом, которое побуждает сердца стремиться к Богу» [11].

Большинство известного нам музыкального репертуара мевлевитов было создано в период с конца XVII по начало XX века, а музыка по стилю перекликается с той, что была создана при османском дворе. Действительно, османский султан Селим III (1761-1808) был мевлевитом и написал торжественную музыкальную пьесу, которую переняло братство. В XIX веке мевлевиты в числе двадцати суфийских орденов действовали в Стамбуле, тогда как во всей Османской империи насчитывалось тридцать семь братств. Из трехсот дервишских обителей Стамбула четыре принадлежали мевлевитам. Для тогдашних и нынешних западных наблюдателей вертящиеся дервиши стали символом суфизма. Отчасти это можно объяснить замечательным месторасположением Мевлеви хана в Стамбуле, где на протяжении столетий находилась мевлевитская обитель. Однако в XIX веке галатская возвышенность у бухты Золотой Рог стала местом поселения купцов и приезжих, и мевлевитская обитель вместе с устраиваемыми дважды в неделю представлениями сема к середине прошлого века стали достопримечательностью, привлекавшей толпы приезжих. Доступ в обитель стал проще после сооружения в 1875 году канатно-железной дороги, ведущей на вершину галатского холма, а по соседству расположился французский ресторан [12]. Удивительно, сколько европейских книг того времени пестрило изображениями дервишей, среди которых особо выделялись картины с вертящимися в танце мевлевитами. Эти картины представляют мевлевитских дервишей истинно экзотическими созданиями — в юбках, напоминающих женские, с иступленными лицами.

Гастроли 1994 года продемонстрировали напряженность в отношениях между образным, символическим исполнением и мистическим обрядом. Первое отделение концерта в Университете Дьюка, предваряемое рецитацией английских переводов стихов Руми, по существу, представляло собой классическую придворную музыку Османской империи, исполняемую облаченными в европейское платье музыкантами. Это было высокохудожественное зрелище, которое можно наблюдать в концертных залах Стамбула. После перерыва на сцену вышли дервиши и под руководством двух мевлевитских старейшин исполнили несколько сцен из сема с инструментальным и вокальным сопровождением. Но кому предназначалось само выступление? Как заметил один обозреватель: «Десять дервишей и двенадцать музыкантов, входящих в состав мевлевитского ансамбля, оказались где-то между эстрадными исполнителями и творящими молитву верующими» [13]. Для публики в целом мевлевитский танец мог

представляться зрелищным видом искусства, своеобразно отличающимся от европейского балета. Для дервишей-танцоров сама может выступать как медитация. Но до какой степени зрелище самого ритуала становится духовным событием?

Помимо суннитских суфийских братств — Кадири, Мевлеви и Халвати, богатые традиции турецких суфийских музыки и танца существуют в шиитском братстве Бекташи, они до сих пор живы в некоторых общинах. Турецкие алевиты (или нусайриты, родственны сирийским алавитам) составляют шиитский толк численностью около пятнадцати миллионов человек, который считает Али воплощением Бога, даже высшим, чем Пророк. Суннитские духовные власти считали их еретиками, подвергая гонениям: их трезвые и благочестивые музыкальные ритуалы всегда совершаются тайно, среди своих; кроме того, они представлялись подозрительными из-за совместного участия в ритуалах мужчин и женщин. Естественно, алевитская музыка была жестко связана с ритуалами братства Бекташи, поскольку их песенный репертуар включает много стихов, написанных связанными с Бекташи поэтами, такими, как, например, Юнус Эмре, Насими, Пир Султан Абдал, Хагаи. В последние годы алевитская музыка стала широкодоступна в виде звукозаписей и звучит на турецком национальном радио, пользуясь государственной поддержкой в рамках программы популяризации культуры на национальном языке. В музыкальных ритуалах крайне эзотерических групп, наподобие алевитов или курдской группы «Ахли Хакк», исполнителями музыки являются сами слушатели, и поэтому не может быть и речи о профессиональных музыкантах, играющих для избранной публики.

Особенности и основные принципы сакральных круговых танцев: дарить радость общения танца каждому без ограничения возраста, не взирая на способности, или отсутствие опыта: простота и естественность движений: не предназначаются для зрителей, самым важным является участие, а не представление и демонстративность; совместный танец — для того, чтобы чувствовать и переживать вместе; нет "ведущего" и "ведомого", хорошо и плохо танцующего, все едины в своем желании совместной радости; единый язык круга у разных народов, общность человеческих проявлений, заложенная самой Природой; это переход в другое измерение; когда ты видишь бога, ты позиционируешь себя маленьким, а его большим и величественным — ты поклоняешься ему, молишься. И ты слушаешь, что он скажет. Это естественно для каждого верующего человека.

Круговые танцы получили широкое распространение и на территории Казахстана. Известны ритуальные охотничьи, военные танцы, составлявшие существенную сторону жизненного уклада в традиционных обществах, например, у американских индейцев, у множества африканских племен и народностей. На территории Казахстана в жизни общества сакского периода имела место военная пляска, стимулировавшая подъём воинского духа, обеспечивающая удачный исход сражений. Военные танцы применялись для выработки коллективной воли и силы, воодушевления на подвиги. Они визуальное формировали идеалы мужества и отваги. Важное место в тюркско-номадической культуре занимали обрядовые танцы шаманов и различного рода целителей — баксы, с помощью которых они воздействовали на духов, призывая их к помощи. Во имя сакральной цели баксы старался исполнять обрядовые танцы как можно более выразительно и образно, достигая технической виртуозности плясок. Баксы тем самым стремились донести смысл своего сообщения, обращенного к духам, через язык танца. В научной литературе известно мнение Э. Дюркгейма, а также современного казахстанского культуролога Б.Г. Нуржанова о том, что ритуалы предшествовали религии [14]. Основываясь на этих утверждениях, можно сделать умозаключение о том, что танец предшествовал мировым религиям. Так, источником тематики и смысла восточного классического танца — египетского, индийского, китайского, японского — была мифология, рассказывавшая о языческих богах и героях. Согласно индийской мифологии, Шива — бог-покровитель танца. Многие устрашающие черты облика и культа Шивы связаны с тем, что в индуистской триаде (Брахма, Вишну и Шива — три лица Брахмана) он выступает как бог-разрушитель, уничтожающий мир и богов в конце каждого периода (кальпы). Танец понимался как воплощение энергии Шивы. С помощью символического языка танца человек общался с божественными силами. Однако подобные ритуалы еще не были искусством танца в подлинном смысле этого слова, ибо они носили прежде всего магический характер и были направлены не на эстетические, а на мистические и одновременно сугубо практические цели: соединиться с языческими богами, чтобы попросить у них перемены в погоде, удачи на охоте. Выделяется и такое существенное начало танца как игра. С.Ш. Тлеубаев определяет игру как родо-генетическое начало танца [15]. Игра всегда связана с творчеством, с рождением прекрасного и с чувством прекрасного, она приносит ее участникам наслаждение, удовольствие. Это характерно и для искусства танца.

Сакские племена, вошедшие в состав других объединений – усуней, кангюев, аланов, сохранили свои народные обрядово-художественные традиции, в том числе и шаманские. Эмоциональное значение ритма роднило начало практики древнейших казахских комов (баксы-шаман) с ближневосточными народными хороводами суфийских дервишей – бекташи. Поздняя культура усуней многое преемствовала от культуры саков, изобиловавшей элементами магии. Известный этнограф У.Д. Джанибеков писал: «Хотя многие канонические формы древних плясок не дошли до нас, в памяти народной остались их сюжетная тематика, традиционные увлечения многих поколений, идеалы танцевальной пластики, ибо этот вид искусства у казахов никогда не ограничивался определенной, раз и навсегда выработанной системой жестов, движений и “механикой” танца. Изучение фольклора, памятников материальной культуры, письменных источников, лексикона самого казахского языка дает основание утверждать, что танцы, будь это шаманские, плясовые или игровые состязательные, – сопровождали весь процесс развития казахского общества с глубокой древности до наших дней, обогащая его духовную культуру» [16].

Смысл танцевальных движений имел утилитарный характер: выражал сообщение об ожиданиях людей, обращенных к матери-природе, к духу тотема-покровителя и духам предков. Магические ритуалы преследуют непосредственные, ближайšie цели и, что очень важно, они являются делом индивидов. В критические периоды жизни, например, когда долгая засуха могла привести к потере урожая и грозила племени полным вымиранием, исполнялся кризисный магический ритуал – танец дождя [17]. Возвращаясь к логике рассуждений А.Ф. Лосева о знаковости в символах как первоначальном и примитивном указании на тот или иной предмет, можно сказать, что в ритуальных танцах знаками выступали жесты, ритм движений, мимика, соответствующая раскраска лица и тела, элементы костюма, произносимые звуки, напеваемые песни.

Дж. Фрэйзер приводит множество примеров того, что ритуальные обряды вызывания дождя во время длительной засухи у большинства народов сопровождалась танцами. Так, женщины племени баронгабанту в Юго-Восточной Африке после шести месяцев засухи специально исполняют обряд вызывания дождя, одев на себя вместо обычной одежды травяные пояса, головные повязки и короткие юбки из листьев ползучего растения. В этом виде они, испуская резкие критики и распевая непристойные песни, обходят колодцы, очищая их от грязи. Затем направляются к дому, где есть недавно родившиеся близнецы, которые по поверьям племени, обладают способностью управлять погодой. Здесь женщины обрызгивают водой из принесенных кувшинов мать близнецов. После этого они продолжают свой путь, выкрикивая разнузданные песни и исполняя неприличные танцы. На наш взгляд, этой формой символического – вызывающе-эротического поведения, основанного на архетипах коллективного бессознательного, они старались привлечь внимание неба как мужского начала к земле как женскому началу, в результате чего должен был начаться дождь. В Юго-Восточной Европе, в частности у фессалийских и македонских греков, обряды вызывания дождя также напоминают описанный выше ритуал племени баронгабанту. Сербь во время засухи одевают маленькую девочку вместо обычной одежды травой, растениями и цветами. Лицо ее также прячут под покрывалом из живой зелени. Ей дают имя Додола. В сопровождении девушек она идет по деревне. Процессия останавливается перед каждым домом. Додола не перестает кружиться в танце. Хозяйка дома выливает на нее ведро воды [18].

Самые ранние религиозные танцы на территории Турции – это различные ритуальные пляски с участием шаманов (каш). Интересно, что шаманизма как религии на этой земле не было. Была вера в единого небесного Бога (Gok Tapt), и шаманы пели свои песнопения и посвящали ритуальные танцы (которые исполняли, кружась вокруг костра) духам земли, огня, воды воздуха, однако молились только Божеству, творцу земли и небес – не грозному, не карающему, но несущему в мир любовь и свет. С приходом в VI веке исламских завоевателей началась жестокая борьба с тюркскими традициями: арабские военачальники сжигали тюркские книги, убивали шаманов и запрещали обряды. Тюркская культура подверглась гонениям, впоследствии она частично исламизировалась, частично ушла в подполье, но искоренить её арабам оказалось не под силу. Шли столетия, рождались новые обряды, но и прежние не были преданы забвению.

Ко второму этапу (конец XV – начало XVI вв. до середины XVIII в.) относятся следующие немногочисленные исторические факты. Известный этнограф-путешественник А. Левшин при описании быта казахов XVIII века на первое место в обычаях праздничных дней ставит в числе прочих и народный танец: «Будя же все благополучно, то веселятся несколько дней нированием, пляскою, песнями, рассказами, ездою взапуски, стрельянием в цель и прочее» [19]. Состязания в таких областях народной культуры, как айтысы, обрядово-массовые песни “жар-жар”, игры “кокпар”, “аркан тарту” и многие другие, развивали не только песенно-поэтическое искусство и эстетическое чувство, но и формировали

нравственные идеалы казахского народа. В древности и в старину существовали и чисто танцевальные состязания, породившие танец "Утысби" (танец-состязание). Исследователем казахского искусства Б.Ерзаковичем отмечено: "С древних времен в бытовых обрядах и играх было много моментов зрелищного и драматического характера, которые следует рассматривать как зачатки театрального и танцевального искусства..." [20]. Интересно отметить факт перушимой связи ритма слова, музыки, танца и его элементов.

Третий исторический период развития казахского народного танца — с середины XVIII - до начала XX вв. Это время явилось для казахского общества серьезным испытанием. В 1731 году Казахстан вошел в состав России: русские ученые, писатели, журналисты, путешественники изучают историю, географию, богатства недр, культуру и быт казахского народа. Среди оставленных разнообразных этнографических материалов встречаем не только упоминание о казахских народных танцах, но и описание их характера и специфики. Имеются зарисовки танцевальных фигур. Известные русские ученые Н.Кюнер, Н.Бичурин, генерал-губернатор Восточной Сибири С. Броневский описывают в своих трудах старинные казахские танцы. Ценным источником в изучении хореографии является иллюстрированный материал, которым снабжены некоторые работы. Восприятие танцевального искусства зрительное, поэтому рисунок с изображением танцующего человека дает очень важные сведения. Запечатленные движения танцующих позволяют воссоздать пластику танцев того времени.

1. Нурланова К. *Человек и Мир Казахская национальная идея*. – Алматы: Қаржы-қаражат, 1994. – 48 б.
2. Насыров И. Р. *К вопросу о сущности исламского мистицизма суфизма* // *Религиоведение*. – 2007. – № 4. – С. 37-43. ISSN 2072-8662
3. Хисматуллин А. А. Суфизм. – СПб.: «Азбука-классика»: «Петербургское востоковедение», 2008. – 192 с.
4. Аязбекова С. *Мир музыки Г. Жубановой. Время – культура – этнос*. – Алматы, 1999. – 174 с.
5. <http://www.biblioforsp.aspx?dictid=40&word=%d2%e0%ed%e5%fb>
6. <http://www.antimir.ru/forum/topic.php?forum=12&topic=24>
7. <http://www.liveinternet.ru>
8. *Шейх Назим Аль Хаккани Океаны милости. Полирование зеркала сердца* Изд-во «Старклайт». 2012. – 402 с. – ISBN 978-5-905555-02-2.
9. Абдуль Кадыр Иса. *Истина суфизма*. Издательский Дом «Ансар», 2004. – 288 с. – ISBN 5-98443-002-9
10. <http://www.i-u.ru/biblio/forsp.aspx?dictid=40&word=%d2%e0%ed%e5%fb>
11. <http://www.girshon.ru/text/noak.htm>
12. <http://www.liveinternet.ru>
13. Нуржанов Б.Г. *Культурология*. – Алматы: Наука, 1992. – 130 с.
14. Аманов Б.Ж., Мухамбетова А.И. *Казахская традиционная музыка и XX век*. – Алматы: Дайк-Пресс, 2002. – С. 116.
15. Жанибеков О. *Караван времени*. – Алматы: Жазушы, 1992. – 190 с.
16. Акимович О. Ф. *Суфийские братства: сложный узел проблем* // Тримингэм Дж. С. *Суфийские ордены в исламе*. М., 1989. с. 3-7
17. Баширин П. В. *Выразить невыразимое (шатхи как модель парадоксального мышления)* // *Религиоведение*. – 2011. – № 3 – С. 34-45. – ISSN 2072-8662.
18. Казыханова Б.Р. *Эстетическая культура казахского народа*. – Алма-Ата: Казахстан, 1973. – 332 с.
19. Ерзакович Б. *Музыкальное наследие казахского народа*. – Алматы, 1979. – 182 с.

Мақалада би өнерінің ежелгі заманнан бері өзінің дамуында мәдениеттің символикалық формасы. Символикалық билер мәдениеті антологиялық негіздемесі алғашқы адамдардың табиғатпен қатырасы, ол, су және тәңіршілік бағыттағы наным сенімдердің белгісі. Билердің қималы қарапайым, оның негізіне ұлттық билердің негізінде классикалық үндермен ұйқасталған. Дүние жүзі халықтарының мәдениетінде орын алған билер өзінің табиғаты жағынан діни ағымдармен олардың құрамдас салаларымен байланысты.

Тірек сөздер: Мәдениет, форма, діни билер, миф, музыка, сенім, наным, тәңірі, суфизм, дәстүр, орта, мағналы.

The article describes the art of dance to the ancient inhabitants of the Kazakh land. Symbols dances were archetypal nature. The language of dance with animated people said in their understanding of the forces of nature. The meaning of movements, gestures, postures, facial expressions corresponding coloring of the body or garment was directly associated with the mythological picture of the world. Movement of all dances are very simple, being based on the original motion of folk dances from different countries, music, usually also national.

Key words: symbol, culture, shape, religious dance, myth, gesture, movement, dance, Sufi music, ritual, rite.

УДК 316.36

ҚАЗІРГІ КЕЗЕҢДЕГІ ОТБАСЫ ТЕОРИЯЛАРЫН ЗЕРТТЕУДІҢ КЕЙБІР АСПЕКТІЛЕРІ

С.Ж. Иманбаева –

Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университетінің аға оқытушысы

Қазіргі кездегі отбасы мәселесі қоғамда болып жатқан барлық үдерістің себебі мен салдары нәтижесі. Отбасы дағдарысына ғалымдар ерекше көңіл бөлгенде олар, бұрынғыдай, оны әлеуметтік институт ретінде қарастырады, бұндай зерттеудің қоғамда зор маңызы бар. Әлеуметтік институттардың негізін қалаушы ретінде отбасы өзінің дамуы барысында бүкіл қоғамдық қалыптасуға да әсер етеді. Демек, отбасы барлық әсер етуші әлеуметтік құбылыстардың ықпалын қарқынды қабылдап қана қоймай, өзі де сол ықпал етуді анықтап және оны дамытады. Отбасы өміріндегі болып жатқан маңызды үдерістерді талдамайынша біртұтас қоғамдық өмірді түсіну мүмкін емес. Қазіргі уақытта отбасының проблемаларын теориялық тұрғыдан зерттеумен әр түрлі ғылыми пәндер айналысады, олардың әрқайсысының мақсаты, тұтас алғанда отбасы мен некені зерттеудегі өзіндік пәндік ерекшеліктерімен анықталады. Бұл мақалада қазіргі заманғы көзқарастар мен әдебиеттерді талдай келе, отбасы әлеуметтануын теориялық зерттеудің пәндік ерекшеліктерімен қатар әр түрлі дәстүрлерін бөліп көрсетуге болатын кейбір тұжырымдар берілді.

Түйін сөздер: отбасы әлеуметтануы, әлеуметтік институт, әлеуметтік топ, әлеуметтік өзгеріс, құндылық, неке.

Әлеуметтік институттардың бірден бір негізін қалаушы ретінде отбасы өзінің дамуы барысында бүкіл қоғамдық қалыптасуға да әсер етеді. Демек, отбасы барлық әсер етуші әлеуметтік құбылыстардың ықпалын қарқынды қабылдап қана қоймай, өзі де сол ықпал етуді анықтап және оны дамытады. Отбасы өміріндегі болып жатқан маңызды үдерістерді талдамайынша біртұтас қоғамдық өмірді түсіну мүмкін емес. Отбасы және оған байланысты мәселелер қазіргі кездегі әлеуметтану, философия, демография, экономика, психология, педагогика және т.б. секілді ғылымдардың зерттеу нысаны болып табылады. Әр қоғамдық ғылымның отбасы мен некеші зерттеудегі мақсаты оның жалпы зерттеу пәніне байланысты.

Қазіргі уақытта отбасының проблемаларын теориялық тұрғыдан зерттеумен әр түрлі ғылыми пәндер айналысады, олардың әрқайсысының мақсаты, тұтас алғанда отбасы мен некені зерттеудегі өзіндік пәндік ерекшеліктерімен анықталады.

- Отбасы әлеуметтануы қоғамның жүйешесі ретіндегі отбасының қызмет етуіне назар аударады, соның ішінде отбасының біршілік-қызметінің топтық сапасын бөліп көрсетеді;

- демография халықтың отбасылық құрылымын оның жыныстық және жас ерекшелігіне сәйкес құрылымымен өзара байланыста қарастырады, халықтың ұдайы өсіп-өнуіндегі отбасының ролін қарастырады;

- әлеуметтік психология отбасындағы тұлғаралық қатынастарды зерттейді, отбасылық иниеленістерді, отбасылық топтардың даму динамикасын қарастырады;

- педагогика отбасының тәрбиелік функциясын зерттеуге басты назар аударады;

- отбасылық құқық өзге әлеуметтік институттармен және мемлекетпен өзара күрделі әрекетке түсетін дербес субстанция ретіндегі отбасының қызмет етуінің заңдық аспектілерін зерттейді;

- экономика отбасының өндірушілік функциясына ерекше назар аударып, отбасылық бюджет пен тұтынудың мәселелерін қарастырады;

- этнография отбасылық тұрмыстың өзгешелігін, әр түрлі этностық топтардың және т.б. өмір салтының формаларын, мәдени ерекшеліктерін сипаттап, оларға талдау жасайды.

Отбасы проблемаларын зерттейтін пәндердің алуан түрлі болуы кездейсоқ емес, өйткені отбасы тұрақты даму мен өзгеріс үстінде болып отыратын, күрделі социомәдени құрылым болып табылады. Сондықтан аталмыш феноменді зерттеу пәнаралық тәсілді талап етеді.

Бүгінгі таңда отбасылық-некелік қатынастарды зерттейтін заманауи ғылым отбасын зерттеудегі теориялық тәсілдердің көп түрлілігіне сүйенеді. Отбасын зерттеудің негізгі тәсілі бойынша отбасы әлеуметтік институт және шағын әлеуметтік топ ретінде қарастырылады. Аталған тәсіл зерттеудің пәнінің ерекшелігін анықтауда және түсініктерді тандауда көрініс береді.

Отбасының өмір салтының, оның атқаратын қызметтерінің қазіргі заманғы қоғамның қажеттіліктеріне сәйкес келуін (немесе сәйкес келмеуін) айқындау маңызды болған кезде отбасы институт ретінде талданады. Әлеуметтік институт ретіндегі отбасының үлгісі отбасының өзгерістерін, оның даму үрдістерін болжамдау үшін маңызды. Отбасын әлеуметтік институт ретінде қарастырғанда мыналар зерттеледі: некелік-отбасылық қатынастар туралы қоғамдық пікір; отбасылық мінез-құлықтың үлгілері; отбасындағы рөлдік қатынастар; отбасы институтының өзінің негізгі функцияларын жүзеге асыруындағы тиімділігі; нормалар мен құндылықтардың өзгеруінің әлеуметтік механизмі.

Ал, отбасын інағын әлеуметтік топ ретінде қарастырғанда мыналар зерттеледі: отбасының қалыптасу жағдайлары мен даму кезеңдері; ерлі-зайыптылық қатынастардың динамикасы және ата-аналар мен балалардың арасындағы қатынастардың сипаты; отбасындағы міндеттердің бөлінуі; ажырасудың себептері мен мотивтері; отбасының құрылымы және функциялары. Сонымен бірге, топтық мінез-құлықтың әлеуметтік-экономикалық және әлеуметтік-мәдени жағдайлардың ықпалына ұшырауы да есепке алынады. Отбасын әлеуметтік институт ретінде және шағын әлеуметтік топ ретінде тарихи тұрғыдан зерттеу бір-бірімен қатар уақытта пайда болғандығын да айта кеткен жөн.

Қазіргі әдебиеттерде отбасын зерттеу тәсілдерінің әр түрлі типологиясы бар. Соның ішінде неғұрлым беделдісі американдық ғалым Р.Хилл мен оның әріптестері: Д.Хансеннің, А.Каттың, Р.Симпсонның отбасын зерттеу типологиясы болып табылады [1]. Р.Хилл мен оның әріптестерінің көзқарастары тұрғысынан алғанда отбасын зерттеудің негізгі тәсілдерін бес топқа біріктіруге болады.

1. Интеракционистік тәсіл, оның шеңберінде отбасы ішінде тиісті ролдеріне сәйкес ұстанымдары бар, соған қарай белгілі орынды иемденетін отбасы мүшелерінің өзара әрекеті зерттеледі. Зерттеулердің көпшілігінде отбасы салыстырмалы түрде алғанда, айналасындағы басқа институттармен, ұйымдармен, топтармен байланысы әлсіз, тұйық жүйе ретінде қарастырылады. Бұл тәсіл үшін "коммуникация үдерісіндегі мәртебе және мәртебеаралық қатынастар", "шиеленіс", "шешімдер қабылдау" және т.б. сияқты ұғымдар негізгі болып табылады.

2. Құрылымдық-функционалдық тәсіл, бұған отбасын әлеуметтік жүйе ретінде талдау ған. Бұл көзқарас тұрғысынан алғанда отбасы өзіндік мәртебелері мен рөлдері бар индивидтерден тұрады. Отбасы мен қоғамның арасындағы байланыс функция ұғымы арқылы анықталады. Бұл тәсілдің шеңберінде отбасының сыртқы жүйелермен де, сондай-ақ ілікі інағын топтармен де (мысалы, некелік жұл, отбасы ішіндегі жекелеген индивидтер сияқты) өзара байланыс жүйесі қарастырылады. Отбасы неғұрлым кең жүйеге бейімделу тұрғысынан қарастырылады. Бұл тәсіл үшін "құрылым", "функция", "жағдайды анықтау", "референттік топ" және т.б. ұғымдар негізгі ұғымдар болып табылады.

3. Ситуациялық тәсіл, бұл тәсіл отбасы мүшелерінің арасындағы өзара әрекетке, отбасылық-некелік қатынастарды әлеуметтік жағдай ретінде қарастыратын, осы саладағы құндылықтар мен нормаларға, отбасының әр түрлі типтерінің қызмет етуіне назар аударады. Аталмыш тәсіл үшін "әлеуметтік жағдай" және "роль" ұғымдары басты ұғымдар болып саналады.

4. Институционалдық тәсіл. Бұл тәсіл отбасы мен некенің бұрынғырақтағы зерттеулерімен байланысты, сондай-ақ бұл көзқарас некелік-отбасылық қатынастарды мәдени-тарихи талдауға жақынырақ. Аталмыш тәсілдің өкілдері отбасын негізгі әлеуметтік институттардың бірі болып табылатын әлеуметтік жүйе ретінде қарастырады. Сонымен қатар, олар отбасының көптеген маңызды функциялары қоғамға өткендігіл атап көрсетеді. Бұл зерттеулердегі негізгі ұғымдар болып табылатындар: "индивид", "мәдени құндылықтар".

5. Эволюциялық тәсіл, ол әр түрлі тәсілдерді бір ортақ жүйеге келтіруге ұмтылыс жасайды. "Отбасылық өмірдің сатылары мен циклдары", "қажеттіліктер мен мақсаттардың эволюциясы", "әлеуметтік ролдер" және "мінез-құлық үлгілері" – бұлар осы бағытты жақтаушылардың кеңінен қолданылған ұғымдары [2].

Хилл отбасын әрі әлеуметтік институт ретінде, әрі шағын әлеуметтік топ ретінде бір мезгілде сипаттауға мүмкіндік беретін терминдерді анықтауды міндет етіп қойды. Осылайша, оның пікірі бойынша, құрылымдық-функционалдық тәсіл мен эволюциялық тәсіл отбасының әлеуметтік мәнісін, оның функцияларын, отбасылық құрылымның динамикасын, олардың әлеуметтік салдарларын зерттейді.

Қазіргі заманғы көзқарастар мен әдебиеттерді талдай келе, отбасын зерттеудің мынандай дәстүрлерін бөліп көрсетуге болады:

1. Тарихи тәсіл (Ж.Ф. Лафито, Дж.Миллар, И.Я. Бахофен, Дж.Ф. Мак-Леннан, Дж.Леббок, М.М. Ковалевский, Л.Я. Штернберг, Л.Г. Морган және басқалары) [3].

Аталмыш тәсілдің пайда болуы Лафитоның, Миллардың, Иенингтың есімдерімен байланысты, олар алғаш рет ғылымда матриархалдық қатынастар және топтық некенің ақиқаты жөнінде тұжырымдар жасай бастаған болатын. Отбасын зерттеудің тарихи тәсілінің қалыптасуына үлкен үлес қосқан швейцариялық тарихшы И.Я. Бахофен болды. Бахофен жеке дара (индивидуалдық) отбасы мен некеге қарай бағыт ұстанған барлық халықтар басынан өткерген жағдай ретінде гетеризм тұжырымдамасын жасады. Мак-Леннан болса "экзогамияны" алпты, ол әлеуметтік түр ретінде рудың, тектің отбасынан бұрын болғандығын дәлелдеді.

2. Эволюционистік дәстүр (Л.Г. Морган, Ф.Энгельс, М.М. Ковалевский, С.П. Толстов, Ю.И. Семенов, М.О. Косвен және басқалары) [4].

Аталмыш тәсіл неке мен отбасының тарихи формаларының болуы мен ауысуының тәртібін анықтауға бағытталады; отбасын құратын жағдайларға және барлық танымал болған қоғамдардағы оның

бірегейлігіне себепші болған нәрселерге және оның әлеуметтік-тарихи формаларының өзгерістерін талдауға бағытталады. Отбасы мен некенің өзгергіштігінің идеясы эволюциялық тәсілдің басты мәселесі ретінде Л.Г. Морганның зерттеулерінде жарқын көрініс тапты. Морган текті отбасынан ажыратты, сөйтіп, тектің алғашқы формасы ұжымдық шаруашылыққа және экзогамды-эндогамдық некелік қатынастарға негізделген аналық тек екендігін көрсетіп берді. Морган моногамды отбасын қауымдық қоғамда оңай бұзылатын некелік жұттан бөліп көрсетті. Ал, жеке меншіктің пайда болуы жұттық отбасының моногамды отбасына өтуіне мүмкіндік береді деп тұжырымдады. Энгельс моногамды отбасы еркектің экономикалық үстемдігінің көрінісі екендігін атап көрсетті және моногамияның негізгі мақсаты болып табылатын бала туу мен байлықты мұраға қалдыру жөніндегі идеяны дамытты.

Отбасының әмбебаптығы мен тарихта орын алған оның формаларының ауысуын қарастыра келгенде, эволюциялық тәсіл ішкерілде әлеуметтік институт ретіндегі отбасын зерттеудің мәнісі шығады. "Алайда эволюционизм отбасының тұрақтылығы жөніндегі идеяны жеңе алмайды, ол отбасының кез келген тарихи формасына тән әмбебаптыққа назар аударып отырып, қандай да бір тарихи трансформациялардан тәуелсіз, отбасының тұрақтылығына қарай осы ерекшелік сақталатындығын көрсетеді" [5].

Эволюционизм отбасының "прогрессивті" өзгерісі ретінде тарихтағы отбасының формаларының өзгеруін сипаттайды, мысалы, "төменгі формадан жоғарғы формаға өту". Сонымен бірге, институционалистік эволюционистердің ішінде тағы бір үрдіс әрдайым байқалып отырды, бұл: әлеуметтік өзгерістерді, тұтас алғанда қоғамның мәдениетінің құлдырауы ретінде түсіндіретін үрдіс еді.

3. Функционалдық дәстүр (Э.Дюркгейм, В.Малиновский, Дж.Мердок, П.Сорокин, У.Отборн және басқалары) [6].

Бұл тәсіл әлеуметтік институт ретіндегі отбасын зерттеудің екінші бір құрамдас бөлігі болып табылады. Сондай-ақ, отбасын институт ретінде эволюциялық зерттеумен үйлесім таба алады. Функционалдық тәсіл тарих ағымындағы отбасылардың әр алуан типтеріне тән ортақ ізденісті көрсетеді. Сонымен бірге, неке-отбасылық қатынастарға, әлеуметтік феномен ретіндегі отбасының социомәдени функцияларына, некемен, туыстықпен және ата-аналықпен байланысты социомәдени рөлдердің өзара байланысына басты назар аударады.

Функционалдық тәсілде отбасылық функцияның басқа әлеуметтік институтқа тарихи тұрғыдан берілуіне көп көңіл бөлінеді. Мұның барысында отбасына тән функцияның кемуі, оның тарылуы орын алады. Осыған байланысты социомәдени ережелерді қолдануға негізделген отбасылардың ауысуы топшыланады. Әсіресе, Дюркгейм әлеуметтік нормалардың бұзылуы себепші болып табылатын, ажырасулар мен өзіне-өзі қол жұмсауды қатар қарастырады. Оның пікірі бойынша, урбанизацияның ықпалымен отбасы бірқатар функцияларын жоғалтады, некенің еріктілігінен оның беріктігі азаяды, отбасының мүшелері азаяды (нуклеаризация). Малиновский патриархалдық отбасын мәдениеттің бесігі, қарапайым қоғамның негізгі бірлігі ретінде жақтайды. Ол ана болу мен әке болудың, социомәдени феномен ретіндегі олардың арақатынасының проблемаларын зерттеді. Отбасы, Малиновскийдің пікірі бойынша, мәдениет арқылы қалыптасқан, ол "мәдени даму мен дәстүрлердің трансмиссиясының, әсіресе, өркениеттің төменгі баспалдақтарындағы шеберханасы тәрізді".

4. Қолданбалы (эмпирикалық) дәстүр (Ф.Ле Пле, Э.Энгельс) [7].

Бұл тәсіл функционалдық тәсілмен үндеседі. Мұнда отбасы өзіндік пайда болу, қызмет ету және құлдырау тарихы бар алғашқы шағын топ ретінде зерттеледі. Бұл жерде зерттеушілерді отбасы мүшелерінің эмоционалдық жақындығын, қажеттіліктері мен қажеттіліктерін зерттеу қызықтырады. Нәтижесінде бұл жекелеген отбасылардың бірігуін анып көрсетуге және тұтас алғанда отбасы институтын сипаттауға мүмкіндік береді. Аталмыш тәсілдің негізін салушы Ф.Ле Пле болып табылады, ол отбасын басқа әлеуметтік үдерістерге қатысты алғанда тәуелсіз, ауыспалы үдеріс ретінде анықтады. Ле Пленің негізгі тезисі мынандай: "Қоғамды түсіну үшін, отбасын түсіну қажет". Ол сыртқы орта адамдардың экономикалық өмірін айқындайды, сонымен біртегізде отбасының да формасын ажыратып береді деп есептеді. Оның пікірінше, қоғамның іргелі элементі негізгі (ата-аналық) отбасы болып табылады.

Әлеуметтік тәртіп пен иынайы еркіндік қоғамдағы отбасының, негізгі отбасының рөліне байланысты болады. Бұл патриархалдық отбасының ригидтілігін (субъект көздеген, қайта құруды талап ететін, қызмет бағдарламасының өзгеруіндегі қиындықтар) және қазіргі заманғы тұрақсыз отбасының "эгоистік атомизмін" (байланыстардың үзілуі, оқшаулану) болдырмайды. Зерттеудің эмпирикалық әдісі ретінде Ле Пле отбасының тіршілік-қызметінің сандық тұрғыдағы алуан түрлілігі ретінде отбасының бюджетіне талдау жасауды тандап алды. Бюджеттің ұйымдастырылуы балаларды тәрбиелеумен байланысты отбасының құрылымдық өзгерістеріне тәуелді болып келеді.

5. Әлеуметтік-психологиялық дәстүр (Э.Берджес, У.Томас, Ч.Кули, У.Джеймс, Ф.Знаеңкий, Ж.Пиаже, З.Фрейд және басқалары) [8].

Бұл дәстүрдің өкілдері тұлға мен қоғамның арасындағы өзара байланысты алғашқы тұлғааралық қатынастар деңгейінде қарастырады. Мұнда тұлғааралық коммуникация мен тұлғааралық келісімді, жақындықты, бірлікті зерттеуге басты назар аударылады.

Аталмыш бағыттың дамуына көбірек мүмкіндік жасаған Э.Берджестің «өзара әрекет етуші тұлғалардың бірлігі» ретіндегі отбасына деген көзқарасы болды. «Дәстүрлі» отбасының күйреуінен ол жалпы отбасының институционалдық дағдарысын емес, некенің немесе ерлі-зайыптылық құндылықтардың эмоционалдық «тірегінің» күшейгендігін көрді. Берджес отбасын шағын топ ретінде зерттеудегі әлеуметтік-психологиялық дәстүрдің көшбасшысы болды.

6. Социобиологиялық дәстүр (Э.Уилсон, К.Макдональд және басқалары).

Социобиологиялық тұрғырымдама тұрғысынан алғанда, отбасы – адамның биологиялық табиғатынан шығатын «табиғи институт». Сондықтан да оның бұзылуына немесе қайта жаңғыруына алып келуі мүмкін, әлеуметтік өмірдің барлық құбылыстары қауіпті, яғни олар адамзаттың табиғатына қарсы бағытталған. Эволюция мен табиғи сұрылталудың заңдарының жалпыға бірдей болуынан және өндіріс мүдделерінің басқа мүдделерден жоғары болуынан отбасын түсінудің мынандай үш әдіснамалық принциптерін бөліп көрсетуге болады:

1. Адамға басқалардың мүдделеріне қарағанда өзінің жеке мүдделерінің қамын ойлау көбірек тән. Альтруистік негіз бар, бірақ эгоизм басым түседі;

2. Генетикалық жақындық жоғары болған сайын олардың бір біріне қатыс ты алғандағы альтруистілігі де жоғары (бұл тезис егіз жұптарды зерттеу барысында сыналған);

3. Ер адамдар әйелдерге қарағанда ұдайы өндірудің басқаша стратегиясына иелік етеді. Ерлер әйелдерді мейлінше көбірек ұрықтандыруға және артында көп ұрпақ қалдыруға тырысады. Ерлердің ұдайы өндірісілік стратегиясы. Бірінші кезекте ұрпағының аман қалуына қамқорлық жасауға келіп тіреледі және әйелге қарағанда оның ата-аналық үлесі жоғары. Тең ата-аналық үлес әдетте моногамдық құрылымы бар отбасымен қатар жүреді, тең емес – полигиниямен бірге жүреді; полигиниялық тұқымда – әкенің үлесі ресурстармен тікелей қамтамасыз етуге әкеп саяды.

7. Отбасы мен үй шаруашылығын зерттеудің экономикалық дәстүрі (Г.Беккер, Р.Поллак, М.Уокер, О.Уильямсон және басқалары).

Үй шаруашылығының дәстүрлі экономикалық теориясы өзінің назарын нарықтық мінез-құлыққа аударады, үй шаруашылығын оның өзіне тән артықшылықтарды ғана сипаттайтын, «қара жәшік» ретінде қарастырады).

Үй шаруашылығының жаңа экономикалық теориясы нарықтық мінез-құлыққа дәстүрлі талдау жасаудан басқа, тууға, балаларға білім беруге және уақытты белуге де назар аударады. Бұл теорияның маңызды аналитикалық құралы Беккер жасаған үй шаруашылығының өндірушілік үлгісі болып табылады, бұл үй шаруашылығында қалаған нәтижелерге немесе «өнімдерге» қол жеткізу үшін отбасы мүшелерінің уақыты базарда сатып алынған тауарлармен қалай үйлестірілетіндігін сипаттайды. Трансакциондық тәсіл отбасының ішкі құрылымы мен ұйымдастырылуына мән бере отырып, үй шаруашылығының жаңа экономикалық теориясын кеңейте түседі және жинақтап қорытады, отбасын басқарылатын құрылым ретінде қарастырады. Сол арқысы бұл бағыт отбасында атқарылатын қызметтің түрлеріне ғана емес, сондай-ақ отбасы ішінде ресурстардың бөлінуінің құрылымына да талдау жасауға мүмкіндік береді.

Қазіргі уақытта заманауи ғылым аталмыш тәсілдермен ғана шектеліп қалып отырған жоқ, сонымен қатар тұрақты түрде жаңару үрдісі де байқалады. Бұл көбіне отбасын әлеуметтік феномен ретінде зерттеудің ерекшелігімен және отбасы проблемаларын зерттейтін ғылымдардың алуан түрлілігімен байланысты. Қазіргі кезде отбасын зерттеуде институционалдық және топтық тәсілдің біріктірілуі жоғары айтылған дұрыс. Бұл микро деңгейден тәуелсіз макродеңгейде сәйкес концептуалдық құралдардың болуы ұйғаралды.

Біздің зерттеулеріміз үшін отбасын және некелік-отбасылық қатынастарды әлеуметтік-аксиологиялық талдау тұрғысынан зерттеу барынша қызығушылық тудырады, бұл отбасын зерттеудің әлеуметтік-философиялық дәстүрі болып саналады. Өйткені әлеуметтік танымның дәстүрлі саласы аксиология эстетикалық, моральдық, тапымдық және басқа да құндылықтардың алуан түрлілігі болып табылды. Аталмыш тәсіл некелік-отбасылық қатынастардың өмір сүруінің аксиологиялық негіздерін айқындауға, отбасының басқа әлеуметтік құрылымдармен, әсіресе мемлекетпен өзара әрекетінің жалпы заңдылықтары мен үрдістеріне ғылыми негізделген болжам жасауға, отбасының қызмет етуі мен дамуын әлеуметтік-мәдени тұрғыдан қарастыруға мүмкіндік береді. Бұл тәсілдің көмегімен отбасы тек құрылымдық функционалдық жағынан ғана емес, сондай-ақ тарихи дамуы жағынан да зерттеледі. Қазіргі таңда отбасы

институты маңызды өзгерістерді басынан кешіріп отырған кезде отбасын адамзат жасаған құндылық ретінде қарастыру, бүгінде бұл құндылықтың шынайы жетістіктерін ұғыну және прогрестің құрамдас бөлігі ретінде оның одан әрі таралуына алдын ала болжау жасау маңызды болып табылады.

Сөйтіп, біз үшін отбасын өмірлік құндылықтардың, түсініктердің, қоғаммен өзара қарым-қатынастардағы ұстанымдардың белгілі бір бірлігімен біріккен, адамдардың қауымдастығы ретінде қарастыру маңызды болып табылады. Аталмыш тәсілдің өзектілігі, бізге бір жағынан, отбасында кейін бізге ақпарат іріктеудің өлшемдеріне айнала алатын, олардың формаларының біреуіне басымдық беруге мүмкіндік жасайтын, құндылықтық бағдарлардың іргетасы қаланатындығынан көрінеді. Екінші жағынан, отбасы мәдени құндылықтардың сақтаушысы ретінде сипатталады, ол еңбек қызметі мен рухани қызмет үдерістерінде мәдениетті байытып, оны жас ұрпаққа беріп отырады.

1. Хилл Р. *Современные тенденции в теории* // Социальные исследования. Вып. 4 – М., 1970.
2. *Современная западная социология: Словарь*. – М.: ТОН – Остозжье, 1998. – 544 с.
3. Қараңыз: Ковалевский М. *Очерк происхождения и развития семьи и собственности* / Перев. с франц. под ред. С. предис. и примеч. М.О. Косвена. – М.: ОГИЗ, 1939. – 187 с.; Штанберг Л.Я. *Семья у народов Северо-Восточной Азии*. – Л., 1933.
4. Қараңыз: Энгельс Ф. *Происхождение семьи, частной собственности и государства. В связи с исследованиями Льюиса Г. Моргана*. – М.: Политиздат, 1970. – 238 с.; Косвен М.О. *Семейная община и патронимия*. – М.: Изд-во Акад. наук СССР, 1963. – 219 с.
5. Антонов А.Н., Медков В.М. *Социология семьи*. – М.: Изд-во МГУ: Изд-во международного университета бизнеса и управления «Братья Карич», 1996. – 304 с.
6. Қараңыз: Дюркгейм Э. *Самоубийство: Социологический этюд* – М.: Мысль, 1994. – 399 с.; Сорокин П.А. *Кризис современной семьи (социологический очерк)* // Вестник МГУ. – Сер. 18. – Социология и политология. – 1997. №3
7. Ле-Пле Ф. *Основная конституция человеческого рода*. – М., 1897.
8. Пиаже Ж. *Избранные психологические труды. Психология интеллекта. Генезис числа и ребенка. Логика и психология*. – М.: Просвещение, 1969. – 659 с.

В данной статье разбираются особенности теоретического исследования семейного социума и разные теории, которые выявлены с помощью тщательного анализа современного видения и литературы. Так, текущие семейные проблемы создают современную социальную тенденцию и являются причиной и последствием этих течений. Как и раньше, кризис в семье привлекает внимание со стороны ученых, эта проблема рассматривается как социальный институт и такого рода исследования очень важны для общества. Семья, как основополагатель социального института, во время своего развития влияет на все социальные формирования. Семья не только активно воспринимает все социальные явления, но и определяет и развивает их. Пока не будут анализироваться все важные процессы в жизни семьи, невозможно понять социальную жизнь. На сегодняшний день, проблемы семейной жизни анализируют, с теоретической точки зрения, нескольких научных дисциплин. Целью каждой из этих дисциплин, в целом является выявление особенностей при исследовании семьи и брака.

Ключевые слова: Социология семьи, социальный институт, социальная группа, социальное изменение, ценности, брак

This article dealt with especially theoretical study of family and society and with different theories that are identified through careful analysis of the current vision and literature. Thus, the current family problems create social trends and are a cause and consequence of these trends. As before, the crisis in the family attracted attention from scientists, the problem is seen as a social institution, and such studies are very important for the society. The family as a main social institution during its development affects all social formations. The family is not only actively treats all social phenomena, but also identifies and develops them. Until analyzed all important processes in the family, it is impossible to understand social life. To date, the problems of family life are analyzed from a theoretical point of view, several scientific disciplines. The purpose of each of these disciplines, as a whole is to identify features in the study of marriage and family.

Key words: Sociology of the family, social institutions, social groups, social change, the value of marriage.

УДК: 327.5

ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ ГЕНДЕРЛІК МӘСЕЛЕЛЕР

И.С. Осимбаева –

әлеуметтік-гуманитарлық пәндер кафедрасының ісқа оқытушысы

Мақалада қазіргі заманғы гендерлік теориялар және әлеуметтік жұмыстың теориясы мен практикасында гендерлік тәсілдемені жандандыру қарастырылады. «Гендер» ұғымының мәні мен мазмұнын айқындауға бағытталған әртүрлі теорияларды талдай отырып, қазіргі кездегі гендерлік проблематикаға көңіл бөлінеді. Сонымен қатар, бүгінгі таңда қоғамда орын алған әлеуметтік мәселелердің басым бөлігінің, әсіресе отбасына байланысты мәселелердің гендерлік қатынастарға тікелей қатысты екені айқындалынады. Осыған орай әлеуметтік жұмысты тиімді жүзеге асыруда гендерлік қатынастардың ерекшелігін ескеру қажеттілігі, сонымен бірге әлеуметтік жұмыс қызметкерлерінің өздерін гендерлік ағартудың керектігі қарастырылады.

Түйін сөздер: гендер, стратификация, билік, феминист, идеология, гендерлік дифференциация, тендік

Әлемде кездесетін әйелдер мен ерлердің әлеуметтік сипаттамасының көптүрлілігі және адамдардың биологиялық сипаттамасының ұқсастығы, биологиялық жыныс әртүрлі қоғамдарда орын алған олардың әлеуметтік рөлдеріндегі айырмашылықты түсіндіруге негіз бола алмайды деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Осыған орай, қоғам орындауды қажет ететін адамдардың биологиялық жынысына байланысты әлеуметтік және мәдени нормалардың жиылығын білдіретін гендер ұғымы пайда болды. Гендерлік қоғам әйелдер мен ерлердің әлеуметтік үлгісі ретінде қалыптастыратын күрделі және өзін-өзі ұйымдастыратын жүйе түрінде түсінілетін болды. Ол жыныспен тікелей байланысты негізде әйелдер мен ерлердің қоғамдағы және оның институттарындағы (саяси құрылым мен экономикадағы, білім беру мен мәдениеттегі, отбасындағы және т.б.) орыны мен рөлін айқындайтын, сонымен қатар қоғам өзінің даму үдерісі барысында қалыптастырған мәдени нышандарды, адам мен қоғам өмірін реттейтін нормалар мен заңдарды, осы нормаларды іске асыратын әлеуметтік институттарды, тұлғанын өзін-өзі сәйкестендіруін, яғни адамның өзін-өзі және қоғамда алатын орнын түсінуін қамтитын жүйе. Гендер ұғымының ауқымында биологиялық және әлеуметтік-мәдени компоненттер жүйелік байланыстар түрінде, яғни ажырамайтын, бөлінбейтін, тұрақты күйде көрініс табады. Түп негізінде әйелдер мен ерлердің психологиялық сапаларын, тәртіп үлгілерін, әрекет ету саласын, мамандық таңдауын биологиялық жыныс емес, әлеуметтік-мәдени нормалар анықтайды. Қоғамда әйел немесе ер адам болу жай ғана қандайда бір анатомиялық ерекшеліктерге не болу деген сөз емес, ол біздің орындауымыз қажет белгілі бір гендерлік рөлдерді білдіреді.

Ғылыми әдебиетке алғаш рет «гендер» терминін 1980 жылдардың ортасында американдық зерттеуші Дж. Скотт әлеуметтегі әйелдер мен ерлердің рөлдік қатынастарын биологиялық және әлеуметтік тұрғыда түсіндірулерден ажырату мақсатында енгізген болатын [9]. Алғашқыда «гендер» термині «ру» және «жыныс» категорияларына қарсы қойылды. Олар табиғи, үйреншікті және тұрақты болса, «гендерді» қоғам қалыптастырды, әлеуметтік бақылау институттары мен мәдени дәстүрлер орындауды қажет етті [6]. Қазіргі заманғы гендер теориясы нақты әйелдер мен ерлер арасында қандай да бір биологиялық, әлеуметтік, психологиялық айырмашылықтардың бар екені туралы пікір таластырмайды. Оның пайымдауынша, айырмашылықтың болу фактісі маңызды емес, ол айырмашылықтардың әлеуметтік-мәдени бағалауы және түсіндірілуі, сонымен бірге осы айырмашылықтар негізінде билік жүйесін құру маңызды. Әлеуметтік жүйе, оның құрылымы мен функциялары туралы теорияны дамыта отырып, Т.Парсонс мен Р.Бейлс қоғамда гендерлік стереотиптердің болуы дәлелдейтін жыныстық рөлдердің дифференциациялануының позитивті функциясы туралы идеяны ұсынды. Олардың пікірінше, отбасы төрт айнымалылар тұрғысында қарастырылуы мүмкін: бейімделу, мақсатты тұжырымдау, интеграция, үлгіні сақтау. Бұл функцияларды отбасы тұтас құрылым ретінде орындайды, дегенмен отбасындағы рөлдердің қайта бөлінуіне мүмкіндік береді, бірақ ондай жағдай дисфункция ретінде қарастырылады [7, с.36-38].

К.Маркс пен Ф.Энгельс үшін билік пен мәртебеге байланысты гендерлік айырмашылықтар тек басқа айырмашылықты, ең алдымен, таптық айырмашылықты білдіреді. Ф.Энгельс «Отбасы, жеке меншік және мемлекеттің пайда болуы» атты еңбегінде жеке меншік тікелей мұрагерлерге қажеттілік ретінде моногамияны тудырды [8] деп жазды. Марксизмнің жетістігі – әйелдердің өндірісте және үйде екіжақты жұмысбасты болуына көңіл бөлуі және әйелдерді әлеуметтік және экономикалық теңсіздіктен азат ету туралы тезисті тұжырымдады. Марксизмнің Ресейдегі ең көрнекі өкілі А.Коллонтай болды. Ол балалар бақшасын ұйымдастыруды, балалар бақшасында арнайы тәрбиеші, бөлме тазалаушы, аспаздың және т.б.

жұмыс орындарын ұйымдастыруды ұсынған болатын. Оның ойынша, бұл шаралар әйелдердің үй жұмысынан босауына және тең құқықты еңбек үдерісіне араласуына мүмкіндік береді.

Әлеуметтану үдерісінің мәнін айқындауға үлкен ықпал еткен З.Фрейдтің жыныстық даму психоанализі теориясы гендер теориясының дамуында ерекше рөл атқарды. Сонымен бірге, сол теория ауқымындағы әлеуметтану үдерісінде ерлер артықшылығының алдын ала берілуі туралы тұжырым айтарлықтай қарсылықтар мен келіспеушіліктерді (ен алдымен, феминисткалар тарапынан) тудырды. Психоанализдің тағы бір бағыты ерлер мен әйелдердің тәртібінің сипатына әлеумет пен әлеуметтік қатынастардың ықпал етуіне ерекше назар аударған Э. Берннің атымен байланысты [2].

Жалған гендерлік тәсілдеменің де танымалдығы сақталуда. Әдетте жалған гендерлік зерттеулер деп бұл ұғым жыныс сөзінің синонимі немесе әлеуметтік-жыныстық рөлдің синонимі ретінде қолданылатын зерттеулерді айтады. Бұндай жағдай зерттеушілер саналы немесе санасыз түрде биодетерминистік айқын-даманы ұстанғанда, яғни адамның биологиясы ерлер мен әйелдердің әлеуметтік рөлдерін, психологиялық сипаттамаларын, шұғылданатын саласын және басқаларды толығымен нақты айқындайды, ал гендер сөзі тым заманауи деп есептейтін кезде қалыптасады.

Қазіргі кезде гендерлік проблематикаға отандық педагогикада да, шетелдік педагогикада да ерекше көңіл бөлінуде. Бүгінгі таңда әлеуметтік және гуманитарлық ғылымдарда қабылданған негізгі гендерлік теориялар қатарында гендерді стратификациялық категория ретінде қарастыратын және гендерді мәдени символ (мәдени метафора) ретінде түсіндіретін гендерді әлеуметтік қалыптастыру теориясын атап өтуге болады [3, с.9-19].

«Гендерді әлеуметтік қалыптастыру» теориясы ерлер мен әйелдер арасындағы иерархия биологиялық тұрғыда негізделген деген тұжырымға қарсы қалыптасқан. Ол екі постулатқа негізделген: 1) гендер әлеуметтану, еңбек бөлінісі, гендерлік рөлдер жүйесі, отбасы, бұқаралық ақпараттар жүйесі арқылы қалыптасады (құрылады); 2) гендерді жеке адамдардың өздері де, өз саналары деңгейінде (яғни, гендерлік сәйкестендіру) қоғам алдын ала айқындаған нормалар мен рөлдерді қабылдау және оларға икемделу (киім киюде, сырт келбетінде, өзін ұстауда және т.б.) арқылы қалыптастырады [3, с.47]. Бұл теория гендерлік сәйкестік, гендерлік идеология, гендерлік дифференциация және гендерлік рөлдер ұғымдарын жиі қолданады. Гендерлік сәйкестік адам өз мәдениеті шеңберінде қалыптасқан ер-азаматтық-еркектік пен пәзіреттік-әйелдіктің анықтамасын қабылдайды дегенді білдіреді. Гендерлік идеология – гендерлік айырмашылық пен гендерлік стратификацияны әлеуметтік тұрғыда, соның ішінде «табиғи» айырмашылықтар немесе табиғилықтан тыс-жоғары сенімдер негізінде ақтайтын идеялар жүйесі. Гендерлік дифференциацияны ерлер мен әйелдер арасындағы биологиялық айырмашылық әлеуметтік мәнге ие болатын және әлеуметтік классификацияның құралы ретінде пайдаланылатын үдеріс деп анықтайды. Гендерлік рөл белгілі бір әлеуметтік ұйғарымды орындау ретінде, яғни сөйлеу мәнері, мінез-құлқы, қимыл-қозғалысы, киім және басқа түрдегі жынысқа сәйкес тәртіпті ұстану ретінде түсініледі.

Гендер стратификациялық категория ретінде басқа стратификациялық категориялардың (тап, нәсіл, ұлт, жас мөлшері) жиынтығы ретінде қарастырылады. Гендерлік стратификация – әлеуметтік стратификацияның негізін гендер құрайтын үдеріс. Гендерді стратификациялық категорияның негізі ретінде қарастыратын теория әлеуметтік теңсіздік пен әлеуметтік стратификацияның (М. Вебер және П.А. Сорокин) классикалық теорияларынан бастау алады. Таптық фактор әйелдер мен ерлердің тәртібіне ықпал ететін әлеуметтік айырмашылықтарды анықтайтын жалғыз фактор ретінде қарастырылмайды. Басқа факторлардың қатарына әтникалық және мәдени қатыстылық кіреді. Билік негізгі категория болып табылады. Дәл осы билік категориясы арқылы гендерлік рөлдер айқындалынады. Сондықтан, гендерді стратификациялық категорияның басым бөлуі ретінде зерттеу - мәртебеге, рөлдерге, ерлер мен әйелдер өміріндегі басқа да аспектілерге байланысты айырмашылықты жай ғана сипаттау емес, ол – қоғамда гендерлік қатынастар арқылы орын алған билік пен басым болуды талдау [7, с.49].

Феминистер жыныс мәселесін қарастыруда биологиялық және әлеуметтік аспектілерден басқа, үшінші – символдық немесе мәдени аспектіні айқындайды. Гендерді мәдени символ ретінде қабылдау адамның жынысын тек әлеуметтік тұрғыда ғана емес, сонымен қатар мәдени-символдық түрде түсіндіруге болады деген тұжырыммен байланысты. Басқаша айтсақ, биологиялық жыныстық дифференциация ер және әйел бастамасының символикасы арқылы мәдениетте көрініс тапқан. Бұл жынысқа қатысты емес көптеген ұғымдар мен құбылыстардың (табиғат, мәдениет, табиғат күштері, түстер, құдіретті әлем немесе о дүние, жақсылық, жамандық және т.б.) ер немесе әйел бастамасымен байланысты болуынан байқалады. Осыған орай «әйел» мен «ердің» символдық мәні туындайды. [3, с.9-19].

«Әйел» мен «ердің» мәдени-символдық мәнін белгілеу үшін зерттеушілер көбінесе «феминидік» және «маскулиндік» терминдерін қолданады. Маскулиндік (лат. masculinus – еркек) – «нағыз ер адамға»

сай тұлғалық және тәртіптік белгілердің жиынтығы: ержүректік, өзіне сенімді болу, өктемдік және т.б. [1]. «Маскулиндік» ұғымы әлеуметтің ұйымдастырылуының иерархиялы (ерлердің үстемдік ету жағдайын) ұстанымын білдіреді. Фемининдік (лат. femina – әйел) – «нағыз әйел» затына сай тұлғалық және тәртіптік белгілердің жиынтығы: мейрімділік, қайырымдылық, нәзіктік, әлсіздік, қорғансыздық [1].

Маскулиндік (еректілік қабілет) пен фемининдікті (әйелдік қабілет) гендерлік зерттеу Ресейде де дамыған, мысалы, фемининдік және маскулиндік құрылымға кіретін тұлғалық сапаларды айқындау (Е.Н. Каменская) [5]. Құрылым күрделі гендерлік жүйе алдын ала қатан түрде берілген емес. Ондағы гендерлік тәртіп иерархиялы түрде ұйымдастырылған өмір түрінде көрініс табады, ал гендерлік қатынастар жыныстардың теңсіздігіне негізделінген. Кәсіби қатынастар еңбектің гендерлік құрылымын ұйғарады – бұл дегеніміз қоғамда қалыптасқан ерлер мен әйелдер мамандықтарының гендерлік стереотиптері, ерлер мен әйелдер арасында орын алған еңбекақы төлеудегі теңсіздік. Қазіргі қоғамда жария және ресми емес салаларда еңбектің қалай бөлінуіне байланысты гендерлік келісім-шарттар анықталынады. Гендерлік келісім-шарт үй шаруашылығын ұйымдастыруды, отбасы және одан тыс жерде балалар мен қарттарды күтуді кім және қандай ресурстар есебінен жүзеге асыратынын анықтайды.

Р.Жалимбегова Кеңестік гендерлік тәртіпті «этакратиялық» (мемлекеттің билігі) деп анықтай отырып, социалистік мемлекет заң шығару, әлеуметтік саясат жүйесі және партиялық идеология арқылы гендерлік мәжбүрлеудің негізгі агенті болды деп тұжырымдайды. Этакратиялық гендерлік тәртіпке гендерлік келісім-шарттың үстемдігі тан – жұмыс істеуші ана. Кеңестік гендерлік келісім-шарттың ережелерін мемлекет анықтады. Ол кеңестік азаматшадан қоғамдық-пайдалы еңбек пен қоғамдық жұмысқа қатысуды, бала тууды, балаларды тәрбиелеуді және қарт адамдарға қамқорлық жасауды талап етті [4]. Нарықтық қайта құрулар кезінде жаңа келісім-шарттар қалыптасады. Олар мыналар: жұмыс істейтін ананың, мансапка бағдарланған әйелдің, үй шаруасындағы әйелдің келісім-шарттары, демеуші келісім-шарт.

Сонымен гендерлік қатынастар феноменін әртүрлі түсіндіретін бірнеше ғылыми тәсілдеме бар. Жыныс пен гендер мәселелерін түсіндіруде әрбір тәсілдеменің оң, жағымды жақтарымен қатар, бірқатар кемшіліктері де кездеседі. Жоғарыда қарастырылып өткен ғылыми тәсілдемелердің барлығы да гендерлік қатынастардың сипаты туралы толық жауап бере алмайды (тілгі ұмтылмайды). Алайда жиынтық білім, ғылыми тұжырымдамалар мен тәсілдемелерді дұрыс қолдану әлеуметтік жүйе ішінде және нақты қауымдастықтың гендерлік жүйесі ауқымында жүзеге асып отырған күрделі үдерістерді түсінуге мүмкіндік береді. Ежелгі дәуірден бастап адамдар қауымдастығының барлығында отбасы қоғам мен мемлекеттің маңызды және негізгі буыны ретінде жоғары құндылықтардың бірі болып табылатын. Отбасы өз бойында қоғамдық ұяшық (яғни бірге өмір сүретін және бірге үй шаруашылығын атқаратын, эмоциональды байланыспен, өзара бір біріне деген міндеттермен бірлескен шағын әлеуметтік топ) мен әлеуметтік институттың қасиеттерін біріктірген күрделі амбебап ұйым. Ол адамдар арасындағы өзара қарым-қатынастың тұрақты формасы ретіндегі тұрғындардың табиғи және рухани ұдайы өндірілуі жүзеге асатын, отбасының барлық мүшелерінің өмір сүруі қамтамасыз етілетін және отбасы мен қоғамның, мемлекеттің өзара бірлескен тәжірибесі мен мәдениеттің тасымалдау және беру арқылы отбасы ұрпақтарының сабақтастығы қалыптасатын әлеуметтік ұйым болып табылады.

Қазіргі заманғы барлық әлеуметтік мәселелер отбасына, оның жағдайына және қиыншылықтарды жеңе білуіне, өзінің көптеген функцияларын орындауға қабілетті болуына әсер етеді. Қазіргі Қазақстанда отбасының өміртіршілігіне байланысты мәселелер дүниежүзілік үрдістермен де, тұрғындардың барлық топтарын күйзеліске ұлпыратқан, яғни отбасына да ықпалын тигізген, әлеуметтік-экономикалық дағдарыстардың орын алуымен де айқындалынады. Қиыншылықтардың үдей түсуі мен деструктивті үрдістердің орын алуы, отбасының қорғаныш және өзін-өзі қалпына келтіру мүмкіндіктерінен асып түсу қаупін тудырады. Оған мемлекет пен қоғамның көмегі қажет, өйткені отбасылық өмір салтына төнген қауіп, оның қанағаттанарлықтай әрекет етпеуі және күйзеліске ұшырауы мемлекет пен қоғамға төнген қауіп болып табылады.

Әртүрлі деңгейде өзін-өзі қамтамасыз ететін отбасылардың әлеуметтік тапсырысын орындау үшін тәлімгер, дәкекер, жетекші, диагност, кеңесші, психотерапевт және т.б. функцияларды жүзеге асыратын әлеуметтік жұмыс саласының мамандарын дайындау қажет. Әлеуметтік жұмыс пен оның гендерлік бөлігі өзара тығыз байланысты. Бір жағынан, әлеуметтік жұмыс клиенттерінің басым бөлігі әйелдер (үлкен жастағы, көпбалалы, жұмыссыз, мүгедек балалардың аналары, отбасында зорлық-зомбылық көрген және т.д.). Екінші жағынан, әлеуметтік жұмысшылардың көпшілігі де әйелдер. Біздің пікірімізше, әртүрлі түрдегі кемсітушілікке байланысты әлеуметтік қызмет көрсетудің, әлеуметтік әділеттілік пен әлеуметтік дамудың келешегі әлеуметтік жұмыс мамандары клиенттермен тікелей қарым-қатынас барысында гендерлік теңсіздікті индивидуальды және институционалды деңгейде немесе ұйымдық, әлеуметтік және

саяси қатынастарда құрылымдық деңгейде тануына тәуелді. Өйткені, әйелдер мен ерлер белгілі бір мәселелерді әлеуметтік стратификация жүйесінің гендерлік ерекшелігіне, сонымен қатар, әрбір нақты қоғамда қалыптасқан гендерлік рөлдердің, идеалдардың, стереотиптер мен әлеуметтік күтулердің ерекшеліктеріне сәйкес әртүрлі қабылдайды.

Әлеуметтік жұмыстағы гендерлік тәсілдеме осындай айырмашылықтар мен мүдделерді көре білуге және қоғамда орын алған құбылыстардың, әлеуметтік-экономикалық салада қабылданатын інішімдердің ерлер мен әйелдерге әртүрлі әсер ететінін және олардың бойында әртүрлі реакциялар тудыратынын, сонымен қатар олар үшін ол құбылыстардың салдарлары да әрдайым бірдей бола бермейтінін жете түсінуге мүмкіндік береді. Әлеуметтік қызметкерлерді гендерлік ағарту қажеттілігі күман тудырмайды, өйткені клиенттердің өмірлік қиын жағдайларын қарастыру барсында мамандардың да стереотиптердің ықпалында болуы және ерлер мен әйелдердің «табиғи» жаратылысына сай шешім қабылдау қауіпі сақталуы мүмкін. Гендерлік саясаттың, гендерлік мәдениет пен дәстүрдің болмауы әлеуметтік саланың заңнамалық негізінде де, әлеуметтік қызметтердің іс-әрекетінде де көрініс табады. Көп жағдайда әлеуметтік қызмет саласының мамандары гендерлік теңдік қағидаларымен таныс емес, гендерлік сезімталдығы төмен және гендерлік тәсілдемені қолдануға дайын емес болады. Іс жүзінде барлық әлеуметтік қызметтер отбасы мәселелері, балаларға байланысты проблемалар мен дау-жанжалдар әйелдерге қатысты сала деген ұстанымды басшылыққа алады және тек соларға бағдарланады. Ерлерге арналған дағдарыс орталықтары, ерлерге психологиялық көмек көрсету орталықтары сирек кездесетін құбылыс. Күнделікті өмір зорлық-зомбылыққа душар болған балалар мен жасөспірімдерге көмек көрсету үшін арнайы мекемелер құру қажеттігін көрсетеді. Біздің ойымызша, әлеуметтік қызметкерлер тарихи қалыптасқан гендерлік теңсіздік мәселесімен және осы теңсіздіктің қоғамдағы салдарларымен айналысуды жалғастыруы қажет және жалғастыра алады. Осыған орай, тұрғындарға әлеуметтік қызмет көрсету саласындағы белсенді жұмыс барысында әлеуметтік қызметкерлерді гендерлік ағартуға көңіл бөлу өте қажет. Мамандар қаншалықты ерлер мен әйелдер психологиясын, мәдени, таптық, мәртебелік құрамдас бөлімдерін, сонымен бірге биік қатынастарын ажырата алады, Қазақстандық қоғамда қалыптасқан және өтгеруі тиіс өмірдегі гендерлік тұрғыдағы қиындықтар мен мәселелерді тиімді шешуге болады.

1. Бендас Т.В. *Гендерная психология*. – СПб., 2005.

2. Берн Ш. *Гендерная психология: Законы мужского и женского поведения*. – СПб., 2007.

3. Воронина О.А. *Социокультурные детерминанты развития гендерных теорий в России и на Западе //Общественные науки и современность. 2000 №4*

4. Жалымбетова Р. *Гендерные исследования: история и современность //Реализация прав женщин в Казахстане. Союз женщин интеллектуального труда. – Алматы, 2001. – С. 44-51*

5. Каменская Е.Н. *Гендерный подход в педагогике*. – Ростов н/Д., 2006

6. Кон И.С. *Обсуждение темы «Проблемы и перспективы развития гендерных исследований в бывшем СССР» //Гендерные исследования. 2000. №5.*

7. Петрова Р.Г. *Гендерология и феминология: Учебное пособие. 3-е изд. – М., 2007.*

8. Энгельс Ф. *Происхождение семьи, частной собственности и государства //Маркс К., Энгельс Ф. Соч. Т. 21. – М., 1987*

9. Scott Y. *Gender: a Useful Category of Historical Analysis //American Historical Review. 1986.*

В статье рассматриваются современные теории гендера и актуализация гендерного подхода в теории и практике социальной работы. Анализируя различные теории направленные на определение сущности и содержания понятия «гендер», делается акцент на современной гендерной проблематике. В то же время, определяется прямая зависимость от гендерных отношений большей части социальных проблем существующих в обществе, и особенности касающиеся семьи. В связи с этим рассматривается необходимость учета особенностей гендерных отношений, а также гендерное просвещение самих сотрудников социальной работы для эффективного осуществления гендерной работы.

Ключевые слова: гендер, стратификация, власть, феминист, идеология, гендерная дифференциация, равенство.

In article modern theories of a gender and updating of gender approach in the theory and practice of social work are considered. Analyzing various theories directed on definition of essence and the content of the concept "gender" the emphasis is placed on a modern gender perspective. At the same time, direct dependence on the gender relations of the most part of the social problems existing in society, in particular the concerning families is defined. In this regard need of the accounting of features of the gender relations, and also a gender prosvyashcheniye of employees of social work for effective implementation of gender work is considered.

Key words: gender, stratification, power, feminist ideology, gender differentiation, equality.

ШЕТЕЛ ҒАЛЫМДАРЫНЫҢ МІНБЕСІ Трибуна зарубежных ученых

УДК 32.019.52

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ЖУРНАЛИСТА КАК ПОЛИТИКА В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ ИНФОРМАЦИОННОГО ПРОСТРАНСТВА

К.И. Исаяев, Ж.Т. Абдикеримова –
(Бишкекский гуманитарный университет им.К.Карасаева,
г.Бишкек, Кыргызская Республика)

В статье затронуты проблемы осуществления профессиональной деятельности журналиста в сфере политики в условиях глобализации. В этой связи проведен опрос журналистов и профессиональных политиков, рекрутированных из журналистской сферы, на основе их ответов сделан вывод: формирование политика – это многофакторный процесс, особенно в современном обществе, который носит техноотронный характер. Подчеркивается, что важным в работе журналиста и политика в условиях глобализации информационного пространства является знание, точное соблюдение тех правовых норм, которые определяют его ответственность перед обществом, мораль, нравственность и патриотизм. В качестве примера приводится ряд журналистов Кыргызстана, которые смогли в непростых условиях строго соблюдать профессиональную и служебную этику, заниматься саморегулированием в своей творческой деятельности, часто прислушиваться к голосу внутреннего «цензора».

Ключевые слова: глобализация, техноотронное общество, коммуникационные технологии, профессиональная деятельность, этические нормы, саморегулирование, журналист-политик.

В современных так называемых постиндустриальных условиях «общества знания», теоретически-разработанном американским профессором Д.Беллом, где всебольшая роль отводится интеллектуальным технологиям и умению ими пользоваться, воздействие электронных СМИ на политику, экономику и культуру будет расти. Как справедливо отмечает: Э. Бжезинский – это общество носит техноотронный характер, поскольку в нем политика, экономика, культура и психология формируются под непосредственным влиянием глобальных коммуникационных технологий. «Перемены, произведенные средствами коммуникаций и компьютерными технологиями, способствуют образованию необычно взаимосвязанного общества, члены которого находятся в постоянном и тесном контакте – непрерывной интерактивной связи...» [1].

В 2014 году в сентябре нами был проведен экспертный опрос в среде журналистов и профессиональных политиков, рекрутированных из журналистской сферы, на предмет изучения мнения экспертного сообщества о роли СМИ и журналистской деятельности в Кыргызстане, в условиях глобализации информационного потока и один из вопросов анкеты звучал таким образом: «Как Вы считаете, произошли ли существенные изменения в средствах массовой информации Кыргызстана за последние годы?». Вопрос был открытый, и ответы экспертов были сгруппированы следующим образом. Кыргызстан всегда имел относительно свободную прессу относительно со своими соседями по региону и партнерами по СНГ. За исключением единичных случаев нападений на журналистов и судебных преследований в прошлом, журналисты в Кыргызстане всегда могли свободно выражать свои мысли и писать практически на любые темы.

Но все эксперты в один голос отметили, что перед СМИ Кыргызстана на современном этапе существуют проблемы формирования и укрепления единого государственного информационного пространства, подготовки и повышения квалификации журналистов, обеспечения телеканалов новейшим техническим оборудованием. Роль информации и ее всевозможной подачи через СМИ и СМК неуклонно возрастает. Неуклонно растет первостепенное значение и политтехнологии, пиар-технологии, информационные кампании и интернет, предоставляющий безграничные возможности для манипуляций и управления массовым сознанием. Сегодня появились все новые, но вполне реальные и достаточно многочисленные вызовы, которые напрямую влияют на безопасность страны. К примеру, международные неправительственные организации, нетрадиционные религиозные организации и группы, «гиперуполномоченные лица», информационные и финансовые империи, также конкретные частные лица, чьи ресурсы многократно превышают возможности большинства государств, входящих в ООН.

Следует отметить, что многочисленные религиозные конфессии различных направленностей, которые, используя лозунги толерантности и политкорректности, наращивают свое влияние, стремятся войти в правительства, государственные структуры для получения доступа к власти.

Таким образом, мощь транснациональных негосударственных субъектов, действующих сегодня во всех сферах общественной жизни, создает многочисленные вызовы не только органам власти, но и всем государственным и международным структурам, обеспечивающим национальную безопасность отдельных стран, и международную безопасность в целом.

За последние двадцать с лишним лет, с появлением независимой журналистики у нас в стране, этические вопросы её существования становятся всё острее. В общественном сознании сформировался образ «жёлтой прессы», «продажных журналистов». В условиях информационного общества с одной стороны, журналистская профессия считается престижной работой. С другой стороны, сохраняется откровенно настороженное отношение, недоверие к журналистам со стороны общественности. Все это происходит по вине некоторых журналистов, за поиском сенсаций игнорирующих нормы профессиональной этики. В обществе бытует мнение, что «журналисты наглы и бесцеремонны», «журналисты продажны: за деньги спокойно продают совет, честь», «журналисты всё перевернут и передедёрнут», «журналисты всегда гоняются за жареными фактами, но чаще сами их и придумывают, рождая дешёвые сенсации».

Перед журналистами закрывают двери, от их телекамер отворачиваются, закрывают ладонью объектив и собственные лица. И не всегда потому, что есть чего стесняться и что скрывать. Зачастую просто из недоверия, и опять встаёт вопрос всё той же опороченной этики: что делать в этом случае? Не дать закрыть дверь, отвести руку и продолжать снимать?

И поэтому нас заинтересовали, проблемы определения имиджа журналиста, и вопрос звучал таким образом: «Как бы Вы определили понятие «имидж журналиста»?». Понятие имидж журналиста не отличается от понятия имидж в целом, который трактуется как определенный поведенческий набор или образ, формируемый в глазах окружающих. Об «имидже журналиста» в творческом плане, можно говорить как об определенной тематике, на которой может специализироваться какой-то конкретный журналист. Сегодня имидж журналиста – это «публичный портрет», который динамичен и в сознании общественности нередко живет как бы «самостоятельной жизнью» и требует постоянной «фактологической» или «политико-экономической» подпитки. Он также находится как бы между реальным и желанным восприятием и воображением.

Составляющие имиджа журналиста: внешние черты, характер, манера поведения, коммуникативные характеристики, «идейная платформа» и, главное, психологические качества коммуникативного лидера – то есть впечатление о нем в комплексе. Последнее особенно важно при подборе адекватного типажа, соответствующего запросам аудитории.

На вопрос: «Профессионализм кого из отечественных журналистов Вы бы отметили с лучшей стороны? Почему?». Были отмечены следующие творческие коллективы: радио Азаттык, интернет издания: АкиПресс, Кабарлар. Их отличает профессионализм, оперативность, объективность. Журналистская профессия в чем-то схожа с профессией врачей, поскольку и те и другие по долгу службы должны в какой-то мере оставаться циничными людьми, так как их долг – не предаваться собственным эмоциям и страстям. Они, как правило, обязаны быть максимально объективными, беспристрастными. В остальном журналистов следует делить – нельзя подставлять всех под одну гребенку. Одни гонятся за сенсацией, другие довольствуются развлечением толпы, третьи расследуют преступления и нонсенсы, четвертые стараются их замаскировать. Сегодня одна, правда, абсолютно объективную, достоверную информацию невозможно получить. К примеру, военные действия на территории Украины, когда российские масс-медиа оперируют одними фактами, масс-медиа Украины оперируют другими аргументами, и все на одном поле.

Таким образом, современная журналистика весьма неоднозначно воспринимается общественностью, достаточно часто приходится слышать, читать вполне обоснованные претензии в адрес СМИ по тем или иным поводам. Самое печальное, что сами журналисты, как правило, отдают себе отчет в том, как к ним относятся те, для кого – по большому счету – они должны работать: их читатели, слушатели, зрители.

На вопрос: «Продолжите, пожалуйста, неоконченное предложение: «Политик, рекрутированный из журналистики – это, прежде всего...» Становится очевидным, что складывается единый взаимозависимый мир, в котором каждая страна, регион, нация связаны с экономическими,

политическими, культурными, социальными и другими, в том числе информационными, узлами. Роль журналиста в современном обществе неопределима, успешное, безопасное развитие на новой основе в большой мере зависит от журналистики. В настоящее время уже можно говорить, что мир представляет собой огромное, в значительной мере единое «информационное пространство». Многие государства ведут вещание на зарубежные страны на многих языках («Голос Америки», «Би-би-си», «Франс интернациональ», «Russia Today», «Голос России» и др.). На наш взгляд, в таких условиях политический деятель, рекрутированный из журналистской среды – это, прежде всего: тонкий международник, искусный политик, хороший психолог. Следовательно, можно смело называть данный страт или слой общества профессиональными политиками.

В целом политик – это очень условная профессия. Политиком может стать абсолютно любой человек. У нас очень безграмотная политическая среда, подавляющее большинство из них не прочитало за свою жизнь книги по государственному устройству, философии. Политика – это, прежде всего лицедейство, и только потом – знания. Если вы выдающийся профессионал своего дела, к примеру, философ, актер, то вас никакими денежными вознаграждениями не заставишь ходить в среде людей пожимать руки и говорить, как вы заботитесь о хорошей жизни людей. Человек творческого, самодостаточного, инновационного мышления не будет заниматься политикой вообще.

В связи с этим у нас был вопрос: «Скажите, пожалуйста, как Вы считаете, в чем проявляется политическая ответственность современного журналиста? Ответственность журналиста должна проявляться в осознании, что опубликованные им материалы будут находиться в публичном доступе. Это может возыметь определенное влияние на некоторые группы граждан, и соответственно, отразиться на их жизни и деятельности. Журналист должен быть правдивым и принципиальным, он должен быть «осветителем пути», а «не курильщиком фимиама».

Журналист-политик, игнорирующий стандарты поведения политического деятеля в условиях глобализации информации, представляет собой опасность не только для общества. Журналист не может считать себя зрелым профессионалом, не понимая того, что у него в руках находится важный инструмент воздействия на соотечественников, их объединения общей идеей и наоборот, разобщения, непонимания меры ответственности перед обществом и людьми. Опыт ответственного, осознанного поведения журналиста формируется в процессе профессиональной деятельности. Общая культура мышления журналиста позволяет ему подняться над собственным повседневным опытом, преодолеть ограничения, связанные со спецификой определённой ситуации, воспитать уважение не только к факту, но и к точному теоретическому знанию, раскрывающему глубинное содержание этого факта. Современный журналист за основу своего творчества должен ставить высокую профессиональную ответственность. Эта ответственность обусловлена и особой ролью журналиста-политика в процессе распространения информации. СМИ с социальной точки зрения служат, прежде всего, инструментом общения людей между собой и обществом в целом, формой выражения мнений и настроений отдельных социальных групп, ареной дискуссий и споров, полем выработки общих позиций и решений. Всё это предопределяет необходимость демократичности, толерантности, уважительности и такта СМИ по отношению к обществу. Защита интересов общества, государственная безопасность и гражданская ответственность тесно связаны друг с другом.

На вопрос: «Как Вы думаете, можно ли считать, что журналист, представитель СМИ и статусный политик – это единое «политическое существо? Насколько велик фактор личных отношений в освещении того или иного явления в обществе? Как Вы справляетесь со своими симпатиями и антипатиями? Ответы экспертов сгруппировали таким образом. Человек, независимо от рода его деятельности, не может оставаться полностью свободным от стереотипов и представлений, наложенных на его разум воспитанием, окружением, социальной средой, в которой он был сформирован как личность. Излагаемая версия событий данного «политического существа», не что иное, как пропущенные через призму его сознания представления о хорошем и плохом, добром и злом, положительном и негативном, от которых ему невозможно освободиться. В целом же у общественного деятеля должна быть одна симпатия – это служение общественному, а не личному благу и одна антипатия – антипатия к тому, что может повредить общественному благу. Широта гражданских требований к политику, журналисту объясняется, прежде всего, тем, что оба рода деятельности, есть один из инструментов, посредством которого ведётся непосредственное влияние на сознание людей, на их выбор, если хотите жизненные установки. И политик и журналист в сегодняшнем мире не просто побуждают к тем или иным мыслям, тем или иным поступкам, они формируют образцы поведения и адресует их миллионным аудиториям.

Таким образом, процесс формирования глобального информационного пространства как неотъемлемой составляющей современного общества и сопутствующие ему процессы глобализации являются ведущей тенденцией современного мирового развития жизнедеятельности. В современных условиях прав М.Вебер, который говорил: «только журналист является оплачиваемым профессиональным политиком, и только газетное предприятие – постоянным политическим предприятием вообще» [2].

Подытоживая опрос, задали следующий вопрос: «Что по-Вашему означает «журналист как политик»?». Были получены следующие ответы. В политику приходят люди из разных профессий. Политик не может быть «политиком-юристом», «политиком-актером» или «политиком-журналистом». Сущность и содержание журналистской деятельности коренным образом отличается от цели политика, хотя оба служат, в идеале единой цели - обществу. Но их функции совершенно разные. Так же как бизнесмен, пришедший в политику, как правило, должен забыть о своей прежней профессии. Политику, рекрутировавшему из журналистики, также желательно оставаться в стороне от СМИ в профессиональном плане, иначе он всегда остается в искушении навязывать читателю свои сугубо индивидуальные политические взгляды.

В политической жизни Кыргызстан за годы независимости с 1993-2014 годы подлинными профессионалами, признанными публицистами, мастерами пера были С.Жигитов, М.Эшимканов, А.Токтомушев, которых нет с нами. Из нынешних можно смело называть имена Б.Арыкеев, У.Касымбеков, О.Шакир, А.Шамшыкеев, К.Иманалиев, Ш.Дуйшеев, Т.Казаков, Н.Айып. Они сумели профессионально писать и готовить передачи об экономике, культуре, технике, истории, о внешней и внутренней политике, международных отношениях, политических и общественных организациях и, конечно, будем считать в интересах нашего государства. Им удалось строго соблюдать профессиональную и служебную этику, заниматься саморегулированием в своей творческой деятельности, часто прислушиваться к голосу внутреннего «цензора».

Таким образом, журналист в любом случае должен мобильно передать любую информацию, причем точно и объективно. Политический деятель, политик, как правило, всегда преследует корыстные цели. Ради достижения поставленных целей они могут умалчивать, обманывать, скрывать известные факты. И журналист, пришедший, рекрутированный из сферы СМИ хочет ли этого или нет, принимает игры политической жизни.

И политик, и журналист также несут ответственность за разглашение государственной, или иной специально охраняемой законом тайны. Закон Кыргызской Республики «О защите государственных секретов Кыргызской Республики» гласит: «Государственные секреты – информация, хранящаяся и перемещаемая любыми видами носителей, затрагивающая обороноспособность, безопасность, экономические и политические интересы Кыргызской Республики, подконтрольная государству и ограничиваемая специальными перечнями и правилами, разработанными на основе и во исполнение Конституции Кыргызской Республики» [3].

К государственным секретам относится информация, если она имеет действительную или потенциальную коммерческую ценность в силу неизвестности её третьим лицам, если её обладатель принимает меры к охране её конфиденциальности. По закону не могут засекречиваться сведения о чрезвычайных происшествиях и катастрофах, угрожающих безопасности и здоровью граждан и их последствиях, о состоянии экологии, здравоохранения, санитарии, демографии, образования и культуры, сельском хозяйстве, а также о состоянии преступности; о привилегиях, компенсациях и льготах, предоставляемых государством, гражданам, должностным лицам, предприятиям, учреждениям и организациям; о фактах нарушения прав и свобод человека и гражданина, о размерах золотого запаса и государственных валютных резервов, о состоянии здоровья высших должностных лиц страны, о фактах нарушения законности органами государственной власти и их должностными лицами.

Подытоживая данную статью, следует подчеркнуть, что важным в работе журналиста и политика в условиях глобализации информационного пространства является знание, точное соблюдение тех правовых норм, которые определяют его ответственность перед обществом, мораль, нравственность и патриотизм.

1. Бжезинский Э.Б. *Между двумя веками. Роль Америки в технотронной эре.* – Нью Йорк, 1970. – С. 298.
2. Вебер М. *Политика как призвание и профессия.* [Текст] / Вебер М. – М., 1990. – С. 673.
3. Закон КР «О защите государственных секретов Кыргызской Республики» (Введен в действие постановлением ЖогоркуКенеша Кыргызской Республики от 14 апреля 1994 года №1477-ХII).

Мақалада журналисттің жаһандану жағдайындағы саясат саласында кәсіби қызметін жүзеге асыру мәселелері қарастырылады. Осыған орай журналистер мен журналистика саласынан шыққан кәсіби саясаткерлер арасында сауалнама жүргізілді. Олардың жауабы негізінде саясатты қалыптастыру, әсіресе технотронды сипаттағы қазіргі заманғы қоғамда қалыптастыру, көпфакторлы үдеріс деген қорытынды жасалды. Ақпараттық кеңістіктің жаһандану жағдайындағы журналист пен саясаткер жұмысыныңдағы ең маңызды — білім мен олардың қоғам алдындағы жауапкершілігін айқындайтын құқықтық нормаларды толық сақтауға, мораль, ізгілік пен ұлтжандылыққа мән беріледі. Мысал ретінде күрделі жағдайда кәсіби және қызметтік этиканы толық ұстанған, өз шығармашылығын өзі реттейтін, ішкі «цензордың» дауысын жиі басшылыққа алатын Қырғызстанның бірқатар журналистері қарастырылады.

Тірек сөздер: жаһандану, технотронды қоғам, байланыс технологиялары, кәсіби қызмет, этикалық нормалар, өзін өзі реттеу, журналист-саясаткер

In article, issues of implementation of professional activity of the journalist in the sphere of policy in the conditions of globalization are touched. In this regard, survey of the journalists and professional politicians recruited from the journalistic sphere on the basis of their answers is conducted the conclusion is drawn: formation of the politician is a multiple-factor process, especially in modern society which has technetronic character. It is emphasized that in work of the journalist and politician in the conditions of globalization of information space the knowledge, exact observance of those precepts of law which define its social responsibility, morals, moral and patriotism is important. A number of journalists of Kyrgyzstan who could in difficult conditions strictly observe professional and office ethics, be engaged in self-regulation in the creative activity, often listen to a voice of internal "censorship" is given as an example.

Keywords: globalization, technetronic society, communication of technology, professional of activity, ethical standards, self-regulation, journalist-politician.

УДК:316.334: 314.5/6

СЕМЬЯ И БРАК ГЛАЗАМИ СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ

К.Б. Бектурганов, А.А. Усубалиева –

*(Жыргызский национальный университет им. Ж. Баласагына,
г. Бишкек, Кыргызская Республика)*

Статья посвящена выявлению отношения студенческой молодежи к семье и браку, на основе данных полученных в ходе проведения социологического исследования. Методом сбора данных стал анкетный опрос, объектом исследования выступили студенты с 1 по 5 курсы, а также студенты обучающиеся в магистратуре на очном, дневном отделениях. Исследование было проведено в городе Бишкек, так как из 54 ВУЗов республики, 34 располагаются именно в столице. Высшие учебные заведения отбирались по многоступенчатому стратифицированному методу отбора, в зависимости от контингента, в процессе случайного отбора, где в выборку попали 6 государственных и 2 частных ВУЗа города Бишкек. Всего в ходе исследования было опрошено 860 студентов, где выборка была сконцентрирована на различиях ВУЗов по численой представленности.

В работе рассматриваются такие актуальные вопросы как репродуктивные намерения студенческой молодежи, критерии отбора будущей половины, осведомленность о брачном договоре а также предпочтительный возраст вступления в брак.

Полученные результаты могут быть использованы при разработке курсов социологии семьи, социологии молодежи, фамилистике, теории и практики социальной работы для студентов вузов, магистрантов, сотрудников и преподавателей социально-гуманитарных дисциплин. Полученные данные могут найти практическое применение в деятельности социальных служб всех уровней, занимающихся проблемами поддержки и помощи современным молодым семьям.

Ключевые слова: студенческая молодежь, семья, брак, гражданский брак, официальный брак, роли в семье, брачный договор, развод, детность, семейные отношения

Семья была и остается одной из фундаментальных институтов в обществе, придающая стабильность и способность восполнять население в каждом следующем поколении. Одновременно семья выступает малой группой – самой сплоченной и стабильной ячейкой общества. На протяжении своей жизни человек входит в состав множества самых разных групп таких как: школьный класс, группа сверстников, сокурсники, спортивная команда и т.д. Но лишь семья остается той группой, которую он никогда не покидает.

«Изучение брачно-семейных отношений студенческой молодежи актуализируется, во-первых, в силу того, что именно молодёжь выступает социальной детерминантной процесса воспроизводства населения и социальной структуры общества в целом, а феномен студенческого родительства может быть рассмотрен как потенциальный резерв для трансляции опыта поколений. Во-вторых, важным обстоятельством,

актуализирующим тему диссертационного исследования, является осмысление брачно-семейных отношений студенческой молодежи в контексте исследований проблем семьи и семейной политики в условиях трансформации ценностно-ориентационного каркаса социального института семьи. При этом особого внимания заслуживает система социально-правовых гарантий, призванных обеспечить современной семье, в частности, студенческой, стабильный социальный статус". [2]

По данным исследования, только (15,2%) респондентов состоят в браке, в основном это студенты, обучающиеся на 3, 4,5 курсах, а также студенты магистранты. Большинство из этих браков зарегистрированы в ЗАГСе и освещены религией, а именно (12,1%) и лишь (3,1%) проживают в гражданском браке. Как видно из полученных данных остальные (84,8%) опрошенных студентов не состоят в брачном союзе. Это можно объяснить тем, что те, кто получает высшее образование, больше ориентированы на внесемейные ценности и максимально откладывают даже создание первого брака. Таким образом, большинство студентов в данное время не имеют потенциального брачного партнера. Следовательно, можно говорить о том, что учащиеся на данном этапе своей жизни в большинстве случаев не задумываются о браке и семейной жизни. Это может быть обусловлено, во-первых, обучением на очной форме, так как такое обучение предполагает большой отдачи и траты времени, во-вторых, ранним возрастом, т.к. большинство респондентов находятся в возрасте от 17 до 24 лет. Данные цифры также лишний раз доказывают, что, наша будущая интеллигенция сначала стремится получить образование и тем самым достичь экономической самостоятельности для того, чтобы создать благополучную семью.

Мы часто слышим о людях живущих в гражданском браке, на данном этапе развития общества такого рода брак становится обыденностью. Сегодня немало молодых людей в нашей стране предпочитают либо вообще не оформлять официальным образом свои семейные отношения, либо некоторое время жить без регистрации брака. Студентам было предложено дать свою интерпретацию к понятию "гражданский брак", на данный вопрос были получены следующие ответы: (39%) считают, что это та же семья, но без штампа в паспорте, (26,5%) что это лишь временная форма отношений, позволяющая проверить взаимные чувства и совместимость партнеров, (21,3%) склоняются к мнению, что такая форма семейно-брачных отношений неполноценный союз с точки зрения традиционной семьи, 7,8% считают, что это брак со всеми преимуществами и недостатками и лишь 5,5% опрошенных студентов отметили его как обычное сожителство.

В парламенте депутаты ЖК предлагают брачующимся заключать брачные контракты, если оба согласны на это. Соответствующие новшества оппозиционные депутаты вносят в Семейный кодекс КР. Они полагают, что поправки послужат своеобразной защитой имущественных прав и интересов кыргызстанцев, связывающих себя узами брака. В Российской Федерации данный закон давно принят, но проживая в гражданском браке, нельзя заключить и брачный договор. Вернее, этот договор не будет считаться брачным и вступит в силу только с момента государственной регистрации брака. Как это новшество отразится на жизни горожан, в случае его внедрения, пока остается открытым. Исходя из этого студентам было предложено дать определение "брачному договору" более половины, а именно (52,6%) респондентов слышали о брачном договоре, но что именно "не знают", (23,9%) - не имеют никакого представления об этом договоре и (23,5%) отметили свою осведомленность в данном вопросе. Отметившим с уверенностью "да, знаю" на данный вопрос было предложено дать определение брачному договору, где были получены весьма неоднозначные ответы порой даже не определяющие никакого отношения к такого типа договору. Возможно в скором будущем, в ЗАГСе молодым брачующимся, нужно будет подольше задержаться, для того чтобы ознакомиться с договором, которая для молодых даст пищу для размышления о их совместном будущем. Основной недостаток документа в том, что он будет касаться только зарегистрированные пары, тогда как статистика неумолимо свидетельствует об увеличении незарегистрированных союзов. Хотя судя по опросу почти половина (49,7%) студентов, считают обязательным необходимость официальной регистрации при вступлении в брак, (36,7%) отметили что регистрация укрепляет брачный союз и во избежании всяческой волокиты с документами лучше поставить штамп в паспорте, (5,7%) студентов считают, что для совместного проживания и вступления в брак достаточно того, чтобы данное таинство было освещено религией и лишь по мнению (2,7%) официально зарегистрированный брак давно изжил себя, (5,1%) затруднились ответить на заданный в анкете вопрос.

Представителей самых разных социальных слоев современного общества интересуют такие вопросы, как многоженство. Студентам было предложено выразить свое отношение полигамии, мнения разделились следующим образом: (34,5%) студентов преимущественно слабого пола, придерживаются мнения, что на современном этапе развития общества, данное явление является неприемлемым, тем не менее (24,9%)

отметили положительную позицию, в основной части студенты сильной половины человечества но только в том случае если мужчина может обеспечить несколько семей, (24,5%) студенты женского пола считают, что это ущемление прав женщин, в некоторой мере отстраненную позицию высказали (29,2%) респондентов, которые придерживаются мнения что это личное дело каждого гражданина.

Далее респондентам были предложены различные критерии будущего избранника(ца), которые должны были быть оценены по степени "очень важно" "не очень важно" "совсем не важно". Процентные соотношения выведены по каждому критерию, таким образом здоровье будущей половины "очень важно" для (88,7%), только в случае совпадения планов на будущую жизнь вступают в брак (84%) респондентов, а также будущая половина должна быть образованной либо получающей образование (82,9%), обязательно без вредных привычек (71,2%). Более половины (52,1%) опрошенных отметили важность материальной независимости избранника(цы), а также почти половина, а именно (49,4%) считают "очень важно" наличие собственного жилья у будущей половины. Для (49,7%) студенческой молодежи обязательным критерием по степени "очень важно", является возраст спутника или спутницы жизни, "не очень важен" возраст для (40,2%), "совсем не важно" и девиза любви все возрасты покорны придерживаются (10,1%). Относительно национальности были получены следующие ответы: будущая половина должна быть одной этнической принадлежности "очень важно" (40,9%), "не очень важно" (34,9%) и "совсем не важно" с человеком какой национальности свяжет судьба их в будущем (20,9%), остальные затруднились ответить на предложенный вопрос.

Исследование показало, что основными причинами вступления в брак является желание иметь рядом любимого человека (79,3%), весьма радует что "любовь" останется не на последнем месте среди папей молодежи, также не менее радужный ответ на втором месте - желание иметь детей.

Более половины студентов, а именно (55,7%) указали оптимальный возраст вступления в брак для мужчин с 25 до 28 лет, для женщин планка немного снижена - (66,5%) считают, что девушкам с 20 до 23 лет определенно наиболее желательный возраст для создания семьи. Вероятно, различия в возрасте обусловлены тем, что мужчина должен успеть за это время "встать на ноги", обзавестись работой и жильем, чтобы обеспечивать семью.

Распределение ролей в семье остается традиционным. Функции главы семьи, по мнению большинства респондентов, должен исполнять мужчина (72,4%), и только (24,7%) склонны к равноправию, в семье деньги должен зарабатывать муж больше чем жена (55,8%), более компромиссными в этом вопросе оказались (42,4%) студентов, которые считают что оба супруга должны приносить в семью доход. Следует отметить, что мужчины, отвечая на вопрос о том, кто должен быть главой семьи, в большинстве случаев выбирали ответ «муж» или «вместе» и ни разу ответ «жена», а женщины – «муж», «жена» и «оба супруга».

На сегодняшний день в социальных сетях зарегистрировано более миллиарда человек по всему миру и подавляющее большинство не представляет свою жизнь без Интернета. В свою очередь это накладывает глубокий отпечаток на жизнь молодых людей, в том числе на семейно-брачные отношения. Так (87,5%) респондентов отметили, что они заводят знакомство в социальных сетях, некоторые из них заканчиваются браком. Также в интернете молодые люди находят информацию о контрацепции и половом воспитании (45%) опрошенных, из телевидения, газет и журналов (21,4%) участников, (19,2%) советуются со своими друзьями и знакомыми. Более ответственно к своему здоровью подходят лишь (7,5%), которые получают такого рода информацию у специалистов в этой области, к родителям обращаются (6,9%) студентов.

Положительным фактом является то, что подавляющее большинство респондентов (74,4%) считают семью общепризнанной ценностью, тогда как (28,8%) опрошенных ставят семью и здоровье в один ряд ценностей, и лишь (1,4%) респондентов ставят работу и карьеру выше семьи. Таким образом, опираясь на оценки семьи в различные периоды времени, по проведенным ранее исследованиям можно утверждать, что она не утратила своего значения. Семейная жизнь – во всех ее формах – остается в сознании большинства студентов естественным образом жизни и, по-видимому, и останется таковым в будущем.

Перед принятием любого решения мы обязательно пытаемся получить совет или наставления у людей, которые нас окружают и поэтому студентам был задан вопрос, с кем же они посоветуются при вступлении в брак, ответы приятно удивили, потому что (73%) в первую очередь обратятся к родителям, самостоятельно примут решение и ни с кем не будут советоваться (19%) опрошенных участников, брату или сестре больше доверяют (5,7%) и лишь (2,3%) с друзьями и подругами, так как у них более современный взгляд на происходящее. В программе социологического исследования, была выдвинута

гипотеза, о том что молодежь прежде всего прислушивается к мнению сверстников и подруг, полученные результаты доказали обратное и полностью ее опровергнули.

Также в анкете был задан вопрос о репродуктивных намерениях студенческой молодежи, где основная часть всех опрошенных респондентов (81%) считают, что в семье обязательно должны быть дети, без детей семья будет неполноценной (один ребенок – 1,2%; двое детей – 7,5%; трое – 24,8% и четверых и более – 30,3%; не задумывались о количестве детей, но обязательно намереваются их завести – 35,9%) и лишь 0,4% вообще не собираются в будущем иметь детей. Полученные данные объясняются тем, что установки на детность скорее всего связаны с религиозной принадлежностью т.е. (92,1%) опрошенных респондентов исповедуют Ислам. Дети считаются одним из величайших благоденствий Аллаха, бездетность жены – важнейшая причина для развода или для того, чтобы взять вторую жену.

Существует распространенное выражение, что “браки совершаются на небесах” и по огромной взаимной любви, но практика показывает что множество заключенных браков совершаются по определенному расчету. Расчет может быть разный например, повысить статус, изменить местожителство, родить детей от определенного человека и т.д. В анкете студентам было предложено выразить свое отношение к бракам именно по материальному расчету, где (57,1%) высказались отрицательно, объясняя свой ответ, тем что рано или поздно такой брак даст трещину, (40,7%) высказались “скорее положительно”, так как любовь рано или поздно пройдет и начнется обычный быт, поэтому в некоторой степени расчет обязательно нужен, (2,2%) не смогли дать какого-либо ответа. Ответы полученные на заданный вопрос также были неожиданными, так как изначально в одной из гипотез исследования, предполагалось, что положительное отношение респондентов к бракам по материальному расчету будет превалировать.

Далее респондентам были предложены характеристики соответствующие “гармоничной семье”, которые должны были быть оценены по степени согласия. Процентное соотношение приводится по каждой предложенной характеристике, так “полностью согласен (а)” отметили (90,7%), что для комфортного совместного проживания необходим “семейный уют” как одна из важнейших составляющих в браке. Вторую позицию заняла “супружеская верность” (92,1%), взаимопонимание супругов и терпимость одна из главных в семейной гармонии, так отметили (91%) респондентов, обязательное наличие детей в семье, без которых семья никак не может называться гармоничной (81%), гармония в семье наступит лишь в случае хорошего выполнения обязанностей отца и матери, такого мнения придерживаются (88,3%) студентов.

По аналогичной шкале респондентам был задан вопрос, должны ли оба супруга исповедовать одну религию, ответы распределились следующим образом: полное согласие того, что муж и жена должны быть одной религии высказали (57,6%) опрошенных участников, категорическое несогласие отметили (19,6%), частично согласились (16,4%) студентов и (6,4%) затруднились ответить.

Результаты многих социологических исследований показывают, что “межрелигиозные браки в большинстве своем обречены, здесь важную роль играет разница норм и правил разных религий. Скандал может возникнуть, казалось бы на пустом месте. Например, любовь православной, вышедшей замуж за мусульманина, к свинине, или пост одного супруга во время религиозного праздника второй половины”. [1]

Также учащимся было предложено оценить по той же шкале, должны ли оба супруга быть представителями одной национальности, полное не согласие высказали почти половина респондентов (46,4%), шкала “полностью согласен” отметили (22,9%) опрошенных, частично согласились (16,4%) с тем, что и муж и жена должны принадлежать одной этнической группе оставший процент опрошенных участников затруднились в ответе.

Двадцатилетняя история независимого Кыргызстана показала: страдает острой формой регионализма не народ, а политики. Это лишний раз подтверждают результаты проведенного исследования, на вопрос должна ли будущая половина быть представителем определенного региона, с севера или юга Кыргызстана. Учащимся данный вопрос, было предложено оценить по степени важности “не очень важно” с какого региона будущий избранник, избранница отметили (43,5%) респондентов, “совсем не важно” (34,2%) и “очень важно всего” для (19,1%) респондентов.

По данным Нацстаткома, в целом по Кыргызской Республике в 2013 году количество заключенных браков составило - 43121, тогда как в 2014 году – 43817 браков; можем сравнить число разводов в 2013 году их составило - 7547, а в 2014 году – 7752. Из приведенных данных видно, что численность браков увеличивается, но также увеличивается численность разводов. Следует отметить, что это только официальные данные. В документе также отмечается, что около трети разводов приходится на молодые пары, состоявшие в браке менее 5 лет, и их доля в общем числе расторгаемых браков ежегодно растет.

Исходя из вышеприведенных данных участникам опроса было предложено отметить наиболее распространенные причины развода в семьях. Процентное соотношение ответов приведены по методу вычисления множественных ответов. По мнению студенческой молодежи, отсутствие взаимопонимания является одной из основных причин развода (70%), на втором месте вмешательство родственников (41%), неверность одного из супругов отметили (40%) респондентов, на четвертой позиции вредные привычки одного из супругов достаточно распространенная причина по мнению (34,6%) опрошенных, материальный недостаток также может явиться причиной расставания (31,6%). В современном мире очень трудно создать семью, но уберечь ее еще сложнее. А зная самые распространенные ошибки, которые приводят к разводам, можно сохранить самое главное и прекрасное - семью.

Подытоживая статью, хотелось бы отметить, что многие социологи говорят, что институт брака сегодня, за последние 40 лет сильно ослабел. В качестве аргументов они называют вступление в брак в более позднем возрасте, рост количества незарегистрированных браков и т.д. Без всяких сомнений, значение брака для молодежи изменилось, а вместе с ним институт семьи, но правомерно предположить, что семья будет продолжать существовать адаптируясь к современным условиям.

Для дальнейшего развития стабильности и благополучия современной семьи необходимо систематически и целенаправленно воздействовать на систему ценностей молодежи и тем самым формировать общую готовность к семейной жизни.

1. Кравченко А.И. Социология: учебник для бакалавров. – Москва: Проспект, 2013. – С. 305.

2. Степняк А.М. Практика брачно-семейных отношений в студенческой среде: автореф. дисс.канд. социол. наук. – Саратов, 2011. – С. 3.

3. Национальный статистический комитет Кыргызской Республики Экспресс-информация за январь-октябрь 2014г.

Макалa әлеуметтанулық зерттеулер барысында алынған деректер негізінде, отбасы мен некеге деген студенттердің қатынасын анықтауға арналған. Деректерді жинау әдісі ретінде сауалнама пайдаланылды. 1 және 5 курстар, сондай-ақ магистратурада күндізгі бөлімде оқитын студенттер зерттеу объектісі болып табылды. Зерттеу Бішкекте өткізілді. өйткені елдегі 54 жоғары білім беру мекемелерінің 34 елордада орналасқан. Зерттеуге қатысуға көп сатылы стратификациялық таңдау әдісімен кездейсоқ іріктеуге байлаысты 6 мемлекеттік және Бішкектегі 2 жеке жоғары оқу орындары таңдап алынды. Зерттеу барысында әр ЖОО-нан әртүрлі көлемде жалпы 860 студенттен сауалнама алынды.

Жұмыста студент жастардың репродуктивті ниеттері, болашақ жарын таңдау көрсеткіштері, неке шартынаи хабардар болуы, сондай-ақ некеге отыратын жас мөлшері секілді өзекті мәселелер қарастырылады.

Зерттеу жұмысының қол жеткізген нәтижелерін ЖОО-н әлеуметтік-гуманитарлық пәндер бағыты студенттерін, магистранттарын оқыту барысында және профессор-оқытушылар құрамы мен қызметкерлердің отбасы әлеуметтануы, жастардың әлеуметтануы, фамилистика, әлеуметтік жұмыстың теориясы мен практикасы пәндерін дамытудауында қолдануға болады. Қол жеткізген деректер қазіргі заманғы жас отбасыларды қолдау және көмек көрсетумен айналысатын барлық деңгейдегі әлеуметтік қызметтердің жұмысында практикалық тұрғыда қолданылуы мүмкін.

Түйін сөздер: колледж студенттері, отбасы, неке, азаматтық неке, ресми неке, отбасы, неке келісімі-шарты, ажырасу, балалы болу, отбасылық қатынастар.

The article is devoted to revealing the relationship of students to the family and marriage, based on the data obtained in the course of sociological research. The method of data collection was the questionnaire, the object of study were the students from 1 to 5 courses, as well as students enrolled in master's full-time, full-time. The study was conducted in Bishkek, as of 54 institutions of higher education, 34 respalygayutsya in the capital. Higher education institutions were selected by multistage stratified sampling method, depending on the contingent, in random sampling, where the sample were 6 public and 2 private high school in Bishkek. In total, the survey polled 860 students, where the sample was concentration on the differences between universities on the numerical representation.

The paper deals with topical issues such as reproductive intentions of young students, the selection criteria for future half, awareness of the marriage contract as well as the preferred age vs puleniya marriage.

The results can be used to develop courses of sociology of family, sociology of youth, familistiki, theory and practice of social work for students, undergraduates, faculty and staff of the humanities. The data may find practical application in the work of social services at all levels, dealing with the support and help of modern young families.

Keywords: college students, family, marriage, civil marriage, formal marriage, the role of the family, marriage contract, divorce, fecundity and family relationships.

УДК 141.7

IRAN: 3700 YEARS OF CIVILIZATION, UNDER 37 YEARS OF XENOPHOBIA

Arad Davar (Iran) –

Senior Lecturer, Almaty Management University (Kazakhstan)

The education system of a particular country is a set of systematic educating institutions with a systematic discipline. The Education system in a wide meaning refers to the set of acts or experiences that have influence and effect on thoughts, personality or physical ability of an individual. In a scientific sense education is the process, in which society purposely broadcasts its accumulated skills, professions, knowledge and the set of values from one generation to another. (U.S. Department of Education Index).

Key words: Xenophobia, Cultural Revolution, Iranian Revolution, Supreme Leadership, Education System, Isolation.

Introduction

The education sector of every country reflects the level of social and economic development of that country, the quality of life and the level of dominant values;

The 1979 Iranian Revolution was one of the five greatest revolutions in all of history (*'Theda skocpo' States and Social Revolution, New York, 1979*).

The Islamic Revolution in Iran has dramatically changed the Iranian education system, as well as social, political, and economic aspects.

Starting from the elementary schools all the way to post-graduate education, curricula and the education programs were reformed with the Islamic thoughts, which caused a radical wave of xenophobia.

Nearly all of the International institutions in the education sector of Iran were ordered to temporarily stop their activities within the first 3 years after the revolution (*Javad Mirkhalili, permanent thoughts, Feb 2008*) as the result of which the education sector was extremely nationalized.

A great number of foreign professors were fired from the universities and asked to leave the country, and the international student ex-change programs were suspended for several years. This marked the beginning of isolation in the educational system in Iran.

As the influence of the Islamic social thoughts infiltrated into the curriculums, female and male students were segregated. No longer were teenage girls and boys allowed to study in the same building. This segregation in the education sector led to sexism throughout the entire society for the following decades;

"Alcohol was forbidden. Women were separated from men in schools below the university level; Khomeini even banned most western music from radio and TV.

When the Italian Journalist Oriana Fallaci asked Khomeini: "Even the music of Bach and Beethoven?" Khomeini: "I do not know those names."

(Time archive, Jan 7, 1980 – Person of the year)

In February 1979, right after the Islamic Revolution was declared; Ayatollah Khomeini announced the order of 'Hijab' through a public media announcement, since when women in Iran were forced to wear Hijab. They were not allowed to initiate divorce, or even receive an equal share of an inheritance from a deceased relative (*shahla abghari, Mandatory Hijab, Jan 2008*).

The reforms in 1979 Islamic Revolution reflect the present social values in Iran.

A few years after the 1979 revolution, in January 1988 Ayatollah Khomeini sent a letter to Mikhail Gorbachev the Leader of the Soviet Union, and invited him to join the truthful world that he wanted to establish.

Ayatollah Khomeini, who was more of a *religious principal* with religious education from *Hawzeh in Qom* with radical religious views, wrote:

"Mr. Gorbachev,

Reality must be faced. The main problem confronting your country is not one of private ownership, freedom and economy; your problem is the absence of true faith in God, the very problem that has dragged, or will drag, the West to vulgarity and an impasse. Your main problem is the prolonged and futile war you have waged against God, the source of existence and creation.

Mr Gorbachev,

It is clear to everybody that from now on communism will only have to be found in the museums of world political history, for Marxism cannot meet any of the real needs of mankind. Marxism is a materialistic ideology

an materialism cannot bring humanity out of the crisis caused by a lack of believe in spirituality the prime affliction of the human society in the East and the West a like" (Fundamentalism in comparative perspective, Lawrence Kaplan, 1992)

Nearly 30 years after that letter, Ayatollah Khomeini, Mikhail Gorbachev and the Soviet Union, all belong to the history. so does the idealistic truthful society that Khomeini wanted to establish.

Today, the xenophobia and the hatred toward the Western Civilization have rooted within every aspect of the core governmental structure of Iran. However, the history of mankind has proved that the more authoritarian the governments are toward the nations, the more they lose control over their people.

A Government, inside another Government

Iran is the only country in the world that has two governments running at the same time within the same country, over the same nation.

Beside the official Government of the Islamic Republic of Iran which consists of the President, the Cabinet of ministers, the Parliament, etc. there is a much more powerful Supreme Government with the full access to the entire resources and the wealth of the country.

The unique and different point in the Supreme governance of Iran which makes it a true phenomenon is that both the official and the Supreme Governments are acknowledged and recognized by the Constitution.

The structure and division of power in Iran is incredibly complicated. In most cases the Supreme Government has even more power than the elected one.

Officially, the Supreme Leader is the head of state and highest ranking political and religious authority in the Islamic Republic of Iran. The post was established in the constitution with the concept of Guardianship of Islamic Jurists.

Originally Iran's constitution stated that the Leader must be a *Marja'-e taqlid*, the highest ranked cleric and authority on religious laws in *Usuli Twelver Shia Islam*. However in 1989, the constitution was amended to require simply Islamic "scholarship" of the leader, i.e. the leader could be a lower ranking cleric. As the current Supreme Leader does not have the *Marja'-e taqlid* legitimacy.

The Supreme Leader is elected by the Assembly of Experts. Also, the declaration of war and peace is to be made by the Supreme Leader together with a two third majority of the Parliament. The Supreme Leader has the authority to appoint and/or inaugurates several official posts such as:

- Impeachment of the President
- The Chief Justice (head of the Judiciary Branch usually a member of the Council of Experts) for a term of 8 years,
- The members of the Expediency Discernment Council for a term of 5 years.
- 6 of the 12 Members of the Guardian Council from among the members of the Council of Experts the other 6 are chosen by the Parliament.
- the head of the National Radio and Television Institution IRIB for a term of 8 years
- the head of the Foundation of Martyrs and Veterans Affairs
- the Imams of the Friday Prayer of each Province Capital for a lifetime
- Armed Forces of the Islamic Republic of Iran
- the Commander of the Armed Forces of the Islamic Republic of Iran
- the Commander of the Islamic Republic of Iran Army
- the Commander of the Islamic Republic of Iran Navy
- the Commander of the Islamic Republic of Iran Air Force
- the Commander of the Islamic Republic of Iran Air Defense Force
- Army of the Guardians of the Islamic Revolution (AGIR)
- the Commander of the AGIR
- the Commander of the AGIR Ground Forces
- the Commander of the AGIR Navy
- the Commander of the AGIR Aerospace Force
- the Commander of the AGIR Special Forces (Quds Force)
- the Commander of the Basij Organization
- the Commander of the Iranian Police

- the Heads of the Counter Intelligence Units
- the Heads of the Intelligence Units

In short, the entire Armed forces, the Intelligence Services, the Law Enforcement, the Judicial Sector, together with the Natural Resources and the Mass Media is all entirely controlled and ran by the Supreme Leader of Iran.

Basij, the Army of God

Ayatollah Khomeini: "Basij is the sincere army of God, and all the 'mujahidin' of islam are the member of it till the last breath of their lives. (the cultural and informational base of student Basij)"

Basij is an unofficial volunteer armed force founded by Ayatollah Khomeini in November 1979. The Basij are inferior to, and follow orders from the Revolutionary Guards and the current Supreme Leader Ayatollah Khamenei. *(the cultural and informational base of student Basij)*

This armed force is made up of young Iranians who volunteer to join—often in exchange for—official benefits. Currently Basij serve as an auxiliary force engaged in activities such as internal security as well law enforcement supplementary, the providing of social service, organizing of public religious ceremonies. *(Molavi Afshin, The Soul of Iran, 2005, p.88, 316-318)* Almost every mosque, school, and university in Iran has a room marked Basij base, which serves as a kind of Islamic hub where students organize student activities and plan field trips for trainings.

Some members are religious fanatics, and some are not. Usually most members are lower-middle-class youths who enjoy benefits by joining. They are not required to do any military service and they can enter to the universities skipping the entrance exam. No one seems to know how many people belong to the Basij". *(Neil Mac Farquhar, New York Times, June 18, 2009)*

In late 1990s by the order of Ayatollah Khomeini, the University Basij forces were called to support the Iranian army in war with Iraq. Ayatollah Khomeini called each and every civilian to join the Basij and in his Friday Prayer speech he mentioned that every Iranian citizen is a Basij soldier to protect Islam and the Islamic Revolution. *(the cultural and informational base of student Basij)*

The Basij ignites the power of the Supreme Guard and on the top of it they are the direct followers of the supreme leader.

One can conclude that for the high authorities of Iran, protecting 'Islam' is much more important than protecting the country itself. Through his 'Civil Society' Ayatollah Khomeini began the revolutionary process of Islamizing Iran starting from the schools and the universities. After the 1979 Islamic Revolution, the most significant changes in Iran occurred between 1980 the 1983. The period of these three years in Iran is known as the "Cultural Revolution".

Conclusion: a Fundamental Reform, to Fundamentalism

No matter what the outcome was, the social system has undergone a fundamental reformation since the 1979 Islamic Revolution. These fundamental reforms mostly resulted in issues of: international isolation, nationalism, xenophobia, sexism, and segregation throughout the entire society and specifically the foundation of the education sector in Iran.

Within a few years, the spread of reforms was so enormous, that nearly every sector of the state; starting from the title of the country, to the Constitution, national anthem, flag, currency, structure, army, law enforcement, education, street names, banking system, etc. experienced a fundamental reforms.

3700 ЛЕТ ИРАНСКОЙ ЦИВИЛИЗАЦИИ ПОД 37 ГОДАМИ КСЕНОФОБИИ.

Система образования в конкретной стране есть набор системных учреждений с системной дисциплиной. Система образования в широком смысле относится к набору действий или переживаний, которые имеют влияние и воздействие на мысли, личность или физические способности человека. В научном смысле, образование - процесс, в котором общество сознательно передает накопленные навыки, ремесла, знания и многое другое от одного поколения к другому. (Департамент образования США).

Ключевые слова: Ксенофобия, культурная революция, иранская революция, высшее лидерство, система образования, изоляция.

3700 ЖЫЛДЫҚ ИРАН ӨРКЕНИЕТІ 37 ЖЫЛ КСЕНОФОБИЯ АУҚЫМЫНДА

Нақты мемлекеттегі білім беру жүйесі пәндер жүйесі бар жүйелі мекемелердің жиынтығы болып табылады. Білім беру жүйесі кен мағынада адамның ойына, тұлғасына немесе табиғи қабілеттеріне әсер ететін және ықпал жасайтын әрекеттер немесе әсерлердің жиынтығы қрайды. Ғылыми тұрғыда, білім беру - қоғамның жинақталған дағдылар, кәсіптер, білімдер мен т.б. саналы түрде бір ұрпақтан екінші ұрпаққа беру үдерісі. (АҚШ Білім беру департаменті).

Тірек сөздер: Ксенофобия, мәдени революция, иран революциясы, жоғары қатынасшылық, білім беру жүйесі, оқшаулау.

ЖАС ҒАЛЫМДАР МІНБЕСІ ТРИБУНА МОЛОДЫХ УЧЕНЫХ

УДК-327.82

СОТРУДНИЧЕСТВО КАЗАХСТАНА И ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА В ОБЛАСТИ ЭКОЛОГИИ

Кулназаров Р.Т. – докторант Академия Государственного
Управления при Президенте Республики Казахстан

С распадом СССР в наследство Казахстану досталась тяжелая экологическая ситуация в республике, вызванная недостаточным вниманием, а порой и варварским отношением советского руководства к вопросам экологии в стране. К моменту обретения независимости экологическая ситуация в Казахстане выглядела таким образом, что состояние окружающей среды грозило не только благополучию, но и самой жизни населения республики. Более четверти территории Казахстана из-за разрушительного воздействия промышленного и сельского хозяйства, военных полигонов стала непригодной для жизни, из-за опустынивания потеряна почти половина пастбищ, засолению подверглось 75% земель. С обретением суверенитета Казахстан изначально определил вопросы экологии в качестве приоритетных в отношениях с ЕС. Основные принципы сотрудничества между Казахстаном и Европейским Союзом в области окружающей среды описываются на подписанном в 1995 г. Соглашении о партнерстве и сотрудничестве.

Ключевые слова: Казахстан, Европейский Союз, экология, окружающая среда, партнерство и сотрудничество.

Среди острейших проблем Центральноазиатского региона в области экологии и природопользования можно выделить следующие: проблемы охраны природы в районах расположения крупных территориально-промышленных комплексов; проблемы Арала и Приаралья, охрана рациональное использование водных ресурсов; нефтяные, радиоактивные и промышленные отходы, загрязняющие реки и озера региона; экологические проблемы в агропромышленном комплексе; опустынивание, загрязнение атмосферного воздуха и т.д.

На сегодняшний день экологическая ситуация в Казахстане такова, что ухудшение состояния окружающей среды в стране грозит не только благополучию, но и самой жизни населения. Более четверти территории республики из-за разрушительного воздействия промышленного и сельского хозяйства, военных полигонов стала непригодной для жизни, из-за опустынивания потеряна почти половина пастбищ, засолению подверглось 75% земель.

В Казахстане существуют некоторые экологические проблемы, возникшие вследствие интенсивного использования богатых природных ресурсов страны, а также ее обширной территории, среди которых наиболее остро стоят проблемы снижения уровня воды в Аральском море, радиоактивное заражение Семипалатинского региона и, как повышение уровня воды, так и загрязнения в регионе Каспийского моря.

Основные принципы сотрудничества между Казахстаном и Европейским Союзом в области окружающей среды определены в ст.54 Соглашения о партнерстве и сотрудничестве. Согласно Соглашению, сотрудничество в данной сфере нацелено на борьбу с ухудшением состояния окружающей среды и включает следующие первоочередные направления:

- эффективный мониторинг уровня загрязнения и оценка состояния окружающей среды;
- взаимодействие информационных экологических систем Сторон, относительно состояния окружающей среды;
- устойчивое, эффективное и экологически безопасное производство и использование энергии;
- контроль за качеством водной среды;
- сохранение биологического разнообразия охраняемых регионов, рациональное использование биологических ресурсов и управления ими;
- экологическое образование и информирование; [1, с.29-29].

Следует отметить огромный потенциал поддержки странам ЦА со стороны ЕС, уделяющим большое значение совместным региональным проектам в области защиты окружающей среды. ЕС установил тесную связь действий, предпринимаемых странами ЦА с ЕС в области разрешения экологических проблем региона. Акцентируя внимание на масштабности проблемы и важности координации действий в разрешении экологических проблем Центральноазиатского региона, бывший Глава Представительства

Европейской Комиссии в РК Алан Ваддамс отметил, что «решение экологических проблем в Центральной Азии является серьезной задачей, требующей огромных вложений. Для этого ЕС ведет поиск партнеров среди международных финансовых институтов» [2].

В целом перспективным выглядит сотрудничество в экологической сфере. Европейским Союзом позитивно воспринимается то обстоятельство, что Казахстан является единственным государством из Центральной Азии, выбравшим вопросы экологии в качестве приоритетных в отношениях с ЕС.

В 2000 г. при содействии США и ЕС в Алматы и Астане открылись «Региональный экологический центр» и «Межведомственный центр по вопросам изменения климата».

Вопросы окружающей среды и обеспечения ядерной безопасности являются одним из приоритетных направлений программы ТАСИС. Министерством экологии и природных ресурсов РК был разработан Национальный план действий по защите экологии.

Вследствие всего этого для Казахстана, особую важность имеет ориентированность на экологические аспекты сотрудничества между РК и Европейским Союзом. ЕС выдвинул сотрудничество в экологической сфере одним из приоритетных направлений. Задачи в сфере охраны окружающей среды включают поддержку сильной нормативно-правовой базы и проведение экологической политики и практики в соответствии с международными стандартами. Экологически устойчивая и эффективная эксплуатация и использование природных ресурсов, совершенствование природоохранительной инфраструктуры и снижение уровня загрязнения также являются основными целями содействия в данной сфере.

Министерство экологии и природных ресурсов РК при поддержке международных доноров разработало Национальный план действий по экологии (НДПЭ) для устойчивого развития Казахстана. В рамках этого плана были проанализированы экологические проблемы и определены приоритеты по отношению к критериям здравоохранения, охраны окружающей среды и экономического развития. Приоритетная цель плана заключалась в том, чтобы помочь Казахстану реализовать задачи долгосрочной перспективы и выполнить Национальный план действий по экологии. Также появилась возможность выделения финансовой и технической помощи на решение проблем бассейна Аральского моря, ликвидацию последствий ядерных испытаний на Семипалатинском полигоне.

Национальные экологические приоритеты Казахстана определены в трех географических зонах. Первая зона - хрупкая экосистема Северной части Каспийского моря, которая не защищена от утечки нефти с оффшорных буровых и вторжения моря в огромное количество заброшенных нефтяных месторождений.

Во второй зоне, Северно-Восточном промышленном регионе повышение уровня загрязнения воды, земли и воздуха угрожает снижением количества и качества воды в бассейнах рек Иртыш и Нура, необходимых для сохранения жизни населения, дальнейшей индустриализации и роста аграрной деятельности.

Третья зона, находящаяся в Южном сельскохозяйственном регионе, где идет бесконтрольное орошение в бассейне Балхаша и реки Алаколь, потребление питьевой воды сверх нормы и отсутствие мощных систем по очистке воды в Алматы, приводят к снижению уровня воды в озере Балхаш. В разрезе данных трех экологических зон ведутся основные проекты программы ТАСИС по защите и охране окружающей среды и экологии РК.

Основу в области экологического сотрудничества между ЕС и странами постсоветского пространства заложила программа «Защита экологии Каспия», в которой участвовали Россия, Казахстан, Азербайджан, Туркменистан и Узбекистан. Программа была запущена в апреле 1995 г. по инициативе прикаспийских государств при поддержке и финансировании со стороны Всемирного Банка, Программы развития ООН (UNDP) и Экологической программы ООН (UNEP).

Европейская Комиссия присоединилась к этим программам и стала оказывать значительную техническую поддержку через программу ТЕСВС с января 1998 г. Основной целью программы было определено обеспечение устойчивого развития экологии Каспия как уникальной экосистемы.

Первая фаза проекта действовала с января 1998 г. по март 2000 г., вторая - с июня 2000 г. по июнь 2002 г. с общей суммой финансирования 5,5 млн. евро.

Приоритетными задачами в рамках проекта были определены следующие:

- изучение условий и причин подъема воды Каспия;
- уменьшение существующих и предотвращение появления новых типов загрязнения и ухудшения экологии Каспия и его ресурсов;
- восстановление и реабилитация тех элементов экологии Каспия (включая биологическое разнообразие), которые деградировали, но имеют потенциал для восстановления;

- поддержание долговременного устойчивого развития экологии Каспия и ресурсов, как вклад в настоящее и будущее человеческой популяции в регионе.

В рамках проекта были достигнуты определенные результаты. Так, во время второй фазы были созданы тематические центры в четырех прикаспийских странах, участвовавших в данном проекте. В Казахстане, например, работники тематического центра занимались вопросами колебаний уровня моря. В Азербайджане решались проблемы загрязнения морской акватории. В Туркменистане исследовали опустынивание земель Прикаспия. В Российском тематическом центре специалисты занимались созданием законодательной базы Каспийского моря и анализом рыбных и коммерческих биоресурсов [3].

Пять государств, входящих в международный фонд спасения Арала, на территории которых протекают реки, питающие это море, а именно Казахстан, Узбекистан, Туркменистан, Таджикистан и Кыргызстан подписали на министерском уровне соглашение об управлении водными ресурсами. Эксперты ТАСИС также предложили реализовать несколько новых интересных проектов для совершенствования ирригационных систем.

ЕС в рамках программы ТАСИС продолжает сотрудничество в экологической области путем выработки новой третьей фазы программы «Управление водными ресурсами и сельскохозяйственное производство в бассейне Аральского моря». Новая программа построена на основе второй, и сконцентрирована на поддержке межгосударственных соглашений, координации действий в улучшении управления реками и т.д.

С 2000 по 2003 гг. во всех странах СНГ и Монголии действовала общая программа под названием «Совместная экологическая программа» (СЭП), разработанная Европейским Союзом совместно с Всемирным банком, которая позволила привлечь больше инвестиций в экологический сектор Центральноазиатского региона. Финансирование программы составило 5 млн. евро. Совместная экологическая программа отражает новый, более рациональный и гибкий подход Европейского Союза к использованию средств программы ТАСИС. В рамках программы СЭП разработана единая линия сотрудничества ЕС/ТАСИС с Международными финансовыми институтами для объединения усилий, направленных на защиту окружающей среды и экологии Центральноазиатского региона.

Одним из успешных примеров совместного сотрудничества программы ТАСИС и Всемирного Банка является проект по Аральскому морю. Исследовав проблему Аральского моря, специалисты Всемирного банка решили осуществить данный крупный проект, основная цель которого заключается в том, чтобы добиться стабилизации уровня северной части моря за счет восстановления гидротехнических сооружений на реке Сырдарья и в ее дельте.

Деятельность по улучшению состояния воздуха г. Алматы признана одной из наиболее приоритетных задач, в разработанном Министерством экологии и природных ресурсов РК Национальном плане действий по экологии. В полной мере, понимая важность данной проблемы, Европейский Союз решил внести свой вклад в ее разрешение.

Данный проект впервые был представлен на первой рабочей встрече 7 февраля 2001 г. в Алматинском городском управлении охраны окружающей среды. Прямым исполнителем проекта является городское управление (в сотрудничестве с Национальным экологическим центром).

Проект ЕС по борьбе с загрязнением воздушного бассейна Алматы, прежде всего, нацелен на сокращение негативного воздействия, причиняемого вредными выбросами автотранспорта. Конкретными задачами является создание условий, позволяющих улучшить состояние транспортных средств, качества топлива, привычки водителей, управление дорожными потоками.

В рамках проекта проходят обучение специалисты станций технического обслуживания, специализированных лабораторий по контролю за качеством топлива, контролирующей службы дорожной полиции. Проектом предусмотрены также базовые исследования качества воздуха, состояния автотранспорта, особенностей дорожного движения. Европейскими экспертами был разработан ряд рекомендаций и норм в области безопасности окружающей среды - по развитию экологически чистых видов транспорта, регулированию городского автотранспортного движения, улучшению работы станций по техническому обслуживанию автомобилей [4].

Осуществление проекта состоит из нескольких этапов. Во время первого этапа, его подготовительной фазы в течение полутора лет, было закуплено оборудование, разработана база данных и обучен персонал. В 2002 г. было проведено четыре закрытых семинара по проверке транспортных средств, управлению дорожными потоками, качеству топлива и законодательным актам, состоялся один пленарный семинар по контролю транспортных средств и повышению осведомленности водителей, проведены две обучающих поездки в Европу местных специалистов [5].

Особую важность для нас имеет ориентированность новых правил программы ТАСИС на период с 2000 по 2006 гг. на экологические аспекты. В частности, появляется возможность выделения финансовой и технической помощи Казахстану на решение проблем бассейна Аральского моря, ликвидацию последствий ядерных испытаний на Семипалатинском полигоне.

Также 28 февраля 2001 г. в Брюсселе по приглашению Европейского Парламента находилась делегация РК во главе с Министром иностранных дел РК Е. Идрисовым. Главной целью визита делегации было привлечение внимания Европейского Парламента и европейской общественности к проблемам реабилитации Семипалатинского полигона от последствий ядерных испытаний.

Семипалатинский полигон, озеро Балхаш, в целом экологическая ситуация в республике, законодательные аспекты деятельности НПО, обеспечения национальной безопасности, развития СМИ, искоренение коррупции, развитие международных авиалиний, развитие Алматы в качестве финансового центра - это круг вопросов, по которым состоялся обмен мнениями на встрече Заседания Комитета парламентского сотрудничества «РК-ЕС», который проходил 16 мая 2005 года. Там же, казахстанская сторона обратила внимание на завышенность требований ЕС к законодательству Казахстана в вопросах защиты интеллектуальной собственности, выразив надежду на гибкость подходов ЕС к процессу формирования законодательной базы молодой республики.

В рамках конкурса программы ЕС Инко-2 17 казахстанских групп выиграли гранты. Исследования казахстанских ученых посвящались вопросам защиты окружающей среды, здравоохранения, неядерной энергии, физики и информационных технологий. Большое количество победителей – ученые из Алматинского Государственного Университета им. Абая, Института генетики, Института молекулярной биологии и биохимии, Института физики, Национального университета им. аль-Фараби, Казахской Академии архитектуры, Семипалатинской Медицинской Академии, Алматинского Медицинского Университета, Института радиационной медицины и экологии.

Главными целями программы являлись:

- региональные проблемы, связанные с экологией и здоровьем, структуральные проблемы переходного и социально-экономического развития, и непрерывное использование природных ресурсов;
- консолидация научно-технического потенциала в тех областях, где эти страны имеют признанное превосходство и значительный потенциал для сотрудничества;
- поддержка научного сотрудничества между государствами - членами ЕС и Ассоциированными Государствами, с одной стороны, и рядом целевых стран из Восточной Европы и ЦА, с другой стороны;

Программа также финансировала проведение международных конференций с минимумом участников 50 человек, организуемых как в странах сообщества, так и в целевых странах. С 2000 года по запросу казахстанских институтов программа финансировала в Казахстане 3 крупных конференции. В 2002 г. профинансированы еще две конференции, которые состоялись в Семипалатинске в сентябре того же года: международная конференция «Медико-социальные проблемы радиации» и международная конференция «Радиация. Экология. Здоровье». На каждую конференцию выделялось до 15.000 евро.

По линии Шестой Рамочной программы для различных регионов с учетом специфики их проблем реализовывались специальные направления деятельности международного сотрудничества. В отношении стран СНГ эти направления касались проблем защиты окружающей среды, улучшения здравоохранения и обеспечения безопасности граждан, включая ядерную, а также налаживания системы промышленного производства и коммуникаций. В основном сотрудничество стран ЕС и СНГ осуществлялось через ассоциацию Интас, уже имеющую достаточно большой опыт такой деятельности.

ЕС по-прежнему принимает участие в международных проектах, в частности, по глобальному изменению климата, исследованию генома человека и т. д.

Таким образом, содействие в технической и финансовой помощи Европейского Союза в практическом разрешении экологических проблем, как в Центральноазиатском регионе, так и в Казахстане является одним из шагов интегрирования в систему мировой экологической безопасности. Помощь Европейского Союза позволяет справиться с основными проблемами, от решения которых на сегодняшний день зависит не только оздоровление окружающей природной среды, но и развитие здоровой нации и здорового поколения.

1. Представительство Европейского Союза в Казахстане //

http://eeas.europa.eu/delegations/kazakhstan/documents/eu_kazakhstan/pca_kazakhstan_ru.pdf.

2. Евросоюз привлекает инвестиции для решения экологических проблем Казахстана // Европейский Союз

Новости Европы. - 2002. - №3. - С. 7.

3. *Каспий и Арал - зоны особого внимания ЕС // Европейский Союз. Новости Европы. - 2000. - №10. - С. 9-10.*
4. *The European Commission support the National Environmental Action Plan of Kazakhstan // <http://www.delkaz.ces.eu.int/en/item2/pressre01.htm>*
5. *203 Берегись, автомобиль! // Европейский Союз. Новости Европы. - 2001. - №2. - С. 9.*

КСРО-ных ыдырауымен Қазақстан өте ауыр экологиялық ахуалға ие болды өйткені кеңестік басшылығының мемлекеттің экологиялық жағдайға деген жеткілікті көңілі болған емес. Тәуелсіздікке ие болған кезде Қазақстан қоршаған ортасының ахуалы халықтың әл-ауқатына ғана емес өміріне қауіп тандыраді. Қазақстан территориясының пиретінен астам өнеркәсіп және ауыл шаруашылық бүлдіруші әсерінің, әскери полигондардың салдарынан өмір сүру үшін жарамсыз болып қалған. Шөлге айналу салдарынан жайылымның жартысы құрды, жердің 75% сортаңдауға ұшырады. Тәуелсіздікке ие болғаннан-ақ Қазақстан Еуропалық Одақпен қарым қатынасында экологиялық мәселелерін басым бағыт ретінде белгіледі. Қазақстан мен Еуропалық Одақ арасында қоршаған орта жайында ынтымақтастықтың басты қағидаттары 1995 жылы қол қойылған Әріптестік және ынтымақтастық туралы келісімге сүйенеді.

Түйінді сөздер: Қазақстан, Еуропалық Одақ, экология, қоршаған орта, әріптестік және ынтымақтастық.

With the collapse of the USSR, Kazakhstan inherited a legacy of severe environmental situation in the country due to lack of attention, and sometimes barbaric attitude of the Soviet leadership to environmental issues in the country. At the time of independence, the environmental situation in Kazakhstan looked so that the environment is threatened not only the well-being, but also the life of the population. Over a quarter of the territory of Kazakhstan due to the devastating impact of industry and agriculture, military sites became uninhabitable due to desertification lost almost half of pastures, the salinization of 75% of the land. Since gaining independence Kazakhstan initially identified environmental issues as a priority in its relations with the EU. Basic principles of cooperation between Kazakhstan and the European Union in the field of the environment based on the signed in 1995 the Agreement on Partnership and Cooperation.

Key words: Kazakhstan, European Union, ecology, environment, partnership and cooperation.

УДК 347

СОДЕРЖАНИЕ СУБЪЕКТИВНОГО АВТОРСКОГО ПРАВА КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

Танирбергенова Р.К. – соискатель ИФППИ НАН КР

В статье рассмотрены личные неимущественные и имущественные права автора в соответствии с законодательством Кыргызской Республики. Дана краткая характеристика нормам Закона Кыргызской Республики «Об авторском праве и смежных правах», касающихся содержания субъективного авторского права. В настоящее время деление прав на имущественные и неимущественные является общепринятым. Закон Кыргызской Республики «Об авторском праве и смежных правах» исходит из того, что, по общему правилу, личные неимущественные права могут принадлежать лишь непосредственному создателю произведения, являются неотчуждаемыми и не могут передаваться другим лицам. Имущественные права на использование произведения могут свободно переходить к другим лицам на основании авторских договоров. Большинство ученых относили к личным неимущественным правам право авторства, право на авторское имя, на неприкосновенность произведения и на опубликование, а право на вознаграждение, воспроизведение и распространение произведения – к имущественным. Право авторства – является одним из главных прав, оно заключается в праве признаваться автором произведения и исключает признание авторства других лиц на это же произведение. Оно является личным неимущественным правом, не имеющим экономического содержания и тесно связанным с личностью автора, возникает в момент создания произведения и существует независимо от его использования в обществе.

Ключевые слова: авторское право, интеллектуальная собственность, авторские правомочия, неимущественные права автора, имущественные права автора.

Как пишут авторы сборника «Интеллектуальная собственность», «содержание авторских прав – это совокупность предоставленных автору прав (правомочий), необходимых для охраны интересов, возникающих в связи с созданием произведения и использованием его обществом» [2, с.50]. Таким образом, авторское право является сложным по составу и включает ряд различных по своему характеру правомочий. В теории авторского права было высказано несколько точек зрения на классификацию авторских правомочий. Так, в конце XIX века сложилась дуалистическая концепция авторского права, согласно которой основным содержанием субъективного авторского права является его деление на личные неимущественные и имущественные права. Это объясняется тем, что авторское право имеет двойственный характер. С одной стороны имеется тесная связь с личностью автора, с другой стороны – произведение является имущественной ценностью. Личные неимущественные права выражают интересы

создателя произведения, а имущественные, определяются, как исключительное право использовать произведение любым способом. Дуалистический характер авторского права закреплен в Бернской конвенции об охране литературных и художественных произведений. Следуя Бернской конвенции об охране литературных и художественных произведений, законодательство стран СНГ также признает личные неимущественные и имущественные права как различные категории авторского права.

В российской теории авторского права по этому вопросу существовала дискуссия. Например, такие авторы, как А.Н. Ваксберг, М.В. Гордон, В.И. Серебровский считали, что между личными неимущественными и имущественными авторскими правомочиями нельзя провести резкую грань, что они неразрывно связаны между собой [3,4,5].

В настоящее время деление прав на имущественные и неимущественные является общепринятым. Закон Кыргызской Республики «Об авторском праве и смежных правах» исходит из того, что, по общему правилу, личные неимущественные права могут принадлежать лишь непосредственному создателю произведения, являются неотчуждаемыми и не могут передаваться другим лицам. Имущественные права на использование произведения могут свободно переходить к другим лицам на основании авторских договоров. Большинство ученых относили к личным неимущественным правам право авторства, право на авторское имя, на неприкосновенность произведения и на опубликование, а право на вознаграждение, воспроизведение и распространение произведения – к имущественным [6, 7].

По законодательству Кыргызской Республики в число личных неимущественных прав входят:

- право авторства - право признаваться автором произведения;
- право на имя - право использовать или разрешать использовать произведение под подлинным именем автора, псевдонимом либо без обозначения имени, то есть анонимно,
- право на обнародование - право обнародовать или разрешать обнародовать произведение в любой форме, включая право на отзыв;
- право на неприкосновенность произведения - право на защиту произведения, включая его название, от всякого искажения или иного посягательства, способного нанести ущерб чести и достоинству автора.

Личные неимущественные права принадлежат автору независимо от его имущественных прав и сохраняются за ним в случае уступки исключительных прав на использование произведения (Ст. 15, п.3).

Право авторства - является одним из главных прав, оно заключается в праве признаваться автором произведения и исключает признание авторства других лиц на это же произведение. Оно является личным неимущественным правом, не имеющим экономического содержания и тесно связанным с личностью автора, возникает в момент создания произведения и существует независимо от его использования в обществе. Как писал А.П. Сергеев, «выделение права авторства как особого субъективного права обусловлено необходимостью индивидуализации результатов творческого труда и общественного признания связи этих результатов с деятельностью конкретных авторов» [8, с. 129]. По словам Абдылдабек кызы Жаныл, «это право является закреплением и правовым продолжением фактической работы автора по созданию произведения, позволяет индивидуализировать результат творческого труда, связывая его с личностью автора, и тем самым исключает признание авторства других лиц на это же произведение. Право авторства также дает возможность общественного признания автора и результата его творческого труда» [9, с. 54].

В число личных неимущественных прав согласно Закону Кыргызской Республики «Об авторском праве и смежных правах» входит право на имя. Данное право является производным от права авторства. В статье 15 право на имя обозначено как право использовать или разрешать использовать произведение под подлинным именем автора, псевдонимом либо без обозначения имени, то есть анонимно. Основным назначением права на имя является право на способ указания имени автора при использовании произведения. Правом на имя может распоряжаться лишь автор произведения, так как это право является личным неимущественным правом. Это право автор не может передать никому другому, оно возникает из самого факта создания произведения.

Важным личным неимущественным правом, названным также в Законе Кыргызской Республики «Об авторском праве и смежных правах», является право на обнародование - право обнародовать или разрешать обнародовать произведение в любой форме, включая право на отзыв. Его смысл заключается в том, что автор имеет право сделать свое произведение доступным для всеобщего пользования путем опубликования, публичного показа, публичного исполнения, передачи в эфир и т.д. По определению А.П. Сергеева, «сущность права на обнародование можно определить как юридически обеспеченную

возможность публичной огласки созданного им произведения» [8, с. 212]. При жизни лишь сам автор может решить вопрос об обнародовании своего произведения, никто не может заставить автора обнародовать свое произведение помимо его воли.

В Законе Кыргызской Республики «Об авторском праве и смежных правах» сказано, что «автор имеет право отказаться от ранее принятого решения об обнародовании произведения (право на отзыв) при условии возмещения пользователю причиненных таким решением убытков. Если произведение уже было обнародовано, автор обязан публично оповестить о его отзыве. При этом он вправе изъять за свой счет из обращения ранее изготовленные экземпляры произведения» (Ст.15, п.2).

Еще одним видом неимущественного права автора является право на неприкосновенность произведения. В Законе Кыргызской Республики «Об авторском праве и смежных правах» оно определяется как «право на защиту произведения, включая его название, от всякого искажения или иного посягательства, способного нанести ущерб чести и достоинству автора» (Ст.15). Данное право призвано оградить произведение от изменений и искажений, которые наносят ущерб чести и достоинству автора. Как пишет А.П. Сергеев, «содержание данного права состоит в том, что при издании, публичном исполнении или ином использовании произведения воспрещается без согласия автора вносить какие-либо изменения, как в само произведение, так и в его название и, кроме того, в обозначение имени автора» [8, с. 207].

Коротко подытоживая все вышесказанное, можно подчеркнуть, что неимущественные права принадлежат автору независимо от его имущественных прав и сохраняются за ним в случае перехода его имущественных прав к другим лицам. Они являются правами неимущественного характера, неотчуждаемы и тесно связаны с личностью автора.

Имущественные права автора, по словам С.А. Сударикова «обычно понимаются как права автора на использование произведения» [9, с.122-123]. Имущественные права автора регулируются статьей 16 Закона Кыргызской Республики «Об авторском праве и смежных правах». Пункт 1 данной статьи Закона Кыргызской Республики «Об авторском праве и смежных правах» закрепляет принцип исключительности имущественных прав автора. В Законе прямо сказано, что автору в отношении его произведения принадлежат исключительные права на использование произведения в любой форме и любым способом. Эта норма Закона означает, что автор вправе определять, с какого момента, в какой форме, объеме и пределах будет открыт доступ к произведению для неопределенного круга лиц. Это дает возможность автору «осуществлять, разрешать или запрещать следующие действия: воспроизводить произведение (право на воспроизведение); распространять экземпляры произведения любым способом: сдавать в прокат и так далее (право на распространение); импортировать экземпляры произведения в целях распространения, включая экземпляры, изготовленные с разрешения обладателя исключительных авторских прав (право на импорт); публично показывать произведение (право на публичный показ); публично исполнять произведение (право на публичное исполнение); сообщать произведение для всеобщего сведения путем передачи в эфир и (или) последующей передачи в эфир (право на передачу в эфир); сообщать произведение для всеобщего сведения по кабелю, проводам или с помощью иных аналогичных средств (право на сообщение для всеобщего сведения по кабелю); переводить произведение (право на перевод); перерабатывать, аранжировать или другим образом перерабатывать произведение (право на переработку); сообщать произведение для всеобщего сведения таким образом, при котором любое лицо может иметь доступ к нему из любого места и в любое время по своему выбору (право на доведение до всеобщего сведения)» (Ст. 16, п.2 Закона Кыргызской Республики «Об авторском праве и смежных правах»). Никто не имеет права использовать произведение без разрешения автора или его правообладателя.

Одним из первых компонентов имущественного авторского права является право на воспроизведение произведения. В Глоссарии ВОИС об авторском праве право на воспроизведение названо важным элементом авторского права, оно трактуется как изготовление одного или более экземпляров произведения или значительной его части в любой материальной форме, включая звукозапись или видеозапись, воспроизведение произведения - это способ информирования публики, передачи в его пользование объекта авторского права. Кыргызский юрист Абдылдабек кызы Жаныл подчеркивает, что если раньше для литературного произведения понятие «изготовить в материальной форме» означало написать его на бумаге, будь то рукопись или отпечатанная типографским способом книга, то сегодня в век информации мы имеем дело с электронной или цифровой формой произведения [9, с.65]. Действие этого права имеет в настоящее время особое значение, особенно в связи с созданием электронных

библиотек, когда произведение может быть «оцифровано», воспроизведено с помощью репродуцирования, репрографирования, ксерокопирования, фотокопирования и т.д.

В числе имущественных прав автора Закон называет право на распространение произведения, согласно которому автор может разрешать или запрещать распространение оригинала или его экземпляров посредством продажи или иной передачи права собственности. В Законе Кыргызской Республики «Об авторском праве и смежных правах» не дано точного определения понятия «распространение» и исчерпывающего перечня способов распространения произведения, однако имеются в виду различные способы осуществления данного права: продажа, сдача в прокат. Произведения могут передаваться в пользование и бесплатно, как это происходит в библиотеках. В пункте 3 Закона сказано, что если экземпляры правомерно опубликованного произведения введены в гражданский оборот посредством их продажи, то допускается их дальнейшее распространение без согласия автора и без выплаты авторского вознаграждения, то есть согласие автора требуется лишь на первую продажу экземпляров произведения, в дальнейшем они распространяются в гражданском обороте свободно, не нарушая авторских прав. Право на распространение оригинала или экземпляров произведения путем сдачи в прокат аудиовизуального произведения, программы для ЭВМ, базы данных, произведения, зафиксированного в фонограмме, музыкального произведения в виде нотного текста принадлежит автору независимо от права собственности на эти экземпляры.

Вместе с правом на распространение произведения в Законе Кыргызской Республики «Об авторском праве и смежных правах» названо исключительное право автора на импорт: автор имеет право импортировать экземпляры произведения в целях распространения, включая экземпляры, изготовленные с разрешения обладателя исключительных авторских прав.

Среди имущественных прав автора Законом также названо право на публичный показ произведения и право на публичное исполнение. По определению С.А. Сударикова, «публичный показ – это представление произведения непосредственно либо в виде слайда, кинокадра, телескадра на экране с помощью любого другого технического средства или любым иным способом (в отношении аудиовизуального произведения – показ отдельных кадров вне их последовательности) в местах, где присутствуют или могут присутствовать лица, не принадлежащие к обычному кругу семьи или к близким знакомым семьи» [10, с. 276]. В Законе Кыргызской Республики «Об авторском праве и смежных правах» уточняется, что «показ произведения – демонстрация оригинала или экземпляра произведения непосредственно или на экране с помощью пленки, диапозитива, телевизионного кадра или иных технических средств, а также демонстрация отдельных кадров аудиовизуального произведения без соблюдения их последовательности» (ст. 4).

Закон Кыргызской Республики «Об авторском праве и смежных правах» дает возможность автору сообщать произведение для всеобщего сведения путем передачи в эфир и (или) последующей передачи в эфир (право на передачу в эфир). В советском законодательстве допускалось свободное воспроизведение произведения по радио и телевидению в связи с тем, что эти средства массовой информации считались некоммерческими. В действующем Законе Кыргызской Республики «Об авторском праве и смежных правах» введена данная норма, которая способствует правовой охране.

К праву на передачу в эфир примыкает право сообщать произведение для всеобщего сведения по кабелю, проводам или с помощью иных аналогичных средств (право на сообщение для всеобщего сведения по кабелю). В праве автора на передачу в эфир и в праве автора сообщать произведение путем передачи в эфир разным является лишь технический метод доведения произведения до сведения публики. Вместо передачи посредством радиоволн произведение передается с помощью сигналов, идущих по кабелю, проводам или оптическим волокнам. Соответственно, меняется и состав зрителей и слушателей. При кабельном вещании аудитория ограничивается пользователями данного кабельного телецентра.

Авторским законодательством автору предоставляется право переводить произведение (право на перевод). Право на перевод, по словам Абдылдабек кызы Жаныл, – «это право на представление произведения с языка оригинала на другой язык в достоверном неискаженном виде» [9, с.69].

С правом на перевод тесно смыкается право автора на переработку произведения, которое включает право переделывать, аранжировать или другим образом перерабатывать произведение. Автор может сам перерабатывать свое произведение в другой вид, форму и жанр либо давать разрешение на переработку другим лицам. Творчески переработанные произведения являются новыми объектами авторского права.

В числе исключительных имущественных прав автора законом названо также право сообщать произведение для всеобщего сведения таким образом, при котором любое лицо может иметь доступ к нему из любого места и в любое время по своему выбору (право на доведение до всеобщего сведения). В трактовке С.А. Сударикова, «сообщение для всеобщего сведения - это передача по проводам или средствами беспроводной связи изображения или звуков или изображений и звуков произведения, исполнения, фонограммы, передачи организации вещания таким образом, что изображения или звуки становятся доступными для восприятия лицами, не принадлежащими к обычному кругу семьи или близких знакомых семьи, в места, настолько удаленных от места передачи, что без передачи такие изображения или звуки не были бы доступными для восприятия» [10, с.278]. Ранее право на сообщение для всеобщего сведения не могло распространяться на многие произведения. В настоящее время технический прогресс сделал возможным сообщение для всеобщего сведения практически любых произведений, так как цифровая форма и среда сделали такие сообщения для широкой публики возможными. Таким образом, в настоящее время автор имеет право разрешать или запрещать доведение своего произведения до всеобщего сведения в Интернете, поэтому никто без разрешения автора или иного правообладателя не имеет права разместить охраняемое произведение в Интернете для предоставления доступа к этому произведению без разрешения автора или иного правообладателя.

Применительно к использованию произведений архитектуры, градостроительства, садово-паркового искусства и дизайна. Закон Кыргызской Республики «Об авторском праве и смежных правах» выделяет имущественное право авторов на использование дизайнерского, архитектурного, градостроительного и садово-паркового проектов, которое также включает практическую реализацию таких проектов. Одной из главных целей данной нормы является обеспечение контроля автора за точным выполнением своего проекта.

В соответствии со статьей 17 в числе других прав автора Закон называет право доступа к произведению изобразительного искусства и право следования. Согласно праву доступа автор произведения имеет право требовать от собственника произведения искусства предоставления возможности осуществления права на воспроизведение своего произведения.

Тесно связано с фактом перепродаж произведения искусства право следования. Сущность данного права состоит в том, что в каждом случае публичной перепродажи произведения изобразительного искусства по цене, превышающей предыдущую, автор имеет право на получение процентов от перепродажной цены. Правом следования обладают только авторы произведений изобразительного искусства, причем лишь оригиналы произведений, на копии данное право не распространяется.

К числу имущественных прав автора традиционно относится право автора на вознаграждение за использование произведения. Пункт 4. Закона Кыргызской Республики «Об авторском праве и смежных правах» гласит, что «автор имеет право на авторское вознаграждение за каждый вид использования произведения. Размеры и порядок исчисления авторского вознаграждения за каждый вид использования произведения устанавливаются в авторском договоре, а также в договорах, заключаемых организациями, управляющими имущественными правами авторов на коллективной основе, с пользователями».

1. Закон Кыргызской Республики «Об авторском праве и смежных правах» от 14 января 1998 года N 6 (В редакции Законов КР от 6 января 1999 года N 120, 20 июня 2001 года N 54, 27 февраля 2003 года N 46, 11 мая 2004 года N 57, 5 августа 2008 года N 197, 27 июня 2011 года N 58, 21 января 2014 года N 14)

2. *Интеллектуальная собственность. Кн. 1 Авторское право и смежные права.* – Минск: Амафед, 1997. – 559 с.

3. Ваксберг А.Н. Некоторые вопросы советского авторского права // *Сов. гос-во и право.* -1954 - № 8. – С. 37

4. Гордон М.В. *Советское авторское право.* – М., 1995 – С.77-78

5. Серебровский В.И. *Авторское право и наследование* // *Советское государство и право.* – 1995. - №6. – С. 39-40

6. Городецкий Б.Н. *Гражданское положение писателей и композиторов по законодательству Союза ССР и РСФСР.* – М., 1946 – С.12.

7. Кабатова В.А. *Советское авторское право на произведения изобразительного искусства.* Автореф. дис. канд. юрид. наук – М., 1954. – С.4

8. Сергеев А.П. *Авторское право России.* – СПб., 1994 – С. 129

9. Абдылдабек кызы Жапыл. *Авторское право и смежные права.* – Б., 2003 – С. 54

10. Судариков С.А. *Основы авторского права.* – М.: Амафед, 2000. – 512 с.

Мақалада Қырғыз Республикасының заңнамасына сәйкес жеке мүлкітік және беймүліктік автор құқықтары талқыланған. Қырғыз Республикасының «Авторлық құқық және сабақтас құқықтар туралы» Заңының субъективтік авторлық құқық мазмұнына қатысты нормаларына қысқаша сипаттама берілген. Қазіргі таңда құқықтарды мүлкітік және беймүліктік деп бөлу кеңінен таралған. Қырғыз Республикасының «Авторлық құқық және сабақтас құқықтар туралы» Заңы жалпы ереже бойынша жеке беймүліктік құқықтар тек туындыны шығарушыға ғана тиесілі бола алатынына, иеліктен шығарылмайтын болып табылатынына және өзге тұлғаларға тапсырыла алмайтынына сүйенеді. Туындыны пайдалануға қатысты мүлкітік құқықтар авторлық келісім-шарттар негізінде өзге тұлғаларға еркін өте алады. Ғалымдардың көпшілігі жеке беймүліктік құқықтарға авторлық құқығын, авторлық есім құқығын, туындыға қол сұқпаушылық және оны жариялау құқығын жатқызған, ал сыйақы алу, туындыны көшірмелеу және тарту құқығын мүлкітік құқықтарға жатқызған. Авторлық құқық негізгі құқықтардың бірі болып табылады, оның мәні – туындының авторы атану құқығын иеленуде және өзге тұлғалардың осы туындыға авторлығын мойындауды болдырмауда. Ол экономикалық құрамы жоқ және автор тұлғасымен тығыз байланыстағы жеке беймүліктік құқық болып табылады, туынды шыққан сәттен бастап пайда болып, туындының қоғамда қолданылуына тәуелсіз әрекет етеді.

Түйінді сөздер: авторлық құқық, зияткерлік меншік, автордың өкілеттігі, автордың моральдық құқықтары, автордың мүлкітік құқығы.

This article describes personal property and non-property rights of an author in accordance with legislation of the Kyrgyz Republic. It contains a brief description of provisions of the Law "On Copyright and Related Rights" concerning the content of the author's right. Currently, division of rights into property and non-property is commonly accepted. The Law of the Kyrgyz Republic "On Copyright and Related Rights" relies on that, as a general rule, personal non-property rights may belong to a direct creator only, are inalienable and cannot be assigned to third parties. Property rights to use any work can be freely assigned to third parties on the basis of copyright agreements. Most scientists counted as non-property rights the right of authorship, right of an author's name, right of integrity and publication, and as property rights - right of remuneration, reproduction and distribution. The right of authorship is one of the main human rights, it is the right to be recognized as the author of a work and eliminates authorship of others to the same work. It is a personal non-property right having no economic substance and closely linked to the author's personality, it arises at the moment of work creation and exists independently of its use in society.

Keywords: copyright, intellectual property, copyright powers, moral rights of the author, the author's economic rights.

УДК: 282 (574)

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ СУННИТСКОГО МАЗХАБА В КАЗАХСТАНЕ

Буркитбаева Жадыра - магистрант 2 курса

Казахского Национального Педагогического университета имени Абай

В статье автор дает анализ на развитие суннизма ханафитского мазхаба в Казахстане и говорит о его особенностях. Делает акцент на ислам, как самая распространенная религия в Казахстане не смотря на многообразие религии в стране. Рассуждая сегодняшнее состояние общества, приводит примеры, что суннизм ханафитского толка соответствует всем принципам светского государство. Для уточнения своих мыслей автор пользуется учебником «Религиоведение» Артемьева А.И. Берет примеры из книги Люди Сунны и согласие и приводит как факт. Также, автор пользуясь статьей из газеты Литер делает свои выводы и предложения.

Ключевые слова: священный коран, сунна, мазхаб, ханафитский мазхаб, религиозная сфера, новоявленные течения, светское государство, концепция, толерантность

Закон «О религиозной деятельности и религиозных объединениях» основывается на том, что Республика Казахстан утверждает себя демократическим, светским государством, подтверждает право каждого на свободу совести, гарантирует равноправие каждого независимо от его религиозного убеждения, признает историческую роль ислама ханафитского направления и православного христианства в развитии культуры и духовной жизни народа, уважает другие религии, сочетающиеся с духовным наследием народа Казахстана, признает важность межконфессионального согласия, религиозной толерантности и уважения религиозных убеждений граждан. [1]

В Казахстане, несмотря на религиозное многообразие, ислам является самой распространенной религией, более четырех миллионов человек отмечает близость к этой мировой религии. Исламизация территории Казахстана началась в VIII – X вв и продолжается до настоящего времени. В то же время, ислам в Казахстане имеет ряд особенностей, которые позволяют говорить о так называемом казахстанском варианте ислама.

Казахстан, как нам представляется, может служить ярким примером, опровергающим расхожие представления об исламе, во-первых, будто мусульмане свое место под солнцем завоевали только огнем и мечом, во-вторых, будто ислам изначально является консерватором всего самого остального и, прежде всего, в образе жизни и традициях.

Тому подтверждение – вся многовековая история ислама в нашей стране. При этом важно помнить, что хотя ислам с момента своего проникновения в казахскую степь нес свою идеологию и достижения своей цивилизации, но и кочевническая культура степных жителей имела немалые традиции.

Основной путь проникновения в Казахстан ислама – регулярная дипломатическая и торговая артерия Шелковый путь. Он, как известно, начинался в Сирии и шел на восток через Ктесифон и Экбатану, а в середине II века до н.э. – через Багдат в Мерв. Атем караваны направлялись по северному пути: через Самарканд, Кашгар, Турфан на Дульхуан. Далее северный и южный варианты смыкались и через Ланьчжоу вели к центральным областям Китая.

В VI – VII веках наиболее оживленным становится путь, пролегающий из Китая на запад через Семиречье и Южный Казахстан. Это дорого в VII – XIV веках оказывается главенствующей. В VII – VIII веках основным был маршрут:

Сирия – Иран – Южный Казахстан – Таласская долина – Иссык-Кульская котловина – Восточный Туркестан. На этот путь выходил еще один маршрут, так называемый «боковой», из Византии через Дербент в Прикаспийские степи: Малгышлак – Приаралье – Южный Казахстан.

Проникновение ислама в казахскую степь, как считают исследователи, началось еще в VIII – IX веках. Этот процесс не был единовременным, он «растянулся на несколько столетий, вплоть до XVI века, когда образовавшаяся казахская общность осознала себя и как мусульманская (суннитского толка)».

Вплоть до середины XIX века царское правительство, как уже отмечалось выше, проводило политический курс, направленный на использование мусульманской религии для формирования непротивленчества коренного населения казахской степи. Екатерина II, проповедавшая идею «просвещенного правления», указом от 2 мая 1753 г. Предписала управляющему Уфимским и Сибирским наместничеством Алухтину срубить мечети для казахов, чтобы вселить им «людность и лучшее обхождение». Лишь во время Великой Отечественной войны было разрешено открыть мечеть в Алматы. В 1943 г. Было восстановлено Духовное управление мусульман Средней Азии и Казахстана, возобновило свою деятельность медресе «Мир-Араб» в Бухаре, где стали готовить кадры служителей культа для всего региона.

1990 г. Мусульмане Казахстана отделились от Духовного управления мусульман Средней Азии и Казахстана и образовали самостоятельное Духовное Управление (ДУМКаз).

Современная реальность такова, что в мире Ислам имеет неоднозначное восприятие, к примеру, для западного обывателя довольно часто стереотип истинного мусульманина заключается в бородастом человеке с чалмой на голове, автоматом Калашникова на плече, и бомбой на поясе. В то время как в Казахстане Ислам долгое время имел только позитивный образ но в последнее время и в Казахстане у простых обывателей мнение об Исламе начало восприниматься неоднозначно. На это есть ряд причин, с которыми я хотел бы вас ознакомить.[1]

Следуя богословско-правовым решениям одного из мазхабов. Сунниты считают остальные 3 мазхаба также верными, истинными. Между мазхабами существуют прочные связи и на уровне ученых, и в среде простых мусульман. Некоторые различия в понимании отдельных богословских вопросов и способов поклонений, не мешают им с любовью относиться друг к другу, так как основы веры у них едины и путь их един. На этой основе Прияерженцы Суинны и объединяются [2].

Сложившийся в Казахстане суннизм ханафитского мазхаба соответствует принципам светского государства и нашим культурным традициям.

Вопрос о мусульманском поле Казахстана необходимо рассматривать во взаимосвязи с общемировыми вызовами, которые испытывает на себе ислам. И здесь если основные положения ислама не претерпели особых изменений, сохранив основное содержание и классические правовые школы (мазхабы), то этого не скажешь о реальной социальной практике этой религии, ее новом отношении к современному светскому государству, технологическим инновациям, культурным новшествам.

Сложившаяся богословская традиция в нашей стране – суннизм ханафитского мазхаба – и институционально, и содержательно соответствует нашим культурным традициям, адаптивна и комплиментарна по отношению к светскому государству. Мы имеем очень глубокие собственные философские традиции понимания сути ислама и его этической доктрины, выраженные в трудах великих просветителей и мыслителей Абая, Ибрая Алтынсарина, Машхура Жусупа Копеева, Шакарима.

Необходимо сегодня пропагандировать их произведения среди населения, а также веру, позволяющую нам, с одной стороны, сохранить собственные духовные истоки, а с другой – на основе их трудов и мыслей разработать современную социально-этическую систему, адаптивную к требованиям сегодняшнего дня.

Особенности ханафитского толка суннизма, принятого Духовным управлением мусульман Казахстана (ДУМК). На сегодня более 80 процентов суннитов мира относятся к ханафитскому мазхабу, наиболее демократичному и толерантному течению мысли в исламском праве. Так, он признает наряду с Кораном и сунной традиции и обряды народов, среди которых распространялся ислам. Это делало ислам привлекательным и популярным среди простых людей. К примеру, система казахского степного обычного права (адат), закрепленная в известных кочевых этико-правовых кодексах: Моде, ясаке Чынгисхана, уложениях хана Тауке и других, допускалась мусульманскими правоведами наряду с собственными канонами ислама. Это создавало дух толерантности и взаимопроникновения разных традиций и в то же время было практичным и удобным решением любого спорного вопроса.

К примеру, в вопросе о хиджабах, который сегодня активно дискутируется в обществе, возможно простое решение. Законодательно должно быть разрешено ношение религиозной одежды в подходящих случаях, во время проведения религиозных обрядов и в культовых учреждениях. Одновременно с этим общество должно придерживаться общепринятых этических норм дресс-кода и деловой этики. К примеру, в странах Юго-Восточной Азии, Японии, Южной Кореи и других школьники и студенты, верующие и атеисты в обычной жизни, на работе и учебе придерживаются делового стиля одежды и только в дни и в местах проведения религиозных мероприятий, национальных трауров и праздников надевают одежду религиозного или национального характера. Думаю, что такую практику необходимо использовать и в нашей стране.

Новоявленные течения в исламе, такие как салафизм и ваххабизм, и их влиянии на религиозную ситуацию в стране. Проникновение этих течений в Казахстан связано по большей части с активным влиянием зарубежных религиозных центров после получения независимости нашей республики. В этой связи мы видим достаточно жесткое противостояние последователей этого направления сложившимся в Казахстане духовным традициям, даже в рамках мусульманских ханов. Корни сегодняшних проблем ислама в Казахстане лежат во внутреннем расколе мусульманской уммы, своеобразном «расщеплении» поля ислама в нашей стране, появлении и распространении нетрадиционных для нашей культуры течений ислама.

Наше государство вправе и просто обязано защитить наше традиционное мусульманское поле, представленное суннитским исламом ханафитского толка. И в этом плане необходима консолидация усилий как уполномоченного государственного органа, недавно созданного Агентства по делам религий, так и Духовного управления мусульман Казахстана, объединяющего последователей этого традиционного для Казахстана течения религиозной мысли.

С момента отделения ДУМК от Духовного управления мусульман Средней Азии и обретения независимости Казахстан испытал мощное воздействие различных зарубежных мусульманских школ и направлений. А в условиях отсутствия собственных традиций религиозного образования и академического исследования и дальнейшей разработки догматики мы оказались в ситуации полной зависимости от зарубежных учебных и богословских центров. Студенты, отправлявшиеся на учебу в Турцию, Египет, Пакистан, возвращались в Казахстан с чужим набором знаний о сути ислама, некритически воспринимая разнообразные религиозные течения, исповедуемые в этих странах и привыкшие к другим социальным стандартам и традициям, что противоречило тому, что они встречали в Казахстане. Те, кто не мог смириться и адаптироваться к нашей, более умеренной, форме исламской социальной практики, здесь и попадают в поле внимания разнообразных адептов «чистого ислама», салафизма. Зачастую они легко подвергаются идеологической обработке и вербовке в экстремистские группы, становясь яркими сторонниками идеологии непримиримости в отношении «неправедного» (по их мнению) социального порядка.[3]

Задача состоит не в разработке концепции умеренного ислама. Он у нас и так традиционно достаточно мягкий и толерантный по отношению к светскому государству. А, скорее, в помощи ДУМК в популяризации традиционного для Казахстана суннитского ислама ханафитского толка. Интересен опыт законодательного закрепления, как, к примеру, в законах Республики Татарстан Российской Федерации или Республики Таджикистан, особого статуса и роли ислама ханафитского мазхаба в духовной жизни народа. Примечателен опыт разработки социальной концепции российских мусульман Советом муфтиев России, в которой в простой и понятной форме изложена официальная позиция мусульманского духовенства практически по всем актуальным вопросам общественной жизни.

После обретения независимости, Казахстан, учитывая многонациональность и многоконфессиональность страны, а также другие объективные факторы, объявил себя светской унитарной республикой, где религиозные объединения и идеологии отделены от государства. В связи с этим первоочередной задачей перед теми, кто закладывал основы нового государства, стояла институционализация всех сфер общества, которая способствовала бы гармоничному и солидарному развитию страны.

1. Закон Республики Казахстан «О религиозной деятельности и религиозных объединениях» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 29.09.2014 г.)
2. Артемьев А.И. Религиоведение: основы общего религиоведения, история религий, религии в Казахстане. В двух томах. Том II, 2011
3. Люди Сунны и согласия
4. Liter.kz.
5. Султангалиева А.К. Эволюция ислама в Казахстане. //http://www.hogoslov.ru/biblio
6. Трофимов Я.Ф. Религия в Казахстане – Алматы, 1996. – С.43.
7. Вопросы Агентства Республики Казахстан по делам религий. Постановление Правительства Республики Казахстан от 1 августа 2011 года № 888

Былмы мақалада автор Қазақстандағы ислам жөнінде, соның ішінде суннизмге талдау жасай отырып, оның маңызы жөнінде сөз қозғайды. Қазақстанда діндердің көптігіне қарамастан ең көп тарлғандығы жөнінде тоқталды. Қоғамдағы қазір алған жағдайды талдай отырып, Қазақстан үшін сунниттік бағыт, соның ішінде ханафи мазхабын ұстанғаны жөн екенін дәлелмен сипаттайды. Ойын нақтылау үшін автор А.И. Артемьевтің «Религиоведение» оқулығын пайдаланады. «Люди сунны и согласия» кітабынан мәліметтерді мысал ретінде келтіріп, дерек ретінде ұсынады. Литер газетінен Қазақстандағы ислам жөніндегі сұхбатты пайдалана отырып, автордың ұсынысы айтылды.

Тірек сөздер: қасиетті құран, сүннет, мазхаб, ханафи мазхабы, діни орта, жаңа ағымдар, зайырлы мемлекет, концепция, толеранттылық.

The author gives an analysis on the development of Sunni Hanafi in Kazakhstan and says about its features. Does the emphasis on Islam as the most widespread religion in Kazakhstan, despite the diversity of religions in the country. Discussing the current state of society, gives examples that Sunni Hanafi complies with all the principles of a secular state. To clarify his thoughts the author uses the book Artemiev A.I religious studies about Islam in Kazakhstan. Take examples from the book People of the Sunnah and the consensus and results as fact. Also, the author of the article using the Liter newspaper makes its findings and proposals.

Key words: Holy Quran, Sunnah, madhhab, the Hanafi creed, religious sphere, the latter-day course, a secular state, the concept, of tolerance

ОҚЫТУШЫЛАРҒА КӨМЕК В ПОМОЩЬ ПРЕПОДАВАТЕЛЮ

УДК 316:37

МҰҒАЛІМДЕРДІҢ РУХАНИ МӘДЕНИЕТІНІҢ ЖАҢА ҮЛГІСІН ІЗДЕСТІРУ-ӘЛЕУМЕТТІК-САЯСИ МӘСЕЛЕ

Ажес Сейтенов –

ҚР ҰҒА академигі, педагогикалық ғылымдарының докторы, профессор;

Раушанбек Әбсаттаров –

ҚР ҰҒА корреспонденті-мүшесі, философия ғылымдарының доктор, профессор

*Бақытты қуыл қара тер болма,
оны өзіннің ісің мен ішіңнен ізде*

Пифагор

Мақалада әлеуметтік-саяси ғылымдарда әлі де жете зерттелмеген ХХІ ғасыр мұғалімінің рухани мәдениетінің жаңа үлгісінің өзекті мәселелері қарастырылады. Мақалада әлеуметтік-саяси мәселе ретіндегі мұғалім мәдениетінің жаңа үлгісі іздеуге ерекше көңіл бөлінеді. Сонымен қатар, пікірталас тудыратын мәселелерге де көңіл бөлінген.

Тірек сөздер: педагогика, мұғалім, оқыту, тәрбиелеу, мәдениет, мораль, іздеу, сана, саясат, мемлекет.

Бүкіл әлемде әлеуметтік-экономикалық және саяси-адамгершілік үдерістерінің шұғыл өзгеріп жатқаны адамдардың рухани мәдениеті мен дүниетанымын жан-жақты жаңартып жаңғыруын туындатуда. Өткен кезеңдердегі мәселелер, тіпті кеше ғана өзекті болған мәселелер күн тәртібіне қоюға жарамсыз болып, оның орнына оңайлықпен бағамдала бермейтіндей күрделі, әсіресе аландатарлықтай күдікті, күмәнді, тіпті үрейленетіндей мәселелер пайда болып жатыр. Сондықтан ХХІ ғасыр бұған дейінгі ғасырларға мүлде ұқсамайтынын ұғыну қиын болмаса керек. Ен сұңғыла, көреген сарапшылардың өздері бұл ғасырдың нақты қандай болатынын деп басып болжамдай алуы да нейгабыл деуге болады. Бүгінгі таңда көптеген ғалымдар осы жүзжылдықта әлемдегі ең басты мәселелердің бірі мұғалімдердің рухани мәдениетінің жаңа үлгісін дамыту болып отырғанына шүбә келтірмейді.

Бүгінгі педагогика қызметінің көптеген жұмыстарды атқаруға тиісті болып күрделі сипат алғанын түсіндірудің маңызын ескере отырып әлемнің философиялық келбетін танып білудің негіздері мен мұндағы адамның орыны тұрғысынан қазіргі замандағы мұғалімнің рухани мәдениетін зерттеу бағытын бөліп қарастыру қажеттегі туындап отыр. «Педагогика» гуралы түсінік педагогикалық энциклопедияда «тәрбиені, білім беруді және оқығуды зерттейтін теориялық және қолданбалы ғылымдардың қосындысы» [1] деген анықтама берілген. Бұл анықтама әлі күнге дейін тұрақты қолданылып келеді. Алайда педагогика тек ғылым ғана емес, сонымен қатар біздің зерттеу тақырыбымыздың маңызды болуының себебі, білім беру ауқымында өнер, технология, мемлекеттік саясат ретінде қарастырылады. Бұл бағыттардың әрбірі мұғалімнің рухани мәдениетінің дамуында философиялық – педагогикалық мәселелерді бөліп қарастыруға болатындай методологиялық сипатымен байланысты. Педагогика ғылым ретінде дін, адамгершілік, құқық, өнер дәрежесімен бірдей деңгейде қарастырылады. Мұғалімнің рухани мәдениетінің дамуы интегративті теориялық оқығуды енгізумен және тәжірибе ретіндегі оқығумен өзара байланысын зерделеуді қажет етеді. Педагогикамен этика, эстетика, логика байланысты болғанда философиялық-педагогикалық сипаттағы синтетикалық оқу курсы ерекше көңіл аудартады. Егер қазіргі заманғы педагогиканың құлдырауының себептерін зерделесек, біздің пайымдауымыз бойынша, бұл ғылыми-педагогикалық білімнің беделі күрт түсуден, жатташылыққа салыну салдарынан, қажеттілігі кемуден, методологияның технологиясының барынша жұтандануынан, методологияда ескі ұғымнан айырылмаудан, педагогикада пәнаралық теорияның кемшілігінен деуге болады. Қазіргі кезде оқу пәндерінің философиялық-педагогикалық топтамасының тиімсіз жасалатыны даусыз. Ал бұл топтама мұғалімнің аксеологиялық дайындығын жүйелеп, педагог мамандығына дүниетану сипатының құндылығын қолдану жолдарын көрсетіп, Мұғалім жүйесінің әлеуметтік институтымен педагогтың өзара бірлесіп жұмыс істеуіне мүмкіндігін ашар еді.

Мұғалімнің рухани даму үдерісін ғылыми тұрғыдан қамтамасыз етудің артта қалуы салдарынан мұғалімнің рухани мәдениеті сыни пікірлердің нысанасына айналды. Ал мұндай сыни пікірлер көңіл аудартқанымен пікір таласы ауа жайылудан аспай, тіпті мұғалімнің беделіне нұқсан келтіретіндей қорлауға да жиі ұрындыратын болды. Ғылыми тұрғыдан руханилық, өзіндік сана-сезім деген ұзақ уақыт бойы қарастырылмағандықтан, мұндай жайт бүлдіргіш, ұшқары сындардың сылтауына айналды. Ал байсалды, қисынды сын іс жүзінде мүлде ұшыраспағандықтан бұл туралы сөз қозғауға да болмайды. Жоғарыда айтып өткеніміздей, тіпті педагогикалық энциклопедияның соңғы басылымында «руханилық», «мұғалімнің рухани мәдениеті» деген түсініктер енгізілген жоқ.

Қазіргі ғылымның жалпы жағдайына байланысты қиындықтың өзіндік себебі болып отырғанын мойындауға болады. Ғылыми ортада мәселен, ежелгі рухани білімге қатысты екі түрлі ауа жайылушылық ұшырасады: бір жағынан менсінбеу, елемей, ескермей, екінші жағынан келешегі жоқ әрі адам туралы, ғылым туралы нақты білім деп ежелгі дәуірдегідей нанғыштық, табынушылық дегендей пікір білдіріледі. Мұндай жағдай өмірді жан-жақты танып білу мен түсінуді қамтамасыз ету арқылы сана-сезімнің барлық ауқымы мен қабілетін үндестікке бейімдеп, қалыптастырудың орнына адамды үрей билейтіндей күйге түсіріп аңқау, алданғыш сенімнің жетегіне ілестіріп, аса құдіретті сиқыршы көзін байлағандай біржақты ғана ойлайтын жетектегіш етіп, ал өмірге қатысы нақты ұсыныс деңгейінде ғана болатындай, яғни қазіргі ғылыми сөзбен айтқанда гипертрофтанған интуитивизмге ұрындырып отыр.

Біздің елімізде де, шет жұрттарда да адамның энергетикалық күш-қуатына ғылыми зерттеу жүргізуді ресми мойындап тануды қуоландыратын арнайы мемлекеттік құрылым құрылды. Сөйтіп, жыл сайын халықаралық конгрестер, симпозиумдер, мамандардың кездесуі өткізіліп, теориялық зерттеулердің нәтижелерін өзара алмасып отыру ауқымы кеңейе түсуде. Адамның психикалық мүмкіндіктері ақпараттық-энергетикалық тасымал көмегімен жасампаздыққа ғана емес, бүлдірушілікке де қолданылуы мүмкін. Мәселен, психотропты ақпараттық қару да жасалады.

Педагогика ғылымында белгілі болған бір нәзік нәрсе бар, сана-сезімді ұғынудың, әр адамның өзіне тән даралық сипатын, рухани ерекшелігін зерттеудің жана тәсілі көрсеткендей, бүгінгі күндері мұғалімнің рухани мәдениетінің дамуының барлық саласында бәрі бірдей саналы түрде бақылауға және басқаруға икемделе бермейді, мұғалімнің мәдениетінің рухани дамуы педагогикада адамға деген көзқарасымен байланысты, соған сәйкес рухани заттық: үндестік пен заттың көрінісі ретінде қазіргі заманғы ғылым жетістіктерімен байланысты болады. Педагогтің ішкі әлемінің үндестігі, оның ойы, түйсік-сезім мәдениеті, рухының сапалы жағдайы ретінде оның психо-физиологиялық денсаулығына, тағдырына ықпал етеді. Мұндай толыққанды оқу-тәрбие үдерісін ұйымдастыратын рухани дамыған қазіргі заманғы педагог тұлға (субъект) ретінде әлеммен іс жүзінде рухани қатынаста болады. Мұғалімнің рухани дамуының мәселелерін ғылыми тұрғыдан зерттеуде арнайы бағытталған жұмыстардың қажет екеніне көз жеткізілді. Осы бағыттағы ғылыми ізденістер тұлғаның рухани мәдениетінің жана үлгісі бойынша оның негізгі ой-пікірлерін де айқындау қажеттігі туындады.

Педагогтар ортасында да педагогикаға өнер секілді қарау өзекті мәселеге айналды. Я.А. Коменский де «Ұлы дидактика» еңбегінде педагогика ғылымы мен педагогика өнері болып бөлінетінін барынша айқындап көрсеткен болатын. Ол бұларды «Пансофией» және «Пампедией» деп атады. И.Г. Песталоцци, К.Д. Ушинский және П.Ф. Каптерев өздерінің еңбектерінің біраз бөлігін педагогикалық өнерге арнады. Сөйтіп олар педагогикалық өнер педагогиканың дамытып жетілдіруді қажет ететін мүлде ерекше саласы екенін дәлелдеген болатын. Неміс педагогі Франц Хофман «педагогиканы» (педагогика ғылымдарының негіздері) «педагогиден» (педагогика өнерін) бөліп қарастырды[2].

Педагогикалық өнер жалпы алғанда интуиция, ізденіс, спелетету, саналы түрде тәуекел етуге қабілеттілік секілді кездейсоқ, яғни қалыпты емес жағдайдан жол табу, педагогикалық шығармашылық, педагогикалық шеберлік дәрежелерімен сипатталады. Шығармашылық үдеріс тәжірибенің пирамидасының ұшар басына кезең-кезеңмен көтеріліп шығумен және оны қолданудағы еркіндік дәрежесі мен ұстанымға ұмтылушылықпен байланысты. Мұғалімнің рухани мәдениетін дамытуға арналған философиялық-педагогикалық жұмыстың бағыты этиостың да, мемлекеттің де рухани мұрасына көңіл бөліп, ден қоюға мүмкіндік тудырып, жол ашады. Мұның өзі тәрбие жұмысында рухани мұраларды пайдаға асыру тұрғысынан ғана емес, сонымен қатар мәдениеттің өзіндік ерекшелігі мен бірегейлігін және бұлардың адам санасына ана сүтімен бірге сіңірілген әлеуметтік көнерген түрлерін танып білу мақсатында жүргізілетін жұмыс бағыты болып табылады.

Ақпараттық қоғамның ерекше мән беретін саласы, мәселен, адамды тәрбиелеуде мәдениеттің жоғары үлгісін қалыптастыру болып табылады. Мұндағы стратегиялық ресурстардың қайнар көзі: ақпарат, білім, шығармашылық. Зиялыларға қамқорлық жасалған жағдайда олардан стратегиялық ресурс алуға болады. Бұл – әлеуметтік саясаттың маңызды бөлігі. Батыс елдерінің қоғамдарының білім беру жүйесі тұлғаның рухани дамуын тың тәсілдермен, жаңа құралдармен, жұмыс түрлерімен тұрақты түрде жанартып отыруы кездейсоқтық емес. Дж.Несбит пен Г.Абурденнің зерттеу нәтижелері тәрбиеленушілердің құндылық жағын қалыптастыруда мұғалімге қоғамның арнайы көмек көрсету бағытын көрсетеді: тәрбиеленушілерді классикалық шығармалармен таныстыру (симфония, би және опера өнеріне деген ықылас арта түсуде). Мәселен, АҚШ-та 1997-1998 жылдардағы кезеңде 141 операнық премьерә қойылған. Ал 1994-1995 жылдардағы осындай кезеңде 14 қойылым ғана болған. Сөйтіп мұнда «Өнер арқылы өмірдің мәнін іздестіру үлгісі» орнығуда. Дінге құрмет, өзге дінді ұстанған адамдарға төзімділік таныту, (діни жаңғыру мен шығыс іліміне және жаңа «діндерге» деген ықыластың артуы). Оқушылардың руханилығы жөніндегі түсінік ауқымында «тұлғаның діншілдігі» берік орын алды: мұражайлар жұмысын жақсарту арқылы Отанға деген сүйіспеншілікке тәрбиелеуге көңіл бөлінеді. Сөйтіп, 1980 жылдары Жапонияда жаңадан 200 мұражай салынды. Ал Батыс Германияда молінері 300 мұражай салынды. Ұлыбританияда әр 18 күнде жаңа мұражай (экспозиция) ашылатын болды. Мұндай шаралар Нью-Йоркте, Парижде, Токиода ұйымдастырылууда, сондай-ақ провинциалық қалаларда да, тіпті селолық жерлерде де өткізіледі. Ұлттық мәдениет, тіпті өлкетанудың, Отанға деген сүйіспеншіліктің бірегейлігі саналы түрде баса насихатталады.

Әлеуметтік сұрауға жауап алу мәліметтерін Американың қылмысты азайту жөніндегі ұлттық бағдарламаларының нәтижелері растағандай, негізінен мектеп оқушыларының тәртібін бұзылуы, қанжанықты экономикалық қолайсыздықтың салдары болса, соншалықты мәдениеттің кемшін болуынан, тұлғаның Сұлулықтың, Қайырымдылықтың жасампаздық ұғымын ұстануға тырыспауынан болатыны анықталып отыр.

Адамды ар-ұяттан айыратын мазмұндағы ойындар, сопымен қатар адамды рухани байытуға мүмкіндік тудыратын керкемдік жоғары, шынайы өнерге ешқандай қатысы жоқ «хайуандық» құпиялықты көздіру адамдық қасиетті жұрдай етеді. Мұндай жиіркенінгі жайт, тұрғындардың сауатсыздығы бел алуынан және білім беру жүйесінің жаһандық құлдырауынан өрши береді. Батыс елдеріндегі қоғамдар секілді Қазақстанда да өскелең ұрпақтың сауатсыздығы жиілей түсуі байқалады: республикада сауатсыз балалар саны 20 мыңға жуықтады. Мектеп оқушыларының тәртібін бұзылуы гометриялық прогреспен өсуі педагогтардың тәрбиеленушілері алдында беделі төмендегенін айғақтайды. Мәдениет жалғастығын қамтамасыз ететін педагогтік қызмет тиісті дәрежеде атқарыла бермейді. Мынандай жалпыадамзаттық құндылықтар бағаланбайды: махаббат, ана болу, достық, үлкендерге құрмет(ата-аналарға), ар-ұят, қайырымдылық және т.с.с. Жасөспірімдер мен ұл балалардың үштен бірінің ғана парыз, ар-намыс туралы түсінігі бар. Жасөспірімдердің бүкіл арманы – темекі, порнографиялық мазмұндағы әдебиеттерді т.с.с саудалап миллионер болғысы келеді. Олар қоршаған ортадан ізгілік қасиеттерді көре білмейді. Алматыдағы мектеп оқушылары арасында сұрау салу мынандай нәтижені көрсетті: ұлдардың 66,8% және қыздардың 59,6% алкоголь ішімдіктерін ішеді, ал ұлдардың 42% және қыздардың 23,4% күн сайын темекі шегеді. Қазақстан бойынша қалалық статистика мәліметтерінде қызылжарлық деректер көбейе түсуде: республикада жыл сайын 16 жастағы 2 мың қыз босанып бала туады. Ал 15 жаста бала туғандар саны 1 мың. 2014 жылы 4 мың қыз түсік тастады, оның ішінде 25% 15 жасқа толмағандар құрайды. Жасөспірімдер арасында мерезбен ауыратындар саны жыл сайын 4%-дан 6%-ға дейін артуда. Соның өзінде жасы кіші жасөспірімдер бірінші орын алады. Қылмысқа қатысқандардың жалпы санының 60% 14 жастағылар және жастары одан сәл асатындар. Жас өспірімдердің қылмыстың 67% ұрлық, тонау, зорлау. Мұнда олардың 14-15 жастағыларының үлесі 80%. Әлеуметтік зерттеудің нәтижесінің деректеріне статистика деректерін қосып қарастырғанда бала туудың азайғаны және балалар өлімі мен мүгедек болуға ұшырағандарының санының артуы Қазақстанның болашақтағы кәсірегін аңғартады. Жоғарыда баяндалған мәліметтер Білім беруді ізгілендіру жөніндегі Халықаралық ассоциацияның Бірінші конгресінің (Бийск, маусым, 1999 ж.) педагогикалық және ғылыми қоғамдастыққа ізгілік пен руханилық (руханилық аясындағы ізгіліктілік) мәселелерін білім берудің ең басты міндеті ретінде зерттеуге шақыруының маңыздылығын бағалауға мүмкіндік туындатты.

Тәрбиелеуді ежелгі кезеңдерде «рухани өмізік арқылы қоректендіру» деп дәлме-дәл айқындаған бір анықтама педагогика ғылымының қолына бір аспапты ұстатқандай болып шықты. Ал, бұл аспапты өзінің ілкі әлемінің молдіреген таза байлығы арқылы өте нәзік пернелерін дәл басып ойнауды үйренуің керек.

Мұғалімнің рухани мәдениетінің дамуы өнер шығармаларын (сурет салу, музыка, саз өнері т.с.с) түсіне білуге көмектеседі. Сұлулық үндестікпен байланысты әрі ол өнерден ажырамайды, қиялдай білуді, елестете алуды дамытады. Педагогикалық үдерісте рухани-этикалық сипаттағы тренингтерді қолдану педагогтардың рухани мәдениетін дамытуды оңтайландырады. Педагогикалық технология педагогика ғылымын іс жүзінде байытып толыққанды етеді. Бұл салада АҚШ-та, Батыс Еуропада көптеген тәжірибе жинақталған. Ал біздің елімізде бұл мәселеге арналған педагогтардың конференциясы өткізіліп тұрады.

Қазіргі замандағы мұғалім егер толыққанды мұғалім болмаса оқытуда өмір сүру мәнін жан-жақты ұғындыра алмайды. Ал мұғалімнің рухани мәдениетінің сапасы қазіргі қоғамда жоғары құндылыққа қол жеткізеді. Мұндай тұлға саналы түрде өзін-өзі реттеуге, өзін-өзі ұйымдастыруға бейім болады. Ол рухани еркіндіктің мүмкіндіктерін рухани құлдыққа ұрынбай (ұстанымсыздық, өзіндік ақыл-ойдың жоқтығы) кәсіпін ескермей-ақ мақсатты түрде бағыттап әрекет етеді. Мұғалімді дербес тұлға болып қалыптастыруда педагогикалық технологияның өзектілігіне баға беру оңай емес.

Мұғалімнің кәсібіне сәйкес болу үдерісінің құлдырауы этностың, мемлекеттің және өркениеттің құлдырауымен байланысты. Бұл мұғалімнің рухани мәдениетінің дамуы жөнінде мақсатты жұмыс жүргізу қажеттігін күшейте түседі. Сөйтіп, бұл бағыттағы жұмыстар қоғамдық дамудың мәнісін сезінуге ықпал жасайды, білім берудің жалпы деңгейі мен құндылығын ұғынуға жетелейді, педагогикалық ақыл-ойларға қол жеткізу жетістіктеріне жету жолдарын бағамдап, өзін-өзі жетілдіру жолымен педагог бейнесін өзі сомдауға бейімдейді. Қазіргі замандағы жаһандық тұрақсыздық жағдайында өзін-өзі айқындап танып білу қиындығын жеңу жолында мұғалімнің өзі саналы болу қасиеті ең ықпалды күшке айналады. Оның қалыптасуы біліміне қаншалықты байланысты болса, қоршаған әлемнің субъектілерімен социальды өзара араласуы арқылы болады. Өзара қарым-қатынас жасауда жетекші күш бұқаралық ақпарат құралдары болып табылады. Қазіргі заманғы қоғамда оның ықпал ету күші орасан зор. Педагогика ақпараттың әлеуметтік институтымен қатарласып жұмыс істеуге мәжбүр болып отыр. Жаңадан жүйе жасау талабы – ақпараттану, педагогикалық технология жағынан арнайы көңіл бөлуді талап етеді. Қазақстан мұғалімі оқу-тәрбие үдерісінде БАҚ-тың көмегіне сүйенумен шектеліп қалмайды, сонымен қатар өздері олардың қысымына төтеп беріп, одан басым түсуге мәжбүр болуда. БАҚ-тың ықпалы шын мәнінде оқу-тәрбие жұмысында демократияның және адам еркіндігінің құндылығын меңгеруге бейімдемейді. Керісінше Қайырымдылық пен Қатыгездікті бағамдауда теріс бағыт беретін болды. Мұның өзі адамгершіліктен жалпай айырылудың қайнар көзі болды.

Мәселен, мазмұны қарабайыр, адамгершілікке сыйыспайтындай анайы көркем өнімдерді эстетикалық талғамның жоғары дәрежелі ретінде жаппай тарату бұларды өмірде заңдастыруға ұрындырады. Прониграфиялық бағыттағы телехабарлар мен кино, газет-журнал өнімдері тұрпайы инстинкті саналы түрде жаппай әспеттеуге жетелейді. Бұған мысал ретінде жыныстық қатынас туралы (секс туралы) басылымдарда ашықтан ашық жариялай беруді айтуға болады. Мұндай жайт сән үлгілері басылымдарын былай қойып, тіпті балалар журналдарында да (мысалы, «Gool», «Gool girls») ұшырасатын болды.

Ішкі жан дүниесінің қасиетінен айнытуға тырысу арқылы өмірдің «арсыздығын» жаппай өнеге ету парасаттылық өлшемі туралы ұғымды жояды. Миллиондаған көрермендер мен оқырмандар алдында кез келген тақырыптың мазмұнын шоуға, арзан қызыққа айналдыру адамның ішкі жан дүниесін жұтандандырып, қадір тұтқан қасиетінен айырып, оны топас, қарабайыр, көрсоқыр күйге түсіреді.

Бүтіндей алғанда, жарнамалар мен китчтердің өмір салтының «жоғары үлгісі» ретінде ұғылып құлдық сананы қалыптастыруға ықпал етіп, соған сәйкес «тамаша өмір» өнегесі болып көрініп, сырттай оны өзгеріссіз қаз-қалпында қабылдау қажеттігін туындатып («баршаға қалай болса, солай болу»), мұның мәнісіне ой жібере алмайтындай күйге түседі.

Адамның өмір сүруіне жағымды ықпалы болатын ақыл-сананың ұстанымының негіздері қиратылуға ұшырауда. Бұған дәлел ретінде постмодерндік кино туындылары мен театр қойылымдарын айтуды болады. Мұндай туындыларда өзіндік ой-санадан безіндіру жолдары «мен» дегеннен ажыратып, шығарма мазмұны жетекші күшке айналады. Мұнда шығарма желісі терең мәнге емес, «қалай болса, солай тәлім беретіндей» әсерге құрылады. Мұның мәнісі мынандай: нақты мән жоқ, «өткініп елестету» ғана бар, яғни тез жанып, санадан тез өшеді. Оның ешқандай себептермен де, мәнмен де байланысы болмайды (мұның бәрі ермек, ойын, бей-берекет, бытықы-шытықы түсініксіз оқиға). Шығарма желісінде ешқандай өрбу, жүйелеу де болмайды (не болса да – бәрі бір, ешқандай жауапкершілік болмайды). Тек оқиғаны үсірт, жалаң баяндау ғана. Соның өзінде оқиға желісінің шегі де, түйіні де болмайды; әлем деген тек әлем, беттерде, келеке.

Бұқаралық ақпарат құралдарының жаһандануына байланысты Қазақстан мәдениеті үшін оған төтеп беретіндей мәселе туындап отыр: мұндай үдеріс әсіресе, ұлттық мәдениеттің ерксшелігіне, бірегейлігіне қауіпті емес пе? Педагогтар телеарнада жалпай көрсетіліп жатқан Американың ортақол фильмдерінің әсерін бақылаумен шектелуде. Балалар интернеттік мультфильмдер арқылы тәрбиеленуде. Мұндай үрдіс сырттай қарағанда да халықтың рухани мәдениетіне барған сайын терең бойлап бара жатқанының салдарынан қазақстандық менталитеттің іргетасын қиратуға қауіп төндіруде.

Америка мәдениетінің «өзіміздің мәдени жетістігіміз» деп жақын тартып, ал еліміздің төп мәдениетін заман ағымынан қалыс қалған сапасы бүтінгіге жарамайтындай дегендей мәнде сынап-мипеудің бел алуы өнеге тұтар құндылықтардың негіздері өзгеріске түсіп отандастарымызды мәңгіртке айналдыратылдай қауіп төндіре бастады. Мұндай жағдай тіпті салыстырмалы педагогика мәселесін зерттеумен шұғылданып жүрген зерттеушілерді де алашатуда.

Н.Д. Никандрова мұндай жайт халықты, әсіресе жастарды әдейілеп азғындату емес, саналы түрде емес, тек «коммерцияландырудың нәтижесі» дегендей болжал жасайды. Сібір ғалымы П.Олжак былай тұжырымдайды: Егер біз бизнесті қоғам мүддесіне қызмет етуге мәжбүр еткізетін құрал таба алмасак... Бұқаралық ақпарат құралдарын шын мәніндегі міндет-парызын атқаруға оралта алмасак — (өмірді, әлемді таңуға қызмет ету, тәжірибе алмасуды кеңінен жүзеге асыру, мәдениет пен шығармашылық ақыл-ой, адамның рухани сергек болуы және демократиялық институттарға бейімдеу). Егер бұл мәселелер атқарылмаса онда жалпыәлемдік мәселелерді уақыт талабына орайластыру туралы еңқаншай ой қолғауға, сөз етуге де болмайды. Педагогикалық технология тұрғысынан мұғалімнің рухани мәдениетінің дамуын білу үшін оның рухани шыңдалуы мен рухани қызметін ұйымдастырудағы интеллектісін, көңіл-ауаны сезіне алуы, рухани әлемінің ерік күшінің сипатын зерттеу талапқа айпалады. Бұл үдерістің физиологиялық-педагогикалық негізі кәсіптік өмірге бейімділігіне философиялық қатынасын алғартады: ақыл-ойларының айқындағы, рухани құндылығының өрсі, өз басынан жоғары құндылықтарды бағдар етуге құлшынуы және қоршаған ортамен үндес болуы. Бұл қазіргі заманғы педагогтің сана-сезімін кеңейте түсуді, оның өзіне тән ой-санасын қалыптастыруды талап етеді. Осыған байланысты педагогика ғылымын философиялық өлшемдердің қатарында ой елегінен өткізу маңызды. Мұның өзі мұғалімнің даралық сипатын қалыптастырады: өмірінің мәні, өмірдегі ұсталымы, өз әлемінің бейнесі, өмір сүру қозғарасы мен өзіндік жолы.

Мұғалімнің рухани мәдениетінің дамуына БАҚ-тың көмектесуі мемлекеттік деңгейде мақсатты түрде реттелуі тиіс. Бұлар педагог пен оның тәрбиеленушілеріне өз алдына дербес ықпал етуші қуатты күін болады.

Педагогика мемлекет саясаты ретінде білім беру мен тәрбиенің сапалы болуы үшін саясатқа, идеологияға, қоғамдық құрылысқа тікелей тәуелді [3]. Мұғалімнің рухани мәдениетінің дамуы үшін бұлардың жиынтығы педагогика ғылымының қызметінің үдерісін, педагогикалық өнерді, педагогикалық технологияны шын мәнінде өмірде жүзеге асыру жағынан айқындаушы болып табылады. Бұл бір жағынан болса, екінші жағынан білім беру жүйесінің бағыт-бағдарының негізгі құндылығы ретінде қарастырылады.

Мемлекеттің нақты саясаты қоғамның құндылық жүйесін, оның мақсаты мен болмысын анықтайды. Мұның өзі мұғалімді кәсіптік дайындықтың өз мәнінде болуына бағдарлайды.

XX ғасырда әлем барынша жедел өзгертін болды, ал жеке тұлғалар барынша дербес, өзінің іс-әрекетін, ой-арманын өздігінен жүзеге асыруды, тәуелсіз болуды қалайтын болды. Қазіргі адам, соның ішінде педагог «өзіне не қажет екенін» сездіріп отыратын инстинктен ажыраған, бұрынғы адамнан оның айырмасы не қажет екенін білдіріп соны орындауға көндіретіндей дәстүрге тәуелді емес, еркін. Соның нәтижесінде мұндай адамдар басқалар істеген істі қиналмай оң-оңай қайталағысы келеді (конформизм) немесе басқа адамдар өзінен нені қалайды соны жүзеге асырғысы келеді (тоталитаризм). Сойтп, мұғалімнің құндылықты өтінше бағдарлауы (ақыл-ойы, оның мәнінің құндылығы), өзіндік тұтас кәсіптік қызметінің өзіне тән ерекшелігі оңай қалыптасып педагогтің рухани мәдениетінің белгілерін, әсіресе өзіндік өмір сүру сипатының себептерін анықтау қиындай түседі: әлеуметтік дамуының құнды негіздері, мұғалімнің дайындығының сапасы айқын байқала қоймайды. Мұның себептері біріншіден, идеология-сыздық және монополиясыздық. Арман-ойының, құндылық сатыларының барынша өзгеріп ауысуының қоғамдық оқиғаларының алуан түрлі бағытта болып жатқанын, қоғамдық дамудың басым жағын ажырата алмауға ұрындырады. Екіншіден, рухани құндылықтың ауқымы дәстүрлі, ұлттық, діни жағынан бастап, бүкіл адамзаттық, әлемдік құндылықтарға дейін кеңейеді. Мұндай әлеуметтік жағдайдың жаңаруының салдарынан мұғалімнің дағдарысқа ұшырауы оның тұлғалық сипатын жалпыландырады. Тіпті Э.Фромм былай

тұрқырымдаған: Қазіргі заман адамы «баршаға қалай болса» өзіне де «солай болу» ыңғайлы немесе таңдау жасау мәселесіне байланысты өмір қиыншылығынан және жайсыз, қолайлы емес жағдайдан қашады. Рухани өсу өзіне – өзін күш – жігер жұмсау арқылы, өзінді өзін өзгерту арқылы ғана мүмкін болады [4].

Ал мұнан да қорқыныштысы, «уақыттың рухани жайттары» бұл күндері жаппай адамгершіліксіз тұрғысынан болып жатқанын білдіреді. Бір таңданарлық жайт, адамзаттың өмір сүру жағдайы үшін тұрмыс-тіршілігі адамгершілік болуды қажет етсе, сонымен қатарластыра адамгершілік қажетсіз болуға айналды. Бұл эгоизм сипатында, өзгеге беру, өзгені жарылқау қасиеті болмауынан қатыгездік пен сарандыққа бой алдырудан көрінеді. Зерттеушілер мұны бала кезде қалыптасатынын: балаға сүйіспеншілік пен мейірбандылық жасау жеткілікті болмауымен (М.Бубер, Р.Кобза) байланысты болатынын айтады. Бүгінгі таңда педагог кәсібінің беделінің түсуі, сондай-ақ әйелдерді ақпараттық кезеңнің негізгі «оқушысы» ретінде орнықтыру салдарынан балалардың рухани дамуында сүйіспеншіліктің маңызының азаю үрдісі көрініс беріп отыр: бүгінгі ана баласының тәрбиесі үшін тек төлем жасаумен шектелуде.

Мұның бәрі антропологиялық апаттың тереңдей түсетініне болжам жасауға мүмкіндік береді. Бұл біріншіден, әсіресе әлемнің дамыған елдерінде ұрыншақтық («агрессиялық») мінездерден байқалады: Швеция мен АҚШ-та; екіншіден, әлемде болып жатқан оқиғаларға мән бермеу, өмір сүру мәнісін түсінуге құлықсыз болу. М.Мамардашвили бұл атом қатері мен экологиялық қауіпке қарағанда үрейлі екенін ескертеді.

Адам өзінің бойына жаратылысымен сақталған адамгершілік қасиетті ұстану үшін күш-жігер жұмсаудан қалыс қалуда. Ол «маңгі тыныш өмір сүруді артық санайды», сөйтіп қайырымдылыққа да, өшпенділікке де, тұрмыс-тіршіліктің қолайлысына да, қолайсыздығына да, болмысының жақсы-жамандығына да ғұмыр бойы мән бермеуді артық көру жағдайында болады.

Қазіргі замандағы қазақстандық қоғамның рухани құлдырауы салдарынан педагогтің кәсіптік тұлғасының дербестігін айқындау қиындай түсті. Мұндағы құлдырау антикоммунистік, либерал – демократтық, әлеуметтік аңызбен байланысты. Қазақстан мұғалімі «тоталитарлық» сананы жауапкершіліксіз демократиямен, жауапкершіліксіз санамен ауысқанын бақылаумен уақыт өткізін келеді. Мұғалімнің бойында қоғамдық дамудың ұстанымына қатысты, сондай-ақ оқу-тәрбие жұмыстарын бағдарлауға деген сенімсіздік пайда болды. Бұл педагогті де, оның рухани құлдыққа түсу үдерісін де елеулі екені анық. Сөйтіп, мұғалім «өзіне берілген еркіндікті» қалай пайдаланатынын біле алар емес.

Н.Н. Моисеев, П. Олдак, А.С. Панарин, А.Д. Урсул және басқалары қоғамның рухани бағдарында табиғилықты бұлдіру әлеуметіне өтуді белгілеу үшін түрлі терминдерді қолданып жүр. Ал бұл табиғатпен үндесе қолданылады: «био – әлеуметтік өткел», «дамудың тұрақты үлгісі».

40-жылдары академик Н.Г. Холодный В.И. Вернадский қабылдаған «антропокосмизм» терминін қолданды. Бұл термин жер шарында ақыл – оймен өмір сүруге адамдарды біріктіреді, рухани эволюция арқылы Макро және Микрокосм үндестігі дегенді білдіретін белгі. В.И. Вернадскийдің философиясы – жарық сәуле мен қуаныш.

Ескі және жаңа үлгілерді (парадигмаларды) салыстыру олардың бірі екіншісінде ауысу үдерісінің бәрі күрделі болатынын көрсетеді (қараңыз: Кесте).

Кесте .

Бәсекелескен үлгілерді (парадигмаларды) салыстыру

Басым болған (антропоцентристік) әлеуметтік үлгі (парадигма)	Жаңа үлгі (парадигма)
<p>I. Табиғаттың құны төмен:</p> <ul style="list-style-type: none"> - табиғат өндірістің игілігі үшін; - адам табиғатқа билік етеді; - табиғи органы қорғау емес, экономикалық өсімді одап артық бағалау. 	<p>I. Табиғаттың құны жоғары:</p> <ul style="list-style-type: none"> - табиғат өз алдына бағалы; - адам мен табиғат үндес; - экономикалық өсімді емес, табиғи өртаны қорғауға басымдық керек.
<p>II. Кім қасында болса, кімді қымбат көрсесң, соған ғана аяушылық таныту.</p> <ul style="list-style-type: none"> - өзінің қажетін қанағаттандыру үшін адам өзге тіршілік иелерін қанайды; - өзге адамдардың күйін күйттеуге мән бермеу; - тек өзінің ұрпағының мәселелеріне ғана көңіл бөлу. 	<p>II. Аяушылық өмір сүру ұстанымы ретінде мыналарға аяушылық таныту:</p> <ul style="list-style-type: none"> - өзге тіршілік иесіне; - өзге адамдарға; - өзге ұрпаққа.

<p>III. Байлықты барынша молайту мақсатында тәуекел етуге келісу:</p> <ul style="list-style-type: none"> - адам үшін орасан зор игіліктің мәш ғылым мен технология; - атом энергетикасын жедел дамыту; - қатғы технологияға басымдық беру; - нарықтық механизмді реттеу мен пайдаланудың маңызын азайту. Тәуекел етуге жекелей жауапкершілік. 	<p>III. Тәуекелге бармау мақсатында ойластырылған жоспарлау мен іс-әрекет:</p> <ul style="list-style-type: none"> - ғылым мен технология арқашанда игілік бола бермейді; - атом энергетикасын одан әрі дамытуға жол «жоқ»; - жұмсақ технологияға басымдық беру; - табиғат пен адамды қорғау мақсатында мемлекеттік реттеу, олардың өзара жауапкер болуы.
<p>IV. Шектеусіз өсе беру:</p> <ul style="list-style-type: none"> - ресурстар шектеусіз; - тұрғындарды шектен тыс артық қопыстандыру мәселесі болмайды; - өндіріс пен тұтынуда басымдық беру. 	<p>IV. Шектеулі өсім:</p> <ul style="list-style-type: none"> - ресурстар шектеулі; - «Бала туу дүмпун» шектеу қажет; - сақтауға, үнемдеуге басымдық беру.
<p>V. Өмір сүріп келе жатқан қоғам – «о кей» (жетекші үлгіні (парадигманы) сақтау:</p> <ul style="list-style-type: none"> - адамдар табиғатты соншалықты бүлдірмейді; - иерархия және тиімділік; - нарыққа басымдық беру; - жарысу; - материализм; - өмірдің өтіндік қырлары (стилі) күрделі әрі шапшаң өзгертіл; - экономикалық тұтынуды қанағаттандыру мақсатын <p>Да – жұмыс істеу.</p>	<p>V. Мүлдем жаңа қоғам қажет (яғни, жаңа үлгі (парадигма) олай болмаса:</p> <ul style="list-style-type: none"> - адамдар табиғатты айтарлықтай бүлдіреді және өздерін-өздері бүлдіреді; - ашықтық және (бірге) қатысу талап етіледі; - қоғамдық игілікке басымдық беру; - бірлесу; - постмодернизм; - өмірдің қарапайым қырлары (стилі); - жұмыста ең бастысы одан қанағат алу.
<p>VI. Ескі саясат:</p> <ul style="list-style-type: none"> - сараптаушылар – түйінді тұлғалар; - нарықтық қадағалау механизмін басымдық беру; - тікелей іс-әрекеттен бас тарту, қолда бар институционалды құрылымды тікелей қолдануан бас тарту; - ескі «оңшыл-солшыл» партиялық құрылымды сақтау. 	<p>VI Жаңа саясат:</p> <ul style="list-style-type: none"> - ақыл- кеңес және бірге қатысу; - алдын болжауға, жоспарлауға басымдық беру; - тікелей іс-әрекетке дайын болу; - жаңа мәселелерге бағдарланған жаңа партиялық құрылым.

Кестеден көріп отырғанымыздай, адамдардың жоғары құндылығына бағдарланған руханилығына басымдық беріліп отыр немесе адамзат нақты айтқанда рухани болғаны үшін өздерінің ілгерушілігіне өздері міндетті. Мұндай сападан айырылған әлеумет ғылым мен техника жетістіктеріне қарамай оның дамуына кедергі болады.

Кестеде ұсынылған бірқатар жағдайларды дұрыс түсіндірмеуден сақтанған жөн. Мәселен, мемлекеттік реттеуді, жоспарлауды, көшірме жасауды, қоғамдық игілікке басымдық беруді өз мәнінде ұғындыра алмаудан сақтану керек. Мұнда өркениетті экономикаға, жаңа көзқарасқа өту жөнінде сөз қозғалып отыр. Әлеуметтік – педагогикалық жағдаяттардың күрделі болуының себебі дүниетану көзқарасының құлдырауы жөніндегі ұғым бүлдірланып жоғары оқу орындарында қоғамтану ғылымы топтамасында оқытылып жүр.

Мұғалімдердің мұндай құлдырауға ұрынуы әсіре әмбебапшылық (избыточный универсализм), оптимистік фатализм және теориялық редукационизм түрінде жиі көрініс беріп жүр.

Әсіре әмбебапшылық дегеніміз адамзаттың өркениеті көп түрлі болуы жөнінде ғылыми айғақтарды және өмір шындығын ескермеу (Бұл жайт Батыста «өркениеттің плюрализмі» деп аталып жүр). Сондықтан педагог отандық мәдениеттің бірегейлігіне және мәдениеттердің өзара ұғынысуын жүзеге асыруы үшін кәсіптік дайындықтың қажеттілігіне мән бермейді.

Дүние жүзінде бір мезгілде туыстық сана (қарабайыр мәдениет), ұжымдық сана (анызға негізделген мәдениет), діни сана («қасиетті жазбалар» мәдениеті), әр адамдардағы өзіндік сана (қазіргі заманғы мәдениет), бүкіләлемдік сана (болашақтағы мәдениет) болады. Бұл рухани мәдениеттің типтерінің

эволюциясының көрінісі. Мұның өзі қоғамдық сананың түрлеріне, өзіндік сананың жетілуіне тәуелді болуына орайласады. Ғаламторлық, бүкіләлемдік санаға өту болмыстың әмбебаптық құндылығын ақтаудың қажет екенін ұғынуға мүмкіндік туындатады. Мұның өзі болашақтың адамын – рухани адамын тәрбиелеуге ғаламторлық, бүкіләлемдік оқытуды (сананың түрлі деңгейін) қамтамасыз етеді. Алайда Батыста өзара алмасып бірінен бірі өзгеріссіз, көз жұмып көлпіріп алу, соның ішінде педагогикалық тәжірибе жасау қауіпті. Тұлғаның (мұғалімнің жеке өзінің, бүтіндей алғанда мұғалімдерді) рухани мәдениеті үшін мұның өзі айтарлықтай сілкініс туындатады, тіпті құндылықты қайта бағалауды талап етеді. Бұған мысал ретінде Ресей мәдениетінің «Собор архетипін» бүлдіруге бағытталған әрекетті айтуға болады. Бұл азаматтық қоғамның өзіндік қызметі өту шеңберінде мәдениеттің архаикалық және дәстүрлі «біртұтас ұжымдық тағдыр» үлгісінен адамдардың жеке-жеке ерікті түрде «өздері айқындай алуға» өту үшін жүзеге асырылған болатын. Сөйтіп адамдардың бұлай жеке-жеке әрекетіне басымдық беруді орнықтыру барысында педагогтар арасында қарым-қатынас ыдырап, мұғалімдер тобында құндылық мәнісінің қанқасы (дәстүр, ұстаным, ақыл-ой) қирауға ұрындырды.

Педагогтік қауымдастықтың ауқымында оптимистік фатализм де болады. Ал оптимистік фатализм дегеніміз біздің еліміздің, халқымыздың болашағы секілді азаматтың да «дамуы бұлжымастан ілгерілей беретін» тарих заңдылығымен кепілдендірілген деген ойға мүлтіксіз сенеді. Мұндай рухани құлдырау мәселесіне шектен тыс мүлдем біржақты ғана қарау айтарлықтай олқылық. Мұның себебі жалпыадамзаттың болашағының қамтамасыз етілуіне тарихтың өзі кепіл болады дегендей аңқау сеніммен байланысты. Алайда отандық білім беру жүйесінің соңғы ондаған жылғы тарихы әлемдік жетекшіліктен қысқа мерзімде «шығып калуы» мүмкін екендігін көз жеткізе дәлелдеуде.

Теориялық редукционизм педагогтар қауымдастығы арасында кеңінен таралған, көбінесе «экономоцентризм» түрінде көрінеді. Алайда қазіргі заманғы педагогикалық тәжірибе білім берудің жаһандық құлдырауын ақпаның көмегімен жеңуге болмайтынын көрсетіп отыр. Бұл Канзас – Ситиде (АҚШ) 1986 жылы өткізілген бүкіләлемге белгілі педагогикалық тәжірибеде дәлелденді. Бұл тәжірибеде әрбір оқушының орнын 36 мың доллармен қаржыландыруға әрекет жасалды. Осы тәсіл қолданылған 56 мектепте ақпа неғұрлым көп жұмсалған сайын оқу-тәрбие жетістіктеріне кері әсері күшейе түсетіні анықталды: шығын молайған сайын оқушылардың үлгерімі төмендей түсуге ұрындырды.

Білім беру жағдаяттарына баға беру есептеуді талап етеді. Мұнда экономикалық және өзге әлеуметтік қажеттіліктер бірдей тең болуы тиіс: Қазақстанның білім беру саласының маңызы мен орны мәдени – тарихи эстафетаны қабылдап алып кейінгіге тапсырушы деуге болады. Ал мұның мәнісін айтсақ, өңірлердің, тіпті түрлі кезеңдерінің педагогикалық тәжірибесінің үлгілерінің мәні бірегей; білім беру іс жүзінде қазіргі әлеуметтенудің тұрақты даму концепциясының негізгі бағыттарына бағдарланған. Бүгінде жанаша дүниеганымды іздестіру белгілі бір жағдайда синергетикамен астасады. Мұндай ізденіс жүйелілік идеясымен байланысты, материалдық және рухани ұйымдардың ортақ болуы, дамудың көп нұсқалы болуы, сондай-ақ қажеттілікпен қатар кездейсоқтықтың да маңызын мойындау болмақ. Ал әлем дегеніміз ұйымдастырылуы күрделі әрі ашық, тұзу сызқты емес, кездейсоқ өзгерістер үдерісінде деп түсінуге болады.

Қазақстан қоғамының дағдарыс жағдайында және әлемде оркениеттің өрістеуі қазіргі заман мұғалімінің рухани мәдениетінің жаңа үлгілерінің негізгі ұстанымдарын қарастыруды қажет етеді.

Қорыта айтқанда мұғалімнің рухани мәдениеті дегеніміз – адамзат қызметінің тарихи дамуындағы бағдары ескелен ұрпақтың өмір-тірлікке қатыса бастаған жағдайындағы мінез-құлқы мен қарым-қатынасы және мәдениетінің өзгеріске түсуі. Сонымен қатар, мұның өзі мұғалімдер қауымдастығы пайдаланатын қоғамның рухани дамуының жетістігі. Бұл негізінен адамзаттың мұнан әрі ілгерілеуінің мәдени дәстүрі мен қызметінен құралады. Бүгінгі таңда қазіргі заманғы мұғалімнің рухани мәдениетінің жаңа үлгісін іздестіру мен қалыптастыру ХХІ ғасырдағы адамзаттың аса маңызды талап-тілегі болып табылады.

1. *Педагогическая энциклопедия в 4-х томах. – Т.3. – М.: Советская энциклопедия, 1966. – С.102.*

2. *Қараңыз: Хофман Ф. Мудрость воспитания. Педагогика Педагогика (Очерки развития педагогической теории) / Пер. с нем. – М., 1979.*

3. *Новейший социологический словарь. – Минск: Книжный дом, 2010 – С.714-715*

4. *Социологична энциклопедия. – Київ: Академидов, 2008. – С.117.*

В статье рассматриваются актуальные вопросы новой модели духовной культуры учителя XXI века, которые еще недостаточно изучены в социально-политической науке. В статье делается акцент на поиск новой модели культуры учителя как социально-политическая проблема. Вместе с тем уделено внимание и дискуссионным вопросам.

Ключевые слова: педагогика, учитель, обучение, воспитание, культура, мораль, поиск, сознание, политика, государство.

In article topical issues of new model of spiritual culture of the teacher of XXI of an eyelid which are still insufficiently studied in socio-political science are considered. In article the emphasis on search of new model of culture of the teacher as a socio-political problem is placed. At the same time the attention and to debatable questions is paid

Keywords: pedagogics, teacher, training, education, culture, morals, search, consciousness, policy, state.

УДК 323.1 (=222.5) (471)

КУРДСКИЕ ДИАСПОРЫ В РОССИИ И КАВКАЗСКОМ РЕГИОНЕ

*Абсаггаров Р.Б. – член-корреспондент ИАН РК, доктор философских наук, профессор,
зав. кафедрой политологии и социально-философских дисциплин КазНПУ имени Абая;*

*Мирзоев К.И. – доктор филологических наук, профессор,
зав. кафедрой восточных языков КазНПУ имени Абая*

В статье рассматриваются проблемы курдских диаспор в России и Кавказского регионе, которые еще недостаточно изучены в социально-политической литературе. В статье уделено особое внимание истории курдских диаспор России, Азербайджана, Армении, Грузии и их культуре, языку, социально-политическому положению. Вместе с тем уделено внимание и дискуссионным вопросам.

Ключевые слова: народ, диаспора, курды, переселение, миграция, государство, язык, культура, обычаи, традиций, политика, Курдистан.

Прежде всего следует сказать, что проблема жизни курдских диаспор в России и Кавказском регионе требует дальнейшего исследования и нового осмысления. Курдский народ древний, трудолюбивый, дружелюбный, талантливый и многострадальный народ, который до нашей эры имел свое государство, свою культуру и цивилизацию. Судьба его распределила так, что его представители оказались за пределами своей исторической Родины. Сегодня приблизительно в мире живут и трудятся около 4 млн. курдских диаспор, из них 500 тысяч в России и Кавказском регионе.

В России большая часть курдов оказалась к концу XIX века. По данным первой Всеобщей переписи населения России 1897 г., курдов-мусульман и курдов-езидов насчитывалось 99,9 тыс. человек. По Всесоюзной переписи населения 1926 г. курдов-мусульман и езидов насчитывалось 69,1 тыс. человек, из них на территории Закавказья – 66,7 тыс. человек, а в Средней Азии – 2,2 тыс. [1]. По переписи 1979 г. в бывшем Советском Союзе курды составляли 115 858 человек. Из общего числа проживающих в СНГ курдов большая часть – это сельское население бывших закавказских республик – Армянской ССР, Азербайджанской ССР, Грузинской ССР, а также республик Средней Азии, Казахстана и России [2].

В Армении курды живут в Араратском, Масисском, Вартениссском, Арагацском, Аншаракеком, Арташатском, Дилижанском, Октемберянском, Талинском, Шаумянском, Эчмиадзянском районах и Ереване в основном курды-езиды. В Грузии в основном курды живут в Тбилиси, Телаве, Рустави. Наиболее ранние курды-переселенцы из Передней Азии оказались в Туркмении – это выходцы в основном из районов Хорасана (Иран), входивших в XIX в. в ханства Дерагезское, Келатское, Родканское, Кучанское и Буджнурское.

На территории Грузии курдские поселения возникли еще в XV веке, когда езиды бежали с территорий, захваченных турками. В СССР их постигла трагедия выселения в 1944 году. Тысячи курдов вместе с гурками-месхетинцами и хемшилами были этапированы в Среднюю Азию. Сегодня

курды составляют в Грузии малочисленную общину, исповедующую езидизм - близкую к зороастризму доисламскую религию. По данным эксперта Аналитического центра «Кавказ» Эдуарда Абрамяна, реально община насчитывает лишь около шести тысяч человек, в то время как официальные источники указывают, что в стране живут порядка 20 тысяч курдов. В Грузии, в начале 2000 г. зарегистрирован «Международный фонд защиты прав и религиозно-культурного наследия курдов», который возглавил Георгий Шамоев. Одна из задач фонда - возрождение единого языкового и культурного курдского пространства на территории СНГ (около одного млн. курдов). На Украине курдские общественные организации в 1995 г. создали Ассоциацию «Мидия», которую возглавил Тимур Мамоян - президент АКОО «Мидия», член президиума Совета представителей общественных организаций и национальных меньшинств Украины при Президенте Украины, вице-президент Союза общественных организаций Украины. Точных статистических данных о количестве проживающих в стране курдов нет. Согласно материалам, курдских СМИ по приблизительным оценкам в Украине насчитывается более 20 тысяч курдов.

В XVII-XVIII вв. иранские шахи переселяли курдов в Хорасан, Гилян, Белуджистан, и стремились этим обеспечить охрану восточных границ Ирана от нападений туркмен и узбеков. Пешее войско в Хивинском ханстве XVIII-XIX вв. частью состояла из невольников-курдов. С этого времени курды начинают переселяться в Туркмению и Узбекистан. По материалам курдоведа К.И. Мирзаева, наиболее компактно расселяются в Марыйской области. В 1937 г., когда началась депортация курдов с территории Армении и Азербайджана, их распределили по 14 областям и по 110 районам Средней Азии и Казахстана. На каждый поселок приходилось 20-25 семей. Отмечался низкий уровень грамотности среди курдского населения. Но наиболее массовое расселение высланных курдов здесь происходило в годы II Мировой войны. В середине декабря 1944 г. в Узбекистан прибыло 29 эшелонов спецпереселенцев из Грузии. Все курды были распределены по 7 областям и 43 районам республики, в частности в Ташкентской, Самаркандской, Ферганской и Бухарской областях. В апреле 1956 г. со спецпереселенцев были сняты ограничения в правах. Некоторые курды остались жить в Узбекистане, занимались сельским хозяйством.

Данные о численности курдов в Узбекистане в переписях населения 1959, 1970, 1979 гг. не приводятся. В 1989 г. в республике проживало 1839 курдов (в Ташкенте 77 чел.), из них 52,6% - мужчины; 84% считают родным язык своей национальности, 5,4% - русский; 53,5% свободно владеют вторым языком (русским). После падения Мехабадской курдской республики (Ирак), не просуществовавшей и года (с 22 января 1946 г. - по 17 ноября 1949 г.), курды во главе М.Барзани, опасаясь расправы, переправились на территорию СССР (район Нахичевани). В августе 1948 г. отряд (500 человек) перебросили в Узбекистан и разместили под Ташкентом, где трудоустроили небольшими группами в Ташкентской, Самаркандской, Наманганской, Андижанской и Ферганской областях.

В 1952 г. иракские курды вновь были объединены в лагере в местности Алмазар Ташкентской области. Мустафа Барзани некоторое время учился в Москве. 14 июля 1958 г. в Ираке был свергнут монархический режим и провозглашена республика. Новые власти разрешили вернуться Барзани. Позднее, в марте 1959 г. курдский отряд организованно переправили в Одессу, а затем морским путем в город Басра (Ирак).

В настоящее время, согласно статистике, курды Туркмении в основном живут в южных прикопетдагских селениях, расположенных в Анхабадском и Геок-Тепинском районах и в городах Анхабаде, Мары и Байрам-Али. В последние два пункта курды переселились из прикопетдагских районов в 1930-х годах XX века. Одновременно некоторая их часть поселилась в других республиках Средней Азии.

В ходе непрерывной освободительной борьбы за национальную и культурную независимость часть курдов в начале XIX в. вынуждена была переселиться в Россию, главным образом в Закавказье. При этом они находили убежище либо у своих соплеменников, которые переселились из стран Передней Азии в Закавказье несколько раньше, либо создавали новые поселения, в основном на территории Армении и Азербайджана. После присоединения к России Грузии (1801 г.), а также Гянджинского, Карабахского и Шекинского ханств, населенных также и курдами, «Россия стала иметь в числе своих народов и курдов». В 1807 г. курдский предводитель рода Мехмед Софи-султан перешел русско-иранскую границу со своим родом, включавшим 600 семейств, и обосновался в Карабахском ханстве [3]. Хотя некоторые ученые причисляют курдов к народам Кавказа, но, несмотря на расселение на этих территориях, курды были и остались коренными жителями Передней Азии, Ближнего Востока.

Многочисленные архивные документы свидетельствуют о том, что в начале XIX в. некоторые курдские племена обращались с ходатайством к русским властям на Кавказе разрешить им переселиться в Россию и принять русское подданство. Так, с ноября 1831 г. по август 1833 г. курды Баязетского пашалыка просили разрешить им принять присягу на подданство России и поселиться в Армянской области. Нередко курды переходили из Турции «тайно». Родоначальник челабиасских курдов, живших в Карадаге, обратился к местным властям с просьбой разрешить поселиться на территории Закавказья 1 тыс. курдских семейств. В 1885 г., как свидетельствуют историки, несколько курдских племен перешли русско-турецкую границу и приняли русское подданство.

В XIX в. курды, находившиеся в закавказских пределах, делились на множество племен. Полевой материал о курдских родах и племенах конца XIX - начала XX в., собранный в 50-х годах в Закавказье, подтверждает существование ряда курдских племен (например, сипки, джалали, шеккаи, зилани, гасананли и др.) [4]. В Армении курды расселялись в конце XIX в. по родоплеменному принципу, в Азербайджане они создавали свои селения с учетом кровнородственных связей.

В 50-60-х годах XX в. курды в Армении были расселены по родоплеменному принципу, основанному на строгом учете родственных связей, корнями уходящих в Турцию, Иран, т.е. в районы обитания курдов в XIX в. В восьми районах Армении с курдским населением преобладало то или иное родоплеменное название - бэла, махамеди, рожки, сипки.

Причины миграции курдов в Армению, Азербайджан, Грузию различные. Прежде всего, стремление избежать физического истребления в странах Ближнего Востока, стремление спастись от тяжелой социально-экономической зависимости, поиски необходимых земельных угодий и пастбищ для ведения хозяйства, стремление воссоединиться с сородичами по вероисповеданию. В Закавказье мигрировали как отдельные родовые группы, так и семьи.

Курдские селения в Азербайджане вошли главным образом в Кельбаджарский, Лачинский, Кубатлинский, Зангеланский районы, из которых в 1923 г. по решению ЦИК Азербайджана был официально создан Курдистанский уезд, то есть Красный Курдистан. В 30-х годах уезд территориально был изменен и преобразован в Курдистанский округ с районами Кельбаджарский, Кубатлинский, Котурлинский, Зангеланский и частично Джебраильский. Центром Курдистанского округа оставался г. Лачин. До образования Курдистанского округа (в 1929-1930 гг.) был разработан проект создания не Курдистанского, а Араксинского округа (с центром в Джебраиле), включавшего Кельбаджарский, Лачинский, Кубатлинский и Зангеланский районы, населенные курдами. В целях ликвидации неграмотности среди азербайджанских курдов в 1930 г. создан на основе латинского курдский алфавит, с 1931 г. началось обучение на курдском языке, были подготовлены учебные пособия для школ. До 1960 года в Лачине на азербайджанском языке выходила районная газета «Советский Курдистан». После армяно-азербайджанского конфликта, т.е. Карабахских событий (1988-1993 гг.), вся территория Красного Курдистана была захвачена армянской армией и полностью разрушена. Сотни тысяч курдов стали беженцами. Исторически в Азербайджане курды дважды получали право на национально-территориальное образование, несмотря на тяжелые экономические условия, особенно в период голода в начале 20-х годов [5]. В 30-х годах, в период сталинских репрессий, многие семьи оказались высланными в Казахстан и Среднюю Азию.

Появление курдов в России и основание ими селений происходили различными путями и по различным причинам. Нам представляется неправильной утвердившаяся в современной науке точка зрения о том, что частые переходы курдами межгосударственных границ и их постоянные перемещения внутри одного и того же государства являются следствием их кочевого быта и соответствующей ему психологии. Во-первых, среди курдских племен есть известные историкам оседлые племена. Они наряду с племенами курдов-кочевников неоднократно выполняли роль организаторов миграций и хранителей традиционной культуры. Во-вторых, перемещение тех или иных курдских племен и племенных объединений было обусловлено рядом причин, среди которых можно выделить экономические (отсутствие возможностей для ведения хозяйства, нежелание подчиниться тому или иному феодалу и т.д.), политические (войны между государствами, межгосударственные разграничения, турецко-армянский и турецко-курдский конфликт и инспирирование турецкими феодалами национальной и религиозной нетерпимости среди «малых народов», многочисленные восстания курдов и т.д.), административно-территориальные (многократные перекраивания отдельных районов с курдским населением). В-третьих, многие курды-

мигранты преследовали цель воссоединения по конфессиональной принадлежности со своими соплеменниками, жившими в Закавказье. Курды, жившие на территории России, приняли советскую власть. После Великой Октябрьской революции на территории СССР они пользовались всеми гражданскими правами, в отличие от миллионов соплеменников, живших на своих исконных землях.

В 1921 г. в Армении состоялся I съезд курдов, а в 1929 г. курды приняли участие в съезде Советской Армении, принявшем Конституцию. В том же году по решению правительства Армении Арабом Шамиловым и ассирийцем Исааком Мороголовым был создан курдский алфавит на основе латиницы. До этого времени использовался учебник «Шамс» («Солнце») для начальных классов курдских школ, созданный в 1921 г. Акопом Казаряном (известным писателем, курдоведом, педагогом) на основе армянского алфавита. В 1921 г. открылось 5, в 1925 г. - 10, а в 1930 г. - 27 курдских школ.

В 1930 году выпел первый номер газеты «Рйа Таза», в 1931 году в Ереване открылся Закавказский курдский педагогический техникум. В 1934 г. в Ереване прошла I Всесоюзная конференция по курдоведению. Через два года при Союзе писателей Армении открылась секция курдских писателей. В 1935 году по решению народного комиссариата образования АрмССР был организован Курдский театр. По требованию центральной власти в 1944 году курды СССР перешли на новый алфавит, созданный на основе кириллицы передовыми представителями курдской национальной интеллигенции: Аджие Джинди, Везире Надири, Надо Махмудовым, Трачья Ачаряном, Амине Авдалом, А. Капаняном. После 60-70-х годов советское курдоведение стало активно развиваться. Так, в Институте востоковедения АН АрмССР и Ереванском государственном университете (ЕГУ) были открыты отделы курдоведения. Они сыграли большую роль в изучении истории и культуры курдского народа. В настоящее время курдская интеллигенция, проживающая в основном в городах, а также сельские жители, дисперсно проживающие в Абовянском и Масисском районах насчитывают до 1000 человек.

В Армении существуют школы с преподаванием курманджи. Кроме родного языка, все курды свободно владеют армянским, а представители интеллигенции еще и русским. Сельское население занято в основном в земледелии, садоводстве, возделывании бахчевых культур. Курдская интеллигенция Армении – инженеры, юристы, врачи, ученые – принимает достаточно активное участие в общественной жизни: при государственном содействии издается курдская газета «Рйа таза» (Новый путь) – некогда единственная курдская газета на территории всего Советского Союза, вещаются радиопередачи на курдском языке. В настоящее время разрабатываются новые учебные пособия для школ. В Союзе писателей Республики Армения существует отделение курдских писателей Армении.

В армянской востоковедческой науке существуют давние традиции курдоведения. Нигде в мире за последние десятилетия не издавалось такое количество научной – по проблемам курдологии, а также переводной и художественной литературы на курдском языке, как в Армении. Здесь же были сняты первые фильм о курдах, содержащие богатейший этнографический материал. В свое время Институт востоковедения Академии наук РА, а ныне Кавказский центр иранистики и кафедра иранистики ЕГУ активно занимаются вопросами курдского языка, литературы, истории, этнографии. На кафедре иранистики ЕГУ с 1996 года введено преподавание курдского языка, а с 2002 на уровне магистратуры открыто отделение курдологии.

В июле 1990 года в Москве по инициативе руководства Всесоюзной ассоциации курдов «Якбун» и ряда курдских ученых и общественно-политических деятелей в Институте марксизма-ленинизма при ЦК КПСС и при поддержке аналогичных институтов Казakhstan, Армении и Азербайджана прошла всесоюзная научно-практическая конференция «Курды СССР: История и современность», на которой были обсуждены вопросы истории и проблемы современного положения советских курдов.

На конференции было заслушано и обсуждено более 40 докладов по различным вопросам, касающимся проблем советских курдов. Было отмечено, что в различные периоды советской истории курды пострадали от репрессий и насильственного переселения наравне с другими народами, проживавшими в СССР. Особое внимание было уделено положению курдов в Азербайджане и Армении в связи с войной в Нагорном Карабахе. Была высказана критика в адрес советского руководства за умалчивание в СМИ о трагедии курдского народа в Ираке, в том числе о вопиющем преступлении против человечества - химической бомбардировке мирного населения Халабджи в

марте 1988 года. Конференция осудила ликвидацию курдского уезда (Красный Курдистан) в Азербайджане в 1929 году как ущемление прав курдского народа и призвала к скорейшему ее восстановлению. Была подчеркнута важность создания курдской радиостанции для радиовещания в Москве и курдских издательств для издания книг на курдском языке (на основе латинской графики) как фундаментальных факторов развития курдского языка и культуры вообще. Также было отмечено, что, к сожалению, общая численность курдов, проживавших в СССР до сих пор, не уточнена. Противоречия, вызванные разногласиями в области религии, а также между различными социальными слоями, стали серьезным препятствием на пути объединения советских курдов.

Советские курды, проживавшие в Армении и Азербайджане, стали жертвами конфликта в Нагорном Карабахе. Кроме того, специфической внутренней проблемой курдской диаспоры Грузии и Армении, является езидский вопрос. В отличие от других диаспор, в этих диаспорах значительную (а в Армении исключительную) роль играют именно представители езидской религии, часть которых считает езидов отдельным от курдов этносом. Информационные технологии XXI века вырывает езидов бывшего СССР из замкнутого мирка, в который их хотели бы загнать некоторые их лидеры, и более тесная связь с езидами исторического Курдистана и прежде всего езидским духовным руководством, которое, как известно твердо считает езидов религиозной группой в рамках курдской нации, может со временем поставить точку в этом затянувшемся споре.

Как чрезвычайно положительный момент отмечено, что все советские курды, принявшие участие в конференции, сохранили свои национальные чувства, культуру, традиции. Даже те курды, которые приехали из Сибири, на протяжении долгих лет отрезанные от всего курдского мира, не растеряли ничего из культурного наследия предков. Их фольклорная музыка и танцы, равно как и курдский язык, сохранили свою первозданную чистоту. И именно на территории СССР - в России, республиках Закавказья и Казахстана - образовалась широкая прослойка курдской интеллигенции: писатели, ученые, музыканты, художники, все те, кто внес существенный вклад в развитие национальной культуры курдов.

К сожалению, распад СССР и образование ряда независимых государств свели на нет и сделали бессмысленными все заявления, решения и рекомендации конференции. Исходя из закона о национально-культурной автономии РФ, 3 региона курдской национально-культурной автономии - Московской, Краснодарской и Саратовской - на совместном заседании объединились в общую федеральную структуру. С этой целью 28 апреля 2000 года в Москве в помещении Министерства по делам федерации и национальностей РФ состоялся Учредительный съезд Федеральной национально-культурной автономии курдов РФ.

Вместе с делегатами в работе форума приняли участие представители курдских диаспор Ставропольского края, Республики Адыгея, Тамбовской области, Ярославля, Екатеринбурга, Нижнего Тагила, Нижегородской, Челябинской областей, Костромы, Санкт-Петербурга. В настоящее время в России проживает более 300000 курдов. Это знаменательное событие открывает широкие возможности для развития национальной культуры и сохранения курдского этноса на территории России.

Летом 1999 года в Санкт-Петербургском университете на восточном факультете было открыто отделение курдоведения. Это является знаменательным событием, способствующим продолжению изучения истории и культуры курдского народа. На факультете наряду с представителями курдского народа учатся молодежь других национальностей.

В настоящий момент в Москве проживает 15-20 тысяч курдов. «Курдская национальная община г.Москвы» существует с 1994 г. С 1996 г. она известна под названием «Курдский дом». Здесь активно ведется общественно-культурная и просветительская работа, проходят встречи и переговоры, готовятся к изданию газета «Свободный Курдистан» и журналы «Дружба» и «Голос женщин». 12 февраля 2002 г. Комитет по связям с религиозными организациями при правительстве Москвы зарегистрировал религиозную группу езидов «Лалеш». В соответствии со статьей 7 Закона Российской Федерации «О свободе совести и о религиозных объединениях» религиозная группа имеет право совершать богослужения, другие религиозные обряды и церемонии, а также осуществлять обучение религии и религиозное воспитание своих последователей. Ранее, в Курске в 2000 г. была открыта Курская региональная езидско-курдская общественная организация «Шумер». Ее председатель Сафто Джафоров.

Федеральная национально-культурная автономия курдов (ФНКАК) Российской Федерации была учреждена в 2000 г. Организацию ФНКАК возглавил Азиз Мамоян. Одними из основных пунктов Устава организации являются: возрождение, сохранение и развитие национальной культуры, изучение языка и истории, сохранение национальных обычаев, защита законных прав и интересов членов ФНКАК в органах государственной власти и управления в соответствии с действующим законодательством РФ.

В Москве, в период с 2000 по 2001 г. было зарегистрировано «Общество культурного и делового сотрудничества с курдскими диаспорами зарубежных стран», целью которого стало расширение и укрепление связей с курдскими диаспорами стран СНГ и Европы. Общество ведет активную деятельность по налаживанию новых связей с курдскими организациями и объединениями. Своей задачей общество определило «быть мостом между Россией и Курдистаном». А также между российскими курдами и курдами Курдистана. Данная организация поддерживает политический курс Масуда Барзани – президента Демократической партии Курдистана (ДПК).

Джамал Шамоян в своё время развернул в Тамбовской области большой дорожно-строительный бизнес, к которому подключил в качестве рабочих представителей курдской национальности.

Проживая на территории бывшего СССР, курды создают женские организации, цели и задачи которых нередко выходят за рамки общественных объединений. Помимо развития образования и сохранения культурного достояния, курдские женщины активно занимаются политикой. Так в 2002 г. в Москве была создана Региональная общественная организация содействия реализации прав курдских женщин «Свободные женщины». Ее председатель Алоян Нане.

Курды СНГ не остаются в стороне от проблем исторической родины. Так Зелимхан Муцоев и Амирхан Мори, два курдских российских бизнесмена, в сентябре 2014 года передали в «Благотворительный фонд Барзани» \$ 1,5 млн. долларов на нужды курдских езидских беженцев. В 2013 году бизнесмены отправили самолеты, полные продуктов и предметов первой необходимости для сирийских беженцев в Иракском Курдистане. На пресс-конференции в Эрбиле, г-н Муцоев сказал: «Цель моего визита в Курдистан на этот раз – привезти 40 тонн гуманитарной помощи для беженцев в регионе при поддержке российского правительства... Я выразил свою готовность, и я попросил, чтобы Фонд Барзани информировал меня, в чем нуждаются беженцы, чтобы я мог это быстро предоставить» [6]. Зелимхан Муцоев – курд-езид, в прошлом член российского парламента, а также успешный бизнесмен.

Курдский исследователь А.З. Бадырхан весьма сурово оценивает ситуацию в СНГ, – «Отношение к курдам, их национально-культурным правам в разных постсоветских республиках проявляется по-разному. В Азербайджане и Туркменистане права курдов, данные им от рождения, игнорируются, в Армении продолжается государственная игра по разделению курдов на почве их религиозной принадлежности, в Грузии курды до сих пор рассматриваются как граждане второго сорта, в Узбекистане с правами курдов не считаются вообще [7].

В заключении следует сказать, что у курдской диаспоры России, Кавказского региона и СНГ вообще много проблем, но и много сделано за последние годы. Требуется решения и вопрос сохранения и развития курдского языка и культуры среди курдов, разбросанных по всей территории России, Кавказа, СНГ. В последние годы вопросы ассимиляции, политической пассивности курдов, стали предметом обсуждения в научных трудах Г.Ш. Аскерова «Курдская диаспора в странах СНГ» (Бишкек, 2007 г.), В. Мустафаева «История Кавказского Курдистана» (Бишкек, 2011 г.), А.З. Бадирхана «Красный Курдистан» (Бишкек, 2007 г.) где подведены некоторые итоги прошедших лет. Нам думается, что проблема курдов России, Кавказа и СНГ – отдельный и обширный предмет, который еще требует дальнейших научных исследований.

1. Всесоюзная перепись населения 1926 г. Вып. 4 – М., 1928
2. Всесоюзная перепись населения 1979 г. – М., 1985.
3. Джалил Д. Курды в Османской империи в первой половине XIX века. Ответственный редактор М.С. Лазарев. – М.: АН СССР, Институт востоковедения, 1973. – С. 49.
4. См.: Аристова Т.Ф. Курды. Народы мира. Историко-этнографический справочник – М., 1988.
5. См.: Бухилян А. Азербайджанские курды // (Лачын, Кельбеджары, Нахкрай) Заметки. – Баку, 1932.

6. Барзани М. Мустафа Барзани и курдское освободительное движение 1931-1961 гг. – СПб, 2005. -С.66-67.
7. Курдский бизнесмен из России помогает беженцам в Курдистане // официальный сайт www.kurdistan.ru
Режим доступа: www.kurdistan.ru/Kurdskiy_biznesmen_iz_Rossii_pomogaet_bezhencam_v_Kurdistane.html (дата обращения 26.10.2014)

Мақалада әлеуметтік-саяси әдебиетте әлі де жете зерттелмеген Ресей мен Кавказ аймағындағы күрд диаспораларының мәселелері қарастырылады. Мақалада Ресей, Әзербайжан, Армения, Грузиядағы күрд диаспораларының тарихына және олардың мәдениеті мен тіліне, әлеуметтік-саяси жағдайына ерекше көңіл бөлінген. Сонымен қатар, пікірталас тудыратын мәселелерге де көңіл бөлінген.

Тірек сөздер: халық, диаспора, күрттер, қоныс аудару, көші-қон, мемлекет, тіл, мәдениет, әдет-ғұрыптар, салт-дәстүрлер, саясат, Күрдстан.

In article problems of the Kurdish diasporas in Russia and Caucasian the region which are still insufficiently studied in socio-political literature are considered. In article the special vniemeniye of history of the Kurdish diasporas of Russia, Azerbaijan, Armenia, Georgia and to their culture, language, socio-political situation is given. At the same time the attention and to debatable questions is paid.

Keywords: people, diaspora, Kurds, resettlement, migration, state, language, culture, customs, традиция, policy, Kurdistan.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТ / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

1. Абсаггаров Р.Б. – ҚР ҰҒА корреспондент-мүшесі, филос.ғ.д., профессор, Абай атындағы ҚазҰПУ, тарих және шетелдік студенттермен жұмыс факультеті, саясаттану және әлеуметтік-философиялық пәндер кафедрасының меңгерушісі
2. Абдикеримова Ж.Т. – Старший преподаватель кафедры «Журналистика и связи с общественностью» Бишкекского гуманитарного университета г. Бишкек, Кыргызская Республика.
3. Артемьев А.И. – доктор философских наук, профессор кафедры политологии и социально-философских дисциплин КазНПУ им. Абая.
4. Алтынбеков А.Б. – Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің докторанты
5. Әбсаггаров Ғ.Р. – саяси ғылымдарының кандидаты, Абай атындағы ҚазҰПУ, тарих және шетелдік студенттермен жұмыс факультеті, саясаттану және әлеуметтік-философиялық пәндер кафедрасының доценти
6. Бектурганов К.Б. – доктор социологических наук, профессор, заведующий кафедрой «Социологии» Кыргызский Национальный Университет имени Жусупа Баласагына, г. Бишкек, Кыргызская Республика.
7. Бүркітбаева Ж. – магистрант 2 курса кафедры политологии и социально-философских дисциплин КазНПУ им. Абая.
8. Габитов Т. – КазНПУ им. Аль-Фараби, д. филос. н., профессор культурологии
9. Жармаганбетова Д.Ғ. – ҚазМемҚызПУ қоғамдық-гуманитарлық пәндер кафедрасының 1 курс магистранты
10. Имаябекова Б.И. – саяси ғылымдарының докторы, Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университетінің қоғамдық-гуманитарлық пәндер кафедрасының меңгерушісі, профессор
11. Иманбаева С.Ж. – Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университетінің қоғамдық-гуманитарлық пәндер кафедрасының аға оқытушысы
12. Исаяев К.И. – доктор философских наук, профессор Социологии Бишкекского гуманитарного университета, г. Бишкек, Кыргызская Республика
13. Қалдыбаева Т.Ж. – әлеуметтану ғылымдарының докторы, Абай атындағы ҚазҰПУ, тарих және шетелдік студенттермен жұмыс факультеті, саясаттану және әлеуметтік-философиялық пәндер кафедрасының профессоры
14. Құлназаров Р.Т. – докторант Академии государственного управления при Президенте Республики Казахстан
15. Матакбаева Л.Х. – доктор политических наук, профессор кафедры международных отношений КазНПУ им. Абая.
16. Мұқажанова А.Ж. – доктор политических наук, доцент кафедры политологии и социально-философских дисциплин КазНПУ им. Абая
17. Мирзиев К.И. – доктор филологических наук, профессор, заведующий кафедрой восточных языков КазНПУ имени Абая.
18. Нұрымбетова Г.Р. – саяси ғылымдарының докторы, профессор М.Ғабдуллин атындағы «Тұлғатану» орталығы
19. Осимбаева И.С. – кандидат политических наук, старший преподаватель кафедры социально-гуманитарных дисциплин КазНПУ им. Абая.
20. Садырова М.С. – социология ғылымдарының докторы, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің профессоры
21. Сұлтанова Ф.М. – кандидат исторических наук, доцент кафедры политологии и социально-философских дисциплин КазНПУ им. Абая.
22. Сейсен Н.Б. – с.ғ.к. Абай ат.ҚазҰПУ-нің саясаттану және әлеуметтік-философиялық пәндер кафедрасының доценти
23. Сейтенов А. – ҚР ҰҒА академигі, педагогикалық ғылымдарының докторы, профессор
24. Таширбергенова Р.К. – соискатель ИФиППИ НАН КР
25. Усубалиева А.А. – старший преподаватель кафедры «Социологии» факультета Социально-гуманитарных наук Кыргызский Национальный Университет имени Жусупа Баласагына, г. Бишкек, Кыргызская Республика.
26. Халидуллин Г.Х. – доктор исторических наук, профессор кафедры политологии и социально-философских дисциплин КазНПУ им. Абая.
27. Шалтыков Ә.И. – д. полит. н., профессор кафедры международных отношений КазНПУ им. Абая.
28. Arad Davut – Senior Lecturer, Almaty Management University (Kazakhstan)
29. Baslanbayeva Aliya – PhD докторант Чоннамского национального университета Южной Кореи
30. Gao gang (高荣) – PhD докторант Чоннамского национального университета Южной Кореи
31. Duan Xiao Hong – PhD докторант Чоннамского национального университета Южной Кореи
32. Lee Jungin – PhD докторант Чоннамского национального университета Южной Кореи
33. Hafiz – PhD докторант Чоннамского национального университета Южной Кореи